

De Nederlandse samenleving
2010

Verklaring van tekens

.	= gegevens ontbreken
*	= voorlopig cijfer
**	= nader voorlopig cijfer
x	= geheim
–	= nihil
–	= (indien voorkomend tussen twee getallen) tot en met
0 (0,0)	= het getal is kleiner dan de helft van de gekozen eenheid
niets (blank)	= een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
2006–2007	= 2006 tot en met 2007
2006/2007	= het gemiddelde over de jaren 2006 tot en met 2007
2006/'07	= oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz. beginnend in 2006 en eindigend in 2007
2003/'04-2006/'07	= boekjaar enz., 2003/'04 tot en met 2006/'07

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312
2492 JP Den Haag

Inlichtingen

Tel. (088) 570 70 70
Fax (070) 337 59 94
Via contactformulier:
www.cbs.nl/infoservice

Prepress

Centraal Bureau voor de Statistiek
Grafimedia

Bestellingen

E-mail: verkoop@cbs.nl
Fax: (045) 570 62 68

Druk

OBT bv, Den Haag

Internet

www.cbs.nl

Omslag

TelDesign, Rotterdam

Prijs: € 25,80 (exclusief verzendkosten)

ISBN: 978-90-357-2079-4

ISSN: 1874-9941

Oplage: 1 500

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen, 2010.

Verveelvoudiging is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.

Voorwoord

Hoewel 2009 economisch gezien een crisisjaar was, zijn de meeste Nederlanders tevreden over veel aspecten die de kwaliteit van leven bepalen. Ze zijn tevreden over hun woning en hun leefomgeving, maar ook over hun sociale contacten en de omstandigheden op het werk. Ook blijft de levensverwachting van Nederlanders toenemen. Hoogopgeleiden steken hierbij echter wel aanzienlijk gunstiger af dan laagopgeleiden: zij leven langer en met minder lichamelijke beperkingen. Daarnaast hebben laagopgeleiden duidelijk minder vertrouwen in politieke en maatschappelijke instituties dan hoogopgeleiden.

De krimp van de economie ging echter wel samen met een toename van het aandeel huishoudens onder de lage-inkomensgrens. Dit aandeel nam na lange tijd weer toe. Ook steeg het aantal door de overheid verstrekte uitkeringen. De gevolgen van de recessie waren met name merkbaar bij groepen die op de arbeidsmarkt traditioneel ook al tot de risicogroepen behoren: mannen, niet-westerse allochtonen en jongeren. De economische neergang ging samen met demografische ontwikkelingen als een dalend geboortecijfer en een dalend aantal verhuizingen. Tegen de verwachting in nam de immigratie echter toe.

Deze en andere inzichten en ontwikkelingen in de Nederlandse samenleving staan beschreven in de nieuwe CBS-publicatie *De Nederlandse Samenleving 2010*. Aan de hand van negen dimensies van de kwaliteit van leven wordt een beeld van de welvaart en het welzijn van Nederlandse burgers geschetst. Voor verschillende aspecten van de kwaliteit van leven is aangegeven hoe het er momenteel voor staat in ons land, welke veranderingen zich hebben voorgedaan en hoe die ontwikkelingen verschillen tussen bevolkingsgroepen en regio's.

Deze publicatie bundelt slechts een klein deel van de kennis die binnen het CBS aanwezig is over de Nederlandse samenleving. Meer informatie is te vinden op onze website www.cbs.nl. U kunt ook contact opnemen met de infoservice van het CBS (www.cbs.nl/infoservice).

De Directeur-Generaal van de Statistiek

Drs. G. van der Veen

Den Haag/Heerlen, oktober 2010

Inhoud

Voorwoord	3
Negen dimensies van de kwaliteit van leven	7
Samenvatting	11
Demografische en economische context	
1. De economische crisis in de demografie	17
2. 2009 uitzonderlijk slecht economisch jaar voor Nederland	27
Materiële levensstandaard	
3. Lagere inkomensgroei, kleiner vermogen	39
4. Inkomensverschillen en kans op armoede licht gestegen	53
5. Nederlanders tevreden met hun woning	65
Economische risico's	
6. De arbeidsmarkt: crisistijd en trends	77
7. Minder instroom in, meer uitstroom uit arbeidsmarkt	91
8. Werknemers verliezen banen door crisis, grote uitstroom naar WW-uitkering	101
9. Minder jongeren zonder startkwalificatie van school	115
Opleiding en beroep	
10. Opleidingsniveau stijgt	129
11. Hoge werktevredenheid geen garantie voor doorwerken tot pensioen	141
Gezondheid	
12. Forse daling sterfte	153
13. Positieve trends in (gezonde) levensverwachting	163
Maatschappelijke participatie en vertrouwen	
14. Hoogopgeleiden meer vertrouwen in politiek en instituties	175
Sociale verbanden en relaties	
15. Weinig mensen sociaal aan de kant	187
16. Nog steeds liever samen	197
Veiligheid	
17. Minder geregistreerde criminaliteit, meer kindbeschermingsmaatregelen	209

Milieu en leefomgeving

18. Nederlanders tevreden met hun woonomgeving	221
--	-----

Medewerkers aan deze publicatie	231
--	------------

Negen dimensies van de kwaliteit van leven

Internationaal neemt de vraag toe om maatschappelijke vooruitgang beter dan tot nu toe in beeld te brengen. Deze vraag komt voort uit het groeiende besef dat het Bruto Binnenlands Product tekort schiet als indicator voor welvaart, maar meer nog als indicator voor welzijn. Veel (inter)nationale organisaties en instituties, waaronder de EU, de VN en de OESO, werken ondertussen samen aan deze thematiek die als een belangrijk sociaal en politiek uitgangspunt geldt. Het “Report of the commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress” uit september 2009 heeft alle nieuwe initiatieven op dit terrein in een stroomversnelling gebracht. De commissie die dit rapport schreef stond onder leiding van de Nobelprijswinnaars Joseph Stiglitz en Amartya Sen en de econoom Jean-Paul Fitoussi.

Met deze publicatie van *De Nederlandse Samenleving* sluit het CBS aan bij de uitwerking van het aandachtsgebied “kwaliteit van leven” in het Stiglitz-rapport. Het Stiglitz-rapport onderkent dat de kwaliteit van leven meer-dimensionaal is, maar dat de selectie van deze dimensies gebaseerd is op waardeoordelen. Bovendien zijn er verschillende manieren om tegen de kwaliteit van leven aan te kijken. Niettemin bestaan er volgens het rapport een aantal kerndimensies waarover algemeen consensus bestaat. Met een paar kleine aanpassingen vormen deze kerndimensies het uitgangspunt voor deze publicatie.

Per dimensie volgt hierna een beknopte beschrijving van waarom deze belangrijk is voor de kwaliteit van leven. In de hoofdstukken van *De Nederlandse Samenleving* komen niet alle aspecten die voor een dimensie beschreven zijn aan bod. Hiervoor schoten tijd en ruimte te kort.

De dimensies in het kort:

Demografische en economische context

Deze eerste dimensie geeft de context waarbinnen leven wordt vormgegeven. Hier gaat het vooral om allerlei demografische kenmerken zoals de uitsplitsing van de bevolking naar leeftijdsklasse of herkomstgroepering en de samenstelling van huishoudens. Ook economische indicatoren zijn relevant om de context te schetsen.

Zie hoofdstuk 1 en 2.

Materiële levensstandaard

De materiële levensstandaard is een traditionele, economische maat voor de kwaliteit van leven. Deze dimensie is belangrijk vanwege de toegang die materiële middelen bieden tot consumptie van goederen en diensten binnen de samenleving. Dit draagt bij aan de keuzevrijheid die mensen hebben om hun leven naar eigen wens in te richten.

Zie hoofdstuk 3 tot en met 5.

Economische risico's

Economische risico's gaan over de onzekerheid die mensen hebben over hun toekomstige materiële situatie. Die onzekerheid kan leiden tot stress en ongerustheid, wat een belemmering kan vormen voor mensen om bijvoorbeeld te investeren in opleidingen voor zichzelf of hun kinderen of in huisvesting.

Zie hoofdstuk 6 tot en met 8.

Opleiding en beroep

Opleiding hangt positief samen met het inkomen, de gezondheid en de levensverwachting van mensen en beïnvloedt daarmee de kwaliteit van leven in hoge mate. Het beroep dat iemand uitoefent, is voor een deel terug te voeren op de opleiding die hij gevolgd heeft en bepaalt mede de arbeidsomstandigheden die weer de kwaliteit van leven beïnvloeden.

Zie hoofdstuk 9 tot en met 11.

Gezondheid

Gezondheid is misschien wel de meest fundamentele component van het menselijke vermogen om dingen te doen of te laten. Gezondheid beïnvloedt zowel de kwantiteit (levensduur) als de kwaliteit van leven.

Zie hoofdstuk 12 en 13.

Maatschappelijke participatie en vertrouwen

Maatschappelijke participatie draait om politieke betrokkenheid, het recht dat mensen hebben om hun stem te laten gelden en als volwaardige burgers deel te nemen aan de maatschappij, mee te mogen denken over de vormgeving van het beleid en om een afwijkende mening te mogen hebben en te verkondigen. Vertrouwen is binnen deze dimensie vooral gericht op de instituties die verantwoordelijk zijn voor het beleid.

Zie hoofdstuk 14.

Sociale verbanden en relaties

Sociale verbanden en relaties zijn op meerdere manieren belangrijk voor de kwaliteit van leven. Zo kunnen mensen hun netwerk gebruiken om hun eigen grenzen te verleggen of activiteiten te ondernemen. Tegelijkertijd werkt een netwerk corrigerend op zijn leden. Sociale verbanden en relaties hebben een grote invloed op de perceptie van de kwaliteit van leven. Ook onbetaalde arbeid, zoals het verlenen van informele hulp, vrijwilligerswerk of de verzorging van kinderen valt binnen deze dimensie, net als huisvesting die onderdeel is van de sociale omgeving.

Zie hoofdstuk 15 en 16.

Veiligheid

Net als economische risico's zijn ook fysieke risico's die de veiligheid van mensen bedreigen een bron van onzekerheid en ongerustheid die de kwaliteit van leven negatief beïnvloedt. Bij fysieke risico's gaat het vooral om de kans die mensen lopen om een ongeluk te

krijgen of slachtoffer van een misdrijf te worden. De vrees voor deze risico's speelt een rol in de keuzes die mensen maken.

Zie hoofdstuk 17.

Milieu en leefomgeving

Het milieu is belangrijk voor de kwaliteit van leven omdat het rechtstreeks de gezondheid van mensen beïnvloedt. In Nederland is milieu op het niveau van de burger vooral van belang voor de kwaliteit van de leefomgeving, die onder meer afhangt van de mate van vervuiling van de buurt, overlast en de nabijheid van groenvoorzieningen.

Zie hoofdstuk 18.

Samenvatting

Bevolking groeit sterker dan verwacht, 2009 was een bijzonder slecht economisch jaar

De Nederlandse bevolking is in 2009 sterker gegroeid dan aanvankelijk werd verondersteld en telde op 1 januari 2010 16,6 miljoen mensen. Regionaal zijn er wel grote verschillen. De immigratie nam niet af zoals verwacht, maar juist toe, terwijl de emigratie sterker daalde dan verwacht. Het aantal asiolverzoeken is in 2009 zelfs aanzienlijk gestegen. Halverwege 2009 begon het geboortecijfer te dalen. Hierbij speelt de vertraagde reactie op de economische crisis een rol. (01)

In samenhang met de mondiale economische crisis kromp de Nederlandse economie in 2009. Deze krimp was de sterkste sinds 1922, toen het CBS begon met het meten van economische groei. Een dalende export was de belangrijkste oorzaak van de recessie. Door de crisis nam de werkgelegenheid af en besteedden consumenten minder. De overheid gaf juist meer uit, onder andere door allerlei stimuleringsmaatregelen om de economie weer vlot te trekken. (02)

Inkomensgroei stopt, ongelijkheid en aandeel lage inkomens licht gestegen

Nadat het gemiddelde inkomen in Nederland in 2006 en 2007 aanzienlijk was gestegen, kwam er in 2008 een einde aan die groei. Gemiddeld hadden huishoudens begin 2009 een vermogen van 43 duizend euro, maar de verdeling ervan is scheef. Bijna 60 procent van het totale vermogen was in bezit van de 10 procent meest vermogende huishoudens. Zelfstandigen hebben doorgaans meer vermogen dan werknemers. (03)

De inkomensongelijkheid is in Nederland sinds 2006 licht gestegen, maar in vergelijking met andere Europese landen nog altijd gering. Het aandeel huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens is in 2008 licht gestegen tot 8 procent nadat het sinds begin jaren negentig van de vorige eeuw vrijwel continu daalde. Ongeveer 3 procent van de huishoudens leeft langdurig onder die grens. Naar schatting telde Nederland begin 2009 bijna 18 duizend daklozen. (04)

Negen op de tien Nederlanders zijn tevreden of zeer tevreden met de eigen woning. Dit geldt zeker voor mensen met een koopwoning. Toch is 15 procent van de mensen geneigd te verhuizen. De crisis had echter zijn weerslag op het aantal verhuizingen dat vanaf het laatste kwartaal van 2008 fors terugliep. De prijzen van koopwoningen dalen sinds het eerste kwartaal van 2009, na voortdurend te zijn gestegen sinds 1995. (05)

Vooraf mannen, jongeren en niet-westerse allochtonen kwetsbaar tijdens recessie

Sinds het najaar van 2008 is de werkloosheid in Nederland opgelopen. Vooral mannen en flexwerkers bleken kwetsbaar in de economische crisis. Met name jongeren hebben in toenemende mate een contract voor bepaalde tijd. Het aandeel deeltijdwerkers in de beroepsbevolking neemt nog elk jaar toe. De vergrijzing van de beroepsbevolking zet door. (06)

De mobiliteit op de arbeidsmarkt was tussen 2008 en 2009 aanzienlijk geringer dan in de jaren ervoor. Een kleinere kans om werk te vinden, maakte dat het aantal mensen dat instroomde op de arbeidsmarkt flink afnam. Relatief veel jongeren stroomden uit. Ook de beroepsmobiliteit is conjunctuurgevoelig. Het laatste jaar is het aantal personen dat van beroep is veranderd dan ook gedaald. Hoe ouder mensen zijn, hoe minder zij van beroep veranderen. (07)

Het aantal mannen dat hun baan verloor en een uitkering kreeg, is tussen 2008 en 2009 fors toegenomen. Ook niet-westerse allochtonen blijken relatief kwetsbaar in crisistijd. Door de verslechterende economie is niet alleen het aantal WW'ers maar is ook de uitkeringsduur toegenomen. (08)

Jongeren met een startkwalificatie vinden vaker werk dan jongeren zonder startkwalificatie. Gedurende de periode 2001–2009 is het aantal jongeren dat geen startkwalificatie heeft en ook geen onderwijs meer volgt flink gedaald. Er zijn meer mannen dan vrouwen die de school verlaten zonder startkwalificatie. Allochtonen verlaten de school vaker zonder startkwalificatie dan autochtonen, maar het verschil wordt kleiner. (09)

Opleidingsniveau stijgt, meeste werknemers tevreden met werk

Het opleidingsniveau van Nederlanders is in het afgelopen decennium aanzienlijk gestegen. Veel leerlingen vervolgen na het halen van een diploma hun schoolloopbaan en studeren verder voor een diploma op een hoger niveau. Meisjes volgen tegenwoordig vaak een hogere opleiding in het voortgezet onderwijs, maar jongens leren vaak langer door en stapelen meer diploma's. Mannen zijn nog altijd hoger opgeleid dan vrouwen, maar vrouwen zijn bezig met een inhaalslag. (10)

De meeste werknemers in Nederland zijn tevreden met hun werk. Vrouwen zijn meer tevreden dan mannen. Werknemers met lastige collega's en weinig variatie in het werk zijn veel vaker ontevreden dan anderen. Ruim vier op de tien werknemers willen doorwerken tot 65 jaar. Vooral werknemers met zwaar werk willen vaak niet doorwerken. Het percentage werknemers dat door wil werken is in de laatste vier jaar verdubbeld. (11)

Sterfte is gedaald, hoog opgeleiden leven aanzienlijk langer dan laag opgeleiden

De sterfte is zowel onder mannen als onder vrouwen flink gedaald in de afgelopen dertig jaar terwijl het aantal ziekenhuisopnamen is gestegen. De sterfte aan hart- en vaatziekten is zelfs gehalveerd. Bij kanker is de afname minder sterk. Het aantal patiënten met artrose, kanker en hartritmestoornissen neemt toe. Suikerziekte komt steeds vaker voor vanwege het toenemende aantal mensen met overgewicht. (12)

De levensverwachting stijgt nog steeds en was in 2008 voor mannen 78,3 jaar en voor vrouwen 82,3 jaar. Het verschil in levensverwachting tussen mannen en vrouwen neemt de laatste jaren wat af. Mannen leven echter wel langer zonder lichamelijke beperkingen dan

vrouwen. Hoogopgeleiden leven gemiddeld zeven jaar langer dan laagopgeleiden. Die verschillen zijn nog groter bij de levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen. (13)

Ouderen en laagopgeleiden hebben minder vertrouwen in politiek

De deelname aan politieke activiteiten is stabiel gebleven sinds 2006. Iets meer dan de helft van de Nederlanders vindt dat politici alleen in hun stem geïnteresseerd zijn en niet in hun mening. Vooral ouderen en laagopgeleiden hebben weinig vertrouwen in de politiek. Zij hebben ook minder vertrouwen dan jongeren en hoogopgeleiden in de democratie en in instituties als de NAVO, de Europese Unie, de Tweede Kamer en het leger. Nederlanders zijn sinds 2006 iets minder negatief geworden over verdergaande Europese integratie. (14)

Nederlanders zijn tevreden met sociale contacten

De meeste Nederlanders zijn erg tevreden met de contacten die zij hebben met familie, vrienden en burens. Het vertrouwen dat mensen hebben in andere mensen is sinds 2002 licht toegenomen. Slechts 2 procent voelt zich sociaal geïsoleerd. Het contact dat mensen met hun burens hebben, is wel licht afgenomen. Informele hulp wordt het meest gegeven door mensen die in deeltijd werken. Bijna de helft van de Nederlanders zet zich wel eens vrijwillig in voor een vereniging of organisatie. (15)

Er zijn in Nederland steeds meer alleenstaanden. Het aantal echtscheidingen is al jaren stabiel. Het aandeel echtscheidingen waarbij minderjarige kinderen zijn betrokken, is sinds medio jaren negentig gestegen. Het aantal relatieontbindingen neemt echter toe omdat steeds meer niet-gehuwde samenwoners uit elkaar gaan. Het merendeel van de gescheiden personen die nu alleenwonen wil in de (nabije) toekomst wel weer graag een partner. Het aantal adopties is sinds 2004 gedaald. (16)

Geregistreerde criminaliteit is gedaald, vooral jonge vrouwen voelen zich onveilig

De geregistreerde criminaliteit is sinds 2005 gedaald. In 2009 voelde een kwart van de Nederlanders zich wel eens onveilig, 6 procent is slachtoffer geworden van geweld. Vooral jonge vrouwen voelen zich relatief vaak onveilig. Zowel de onveiligheidsgevoelens als de slachtofferpercentages zijn in de Randstad en in Zuid-Limburg hoger dan in de landelijke gebieden. Het aantal kinderen onder voogdij neemt toe. (17)

Nederlanders tevreden met de woonomgeving, meer verloedering in de Randstad

De overgrote meerderheid van de Nederlanders is (zeer) tevreden met de eigen woonomgeving en over de sociale cohesie in de buurt. Het onderhoud van de buurt en de groenvoorzieningen stemmen tot tevredenheid, maar dat geldt minder voor de voorzieningen voor de jeugd. Mensen in de Randstad ervaren meer overlast en verloedering dan in de landelijke gebieden, al zien zij wel verbetering op dit vlak. In het algemeen hebben Nederlanders steeds minder last van stank en lawaai van vliegtuigen, treinen en wegverkeer. (18)

Demografische en economische context

De economische crisis in de demografie

01

Bevolking blijft voorlopig groeien

- Bevolkingsgroei in 2009 sterker dan eerder verondersteld
- Bevolkingskrimp in de rurale randen van Nederland

Geboorte relatief hoog, sterfte relatief laag

- Daling geboorten door economische crisis op komst
- Geen extra sterfte door Mexicaanse griep

Recordimmigratie, forse daling emigratie

- Aantal immigranten in tegenstelling tot de verwachting nog niet gedaald
- Aantal emigranten in 2009 teruggelopen met 20 duizend personen

Zestienduizend asielverzoeken

- Aantal ingediende asielverzoeken steeg met 11 procent in 2009
- Grootste groepen asielzoekers uit Afghanistan en Somalië

Huwelijkssluitingen stabiel, minder echtscheidingen

- Geringe daling aantal huwelijkssluitingen in 2009
- Vijf procent minder echtscheidingen door afschaffen flitsscheiding

Conjunctuurbewegingen hebben invloed op demografische ontwikkelingen. In grote lijnen ontstaat in een aantrekkende economie meer vraag naar arbeidskrachten. Een eventueel tekort aan binnenlandse arbeid heeft een aanzuigende werking op arbeidskrachten uit het buitenland. Meer financiële armslag zal bij de binnenlandse migratie leiden tot vervullen van nog niet gerealiseerde woonwensen en tot verhuizingen binnen de eigen woonregio. In een opgaande conjunctuur worden kinderen krijgen, trouwen en echtscheiden vervroegd en bij een neergaande conjunctuur juist uitgesteld.

De kredietcrisis van 2008 heeft ook z'n weerslag gehad in de demografische ontwikkeling. Vanaf het laatste kwartaal in 2008 liep het aantal verhuizingen binnen Nederland fors terug. In het voorjaar van 2009 lag het aantal verhuizingen meer dan 10 procent lager dan in het voorjaar van 2008. Ook op het terrein van immi- en emigratie, en relatievorming en ontbinding zijn de gevolgen van de crisis zichtbaar. De sterfte en de geboorte lijken vooralsnog nog niet beïnvloed te worden door de economische recessie.

1. Bevolking blijft voorlopig groeien

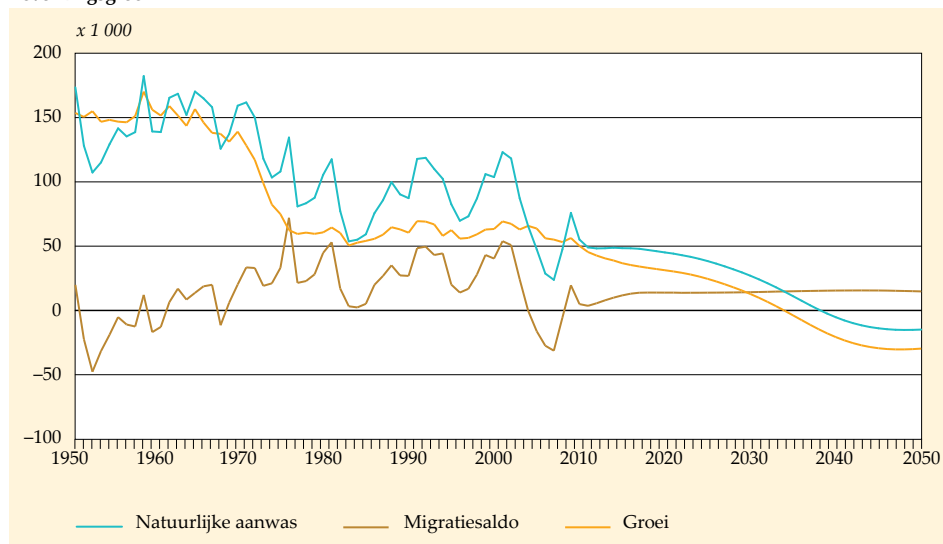
- Bevolkingsgroei in 2009 sterker dan eerder verondersteld
- Bevolkingskrimp in de rurale randen van Nederland

In 2009 groeide de Nederlandse bevolking per saldo met 92 duizend personen naar 16,6 miljoen. Dat is een toename van 0,56 procent. Deze groei was sterker dan in de lange-termijnprognose was verwacht. De belangrijkste oorzaak is dat de immigratie nog iets steeg ten opzichte van 2008 terwijl een daling was verwacht en dat de emigratie sterker daalde dan verwacht waardoor het migratiesaldo hoger uitviel.

Voor 2010 verwacht het CBS een daling van de bevolkingsgroei naar 60 duizend personen. Daarna wordt een geleidelijke verdere afname van de groei voorzien tot iets meer dan 40 duizend personen in 2015. Tussen 2020 en 2030 zal de natuurlijke groei naar verwachting fors dalen en tussen 2030 en 2040 zelfs omslaan in een absolute afname. De groei als gevolg van het verschil tussen immigratie en emigratie bedraagt op de lange termijn ongeveer 15 duizend.

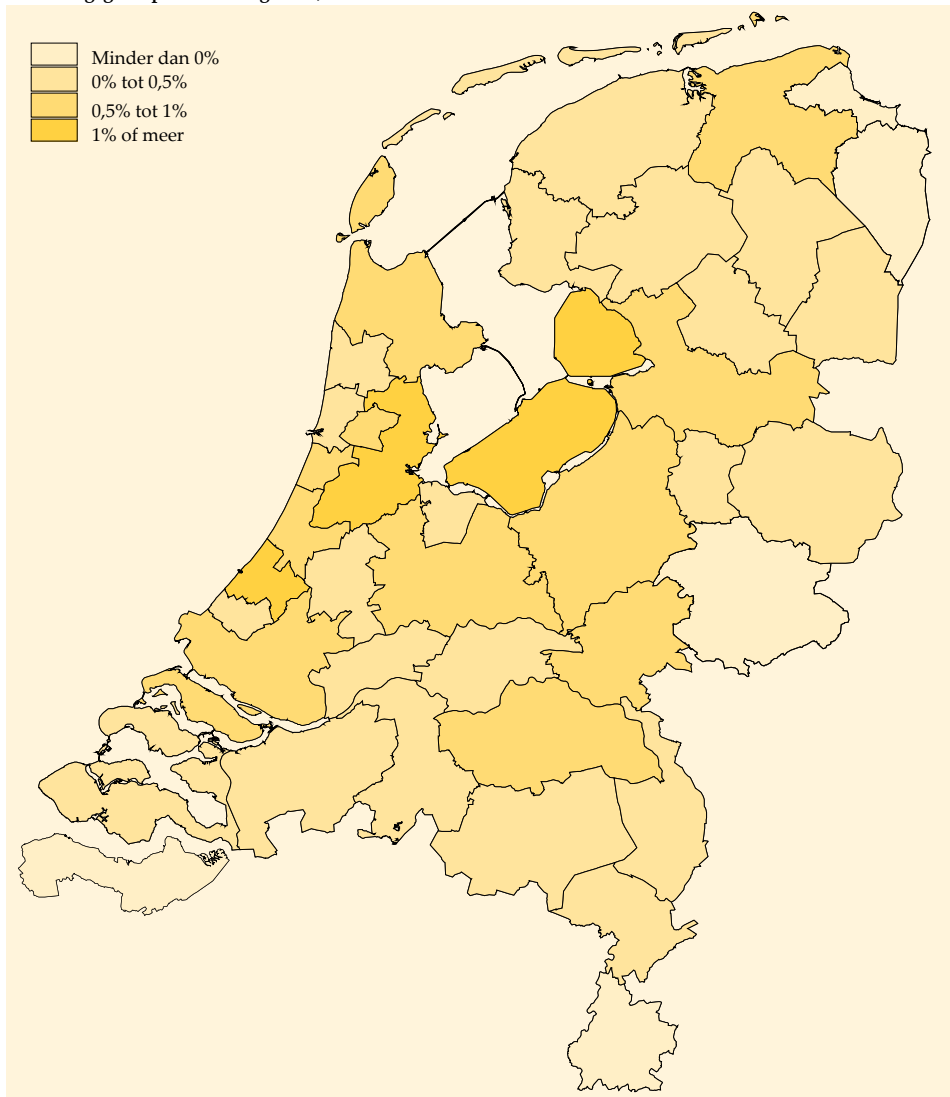
Volgens de nieuwe bevolkingsprognose voor de korte termijn telt Nederland in 2016 16,9 miljoen inwoners. In 2039 zullen dat er naar verwachting 17,4 miljoen zijn. In de jaren daarna zal de omvang van de bevolking licht gaan dalen.

Bevolkingsgroei

Regionaal zijn er behoorlijke verschillen in bevolkingsgroei. De agglomeratie Amsterdam groeide met 1,3 procent het sterkst. Ook de agglomeraties Den Haag en Utrecht en Flevoland groeiden relatief sterk. De Rijnmond, met Rotterdam, groeide relatief bescheiden.

Bevolkingsgroei per COROP-gebied, 2009

Buiten de Randstad vertoonde alleen het westelijke deel van de provincie Groningen, waar de stad Groningen de belangrijkste gemeente is, een relatief sterke groei. Oost-Groningen, Delfzijl, Zeeuws-Vlaanderen en Zuid-Limburg zijn de gebieden waar de bevolking terugloopt. Met uitzondering van Zeeuws-Vlaanderen is in deze gebieden de terugloop van de bevolking in 2009 verminderd. Dat wordt vooral veroorzaakt doordat er minder mensen uit deze gebieden vertrekken. Verder valt op dat in 2009 in Het Gooi en Vechtstreek en de kop van Drenthe de groei fors is teruggelopen, terwijl de omliggende stedelijke agglomeraties juist naar verhouding sterk gegroeid zijn.

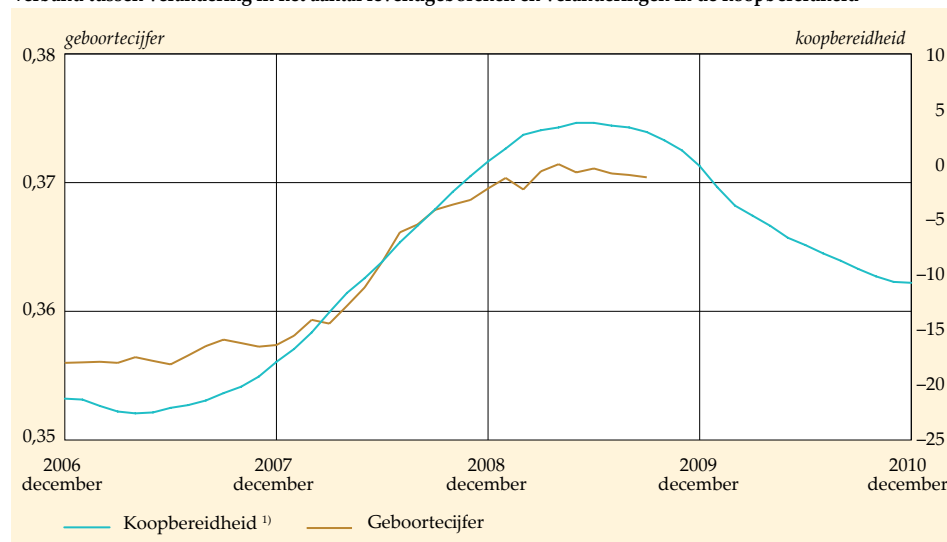
Voor de middellange termijn wordt een voortgaande bevolkingskrimp verwacht in de landelijke randen van Nederland. De noordvleugel van de Randstad met Almere, Amsterdam en Utrecht en in mindere mate Zuidoost-Brabant en de zuidvleugel van de Randstad, met de agglomeraties van Den Haag en Rotterdam, zullen naar verwachting de grootste groeiers blijven.

2. *Geboorte relatief hoog, sterfte relatief laag*

- Daling geboorten door economische crisis op komst
- Geen extra sterfte door Mexicaanse griep

In Nederland wonende vrouwen kregen de afgelopen tien jaar gemiddeld 1,75 kinderen. In 2009 werden in Nederland 185 duizend kinderen geboren, net iets meer dan in 2008. In de prognose van 2006 werd nog verondersteld dat er in 2009 178 duizend kinderen geboren zouden worden. De variatie in het aantal geboorten wordt deels door de economische conjunctuur bepaald (Fokkema et al, 2008). Een daling van de koopbereidheid leidt met één tot twee jaar vertraging tot een dalend vruchtbaarheidscijfer. Omgekeerd leidt een stijgende koopbereidheid met een zelfde vertraging tot een relatieve toename van het aantal geboorten. In tijden waarin consumenten het een goed moment vinden om grote aankopen te doen, zijn er ook meer stellen die op korte termijn gezinsuitbreiding willen.

Verband tussen verandering in het aantal levendgeborenen en veranderingen in de koopbereidheid

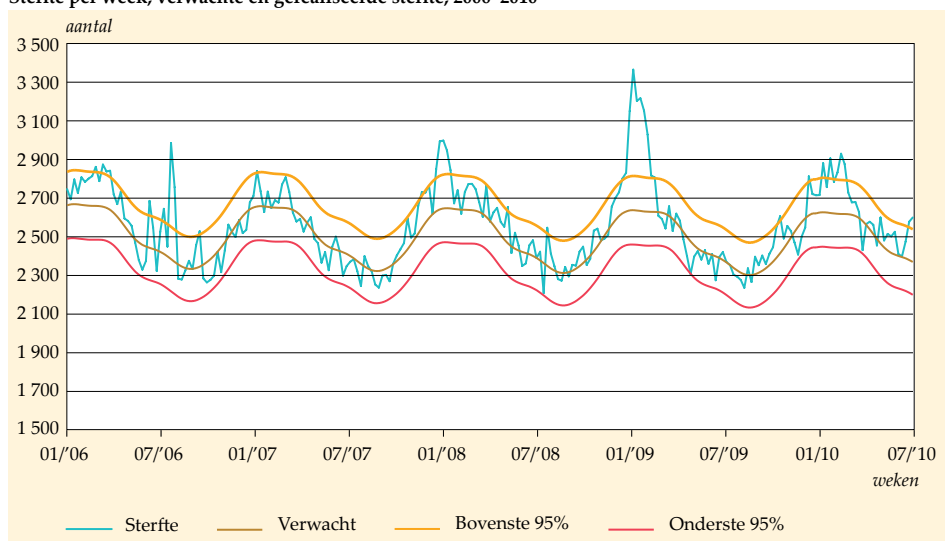
¹⁾ 18 maanden vertraagd.

Begin 2008 begon de koopbereidheid te dalen, vergeleken met dezelfde periode een jaar eerder. Anderhalf jaar later lijkt zich dit te vertalen in een omslag van een stijgend naar een dalend geboortecijfer. Afgaand op de recente ontwikkeling van de koopbereidheid zet deze daling door tot eind 2010 en zullen er in 2010 5 duizend kinderen minder worden geboren dan in 2009. In de jaren tot 2015 verwacht het CBS dat het aantal geboorten rond 178 duizend kinderen per jaar zal liggen.

In het najaar van 2009 maakte Nederland zich op voor een mogelijk ernstige aanval van de Mexicaanse griep. Voorspellingen van maximaal 80 duizend extra griepdoden deden de ronde. Al snel bleek echter dat de aanval van deze griep, wellicht mede door de groots opgezette preventie en het veel mildere verloop van de ziekte dan voorzien, kon worden afgeslagen (Köhler, 2010). Er overleden in 2009 134 duizend personen, duizend minder dan een jaar eerder.

Tussen 2000 en 2007 daalde het aantal sterfgevallen van 141 duizend tot 133 duizend. Dat is een opmerkelijke ontwikkeling omdat het aandeel 65-plussers in de Nederlandse bevolking in die periode steeg van 13,6 tot 14,5 procent. Deze daling van de sterfte is het gevolg van afnemende sterfterisico's: het valt te verwachten dat latere generaties langer leven dan eerdere generaties. Dit komt door vooruitgang in medische zorg en preventie en door gunstige ontwikkelingen in de leefstijl van de bevolking, met name in het rookgedrag. Variatie op de langjarige trend in het aantal overledenen wordt veroorzaakt door het al dan niet voorkomen van griepgolven of zoals in 2003 perioden van extreme zomerse hitte. Het jaar 2009 werd juist gekenmerkt door een korte periode van griep in januari en februari en een zeer gematigde zomer.

Sterfte per week, verwachte en gerealiseerde sterfte, 2006–2010

Voor de komende jaren wordt verwacht dat de verdere stijging van de levensverwachting de vergrijzing niet zal kunnen compenseren en dat het aantal sterfgevallen zal gaan oplopen. Voor 2015 worden 147 duizend sterfgevallen verwacht.

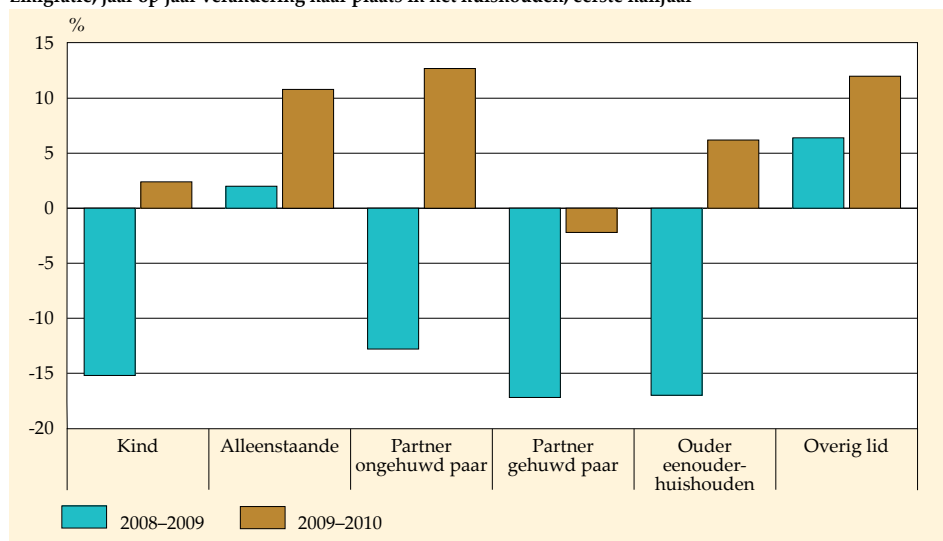
3. Recordimmigratie, forse daling emigratie

- Aantal immigranten in tegenstelling tot de verwachting nog niet gedaald
- Aantal emigranten in 2009 teruggelopen met 20 duizend personen

In 2009 immigrerden 147 duizend personen in Nederland. Dit recordaantal is op het eerste gezicht moeilijk te rijmen met de economische crisis. Tot in de tweede helft van 2008 de economische crisis uitbrak, nam de arbeidsmigratie nog toe, vooral vanuit de nieuwe Oost-Europese lidstaten van de Europese Unie. In 2009 is de immigratie uit deze landen veel minder gedaald dan vooraf was geschat. De oorzaak hiervoor is tweeledig. Ten eerste zat er in 2008 nog zoveel spanning op de arbeidsmarkt, dat de economische crisis in eerste instantie tot vermindering van de spanning en nog maar zeer ten dele tot een daling van de vraag naar arbeidskrachten heeft geleid. Ten tweede is het aantal asielzoekers in tegenstelling tot de verwachting in 2009 gestegen (zie paragraaf 4).

Het CBS verwacht dat in 2010 als gevolg van de economische crisis het aantal banen in Nederland zal dalen en dat als gevolg daarvan een snelle daling van de immigratie zal inzetten naar ongeveer 122 duizend in 2015. Uit recent onderzoek blijkt dat voor elke duizend vacatures die verdwijnen ongeveer zeventig immigranten minder uit de landen van de Europese Unie naar Nederland komen.

Emigratie, jaar op jaar verandering naar plaats in het huishouden, eerste halfjaar

Na een recordemigratie in 2006 van ruim 132 duizend personen is het aantal emigranten in 2009 teruggelopen met 20 duizend personen naar 112 duizend. De daling komt volledig voor rekening van in Nederland geboren emigranten. In 2008 en 2009 liep dit aantal met bijna dertig procent terug. De achtergrond van de scherpe daling is onduidelijk. Het ligt voor de hand om aan een conjunctuureffect te denken. In het verleden was er echter geen eenduidige relatie tussen de emigratie van in Nederland geboren personen en de economische conjunctuur. Mogelijk stellen autochtone emigranten hun vertrek uit omdat het door de verslechterde huizenmarkt moeilijk is hun woning op korte termijn te verkopen. Net als bij de verhuizingen, daalde de emigratie verhoudingsgewijs het sterkst onder gehuwde paren, een groep die relatief vaak een eigen woning bezit. Tijdens de economische neergang van 2003 steeg juist het aantal autochtone emigranten mogelijk door een toen gevoeld maatschappelijk onbehagen (Van Dalen et al., 2008), terwijl de woningmarkt, anders dan in 2009, veel minder op slot zat. Verder veronderstelt het CBS dat in 2010 de emigratie op hetzelfde lage niveau zal liggen als in 2009 en dat in de jaren daarna een lichte stijging naar rond 115 duizend emigranten zal plaatsvinden.

4. Zestienduizend asielverzoeken

- Aantal ingediende asielverzoeken steeg met 11 procent in 2009
- Grootste groepen asielzoekers afkomstig uit Afghanistan en Somalië

Voor vluchtelingen is een belangrijke reden om asiel aan te vragen in een ander land dat hun fysieke veiligheid en meer algemeen de kwaliteit van leven in hun land van herkomst onder druk staat. Het is een taak van de Nederlandse overheid en het Nederlandse rechtstelsysteem om de asielprocedure zorgvuldig uit te voeren om zo waarborgen te kunnen geven voor de fysieke veiligheid. Dit kan door het asiel te verlenen maar ook door de situatie in het land van herkomst te beoordelen wat kan leiden tot een beslissing om asielzoekers terug te sturen naar het land van herkomst.

In 2009 zijn in Nederland 16,2 duizend asielverzoeken ingediend. Bij 14,9 duizend daarvan ging het om een eerste aanvraag. Dit is een stijging van 11 procent ten opzichte van het voorafgaande jaar. De overige 1,3 duizend asielverzoeken waren volgende verzoeken van mensen die al eerder een asielverzoek hadden ingediend. Zij konden een volgend verzoek indienen omdat er bij de beoordeling van hun aanvraag sprake was van nieuwe feiten of omdat bijvoorbeeld het beleid ten aanzien van veilige herkomstlanden was gewijzigd. Zo was de verwachting dat door de afschaffing van de categorale asielbescherming voor asielzoekers uit Somalië en Irak het aantal asielzoekers uit deze landen zou dalen. Voor Somalië was het tegendeel het geval. Ook uit andere Afrikaanse landen kwamen meer asielzoekers. De daling van het aantal asielzoekers uit Irak zette later in dan vooraf werd ingeschat.

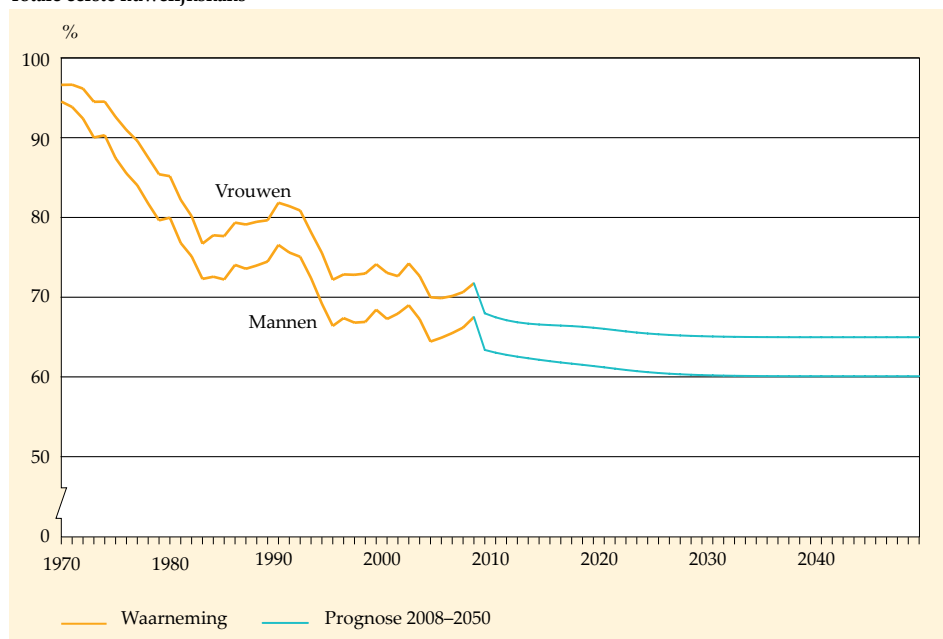
De laatste jaren schommelt het jaarlijkse aantal asielzoekers in Nederland rond de 10 duizend. De grootste groepen asielzoekers die naar Nederland komen zijn afkomstig uit Afghanistan en Somalië.

5. *Huwelijkssluitingen stabiel, minder echtscheidingen*

- Geringe daling aantal huwelijkssluitingen in 2009
- Vijf procent minder echtscheidingen door afschaffen flitscheidingen

In 2009 werden 72 duizend huwelijken gesloten, 3 duizend minder dan in 2008. Het aantal echtscheidingen daalde relatief iets sterker van 38 duizend naar 32 duizend. In het recente verleden leidde een periode van laagconjunctuur vaak tot een stijging van het aantal echtscheidingen en een daling van het aantal huwelijken (De Beer, 1993). In 2009 daalde het aantal huwelijkssluitingen weliswaar gering maar het aantal echtscheidingen en partnerschapontbindingen daalde met 5 procent sterker. De meest voor de hand liggende verklaring voor deze tegengestelde ontwikkeling is het afschaffen van de zogeheten flitscheiding. Huwelijken konden een aantal jaren lang op een relatief makkelijke manier worden ontbonden door het huwelijk eerst om te zetten in een partnerschap. Daarna kon zonder tussenkomst van een rechter dit huwelijk worden ontbinden. Het afschaffen van deze

Totale eerste huwelijkskans

mogelijkheid per 1 maart 2009 heeft per saldo geleid tot een daling van het aantal partnerschapsontbindingen. Het aantal echtscheidingen zelf steeg licht. De daling van het aantal huwelijken is in lijn met de verwachting. Er is sprake van een langjarige trend waarin er minder wordt getrouwd. Daarbinnen is er sprake van een met de ups en downs van het consumentenvertrouwen meebewegende variatie in het aantal huwelijksluitingen.

Op basis van gegevens over de periode 2000–2009 treedt 70 procent van de vrouwen en 65 procent van de mannen ooit in het huwelijk. Begin jaren zeventig lag dit percentage met 90 procent nog aanmerkelijk hoger. Vanaf de jaren tachtig schommelt het echtscheidingscijfer tussen 25 en 30 procent. In de meest recente huishoudensprognose wordt op de lange termijn een echtscheidingspercentage van ongeveer 28 procent verondersteld.

Referenties

Beer J. de., 1993, Echtscheidingen en consumentenvertrouwen. In: Maandstatistiek van de bevolking, juni 1993. CBS, Voorburg/Heerlen.

Dalen, H.P. van en K. Henkens, 2008, Weg uit Nederland; emigratie aan het begin van de 21e eeuw. NIDI report nr. 75. KNAW Press Amsterdam.

Duin, C. van en H. Nicolaas, 2009, Bevolkingsprognose 2009–2016: omslag naar lagere groei. In: Bevolkingstrends (57) 4. CBS, Den Haag/Heerlen.

Fokkema, T., H. de Valk, J. de Beer en C. van Duin, 2008, The Netherlands: Childbearing within the context of a 'Poldermodel' society. Demographic Research 19 (21), p. 743–794.

Giersbergen N.P.A. van. en J. de Beer, 1997, Geboorteontwikkeling en consumentenvertrouwen een econometrische analyse. In: Maandstatistiek van de bevolking, november 1997. CBS, Voorburg/Heerlen.

Köhler, W., 2010, Het beste middel tegen griep? Een pandemie. In: NRC.Next, april 2010.

Kerncijfertabel: Demografie

	1950	1971 ¹⁾	1990	2000	2005	2009	2025	2050
Bevolking, 1 januari (x mln)								
Geslacht								
Totaal	10,0	13,1	14,9	15,9	16,3	16,5	17,2	17,3
Mannen	5,0	6,5	7,4	7,8	8,1	8,2	8,5	8,5
Vrouwen	5,0	6,6	7,5	8,0	8,2	8,3	8,7	8,8
Leeftijd (%)								
0 tot 20 jaar	37,3	35,7	25,7	24,4	24,5	23,9	21,4	21,6
20 tot 40 jaar	29,4	28,4	33,0	30,0	27,4	25,7	24,8	23,9
40 tot 65 jaar	25,6	25,7	28,6	32,0	34,1	35,5	32,1	30,0
65 tot 80 jaar	6,7	8,5	9,9	10,4	10,5	11,2	16,2	14,7
80 jaar en ouder	1,0	1,7	2,9	3,2	3,5	3,8	5,5	9,8
Demografische druk (%)								
Totaal	81,9	84,8	62,5	61,2	62,6	63,5	75,7	85,5
Groen	67,9	65,9	41,7	39,4	39,8	39,0	37,7	40,1
Grijs	14,0	18,9	20,8	21,9	22,8	24,5	38,0	45,5
Herkomstgroep (x 1 000)								
Autochtoon	.	12 044	12 806	13 089	13 183	13 198	13 199	12 366
Westers	.	1 063	1 221	1 367	1 424	1 478	1 692	1 998
Niet-westers	.	162	866	1 409	1 699	1 809	2 330	2 979
Turken	.	31	204	309	359	378	434	467
Marokkanen	.	22	163	262	316	342	426	471
Surinamers	.	54	233	303	329	339	376	377
Antillianen	.	22	77	107	131	135	187	267
Overig niet-westers	.	34	189	428	564	616	907	1 397
Huishoudens, 1 januari (x 1 000)								
Totaal	2 535	4 094	6 061	6 801	7 091	7 313	8 061	8 229
Eenpersoons	245	716	1 813	2 272	2 449	2 619	3 187	3 607
Meerpersoons	2 290	3 378	4 249	4 529	4 642	4 693	4 873	4 622
Paren	.	.	.	4 098	4 149	4 166	4 299	4 035
Samenwonend paar zonder kinderen	.	.	.	495	499	505	.	.
Samenwonend paar met kinderen	.	.	.	163	249	315	.	.
Gehuwd paar zonder kinderen	.	.	.	1 521	1 564	1 609	.	.
Gehuwd paar met kinderen	.	.	.	1 920	1 839	1 737	.	.
Eenouderhuishouden	.	.	.	384	444	475	518	525
Overig huishouden	.	.	.	46	48	52	56	62
Geboorten ²⁾								
Totaal	229 718	227 180	197 965	206 619	187 910	184 915	187 917	182 222 ³⁾
Naar leeftijd moeder (%)								
Jonger dan 20 jaar	1,6	4,1	1,6	1,2	1,1	1,1	1,0	1,0
20 tot 25 jaar	14,3	29,5	13,1	8,4	8,9	8,9	9,8	9,8
25 tot 30 jaar	31,0	38,1	38,5	27,8	26,0	27,8	28,3	28,4
30 tot 35 jaar	26,4	18,2	34,8	42,2	39,3	37,2	38,3	37,9
35 tot 40 jaar	18,3	7,5	10,3	17,8	21,3	20,9	18,5	18,4
40 tot 45 jaar	7,7	2,4	1,4	2,5	3,4	3,9	3,9	4,2
45 jaar en ouder	0,8	0,2	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2

¹⁾ Gegevens naar herkomst over 1972.

²⁾ Levendgeborenen.

³⁾ 2049.

2009 uitzonderlijk slecht economisch jaar voor Nederland

02

Krimp mondiale economie in 2009

- Aziatische landen als eerste uit het dal
- Economie eurozone krimpt nog sterker dan wereldeconomie

Krimp in 2009 in Nederland zelfs sterker dan in de jaren dertig

- Economische krimp in 2009 sterkste in reeks groeicijfers vanaf 1922
- Dalende export belangrijkste oorzaak voor recessie Nederlandse economie

Verminderde investeringen en productie

- In 2009 investeerden bedrijven en huishoudens 16,4 procent minder dan jaar eerder
- In vrijwel alle commerciële bedrijfstakken forse afname toegevoegde waarde

Crisis beïnvloedt werkgelegenheid en consumptie

- Werkloosheid stijgt, maar is internationaal gezien nog altijd laag
- Huishoudens geven minder uit door crisis, de overheid meer

De mondiale economische crisis is verre van onopgemerkt aan Nederland voorbij gegaan. De economische krimp was in de eurozone sterker dan die van de wereldeconomie. Nederland kende in 2009 zelfs de sterkste krimp sinds 1922 toen het CBS startte met metingen van economische groei. Export is de grootste stuwende kracht van de Nederlandse economie. De afname van de export was dan ook de belangrijkste oorzaak van de recessie in Nederland. Daarnaast droegen de afnemende investeringen van zowel bedrijven als huishoudens en een dalende consumptie bij aan de crisis in Nederland. Als gevolg van de crisis nam de werkgelegenheid af en besteedden consumenten minder. De overheid gaf juist meer uit, onder andere door allerlei stimuleringsmaatregelen om de economie weer vlot te trekken.

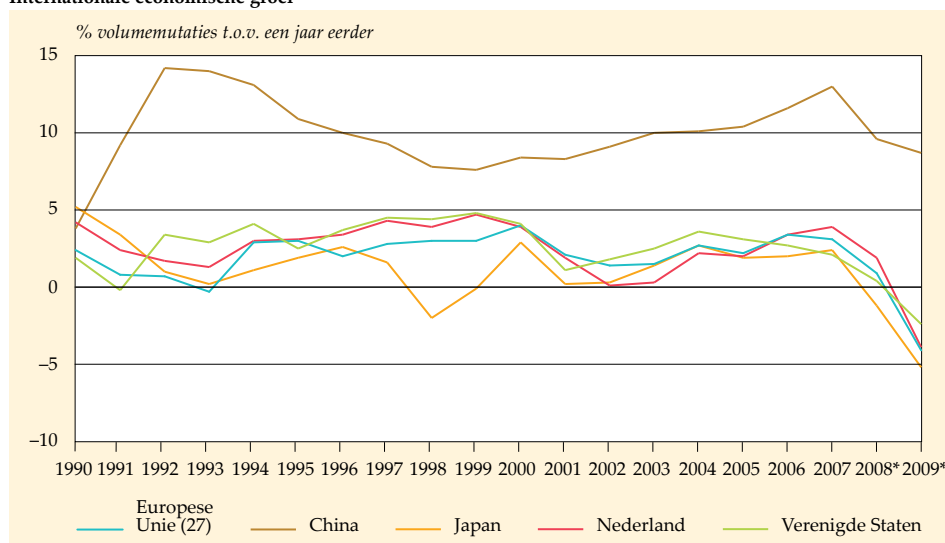
1. Krimp mondiale economie in 2009

- Aziatische landen als eerste uit het dal
- Economie eurozone krimpt nog sterker dan wereldeconomie

De mondiale economie kromp in 2009 met 0,6 procent ten opzichte van een jaar eerder. De krimp was het grootst in de eerste twee kwartalen van 2009. Centrale banken en overheden deden er ook in 2009 alles aan om het tij keren. Centrale banken verlaagden hun rentes verder tot bijna nul. Overheden gaven kapitaalsteun om banken voor de ondergang te behoeden en kwamen met stimuleringspakketten om de binnenlandse vraag op peil te houden. Deze maatregelen sorteerden effect. Het wereldhandelsvolume trok in de tweede helft van het jaar aan. Opkomend Azië is de enige regio waar al in het tweede kwartaal weer sprake was van een opleving. In 2009 groeiden de opkomende economieën in Azië door stimuleringsmaatregelen en toegenomen consumptie per saldo met 6,6 procent. De economische motor in deze regio is China. Ondanks de wereldwijde economische teruggang wist de Chinese economie in 2009 met 8,7 procent te groeien. In de opkomende economieën in Azië nam het bbp in het tweede kwartaal toe en in de meeste andere landen in dat deel van de wereld was de bbp-daling veel kleiner dan een kwartaal eerder.

De grootste toename van het handelsvolume werd dan ook gerealiseerd in Azië en dan met name in China. In het laatste kwartaal van 2009 groeide het wereldhandelsvolume met 6 procent ten opzichte van het voorafgaande kwartaal. Eind 2009 lag het wereldhandelsvolume echter nog steeds 8 procent onder het hoogtepunt van april 2008, maar 15 procent hoger dan het dieptepunt van mei 2009. Vrijwel overal nam de werkloosheid in het tweede kwartaal verder toe en liepen overheidstekorten verder op. Door de relatief lage olieprijs en de krimpende economie daalden de prijzen in de meeste landen.

Internationale economische groei

De economie van de eurozone is in 2009 met 4,1 procent ten opzichte van 2008 sterker gekrompen dan de wereldeconomie. Alle bestedingscategorieën droegen bij aan de forse krimp, maar de uitvoer kromp het sterkst, gevolgd door de investeringen. Om de economie te stimuleren verlaagde de ECB haar beleidsrente in 2009 verder van 2,5 procent tot 1 procent. Ook kwamen overheden met omvangrijke stimuleringsmaatregelen om de binnenlandse vraag te stimuleren. Naar schatting is er ter grootte van ruim 1 procent van het bbp uitgegeven aan stimuleringspakketen. De keerzijde hiervan is dat de status van de overheidsfinanciën in diverse landen fors is verslechterd.

2. Krimp in 2009 in Nederland zelfs sterker dan in de jaren dertig

- Economische krimp in 2009 sterkste in reeks groeicijfers vanaf 1922
- Dalende export belangrijkste oorzaak voor recessie Nederlandse economie

De wereldwijde economische malaise laat ook in Nederland zijn sporen na. De Nederlandse economie kromp in 2009 met 3,9 procent. In de reeks groeicijfers vanaf 1922 die het CBS beschikbaar heeft, is dit de sterkste krimp, sterker zelfs dan in de jaren dertig.¹⁾ Het jaar 2009 was dus een uitzonderlijk slecht jaar: de export en de investeringen kelderden, de consumptie door huishoudens nam af. Alleen de overheidsbestedingen kenden een forse groei.

De grote krimp van het bruto binnenlands product (bbp) zat voornamelijk in de eerste helft van 2009. Met een krimp in het tweede en het derde kwartaal was Nederland al in 2008 officieel in een recessie beland. In 2008 liep de krimp ten opzichte van het voorafgaande kwartaal alsnog op om in het eerste kwartaal van 2009 uit te komen op ruim 2 procent. Ook in het tweede kwartaal was er nog een krimp van meer dan 1 procent. Hierna was er ten opzichte van een kwartaal eerder weer groei. Pas in het eerste kwartaal van 2010 lag het bbp ook weer hoger dan een jaar eerder. In het tweede kwartaal van 2010 is het bbp ongeveer 2 procent uitgekomen boven het niveau van het tweede kwartaal van 2009.

Economische krimp in alle provincies

De economische groei is in 2009 in alle provincies omgeslagen in een krimp. De economische teruggang was het grootst in Noord-Brabant. Ook in Limburg en Overijssel was de krimp groter dan het landelijk gemiddelde van 3,9 procent. De oorzaak hiervan ligt in de productiestructuur van deze provincies. In Noord-Brabant, Limburg en Overijssel is de industrie, die het zwaarst getroffen werd door de crisis, ruimer vertegenwoordigd dan in de rest van Nederland. In 2008 begon de neergang in de industrie en deze zette zich vervolgens door in 2009. Groningen, Zeeland en Zuid-Holland hadden het minste last van de economische recessie, maar ook hier kromp de economie met meer dan 3 procent.

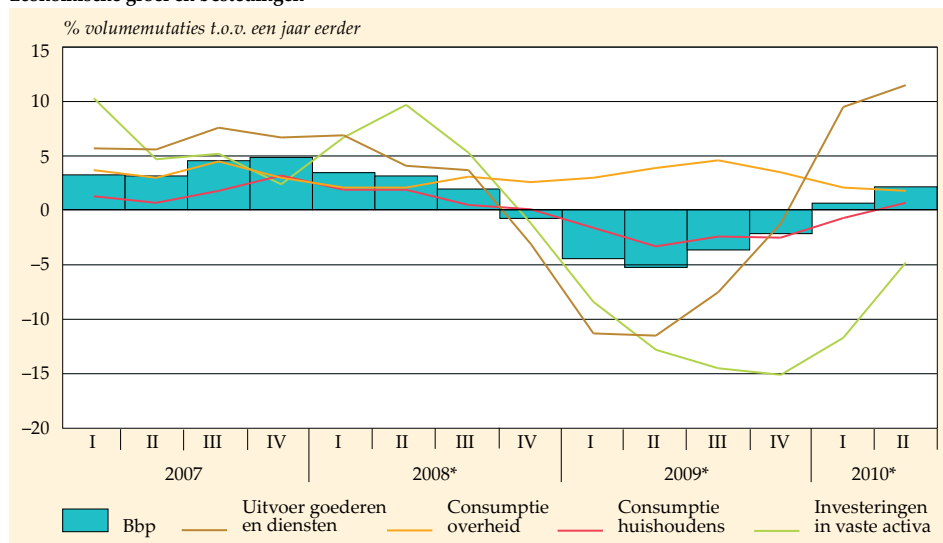
¹⁾ Over de oorlogsjaren heeft het CBS geen cijfers.

Zuid-Holland bevindt zich qua economische ontwikkeling doorgaans rond het Nederlands gemiddelde. In 2009 was dit echter niet het geval. De oorzaak is de omvang van de overheid in de regio Den Haag. De overheid was in 2009 één van de weinige bedrijfstakken waar nog sprake was van groei. De overheid maakt ruim 17 procent uit van de Haagse productiestructuur, terwijl dit landelijk nog geen 7 procent is. Zuid-Holland leed wel onder de sterk afgenomen activiteit in de Rotterdamse haven.

Oorzaken van de krimp

De krimp in 2009 werd voor een groot deel veroorzaakt doordat de buitenlandse vraag inzakte en diengevolge de export en de industriële productie daalden. Ook de terugvallende binnenlandse vraag droeg bij aan de daling. In 2009 namen de investeringen in vaste activa gemiddeld met bijna 13 procent af, de uitvoer daalde met bijna 8 procent, terwijl huishoudens 2,5 procent minder consumeerden. De overheidsconsumptie bleef in 2009 met 3,7 procent stevig doorgroeien.

Economische groei en bestedingen

De export is de grootste stuwende kracht achter de groei van de Nederlandse economie. Door de drastische neergang van de wereldhandel in 2008 zakte de export in. Dit was de belangrijkste oorzaak voor de krimp in 2009. Het terugvallen van de export verklaart 2,3 procentpunt van de krimp van het bbp, de afgenomen investeringen 1,4 procentpunt en de afgenomen consumptie door huishoudens 0,7 procentpunt. Ook de afbouw van de voorraden droeg bij aan de krimp, voor 0,3 procentpunt. Zonder de gestegen overheidsconsumptie was de krimp nog 0,8 procentpunt hoger uitgevallen.

Staatsschuld opgelopen

De inkomsten van de overheid daalden in 2009 met ruim 5 procent. Naast een forse daling van de aardgasbaten door een afgenomen afzet en prijs, verminderden ook de inkomsten uit belastingen sterk vanwege de afname van winst, consumptie en werkgelegenheid. De overheidsuitgaven stegen in 2009 met 7 procent. Het grootste deel van de stijging van de overheidsuitgaven heeft structurele oorzaken, zoals de vergrijzing. Hier bovenop kwamen in 2009 extra uitgaven vanwege onder meer het toegenomen aantal werkloosheidsuitkeringen en de steun aan banken. Door de afname van de inkomsten en de stijging van de uitgaven raakte het Nederlandse overheidssaldo in 2009 na drie opeenvolgende jaren van overschotten stevig in de min. Het overheidssaldo kwam uit op –5,4 procent van het bbp, waarmee de 3-procentsnorm van de Economische en Monetaire Unie (EMU) fors werd overschreden. Mede door het opgelopen overheidstekort viel de overheidsschuld met 60,8 procent van het bbp eveneens buiten de EMU-norm van 60 procent. De schuld nam met 0,5 miljard euro toe.

3. Verminderde investeringen en productie

- In 2009 investeerden bedrijven en huishoudens 16,4 procent minder dan jaar eerder
- In vrijwel alle commerciële bedrijfstakken forse afname toegevoegde waarde

Investerings sterk afgenomen

De afname van de bruto-investeringen in vaste activa met 12,7 procent was de eerste sinds 2004 en een van de sterkste afnames sinds de jaren dertig. Bedrijven en huishoudens investeerden in 2009 samen 16,4 procent minder dan een jaar eerder. De overheidsinvesteringen stegen nog wel met 5,8 procent. De bouw is gemiddeld genomen goed voor ongeveer 60 procent van alle investeringen. Zowel de investeringen in woningen als in bedrijfsgebouwen liepen in 2009 echter sterk terug. In woningen werd 13,6 procent minder geïnvesteerd, in bedrijfsgebouwen 7,1 procent. In grond-, weg- en waterbouwkundige werken (GWW) werd nog wel meer geïnvesteerd. Deze GWW-investeringen worden voornamelijk gefinancierd door de overheid.

De investeringen in vervoermiddelen voor zakelijk gebruik liepen met bijna een kwart terug. Dit betrof zowel personenauto's voor zakelijk gebruik (–29,0 procent), als overige wegvervoermiddelen (–35,7 procent).

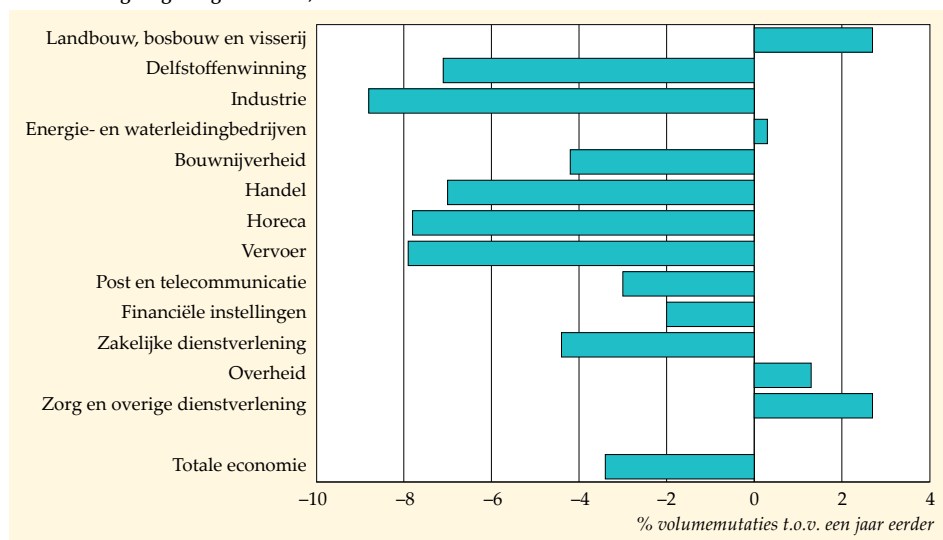
In machines en installaties werd in 2009 ruim 17 procent minder geïnvesteerd dan in 2008. De toename was in 2008 al enigszins afgevlakt. De investeringen in computers zijn in 2009 met 5,3 procent gedaald terwijl deze in 2008 nog met 14,6 procent waren gestegen. Ook bij software is sprake van een sterke verandering: een daling van 10,1 procent na een stijging van 10,4 procent in 2008.

Productie gekrompen

De grootste daling van de toegevoegde waarde was terug te vinden in de industrie. Deze kromp met 8,8 procent in 2009 na een jaar eerder ook al met 1,9 procent te zijn gedaald. Binnen de industrie kreeg de transportmiddelenindustrie de grootste klap te verwerken met een teruggang van 31,3 procent. Ook de basismetalaalindustrie zag haar toegevoegde waarde met 23,8 procent fors afnemen.

Naast de industrie kregen vrijwel alle commerciële bedrijfstakken met flinke afnames van hun toegevoegde waarde te maken. Vooral de horeca en de vervoerssector leden onder de gevolgen van de economische crisis, maar ook de handel, de bouw, de financiële en zakelijke dienstverlening en de delfstoffenwinning zagen hun toegevoegde waarde afnemen. De daling van de toegevoegde waarde van de delfstoffenwinning werd veroorzaakt door een afname van de vraag naar aardgas vanuit zowel het buitenland als de binnenlandse industrie.

Ontwikkeling toegevoegde waarde, 2009*

Opvallend is dat de sector landbouw, bosbouw en visserij ondanks sterk dalende inkomsten toch nog een stijging van de toegevoegde waarde kende van 2,7 procent. Dit kwam vooral doordat gunstige weersomstandigheden zorgden voor een hogere productie. Het prijsniveau in de landbouw was gemiddeld echter 8 procent lager dan in 2008, waardoor het inkomen binnen deze sector in 2009 een absoluut dieptepunt bereikte.

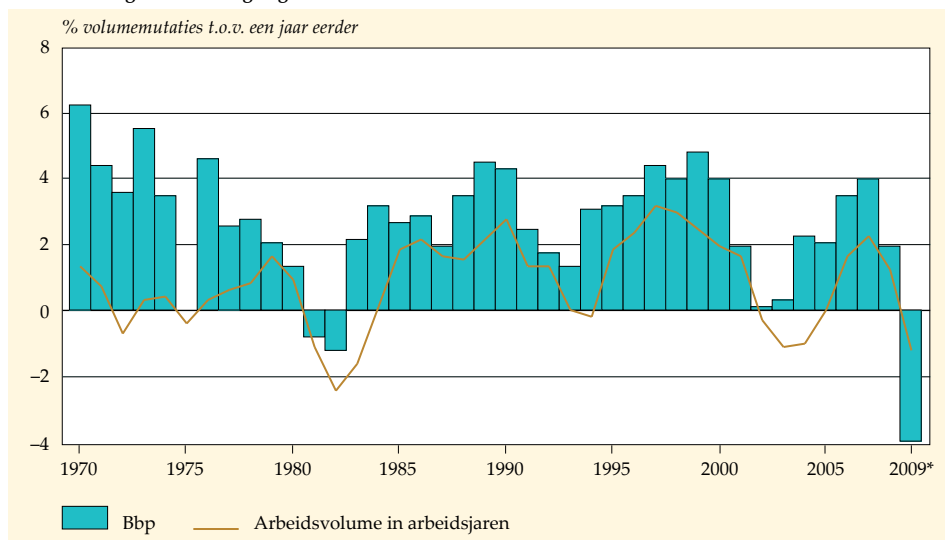
4. Crisis beïnvloedt arbeidsvolume en consumptie

- Werkloosheid stijgt, maar is internationaal gezien nog altijd laag
- Huishoudens geven minder uit door crisis, de overheid meer

Arbeidsvolume daalt, werkloosheid stijgt, toename inkomen afgeremd

Het arbeidsvolume van werkzame personen nam in 2009 af met 1,1 procent. Ten opzichte van de bbp-krimp is deze afname nog gematigd, wat gebruikelijk is. De arbeidsmarkt reageert doorgaans namelijk vertraagd op conjuncturele ontwikkelingen. De werkloosheid steeg in 2009 met 1 procentpunt tot 4,8 procent. Dat was overigens nog altijd de laagste werkloosheid binnen de Europese Unie. De afnemende werkgelegenheid had een remmende werking op de inkomens van huishoudens. De sterk gedaalde winsten van zelfstandigen hadden hetzelfde effect. Doordat zittende werknemers er wegens eerder afgesproken cao-loonsverhogingen nog behoorlijk op vooruit gingen, steeg hun inkomen echter nog licht. Ook een stijging van het totaal aan ontvangen uitkeringen droeg bij aan de toename van het totaal aan ontvangen inkomen. Tegenover de gestegen ontvangsten uit loon en uitkeringen stonden sterk teruglopende inkomsten uit vermogen en eigen onderneming. Zo daalden de dividenduitkeringen aan huishoudens met 3,5 miljard euro en verdienden zelfstandigen 1,3 miljard euro minder dan in 2008.

Economische groei en werkgelegenheid

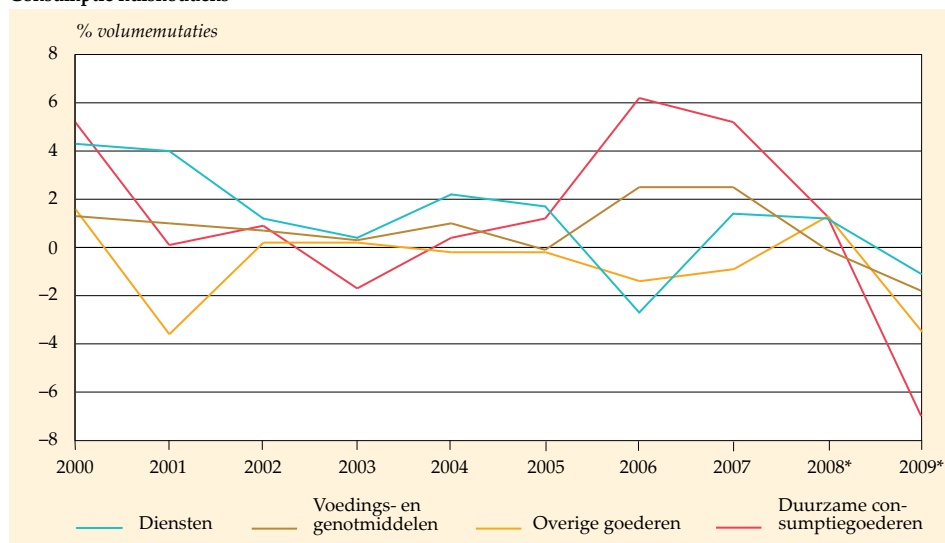
Consumptie huishoudens gedaald, overheidsbestedingen gestegen

De consumptie door huishoudens daalde in 2009 met 2,5 procent. Een vergelijkbaar grote afname vond voor het laatst plaats in het begin van de jaren tachtig van de vorige eeuw.

Huishoudens besteedden 4,4 procent minder aan goederen en 1,1 procent minder aan diensten. In 2008 kenden beide consumptiecategorieën nog een lichte stijging.

Consumenten kochten 1,8 procent minder voedings- en genotmiddelen. Een substantiële daling van de bestedingen aan voedings- en genotmiddelen is de laatste twintig jaar niet voorgekomen. De consumptie van duurzame goederen nam af met 7,0 procent. Het is gebruikelijk dat mensen in tijden van laagconjunctuur minder duurzame goederen kopen. De uitgaven aan overige goederen, waaronder bijvoorbeeld benzine, daalden met 3,5 procent. De afname van diensten in 2009 daalde slechts licht. Tegenover een verdere daling van de consumptie in de horeca stonden hogere uitgaven aan huisvesting en financiële en zakelijke diensten.

Consumptie huishoudens

In tegenstelling tot de huishoudens gaf de overheid in 2009 meer uit dan een jaar eerder. De volumegroei van de overheidsconsumptie bedroeg 3,7 procent. In 2008 was de groei nog 2,5 procent. De uitgaven van de overheid kunnen worden verdeeld in collectieve en individuele overheidsuitgaven. De collectieve uitgaven betreffen zaken van algemeen belang en stegen met 4,3 procent. De individuele uitgaven zijn toe te rekenen aan specifieke groepen burgers. Deze uitgaven stegen met 3,4 procent.

Financieel vermogen van huishoudens herstelt zich aan de hand van de beurzen

Het financieel vermogen van huishoudens heeft in 2008 door de financiële crisis een flinke klap gekregen. Met name door het herstel van de beurzen werd in 2009 van het verloren vermogen van 144 miljard weer 119 miljard euro teruggewonnen. Dit is met inbegrip van het vermogen van levensverzekeraars en pensioenfondsen dat in de Nationale rekeningen aan huishoudens wordt toegerekend. Door dalende huizenprijzen werd de waarde van het niet-financiële bezit wel iets lager.

Kerncijfers: Bijdragen bestedingscomponenten aan de economische groei

	2005	2006	2007	2008*	2009*
<i>%-punt</i>					
Consumptieve bestedingen	0,5	1,4	1,3	0,8	0,1
w.v.					
huishoudens	0,4	0,9	0,6	0,3	-0,7
overheid	0,1	0,5	0,7	0,5	0,8
Investerings in vaste activa	0,5	0,7	0,9	0,6	-1,4
Verandering in voorraden	0,0	0,0	0,0	-0,1	-0,3
Uitvoer	1,0	1,2	1,7	0,6	-2,3
<i>% volumemutaties</i>					
Bruto binnenlands product	2,0	3,4	3,9	1,9	-3,9

Kerncijfers: Investerings

	2000	2005	2006	2007	2008*	2009*	Ontwik- keling 2009* t.o.v. 2008*
<i>mld euro</i>							<i>% volume- mutaties</i>
Woningen	24,7	31,1	34,2	36,6	38,1	33,8	-13,6
Bedrijfsgebouwen	15,0	14,7	15,4	17,9	20,7	19,9	-7,1
Grond- weg- en waterbouw	9,9	10,8	11,4	11,9	12,8	13,3	4,8
Vervoermiddelen	9,9	10,1	11,4	11,8	12,4	9,5	-24,6
w.o.							
personenauto's	6,4	6,9	7,4	8,2	7,7	5,5	-29,0
overige wegvervoersmiddelen	1,9	1,9	2,2	2,3	2,6	1,7	-35,7
Machines en installaties	14,8	12,6	14,3	15,8	16,6	13,9	-17,1
Computers	4,3	4,3	4,5	4,9	4,9	4,3	-5,3
Overige materiële vaste activa	5,3	5,7	6,0	6,9	7,2	6,0	-18,7
Software	6,1	7,0	7,7	8,3	9,4	8,5	-10,1
Totaal	91,7	97,0	106,4	114,3	122,7	108,9	-12,7

Materiële levensstandaard

Lagere inkomensgroei, kleiner vermogen

Hoogste inkomens in het westen van het land

- Bijna 50 duizend huishoudens hebben een inkomen van meer dan 100 duizend euro
- Inkomen stijgt in 2008, maar groei is beperkter dan in voorgaande jaren

Vermogensverdeling erg scheef

- Bijna 60 procent van het vermogen in bezit van 10 procent van de huishoudens
- Helft laagste inkomens heeft nauwelijks vermogen

Huishoudens besteden gemiddeld ruim 31 duizend euro

- Bijna een kwart van totale bestedingen gaat op aan de woning
- Hoogste inkomens besteden bijna 2,5 keer zo veel als laagste inkomens

Materiële middelen – inkomen, vermogen – zijn de bronnen van consumptie van goederen en diensten. Ze dragen bij aan de keuzevrijheid die mensen hebben om hun leven naar eigen wens in te richten. Inzicht in de materiële levensstandaard van huishoudens vraagt om informatie over inkomen, vermogen en consumptie. Deze categorieën dienen niet alleen naast elkaar, maar ook in onderlinge samenhang bekeken te worden. Een huishouden met een laag inkomen, maar met een groot vermogen, hoeft immers niet slechter af te zijn dan een huishouden met een gemiddeld inkomen zonder vermogen. Verder bepaalt de verdeling van inkomen en vermogen wie en in welke mate toegang heeft tot de consumptie van goederen en diensten.

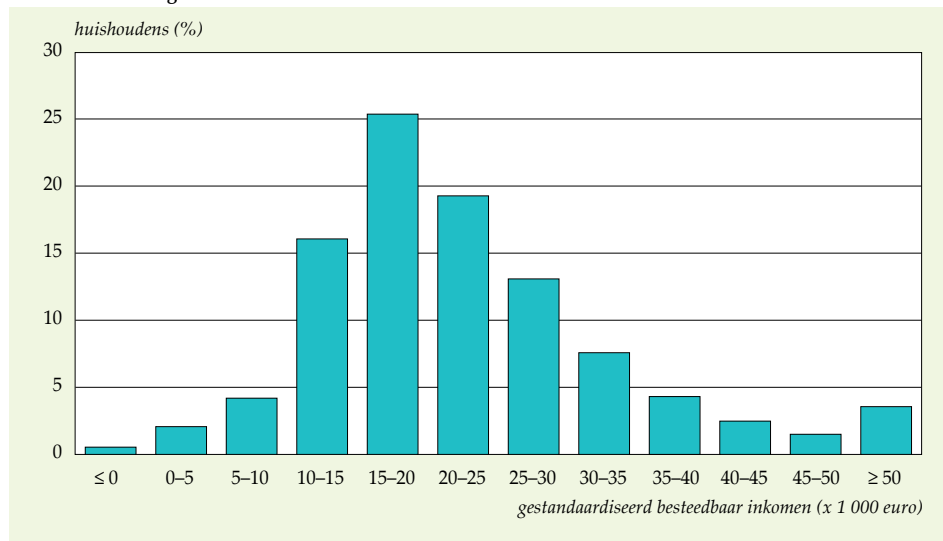
1. Hoogste inkomens in het westen van het land

- Bijna 50 duizend huishoudens hebben een inkomen van meer dan 100 duizend euro
- Inkomen stijgt in 2008, maar groei is beperkter dan in voorgaande jaren

Huishoudens hadden in 2008 een gemiddeld besteedbaar inkomen van 33,5 duizend euro. Het gemiddelde gestandaardiseerde inkomen was 23,4 duizend euro. Dit is het besteedbaar inkomen gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden. Door deze correctie zijn inkomens van verschillende typen huishoudens vergelijkbaar gemaakt. In het vervolg van deze paragraaf wordt steeds het gestandaardiseerde inkomen gebruikt.

De inkomens van huishoudens zijn ongelijk verdeeld. In de rangschikking van alle inkomens van laag naar hoog is het middelste inkomen, het mediane of doorsnee-inkomen, 20,4 duizend euro, 3 duizend euro lager dan het gemiddelde inkomen. Ruim 60 procent van de bevolking heeft een inkomen tussen 10 duizend en 25 duizend euro. Een piek ligt bij inkomens van 15 tot 20 duizend euro. Ruim een kwart van de huishoudens heeft een inkomen in deze klasse.

Inkomensverdeling 2008**

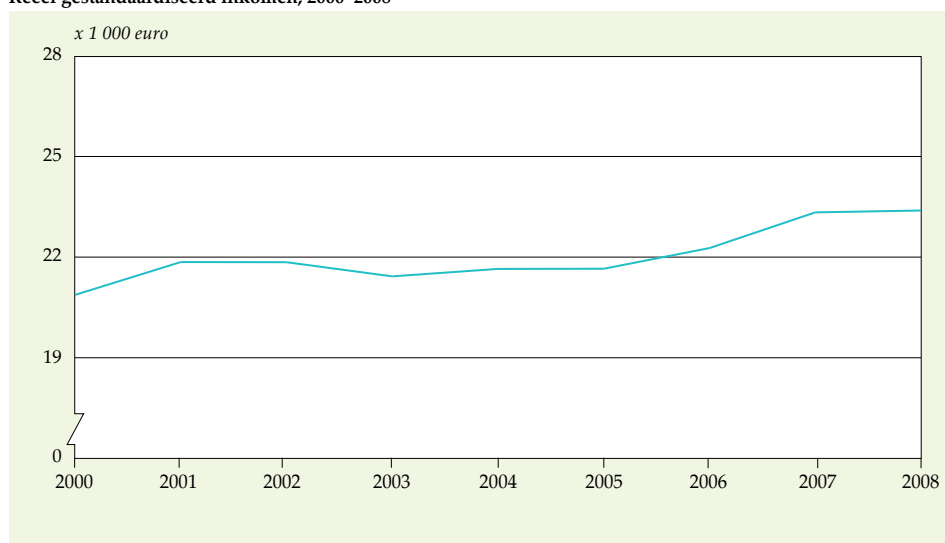
Onderaan de inkomensladder staan bijna 39 duizend huishoudens (0,5 procent van alle huishoudens) met een negatief inkomen. In bijna de helft van de gevallen gaat het om huishoudens met verliezen uit de eigen onderneming. Helemaal bovenaan de inkomensladder staan de huishoudens met een topinkomen. In 2008 waren er ruim 250 duizend huishou-

dens met een inkomen boven 50 duizend euro. Ruim 48 duizend huishoudens hadden zelfs een inkomen van meer dan 100 duizend euro. Bijna de helft van hen had vooral vermogensinkomsten, één op de drie was een ondernemershuishouden met hoge winsten.

Einde aan reële inkomensgroei door kredietcrisis

Het reële inkomen heeft zich vanaf het begin van het millennium overwegend positief ontwikkeld. In 2001 steeg het gemiddeld inkomen flink ten gevolge van een omvangrijke belastingherziening. Deze stijging heeft zich echter in de jaren daarna niet doorgezet. Vanaf 2002 was sprake van een economische neergang. Het gemiddelde reële inkomen daalde in de periode 2002–2005 licht. Dankzij de economische bloei die na 2005 begon, steeg zowel in 2006 als in 2007 het gemiddelde inkomen aanzienlijk. Aan deze forse groei kwam in 2008 een einde, mede door de kredietcrisis.

Reëel gestandaardiseerd inkomen, 2000–2008**

Met name ondernemershuishoudens hebben flink geprofiteerd van de periode van economische bloei. In de periode 2005–2008 zagen zij hun inkomen elk jaar toenemen. In 2007 gingen zij er zelfs in doorsnee 7 procent op vooruit. De groei van hun inkomen was in 2008 met één procent echter beduidend kleiner dan in de voorgaande jaren. De koopkracht van huishoudens met pensioen of overige uitkeringen als voornaamste inkomensbron liet in 2005 een daling zien, terwijl die van loonhuishoudens maar nauwelijks toenam. In de jaren daarna steeg het inkomen van deze huishoudens. Vooral het inkomen van werkenden nam gestaag toe. Zij gingen er zowel in 2006 als in 2007 zo’n 4 procent op vooruit. Ook in 2008 ontwikkelden de inkomens zich positief. De groei was echter beperkter dan in de periode 2006–2007.

Ontwikkeling van het reële gestandaardiseerde inkomen naar voornaamste inkomensbron, 2005–2008**

Blaricum rijkste gemeente

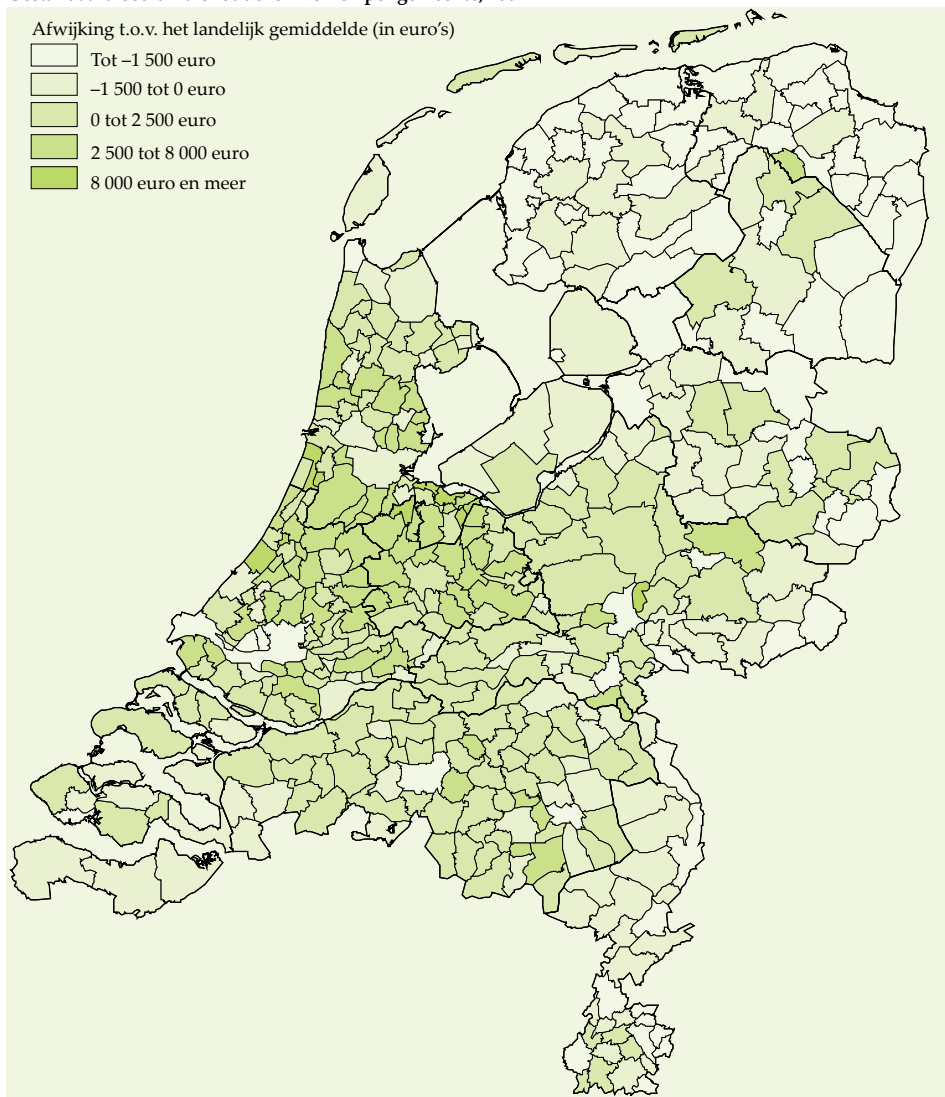
Gemeenten met een hoog gemiddeld gestandaardiseerd inkomen liggen vooral in Noord-Holland, Zuid-Holland en Utrecht. De gemeente met het hoogste gemiddeld inkomen is Blaricum, waar het inkomen in 2007 ongeveer 17,5 duizend euro of bijna 75 procentpunt, hoger lag dan het landelijk gemiddelde. In de toptien van rijkste gemeenten staan verder Rozendaal, Bloemendaal, Wassenaar, Laren, Abcoude, Naarden, Muiden, Heemstede en Oegstgeest. In al deze gemeenten is het gemiddeld inkomen meer dan 8 duizend euro hoger dan landelijk. In deze gemeenten hebben relatief veel huishoudens inkomsten uit een eigen onderneming, uit vermogen of een pensioen.

In het noordoosten van het land ligt het gemiddeld inkomen per gemeente beduidend lager dan in het westen. In 77 gemeenten is het inkomen meer dan 1,5 duizend euro lager dan het landelijk gemiddelde. In Friesland liggen negentien van deze gemeenten, in Groningen achttien en in Limburg elf. De armste gemeente is Pekela. Het gemiddeld inkomen is er ruim 4,5 duizend euro of bijna 20 procentpunt, lager dan het landelijk gemiddelde. In de toptien van armste gemeenten staan verder Kerkrade, Stadskanaal, Vlagtwedde, Kollumerland en Nieuw-kruisland, Oldambt, Vaals, Brunssum, Heerlen en Hoogezand-Sappemeer. In deze gemeenten is het aandeel huishoudens met pensioen als belangrijkste inkomensbron groter dan landelijk.

2. Vermogensverdeling erg scheef

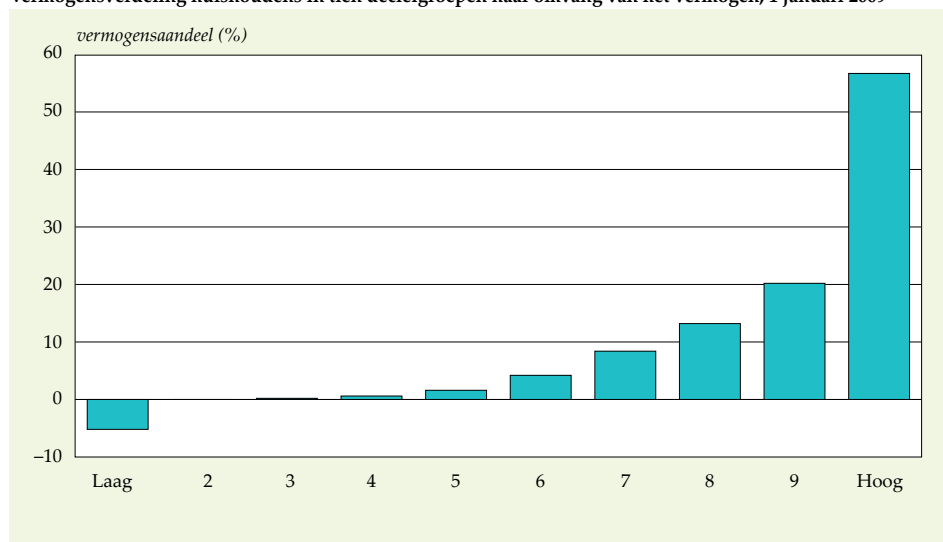
- Bijna 60 procent van het vermogen in bezit van 10 procent van de huishoudens
- Helft laagste inkomens heeft nauwelijks vermogen

Gestandaardiseerd huishoudensinkomen per gemeente, 2007

Het doorsnee vermogen per huishouden kwam begin 2009 uit op 43 duizend euro. Zes procent van de huishoudens had een negatief vermogen, 2 procent was miljonair. De vermogensverdeling is zeer scheef. Bijna 60 procent van het totale vermogen was in bezit van de 10 procent meest vermogende huishoudens. Hun doorsnee vermogen bedroeg 634 duizend euro. Deze vermogensgroep bestond voor bijna een derde uit zelfstandigen met een inkomen uit de eigen onderneming of vermogen. De 10 procent minst vermogende huishoudens had meer schulden dan bezittingen en daardoor een negatief vermogen. Het doorsnee vermogen voor deze groep kwam uit op minus 5 duizend euro.

Vermogensverdeling huishoudens in tien decielgroepen naar omvang van het vermogen, 1 januari 2009*

Kredietcrisis raakt vooral effectenbezit

Begin 2009 was de waarde van het effectenbezit fors gedaald, van 16 duizend euro op 1 januari 2008 tot 12 duizend euro op 1 januari 2009. Deze daling was vooral het gevolg van de kredietcrisis. De omvang van de bank- en spaartegoeden van de huishoudens waren op 1 januari 2009 ongewijzigd op 15 duizend euro. De waarde van de eigen woning is in 2008 nauwelijks veranderd en was op 1 januari 2009 in doorsnee 255 duizend euro, de hypotheekschuld nam toe van 143 duizend euro begin 2008 tot 148 duizend per 1 januari 2009. De kredietcrisis raakte tot begin 2009 alleen het effectenbezit.

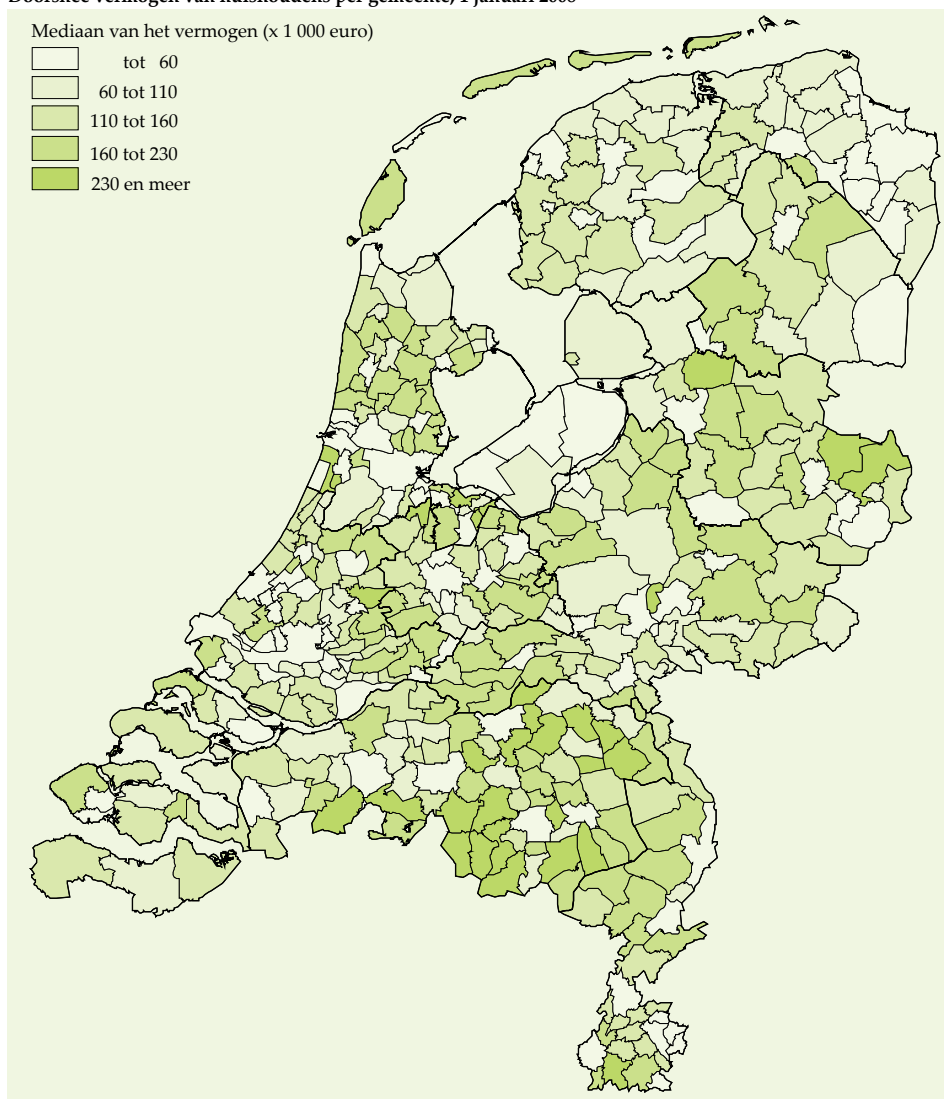
Grote vermogens vooral in Noord-Brabantse gemeenten

De toptien van de gemeenten met huishoudens met de hoogste vermogens werd begin 2008 gedomineerd door zes gemeenten in Noord-Brabant: Alphen-Chaam, Sint Antonis, Maasdonck, Heeze-Leende, Oirschot en Boekel. Dit zijn kleinere landelijke woongemeenten. De lijst van gemeenten met de hoogste vermogens werd aangevoerd door Laren, Rozendaal (Gelderland) en Bloemendaal. Staphorst staat als negende in de toptien. De vermogens in de grote steden behoren tot de laagste van het land. Rotterdam eindigt op de laatste plaats. Ook Enschede, Heerlen, Delft, Nijmegen en Arnhem behoren tot de tien gemeenten met de laagste vermogens.

Nauwelijks vermogen bij helft laagste inkomens

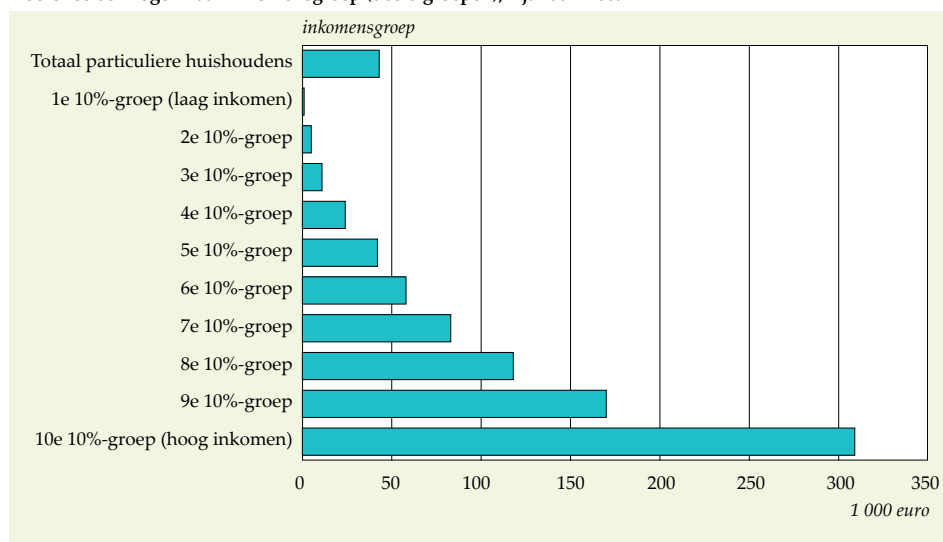
Het doorsnee vermogen was begin 2009 groter als het inkomen hoger was. De 10 procent huishoudens met de laagste inkomens (eerste 10-procentsgroep), tot circa 13 duizend euro, hadden met duizend euro het geringste vermogen. Meer dan de helft van de inkomens in deze groep had een uitkering en bezat vrijwel geen vermogen. Huishoudens

Doorsnee vermogen van huishoudens per gemeente, 1 januari 2008

met een doorsnee besteedbaar inkomen (vijfde 10-procentsgroep) hadden met 42 duizend euro een vermogen dat vrijwel gelijk was aan het doorsnee vermogen van de totale populatie. Ruim de helft van deze huishoudens had voornamelijk inkomsten uit arbeid, een derde kreeg inkomen uit een ouderdom- of nabestaandenuitkering. De 10 procent huishoudens met de hoogste inkomens bezaten 309 duizend euro aan vermogen. Ruim een derde van de huishoudens in deze groep waren zelfstandigen.

Doorsnee vermogen naar inkomensgroep (decielgroepen), 1 januari 2009*

De vermogensverschillen naar inkomensbron zijn groot. Zelfstandigen hadden op 1 januari 2009 met 207 duizend euro het grootste vermogen. Werknemershuishoudens kwamen met 37 duizend euro onder het doorsnee bedrag. Het vermogen van huishoudens met een ouderdom- of nabestaandenuitkering was met 91 duizend euro ruim twee keer zo groot als dat van alle huishoudens. Dit komt onder andere doordat ouderen de hypotheek op de eigen woning vaak grotendeels of helemaal hebben afbetaald.

3. Huishoudens besteden gemiddeld ruim 31 duizend euro

- Bijna een kwart van bestedingen gaat op aan de woning
- Hoogste inkomens besteden bijna 2,5 keer zoveel als laagste inkomens

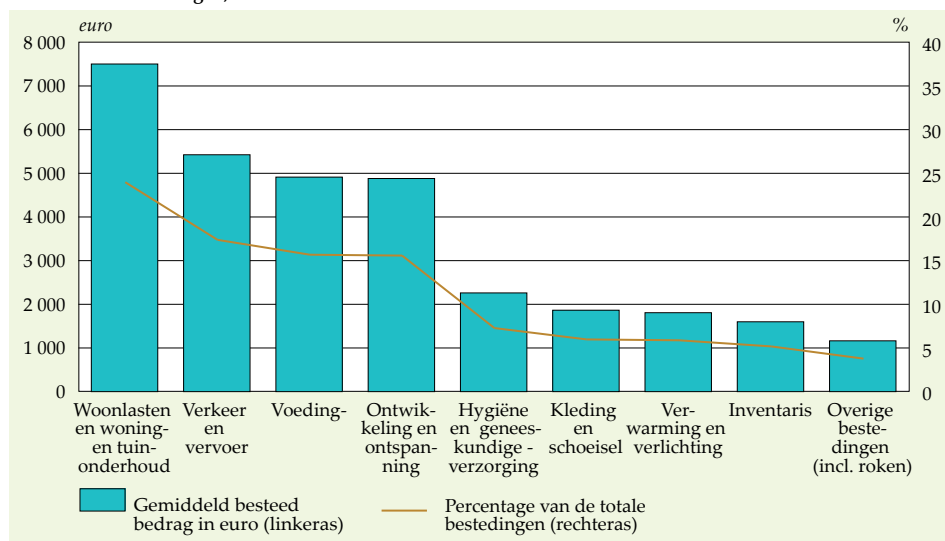
Huishoudens gaven in 2008 gemiddeld 31,4 duizend euro uit aan goederen en diensten. Bijna een kwart van de uitgaven werd besteed aan woonlasten en aan onderhoud van de woning en de tuin. De woning was hiermee de grootste kostenpost. Ook gaven huishoudens veel geld uit aan de auto en de trein, aan voeding, scholing en studiebenodigdheden en aan ontspanning. Deze drie uitgavenposten waren elk goed voor ongeveer een zesde van de totale uitgaven.

Huishoudens met minderjarige kinderen hebben met ruim 40 duizend euro per jaar de hoogste uitgaven. Zij gaven bijna 10 procent uit aan hygiëne en geneeskundige verzorging. Alleenstaanden en meerpersoonshuishoudens zonder minderjarige kinderen spenderen

den hier slechts 6 procent van hun budget aan. Ook gaven huishoudens met minderjarige kinderen iets meer dan gemiddeld uit aan kleding en schoeisel.

Huishoudens met een hoofdkostwinner van 65 jaar of ouder geven het minst uit. In 2008 kwamen hun totale bestedingen uit op 24,8 duizend euro. Ruim 30 procent hiervan ging naar de woning. Ouderen geven vooral minder geld uit aan verkeer en vervoer, en aan ontwikkeling en ontspanning.

Gemiddelde bestedingen, 2008*

Woon- en energielasten drukken zwaar op laagste inkomens

Wie een hoog inkomen heeft, geeft ook veel uit. Het kwart van de huishoudens met de laagste inkomens gaf gemiddeld bijna 20 duizend euro uit, het kwart met de hoogste inkomens bijna 48 duizend euro. Daarmee liggen de bestedingen van de rijkste huishoudens bijna 2,5 keer zo hoog als in de laagste inkomensgroep. De woon- en energielasten drukken het zwaarst op huishoudens met een inkomen in de laagste 25-procentsgroep: bijna 37 procent van hun uitgaven gaan naar de woning, verwarming of verlichting. Bij huishoudens in de hoogste 25-procentsgroep lag het aandeel van deze uitgaven op een kwart van de totale bestedingen.

Huishoudens in de hoogste inkomensgroep geven relatief veel geld uit aan ontspanning. Zij besteedden bijna 10 procent van hun budget aan sport, spel en vakantie. Huishoudens in de laagste inkomensgroep spendeerden hier slechts 6 procent van hun bestedingen aan. Huishoudens in alle inkomensgroepen gaven ongeveer 15 procent van hun budget uit aan voeding. Huishoudens met hogere inkomens geven hier meer geld aan uit dan huishoudens met lagere inkomens, doordat ze luxere producten kopen en vaker uit eten gaan.

Toelichting

Besteedbaar inkomen

Het besteedbaar huishoudensinkomen is de som van de besteedbare inkomens van alle leden van het huishouden. Het is opgebouwd uit loon, winst en inkomen uit vermogen vermeerderd met ontvangen uitkeringen en inkomensoverdrachten (zoals alimentatie), en verminderd met betaalde premies (inkomensverzekeringen, ziektekostenverzekeringen) en belastingen op inkomen en vermogen.

Gestandaardiseerd inkomen

Om de inkomens van de diverse typen huishouden vergelijkbaar te maken, wordt het besteedbaar huishoudensinkomen gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden.

De correctie vindt plaats met behulp van equivalentiefactoren. In de equivalentiefactor komen de schaalvoordelen tot uitdrukking die het gevolg zijn van het voeren van een gemeenschappelijke huishouding. Met behulp van de equivalentiefactoren worden alle inkomens herleid tot het inkomen van een eenpersoonshuishouden. Op deze wijze zijn de welvaartsniveaus van huishoudens onderling vergelijkbaar gemaakt.

Vermogen

Het vermogen is de waarde van de bezittingen zoals de eigen woning, overig onroerend goed, bank- en spaartegoeden, effecten, ondernemingsvermogen en overige bezittingen waaronder roerende zaken, verminderd met de hypotheekschuld in verband met de eigen woning en overige schulden. Het vermogen heeft steeds betrekking op 1 januari van het jaar.

Kerncijfers: Inkomen (2008) en vermogen (01-01-2009)

	Inkomen		Vermogen	
	gemiddelde	mediaan	gemiddelde	mediaan
<i>x 1 000 euro</i>				
Totaal particuliere huishoudens	23,4	20,4	167	43
Leeftijd van de hoofdkostwinner				
tot 25 jaar	10,9	9,2	9	1
25 tot 45 jaar	22,5	20,4	82	17
45 tot 65 jaar	26,7	23,3	226	122
65 jaar of ouder	22,2	18,4	238	97
Samenstelling van het huishouden				
Eenpersoonshuishouden	19,0	17,0	98	11
Paar zonder kinderen	27,5	23,8	236	117
Paar met alleen minderjarige kinderen	24,1	21,2	167	90
Paar met minimaal een meerderjarig kind	29,1	26,6	260	172
Eenoudergezin met alleen minderjarige kinderen	15,7	14,4	61	3
Eenoudergezin met minimaal een meerderjarig kind	22,8	21,0	159	18
Overig meerpersoonshuishouden	24,2	22,4	206	27
Voornaamste inkomensbron van het huishouden				
Inkomen uit arbeid	24,2	22,2	116	37
Inkomen uit eigen onderneming	34,0	26,8	471	207
Overdrachtsinkomen	18,4	16,5	149	24
w.o.				
Uitkeringen i.v.m. werkloosheid	16,5	15,3	92	15
Uitkeringen i.v.m. ziekte/arbeidsongeschiktheid	16,2	15,1	76	4
Pensioenuitkeringen	20,7	18,1	192	91
Uitkeringen uit sociale voorzieningen (bijstandsuitkeringen e.d.)	11,7	12,0	11	1

Kerncijfers: Gemiddelde bestedingen, 2008*

	Totale bestedingen	w.v	
		woonlasten en woning- en tuin- onderhoud	verkeer en vervoer
	<i>x 1 000 euro</i>	<i>% van totale bestedingen</i>	
Totaal particuliere huishoudens	31,4	23,9	17,3
Leeftijd van de hoofdkostwinner			
tot 45 jaar	31,3	22,0	18,0
45 tot 65 jaar	34,9	23,0	18,0
65 jaar of ouder	24,8	30,3	13,9
Samenstelling van het huishouden			
Eenpersoonshuishouden	20,2	29,5	15,9
Meerpersoonshuishouden met minderjarige kinderen	40,4	20,6	16,5
Meerpersoonshuishouden zonder minderjarige kinderen	35,3	23,7	18,7
Voornaamste inkomensbron van het huishouden			
Arbeid	35,5	22,0	18,5
Uitkeringen	23,6	29,1	14,3
Inkomensgroepen			
1e 25%-groep (laagste inkomens)	19,6	29,4	14,4
2e 25%-groep	24,4	27,0	17,0
3e 25%-groep	34,0	22,5	18,9
4e 25%-groep (hoogste inkomens)	47,7	21,0	17,4

ontwikkeling en ontspanning	voeding	hygiëne en geneeskundige verzorging	kleding en schoeisel	verwarming en verlichting	inventaris	overige bestedingen (incl. roken)
15,6	15,6	7,2	5,9	5,8	5,1	3,7
15,6	15,4	8,4	6,7	5,3	5,2	3,5
16,7	15,8	6,2	5,9	5,6	5,0	3,8
12,5	15,7	7,4	4,7	6,6	5,1	3,9
13,5	15,0	5,8	4,9	6,5	4,8	4,0
16,8	15,7	9,4	7,3	5,5	4,8	3,5
15,5	16,0	6,1	5,3	5,5	5,5	3,7
16,2	15,5	7,2	6,3	5,4	5,2	3,8
13,6	16,2	7,0	4,8	6,8	4,7	3,4
13,6	15,7	6,3	5,4	7,3	4,5	3,5
12,8	16,1	7,0	5,0	6,3	5,2	3,6
15,3	15,9	7,2	5,9	5,7	5,0	3,7
18,0	15,2	7,7	6,7	4,9	5,3	3,8

Inkomensverschillen en kans op armoede licht gestegen

Grotere inkomensongelijkheid

- Grote inkomensverschillen onder alleenstaanden en zelfstandigen
- Inkomensverschillen kleiner dan in Europa

Kans op armoede in 2008 licht toegenomen

- 170 duizend huishoudens hebben langdurig een laag inkomen
- Percentage huishoudens met laag inkomen licht gestegen

Huishoudens met een laag inkomen komen vaak moeilijk rond

- Vooral eenoudergezinnen komen moeilijk rond
- Geen reserve voor onverwachte uitgaven

Meer schuldsaneringen uitgesproken in tweede halfjaar 2009

- Terugval in inkomen belangrijkste reden voor schuldsanering
- Gemiddelde schuld van particulieren 29,8 duizend euro

Bijna 18 duizend Nederlanders dakloos

- Meeste daklozen zijn ongehuwde mannen, tussen 30 en 50 jaar oud
- Een op de drie daklozen in de grote steden

Tussen huishoudens bestaan aanzienlijke inkomensverschillen. Het kleinst zijn die verschillen onder paren met kinderen, het grootst onder alleenstaanden en zelfstandigen.

Ruim een half miljoen huishoudens moesten in 2008 rondkomen van een laag inkomen. Hun aantal is door de kredietcrisis iets toegenomen.

Vele huishoudens redden het niet zonder hulp van anderen: hun inkomen is ontoereikend voor de meest elementaire behoeften. Zij hebben betalingsachterstanden en zijn niet in staat om onverwachte financiële tegenvallers zelf op te brengen. Begin 2009 hadden bijna 18 duizend Nederlanders geen dak boven het hoofd.

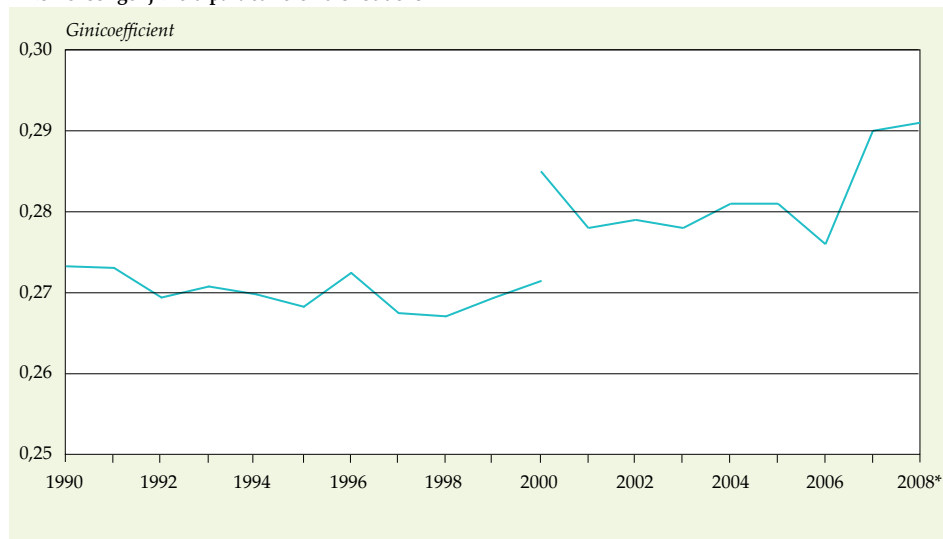
1. Grotere inkomensongelijkheid

- Grote inkomensverschillen onder alleenstaanden en zelfstandigen
- Inkomensverschillen kleiner dan in Europa

In 2008 was de inkomensongelijkheid in ons land, gemeten volgens de Ginicoëfficiënt, gelijk aan 0,29. De inkomensverschillen tussen huishoudens zijn vooral in 2007 iets toegenomen. Dat komt doordat vooral de groep mensen met hoge inkomens gegroeid is dankzij de florerende economie in 2006 en 2007. De lichte daling van de inkomensongelijkheid in 2001 had hoofdzakelijk te maken met de wijziging van het belastingstelsel in dat jaar. Begin jaren negentig nam de inkomensongelijkheid tussen huishoudens licht af, maar vanaf 1997 is weer een licht stijgende tendens te zien. Een van de oorzaken is de toenemende arbeidsdeelname van vrouwen. Sinds langere tijd neemt het aandeel vrouwen op de arbeidsmarkt toe. Hierdoor zijn er meer tweeverdieners gekomen. Daarnaast werd de groep alleenstaanden, mede door de vergrijzing, steeds groter. De combinatie van een groeiend aantal tweeverdieners met veelal hogere inkomens en een groter aandeel alleenstaanden met een doorgaans gering inkomen heeft ertoe geleid dat de inkomensongelijkheid licht is gestegen.

De inkomensongelijkheid in ons land is laag vergeleken met andere Europese landen. In de Scandinavische landen zijn de inkomensverschillen het kleinst. In Griekenland en Portugal, maar ook in de Baltische landen en Polen, zijn de inkomensverschillen relatief groot.

Inkomensongelijkheid particuliere huishoudens

Grote inkomensverschillen onder alleenstaanden en zelfstandigen

Onder alleenstaanden is de inkomensongelijkheid veel groter dan bij meerpersoonshuishoudens. Dit komt doordat zich onder alleenstaanden zowel veel jongeren als ouderen bevinden. Veel jongeren studeren nog en hebben een relatief laag inkomen, terwijl ouderen dankzij werk of pensioen een beduidend hoger inkomen hebben. De inkomensverschillen zijn het kleinst bij paren met kinderen.

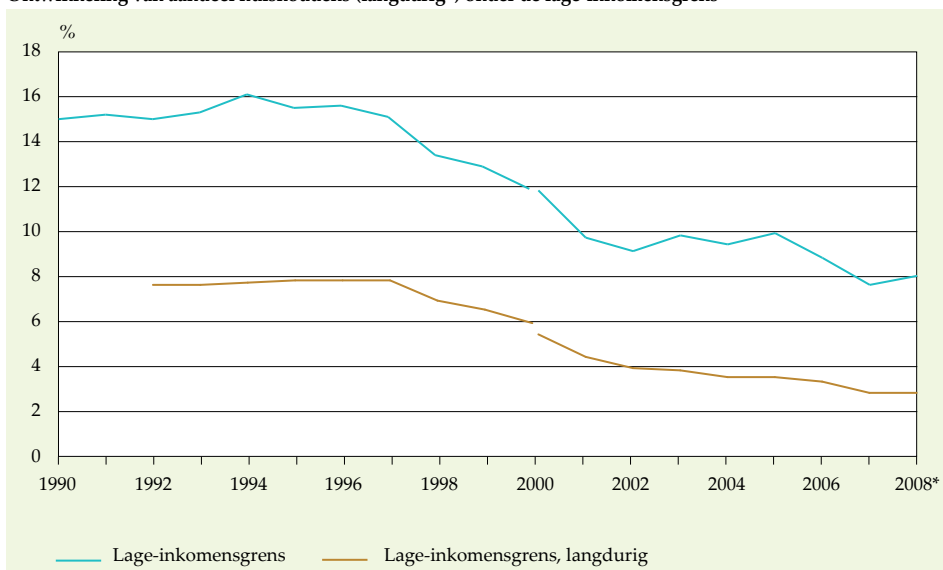
Onder zelfstandigen is de inkomensongelijkheid veel groter dan onder mensen met voornamelijk inkomen uit arbeid, een uitkering of pensioen. Onder invloed van de conjunctuur kunnen mensen met een eigen onderneming immers behoorlijke winsten maken, maar ook verlies lijden. Door de jaren heen fluctueert de inkomensongelijkheid van zelfstandigen dan ook flink.

2. Kans op armoede in 2008 licht toegenomen

- 170 duizend huishoudens hebben langdurig een laag inkomen
- Percentage huishoudens met laag inkomen in 2008 licht gestegen

Van de ruim 6,8 miljoen huishoudens in 2008 moest 8,0 procent rondkomen van een inkomen onder de lage-inkomensgrens. De voorlopige cijfers wijzen daarmee op een stijging

Ontwikkeling van aandeel huishoudens (langdurig¹⁾) onder de lage-inkomensgrens²⁾

¹⁾ Vier jaar en langer.

²⁾ De Inkomensstatistiek is gereviseerd. Hierdoor zijn de cijfers uit de reeks 1990–2000 niet geheel vergelijkbaar met die uit de reeks 2000–2008.

ten opzichte van 2007 met 0,4 procentpunt. Door deze toename kwam het aantal huishoudens met een laag inkomen in 2008 uit op 545 duizend.

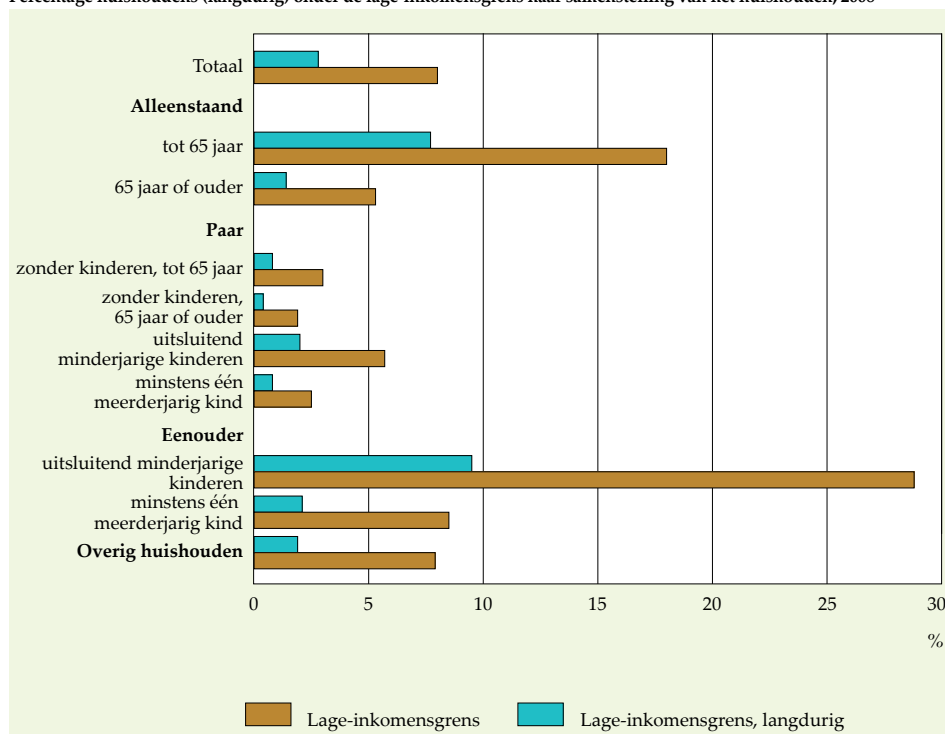
In de eerste helft van de jaren negentig lag het aandeel huishoudens met een laag inkomen op ruim 15 procent. Tussen 1996 en 2002 daalde het percentage elk jaar, tussen 2002 en 2005 is het onder invloed van de zwakke conjunctuur weer licht toegenomen. In 2006 en 2007 nam het aandeel huishoudens met een laag inkomen opnieuw flink af, enerzijds door de gunstige conjunctuur, anderzijds doordat de koopkracht van enkele groepen op het sociaal minimum in deze jaren sterk toenam. In het laatste kwartaal van 2008 kwam aan deze bloei een einde door de kredietcrisis en nam het percentage huishoudens met een laag inkomen weer iets toe.

Van de ruim een half miljoen huishoudens met een laag inkomen moesten 169 duizend huishoudens al ten minste vier jaar achtereen van dit inkomen rondkomen. Het is het laagste aantal sinds 1992. Het aandeel huishoudens dat langdurig afhankelijk was van een laag inkomen bedroeg 2,8 procent, even hoog als in 2007.

Risico op armoede groot bij eenoudergezinnen

Een laag inkomen kwam in 2008 het meest voor bij eenoudergezinnen met uitsluitend minderjarige kinderen. Van hen had 29 procent een inkomen onder de lage-inkomens-

Percentage huishoudens (langdurig) onder de lage-inkomensgrens naar samenstelling van het huishouden, 2008*

grens. Hoog is ook het aandeel lage inkomens onder alleenstaanden tot 65 jaar (18 procent). Het aandeel lage inkomens was het kleinst bij paren van 65 jaar en ouder (nog geen 2 procent).

Eenoudergezinnen met uitsluitend minderjarige kinderen moeten ook het vaakst langdurig rondkomen van een laag inkomen. Van hen had in 2008 bijna één op de tien meer dan vier jaar achtereen een laag inkomen. Tussen 2000 en 2008 is dit aandeel echter fors gedaald. In 2000 had nog bijna een kwart van de eenoudergezinnen met uitsluitend minderjarige kinderen langdurig een laag inkomen. De daling komt enerzijds door de toegenomen arbeidsparticipatie en de inkomensverbetering die daarmee gepaard gaat, anderzijds door de koopkrachtverbetering van eenoudergezinnen die op bijstand zijn aangewezen (CBS 2009).

Het percentage alleenstaande 65-plussers dat langdurig een laag inkomen had, daalde van bijna 14 procent in 2000 tot bijna 1,5 procent in 2008. Dit komt vooral doordat de koopkracht van alleenstaanden met alleen AOW in deze periode sterk verbeterd is.

3. Huishoudens met een laag inkomen komen vaak moeilijk rond

- Vooral eenoudergezinnen komen moeilijk rond
- Geen reserve voor onverwachte uitgaven

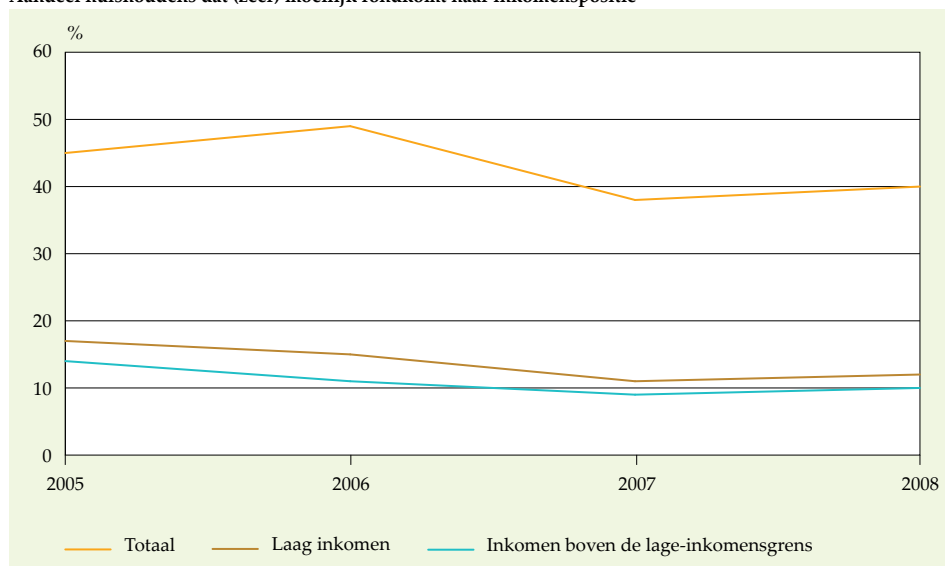
Tussen 2005 en 2007 daalde het aandeel huishoudens dat moeilijk of zeer moeilijk kon rondkomen van het inkomen van 17 naar 11 procent. In 2008 bleef dit aandeel vrijwel onveranderd. Dit is in lijn met de koopkrachtontwikkelingen. Waar in 2006 en 2007 nog sprake was van een forse koopkrachtstijging van gemiddeld rond de 3 procent, steeg de koopkracht in 2008 gemiddeld nog maar met 1,3 procent. Vier keer zoveel huishoudens met een laag inkomen gaven in 2008 aan moeite te hebben om rond te komen dan huishoudens met een hoger inkomen.

Van alle huishoudentypen hadden eenoudergezinnen het vaakst moeite met rondkomen. In 2008 gaven bijna twee op de drie eenoudergezinnen met een laag inkomen aan (zeer) moeilijk rond te kunnen komen van hun inkomen. Bij eenoudergezinnen met een inkomen boven de lage-inkomensgrens was dit aandeel met 30 procent ook vrij hoog. Ook alleenstaanden hebben relatief vaak financiële problemen. Van de alleenstaanden met een laag inkomen had 40 procent moeite met rondkomen tegenover 14 procent van de alleenstaanden met een hoger inkomen.

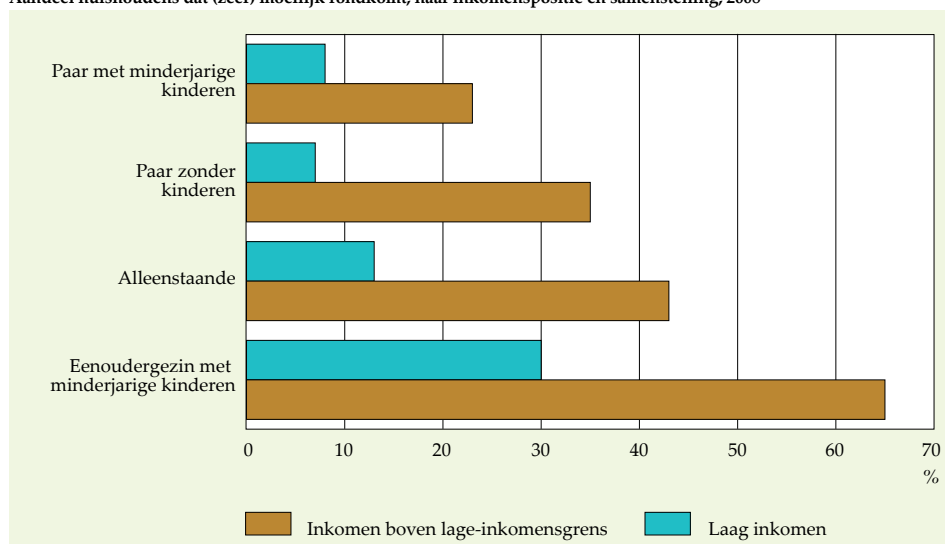
Aandeel huishoudens met betalingsachterstanden stabiel

Financiële krapte uit zich onder meer in het uitstellen of achterwege laten van bepaalde uitgaven. Het aandeel huishoudens met een laag inkomen dat melding maakte van be-

Aandeel huishoudens dat (zeer) moeilijk rondkomt naar inkomenspositie

Aandeel huishoudens dat (zeer) moeilijk rondkomt, naar inkomenspositie en samenstelling, 2008

talingsachterstanden is in 2008 met 14 procent onveranderd ten opzichte van 2007. De achterstanden hadden minder vaak betrekking op de betaling van de huur of hypotheek. Tegelijkertijd steeg het aantal huishoudens dat achter was met de betaling van de elektriciteits-, water- of gasrekening.

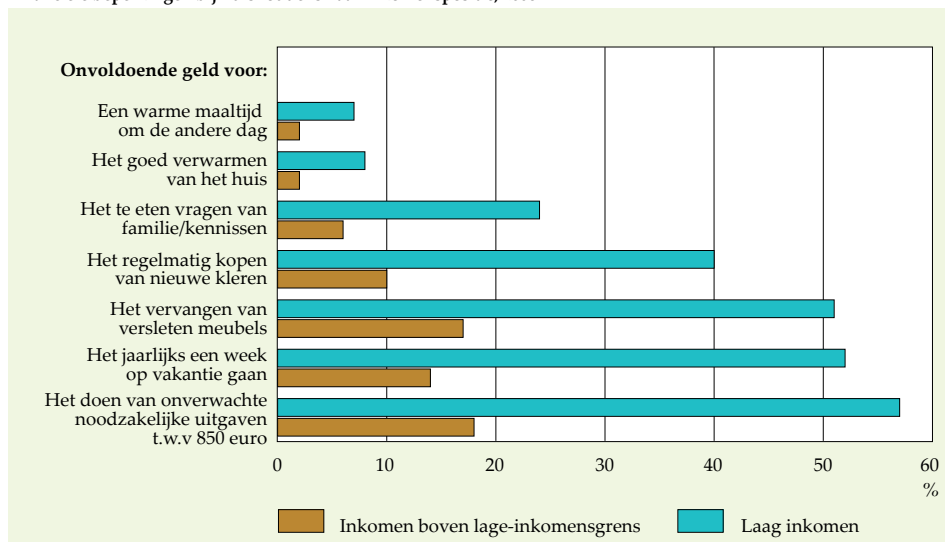
Van de huishoudens met een inkomen boven de armoedegrens had 4 procent betalingsachterstanden.

Geen reserve voor onverwachte uitgaven

Naast betalingsachterstanden ervaren huishoudens ook andere financiële beperkingen. Van de huishoudens met een laag inkomen had 7 procent onvoldoende geld voor een warme maaltijd om de andere dag. Het regelmatig kopen van nieuwe kleren kon 40 procent zich niet veroorloven, het vervangen van versleten meubels of een week vakantie zat er voor de helft niet in. Een nog iets grotere groep was niet in staat onverwachte noodzakelijke uitgaven ter waarde van 850 euro te kunnen doen, zonder daarvoor geld te moeten lenen.

Ook huishoudens met een inkomen boven de lage-inkomensgrens hebben niet altijd voldoende geld voor bovengenoemde uitgaven. Bijna één op de vijf niet arme huishoudens kan een financiële tegenvaller van 850 euro niet zelf opbrengen.

Financiële beperkingen bij huishoudens naar inkomenspositie, 2008

4. Meer schuldsaneringen uitgesproken in tweede halfjaar 2009

- Terugval in inkomen belangrijkste reden voor schuldsanering
- Gemiddelde schuld van particulieren 29,8 duizend euro

Sinds 1 december 1998 kunnen personen met problematische schulden een beroep doen op de Wet Schuldsanering Natuurlijke Personen. Als een schuldenaar door de rechter wordt toegelaten tot de wettelijke schuldsanering, moet hij onder toezicht van een bewindvoerder naar capaciteit zoveel mogelijk van zijn schulden aan de schuldeisers terugbetalen. Als de schuldenaar zich tijdens deze periode aan de verplichtingen en afspraken van de schuldsanering heeft gehouden, verleent de rechter hem na (meestal) drie jaar een

zogeheten schone lei. Met de wet kan worden voorkomen dat personen jarenlang achtervolgd worden door hun schulden.

Het aantal uitgesproken schuldsaneringen is tot en met 2007 vrijwel elk jaar toegenomen. Op 1 januari 2008 trad een wetswijziging in werking waarbij onder andere de toelatingscriteria zijn aangescherpt. Dit is duidelijk te zien in de statistiek: in 2008 lag het aantal uitspraken maar liefst 40 procent lager dan in 2007. Ook in het eerste halfjaar van 2009 daalde het aantal uitgesproken schuldsaneringen nog sterk, maar in het derde en vooral het vierde kwartaal steeg het weer, waarschijnlijk als gevolg van de economische crisis.

In 2009 had 20 procent van de uitgesproken schuldsaneringen betrekking op (ex-)ondernemers. De gemiddelde schuld van particulieren kwam uit op 29,8 duizend euro en voor (ex-)ondernemers op ruim 100 duizend euro.

In 2009 was een terugval in inkomen voor 87 procent van de (ex-)ondernemers de belangrijkste oorzaak van de schulden. Deze oorzaak werd aanmerkelijk meer genoemd dan in 2008. Mogelijk is dit een gevolg van de economische crisis. Ook bij particulieren was inkomensterugval een belangrijke oorzaak voor het ontstaan van schulden. Daarnaast waren het eigen gedrag van de schuldenaar (verslaving aan bijvoorbeeld drank of drugs, dwangmatige kooplust) en overbesteding belangrijke oorzaken voor de schulden.

5. *Bijna 18 duizend Nederlanders dakloos*

- Meeste daklozen zijn ongehuwde mannen, tussen 30 en 50 jaar oud
- Een op de drie daklozen in de grote steden

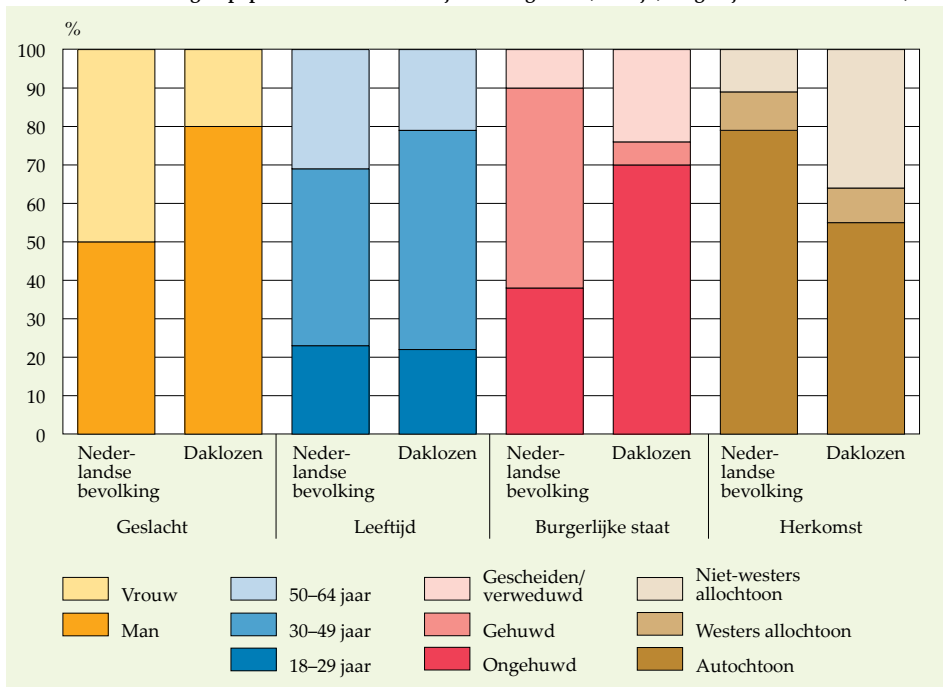
Begin 2009 telde Nederland naar schatting ruim 17,5 duizend *feitelijk* daklozen (18 tot 65 jaar). Dat zijn bijna 18 daklozen per 10 duizend inwoners van deze leeftijd.

In 2006 is in Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht het *Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang* gestart met het doel om de situatie van daklozen te verbeteren en de overlast die zij veroorzaken terug te dringen. In 2008 is deze aanpak uitgebreid naar alle overige 39 centrumgemeenten en hebben de gemeenten hun Stedelijke Kompassen ingediend. Daarin schrijven zij hoe zij de dakloosheid willen bestrijden. Het aantal daklozen is sindsdien in diverse steden afgenomen (voortgangsrapportage VWS, 2008; Maas en Planije, 2009; Planije, Maas en Been, 2010). Toch hebben landelijk gezien nog steeds grote aantallen burgers geen dak boven het hoofd.

Vooral ongehuwde mannen, dertigers en veertigers

Maar liefst acht op de tien daklozen zijn mannen. Ook personen van 30 tot 50 jaar, ongehuwden en niet-westerse allochtonen zijn naar verhouding oververtegenwoordigd. Westerse allochtonen en 18- tot 30-jarigen springen er evenwel niet in negatief opzicht uit. Vrouwen, 50- tot 65-jarigen en autochtonen zijn relatief weinig dakloos.

Nederlandse bevolking en populatie daklozen (18–64 jaar) naar geslacht, leeftijd, burgerlijke staat en herkomst, 2009

Dakloosheid is vooral een kwestie die in de vier grote steden speelt. De regionale spreiding laat zien dat op 1 januari 2009 ongeveer één op de drie daklozen in een van de vier grote steden leeft.

Toelichting

Daklozen

Alleen de zogeheten feitelijk daklozen zijn beschreven. Dit zijn mensen die slapen in de open lucht, in overdekte openbare ruimten, zoals portieken, fietsenstallingen, stations, winkelcentra of een auto, of binnen slapen in passantenverblijven van de maatschappelijke opvang en eendaagse noodopvang, of bij vrienden, kennissen of familie (Wolf et al., 2002).

Het aantal daklozen is geschat op basis van een drietal registraties van daklozen en een bijschatting van dit aantal aan de hand van de zogenoemde *capture-recapture* benadering (Sikkel et al, 2006). Om de schatting realistischer te maken zijn statistische modellen gebruikt waarbij de volgende achtergrondkenmerken meegenomen zijn: geslacht, leeftijd, herkomst en verblijfplaats.

Bron: Stichting Informatie Voorziening Zorg (SIVZ), Landelijk Alcohol en Drugs Informatiesysteem (LADIS, 1-1-2009).

Ginicoëfficiënt

De waarde van de Ginicoëfficiënt ligt tussen 0 en 1, waarbij 0 correspondeert met totale gelijkheid (ieder huishouden heeft hetzelfde inkomen) en 1 met totale ongelijkheid (één huishouden bezit al het inkomen).

Inkomen

Gebruikt is het gestandaardiseerd besteedbaar inkomen van een huishouden. Het is opgebouwd uit loon, winst en inkomen uit vermogen, vermeerderd met ontvangen uitkeringen en andere toelagen en verminderd met betaalde premies en belastingen. Om de inkomens van de diverse typen huishouden vergelijkbaar te maken, is gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van het huishouden.

Lage-inkomensgrens

De lage-inkomensgrens vertegenwoordigt een vast koopkrachtbedrag en wordt jaarlijks aangepast voor de prijsontwikkeling. In prijzen van het jaar 2008 bedroeg de lage-inkomensgrens voor een alleenstaande 11 020 euro. Per maand komt dit neer op 920 euro. Voor meerpersoonshuishoudens is de lage-inkomensgrens met behulp van een equivalentiefactor aangepast voor de omvang en samenstelling van het huishouden. De aldus gecorrigeerde inkomens zijn daarmee vergelijkbaar gemaakt met het welvaartsniveau van een alleenstaande. Huishoudens hebben een kans op armoede wanneer hun inkomen (exclusief huurtoeslag) onder de lage-inkomensgrens valt.

Referenties

Brakel, M. van den, 2009, Inkomensongelijkheid relatief gering in ons land. In: CBS Webmagazine, 15 april 2009. CBS, Den Haag/Heerlen.

CBS, 2009, Lage inkomens, kans op armoede en uitsluiting 2009. CBS, Den Haag/Heerlen.

Claessen, J., 2010, Vermogensverdeling en vermogenspositie huishoudens. Sociaaleconomische trends, 2e kwartaal 2010. CBS, Den Haag/Heerlen.

Huynen, B. (2009). Armoede en inkomensongelijkheid in de Europese Unie. In: Sociaaleconomische trends, 1e kwartaal 2009. CBS, Den Haag/Heerlen.

Maas, M., M. Planije (2009). Monitor Plan van Aanpak Maatschappelijke Opvang. Rapportage 2009: Amsterdam, Den Haag, Rotterdam en Utrecht. Trimbos-instituut, Utrecht.

Ministerie van Volksgezondheid Welzijn en Sport, 2009, Voortgangsrapportage maatschappelijke opvang 2008. Ministerie van VWS, Den Haag.

Planije, M., M. Maas, W. Been, 2010, Monitor stedelijk kompas 2009. Plan van aanpak maatschappelijke opvang in 39 centrumgemeenten. Trimbos-instituut, Utrecht.

Sikkel, D., P.G.M. van der Heijden, en G. van Gils, 2006, Methoden voor omvangschattingen van verborgen populaties, met name illegalen. Meppel.

Wolf, J., M. Zwikker, S. Nicholas, H. van Bakel, en D. Reinking, 2002, Op achterstand. Een onderzoek naar mensen in de marge van Den Haag. Trimbos Instituut, Utrecht.

Ongelijkheid (Ginicoëfficiënt) in inkomen (2008*) en in vermogen (1 januari 2009) van particuliere huishoudens en huishoudens met een inkomen onder de lage-inkomensgrens, 2008*

	Huis- houdens	Inkomens- ongelijkheid	Vermogens- ongelijkheid	Huishoudens met laag inkomen ³⁾	
				totaal	langdurig
	<i>x 1 000</i>			<i>%</i>	
Totaal	7 226	0,29	0,82	8,0	2,8
Leeftijd hoofdkostwinner					
25 tot 45 jaar	2 533	0,27	0,94	9,8	3,1
45 tot 65 jaar	2 696	0,29	0,75	8,1	3,7
65 jaar of ouder	1 638	0,25	0,73	3,8	1,0
Voornaamste inkomensbron					
Inkomen uit arbeid	3 968	0,24	0,88	4,0	0,7
Inkomen uit eigen onderneming ¹⁾	823	0,42	0,71	10,3	2,6
Uitkering of pensioen	2 435	0,25	0,77	13,7	5,9
w.o.					
uitkering werkloosheid ²⁾	57	0,23	.	25,8	6,0
uitkering ziekte/arbeidsongeschiktheid	231	0,17	0,80	20,7	9,1
uitkering ouderdom/nabestaanden (pensioen)	1 740	0,21	0,69	4,1	1,1
uitkering sociale voorzieningen (bijstand e.d.)	287	0,14	0,95	68,6	43,7
Huishoudenssamenstelling					
Alleenstaande	2 549	0,30	0,84	13,5	5,2
Meerpersoonshuishouden	4 677	0,27	0,79	5,3	1,6
w.o.					
Paar, totaal	3 990	0,27	0,77	3,6	1,1
Paar zonder kinderen	2 065	0,27	0,77	2,6	0,7
Paar met alleen minderjarige kinderen	1 324	0,26	0,80	5,7	2,0
Paar met minimaal 1 meerderjarig kind	601	0,23	0,72	2,5	0,8
Eenoudergezin	460	0,27	0,85	19,7	6,0
Herkomst hoofdkostwinner					
Nederland	5 887	0,28	0,79	5,9	2,0
Westers land	691	0,31	0,83	10,8	3,8
Niet-westers land ³⁾	648	0,29	.	25,2	10,8
Woonsituatie					
Eigen woning	4 071	0,27	0,67	3,1	0,6
Huurwoning	3 154	0,25	0,92	15,1	6,1

¹⁾ Inclusief huishoudens met inkomen uit vermogen als voornaamste inkomensbron.

²⁾ Door de sterk uiteenlopende verdeling en een aanzienlijk aantal negatieve waarden van de vermogens kan voor deze groep geen adequate Gini-coëfficiënt voor de vermogensongelijkheid gegeven worden.

³⁾ In procenten van de doelpopulatie. Studentenuishoudens en huishoudens zonder een volledig jaarinkomen zijn hierbij buiten beschouwing gelaten.

Bron: IPO 2008*, Vermogensstatistiek 1 januari 2009.

Nederlanders tevreden met hun woning

Minder verhuizingen door ingezakte woningmarkt

- Aantal verhuisde personen zo'n 7,5 procent lager in 2009 dan in 2008
- Vooral gezinnen van middelbare leeftijd maakten pas op de plaats

Tevreden met de woning, weinig zin om te verhuizen

- Kopers meer tevreden dan huurders
- Hoe minder stedelijk, hoe tevredener

Voorraad woningen stijgt

- Hoogste aantal gereedgekomen woningen sinds 1999
- Bijna 6 procent van de woningen niet bewoond

Koopwoningmarkt onder druk

- Bijna een derde minder verkopen in 2009 dan in 2008
- Klap het grootst bij vrijstaande woningen

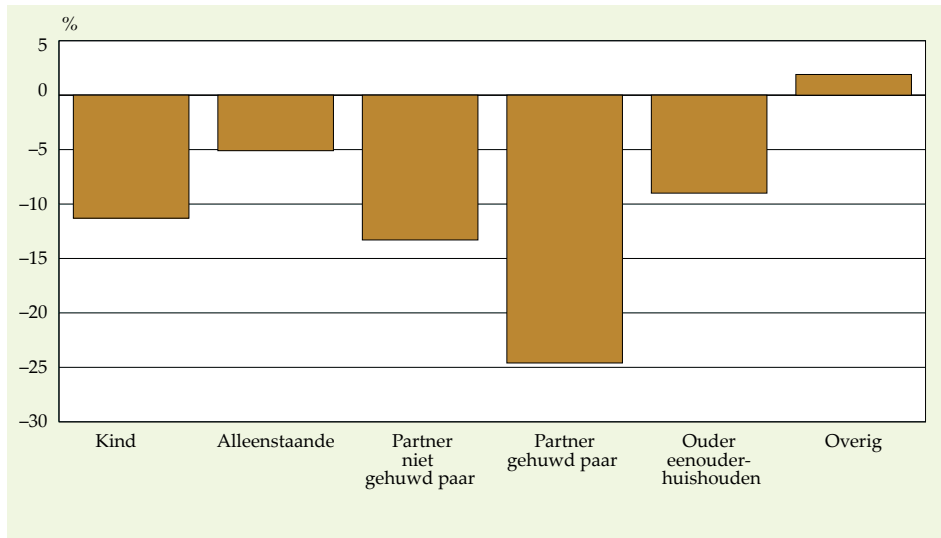
Vrijwel alle Nederlanders zijn erg tevreden over hun woning. In de stedelijke gebieden van Nederland zijn burgers wel wat minder tevreden over hun woning dan in de landelijke regio's. De economische crisis werkte sterk door in de woningmarkt: de prijzen van woningen in Nederland zijn gezakt en er zijn minder mensen verhuisd. Vooral gezinnen verhuisden in 2009 niet zo vaak als in de jaren ervoor. Duurdere woningen verwisselden in 2009 veel minder van eigenaar dan in 2008.

1. Minder verhuizingen door ingezakte woningmarkt

- Aantal verhuisde personen zo'n 7,5 procent lager in 2009 dan in 2008
- Vooral gezinnen van middelbare leeftijd maakten pas op de plaats

De kredietcrisis die zich in de tweede helft van 2008 openbaarde, had ook z'n weerslag op het aantal verhuizingen. Vanaf het laatste kwartaal in 2008 liep het aantal verhuizingen binnen Nederland fors terug. In het voorjaar van 2009 werd een dieptepunt bereikt met een aantal verhuizingen dat meer dan 10 procent lager was dan een jaar eerder. In heel 2009 verhuisden ongeveer 122 duizend personen binnen Nederland. Dat is zo'n 7,5 procent lager dan in het jaar ervoor. De daling van het aantal verhuizingen vond vooral plaats bij huishoudens die bestaan uit paren van middelbare leeftijd met of zonder kinderen. In die groep lag het aantal verhuizingen bijna een kwart lager dan het jaar ervoor. Met uitzondering van alleenstaanden van middelbare leeftijd verschilde in 2009 het aantal alleenstaanden dat verhuisde niet wezenlijk van het jaar ervoor.

Daling aantal verhuizingen eerste halfjaar 2009 ten opzichte van eerste halfjaar 2008, naar plaats in het huishouden

Ogenscheinlijk heeft de economische crisis bij allochtonen minder invloed op het aantal verhuizingen. Het aantal verhuizingen in 2009 is onder allochtonen even hoog als in 2008. Nadere analyse leert dat onder Turken, Marokkanen, Surinamers en Antillianen het aantal verhuisbewegingen bijna net zo veel is afgenomen als onder autochtonen. Daarentegen zorgen Somaliërs en vooral Oost-Europese arbeidsmigranten, de Polen voorop, voor relatief veel verhuisbewegingen.

2. *Tevreden met de woning, weinig zin om te verhuizen*

- Kopers meer tevreden dan huurders
- Hoe minder stedelijk, hoe tevredener

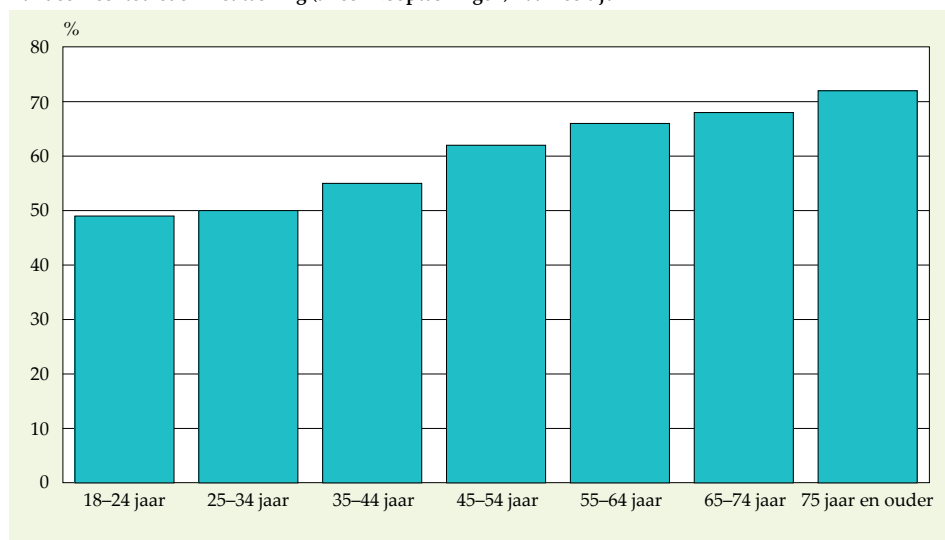
In 2009 waren Nederlanders over het algemeen tevreden met hun woning. Negen op de tien geven aan (zeer) tevreden te zijn met de woning. Bij verdere detaillering blijkt dat eigenaren van een koophuis met hun huidige huis bijna allemaal (zeer) tevreden zijn. Het aandeel ligt met ruim 96 procent flink hoger dan de tevredenheid van de huurders (bijna 81 procent).

Met deze hoge tevredenheid met de woning is het niet verbazingwekkend dat de verhuisgeneigdheid laag is. Slechts ruim 15 procent van de kopers is verhuisgeneigd. Ook al zijn huurders in grote mate ook (zeer) tevreden, hun verhuisneigingen zijn tweemaal zo hoog (29 procent).

De tevredenheid over de woning verschilt ook met de stedelijkheid van de gemeente. Hoe minder stedelijk men woont, hoe tevredener men is. Die tevredenheid loopt op van bijna 37 procent bij mensen in zeer sterk stedelijke gebieden naar 57 procent bij mensen die niet stedelijk wonen. Als de categorie tevreden erbij wordt genomen, is het verschil minder groot. Van de zeer sterk stedelijk wonende mensen is 84 procent tevreden tot zeer tevreden, wat oploopt tot 94 procent bij niet stedelijk.

Ouderen zijn tevredener met hun woning dan jongeren. De 18-24-jarigen zijn in 31 procent van de gevallen zeer tevreden met hun woning en dit percentage zeer tevreden

Aandeel zeer tevreden met woning (alleen koopwoningen) naar leeftijd

loopt op naar ruim 56 bij 75-plussers. Als alleen naar de mensen met een koopwoning wordt gekeken, liggen deze percentages nog hoger. Bijna de helft van de jongeren is zeer tevreden, en dit loopt op tot bijna 72 procent bij de oudste groep.

3. Voorraad woningen stijgt

- Hoogste aantal gereedgekomen woningen sinds 1999
- Bijna 6 procent van de woningen niet bewoond

Op 1 januari 2009 waren er in Nederland ongeveer 7,2 miljoen woningen. In 2009 zijn bijna 83 duizend woningen gereedgekomen, een stijging met ruim 5 procent ten opzichte van een jaar eerder. Dit is het hoogste aantal gereedmeldingen sinds 1999. Eén van de oorzaken is dat in 2009 de subsidieregeling Besluit Locatiegebonden Subsidies afliep, wat een extra prikkel zal zijn geweest om nieuwbouwwoningen in 2009 gereed te melden. Van de gereedgekomen woningen is 70 procent een koopwoning.

Over 2009 kwamen er ruim 16 duizend huurappartementen en bijna 9 duizend huureen-gezinswoningen gereed. Dat zijn recordaantallen voor huurwoningen, waarvan de bouwvergunning werd verleend in een periode waarin het economisch goed ging. Woningcorporaties gebruiken de verkopen van hun (oude) woningen om investeringen te doen in nieuwbouw. Aangezien juist de verkopen van woningen over 2009 een terugval lieten zien, zal de klap voor de huursector iets later komen. In tegenstelling tot de koopwoningen is er namelijk in 2009 bij de huurwoningen nog een stijging van de verleende vergunningen zichtbaar. Er zijn in totaal voor bijna 26 duizend huurwoningen vergunningen verstrekt over 2009. Dat is een stijging van ruim 9 procent vergeleken met 2008. Bij de koopwoningen was een daling van de vergunningen van ruim 26 procent over 2009 zichtbaar.

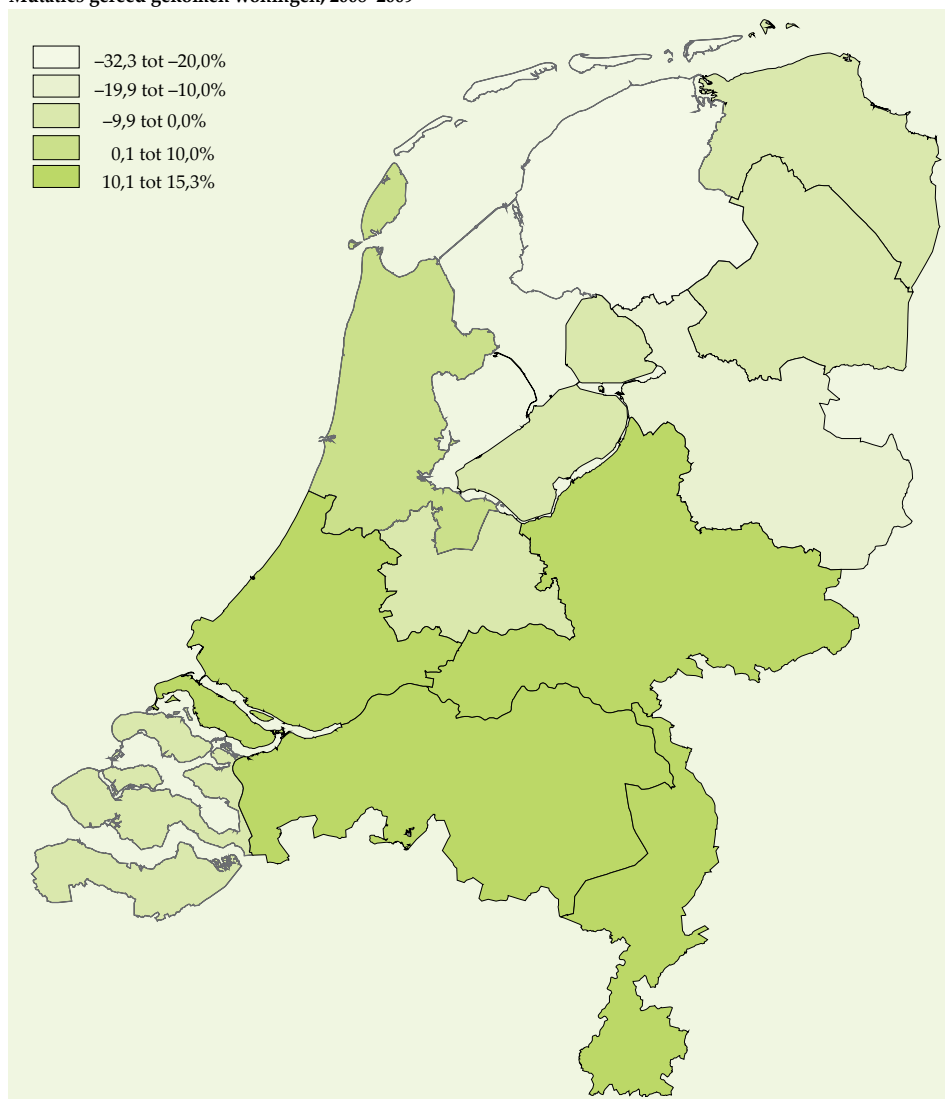
Op provinciaal niveau is het beeld uiteenlopend. Noord-Brabant liet ten opzichte van 2008 de grootste stijging zien van de gereedgekomen woningen met ruim 15 procent. Ook in Noord- en Zuid-Holland, Limburg en Gelderland werden meer nieuwbouwwoningen gereed gemeld dan een jaar eerder. In Friesland werden er over diezelfde periode juist 32 procent minder woningen gereed gemeld.

Bijna 6 procent van de woningen formeel niet bewoond

Op 1 januari 2009 was 5,7 procent van de woningen in Nederland formeel niet bewoond. Dat wil niet altijd zeggen dat zij leegstaan maar er woont niet iemand die in het bevolkingsregister is ingeschreven.

Vooral aan de kust is het percentage niet-bewoonde woningen hoog. Dat hangt sterk samen met het recreatieve karakter van de kust. Daardoor is het aantal tweede woningen er relatief hoog. Koploper is het COROP-gebied Zeeuwsch-Vlaanderen, waar bijna 11 procent van de woningen niet bewoond is. Regio Den Haag staat op de tweede plaats met

Mutaties gereed gekomen woningen, 2008–2009

bijna 10 procent niet bewoonde woningen. Behalve tweede woningen zorgt het grote aantal niet-ingezetenen ervoor dat het percentage niet-bewoonde woningen in deze regio zo hoog ligt. Het gaat om personen die korter dan één jaar in Nederland verblijven. Zij hebben namelijk geen verplichting om zich in het bevolkingsregister in te schrijven.

Energielabel slaat aan in huursector

Bijna een kwart van de Nederlandse woningen had in 2009 een energielabel. Het energielabel geeft inzicht in het standaard energieverbruik van een woning en mogelijke ener-

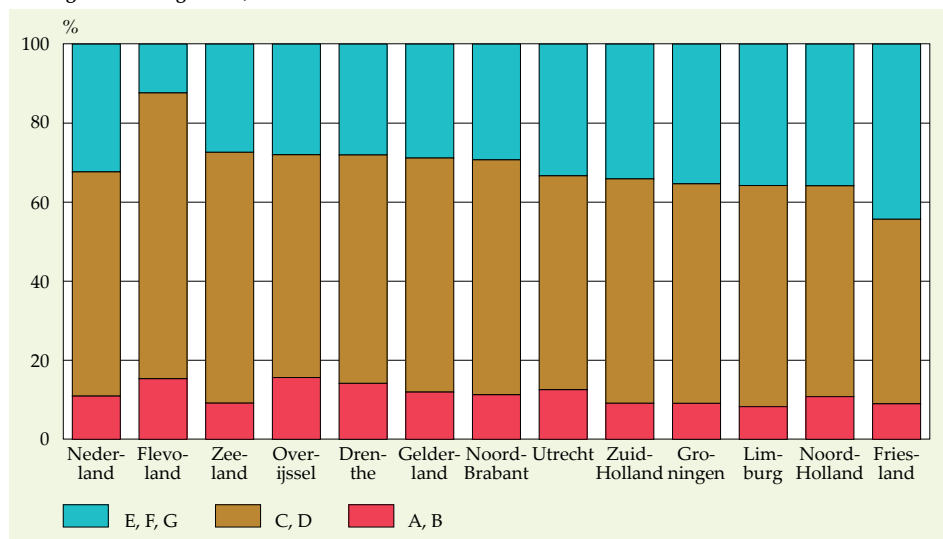
giebesparende maatregelen. Deze maatregelen zijn niet alleen goed voor het milieu, maar ook voor de financiën van het huishouden. Het aandeel woningen met een energielabel verschilt flink tussen de provincies. Eind 2009 was Groningen koploper met 30 procent. Utrecht en Noord-Holland waren hekkensluiters. Van de woningen in deze provincies was 18 procent voorzien van een energielabel.

Van de woningen met een energielabel is 5 procent een koopwoning. Dat komt neer op ruim 70 duizend woningen. Daartegenover staan bijna 1,5 miljoen gelabelde huurwoningen. Het hoge aantal huurwoningen met een energielabel wordt vooral veroorzaakt doordat veel woningcorporaties hun volledige woningbestand hebben gelabeld. Vaak worden hierbij referentiewoningen toegepast. Bij ongeveer een kwart van de gelabelde huurwoningen is een referentiewoning gebruikt. Voor gelabelde koopwoningen is dit percentage minder dan 10. Verder wordt bij de verkoop van een bestaande koopwoning vaak geen energielabel opgemaakt. In 2008 werd slechts 15 procent van de verkochte woningen voorzien van een energielabel.

Eind 2009 viel het grootste deel, 57 procent, in energieklassse C of D en had 11 procent een A- of B-label. Bij woningen met een A-label zijn de meeste energiebesparende maatregelen al genomen. Van de woningen met een energielabel valt één op de drie in energieklassse E, F of G. Dat betekent dat het standaard energieverbruik relatief hoog is en er nog veel energiebesparende maatregelen kunnen worden genomen.

Het aandeel woningen met een energielabel in energieklassse E, F of G lag eind 2009 het hoogst in Friesland met 44 procent. In Flevoland was dit aandeel met 12 procent het kleinst. Dit verschil is vooral te verklaren doordat in Flevoland meer woningen staan van recente bouwjaren. Omdat deze aan strengere bouwnormen moeten voldoen dan oudere woningen, vallen ze in energieklassse A of B.

Woningen met energielabel, 31 december 2009

4. *Koopwoningmarkt onder druk*

- Bijna een derde minder verkopen in 2009 dan in 2008
- Klap het grootst bij vrijstaande woningen

In 2009 zijn 30 procent minder bestaande koopwoningen van eigenaar gewisseld dan in 2008. Deze terugval deed zich voor in het eerste kwartaal van 2009. In het laatste kwartaal van 2008 werden nog 45 duizend woningen verkocht, terwijl in het kwartaal erna minder dan 30 duizend woningen een nieuwe eigenaar kregen. Deze daling was in alle gewesten ongeveer even groot. In Het Gooi en Vechtstreek was de terugval bijna 40 procent. In deze omgeving staan gemiddeld de duurste woningen in ons land.

De verkopen gingen het hardst achteruit bij het relatief duurdere woningtype, de vrijstaande woning. De afname bij appartementen was het kleinst.

Prijzen bestaande koopwoningen dalen

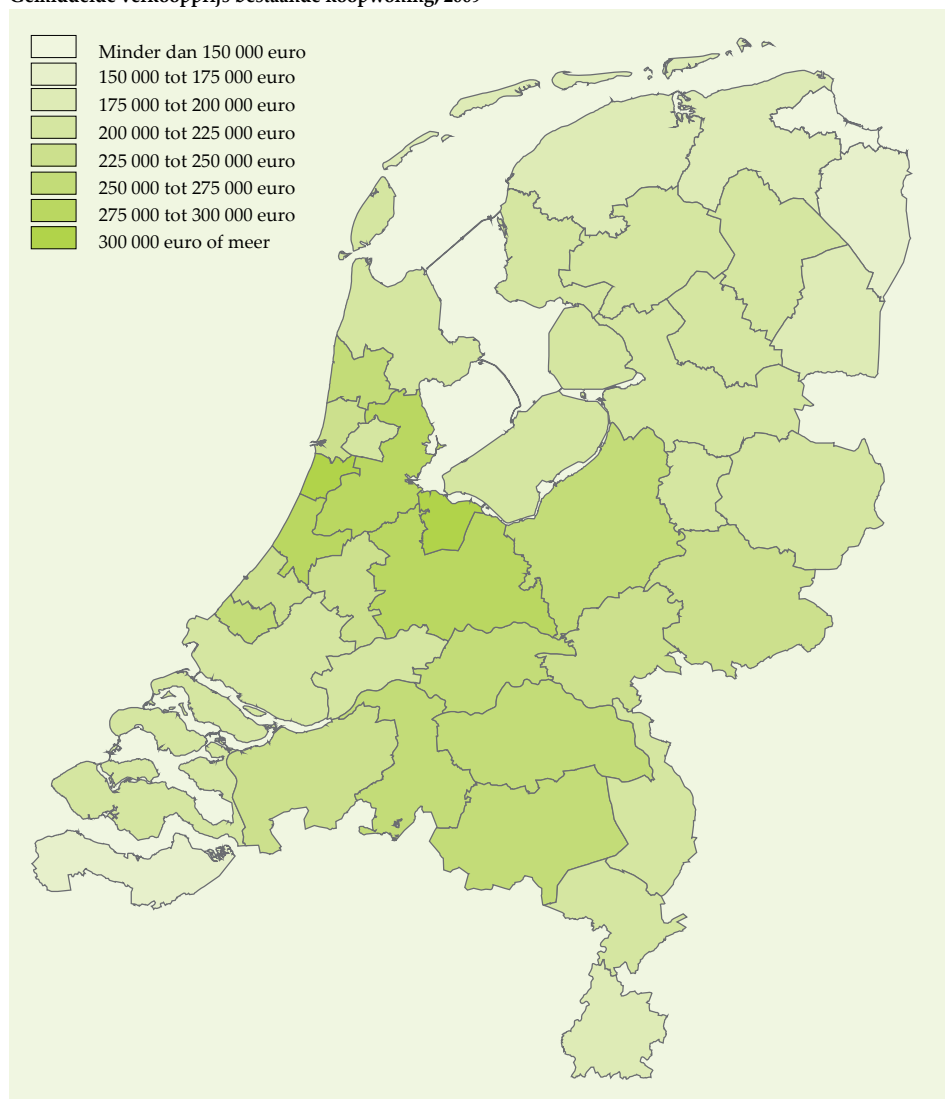
De prijzen van bestaande koopwoningen zijn tussen 1995 en 2008 voortdurend gestegen. In het eerste kwartaal van 2009 is hier verandering in gekomen. Ten opzichte van een jaar eerder daalden de prijzen van bestaande koopwoningen vanaf dat moment onafgebroken. De eerste helft van 2010 nemen de prijsdalingen iedere maand iets af. Wel waren de huizen in 2009 nog ruim 8 procent duurder dan in 2005.

In het afgelopen jaar zijn vrijstaande woningen het meest in prijs gedaald, terwijl dit woningtype ten opzichte van 2005 nog steeds het meest in prijs is gestegen. Deze trend geldt ook voor het westen van het land. In deze regio stegen de woningen ten opzichte van 2005 het meest in prijs, te weten met 10,5 procent. Dit wordt mede veroorzaakt door de sterke stijging van de huizenprijzen in Amsterdam met 21,1 procent. In 2009 zijn de prijzen in de hoofdstad, maar ook in Ede en Groningen, echter weer sterk in prijs gedaald. Dit geldt eveneens voor de prijzen in de relatief dure regio Het Gooi en Vechtstreek. In het Oosten betaalden nieuwe huiseigenaren in 2009 slechts 5,8 procent meer dan in 2005.

Hoogste verkoopprijzen in Noordelijke Randstad

Ook de gemiddelde prijs van verkochte koopwoningen verschilde aanmerkelijk tussen regio's. Dit houdt mede verband met de verschillende samenstelling van de typen verkochte woningen en lokale verhoudingen tussen vraag en aanbod. In 2009 was de gemiddelde verkoopprijs van woningen in de uiterste randen van Nederland, zoals Oost-Groningen, Noord-Friesland, Zeeuwsch-Vlaanderen en Zuid-Limburg het laagst. Hier werd gemiddeld minder dan 200 duizend euro voor een woning betaald. In de Noordelijke Randstad rond Utrecht, Amsterdam en Haarlem betaalden nieuwe huiseigenaren gemiddeld tussen de 275 en 325 duizend euro. De verkoopprijzen in Het Gooi en Vechtstreek waren het hoogst: gemiddelde ruim 350 duizend euro.

Gemiddelde verkoopprijs bestaande koopwoning, 2009

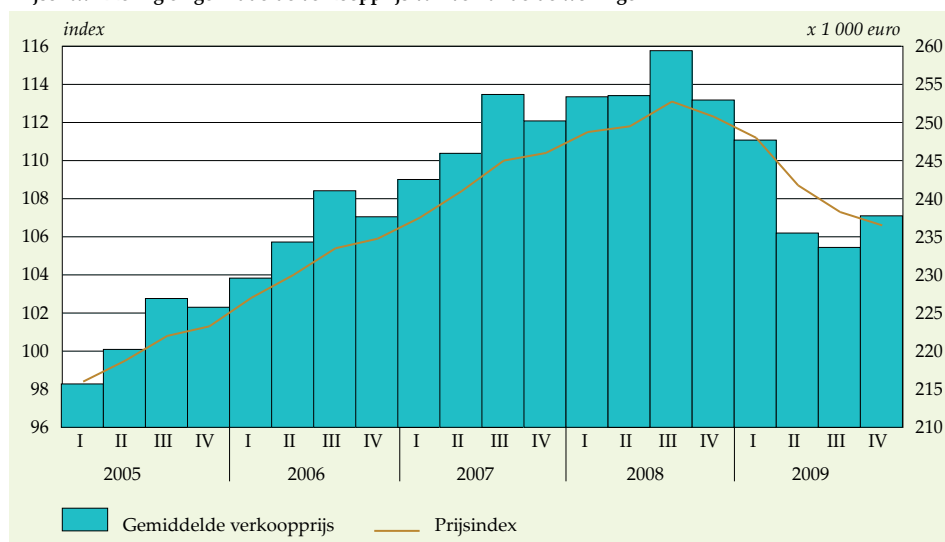

Pakketverschuiving verkochte woningen

Dat duurdere woningen minder in trek waren, blijkt eveneens uit de forse daling van de gemiddelde verkoopprijs van woningen het afgelopen jaar. In het derde kwartaal van 2009 was de verkoopprijs gemiddeld 234 duizend euro. Een jaar eerder was dit nog 260 duizend euro. Dit is een daling van bijna 10 procent. In de voorliggende jaren wisselden in het derde kwartaal juist relatief meer duurdere woningen van eigenaar. Doordat tussen het moment van verkoop en het transport van een woning gemiddeld drie maanden zitten, vinden de onderhandelingen van duurdere woningen voornamelijk in het tweede kwartaal van een jaar plaats. Dit 'lente-effect' trad echter niet op in 2009.

De daling van de gemiddelde verkoopprijs van verkochte woningen wordt veroorzaakt door twee factoren. Ten eerste betaalden nieuwe eigenaren in het derde kwartaal van 2009 5,1 procent minder voor een koopwoning dan een jaar eerder. Ten tweede trad een verschuiving op in het pakket verkochte woningen: er zijn minder relatief duurdere en meer relatief goedkopere woningen verkocht. De verkoop van meer relatief goedkopere woningen drukte de gemiddelde verkoopprijs, waardoor deze nog eens bijna 5 procent extra afnam. Hierdoor daalde de gemiddelde verkoopprijs harder dan de Prijsindex bestaande koopwoningen.

Prijsontwikkeling en gemiddelde verkoopprijs van verhandelde woningen

Toelichting

Prijsindex voor bestaande koopwoningen

Het CBS en het Kadaster publiceren sinds het begin van 2008 gezamenlijk de prijsindex bestaande koopwoningen (PBK). De PBK heeft als doel de prijsverandering te meten van bestaande woningen die verkocht zijn aan een particuliere koper en op Nederlandse grond staan.

De PBK is gebaseerd op de SPAR-methode (*Sale Price Appraisal Ratio*). De methode maakt gebruik van *matched pairs* en combineert (officieel) geschatte verkoopprijzen met werkelijke verkoopprijzen. Vanwege het feit dat van het grootste deel van de woningen die in een bepaalde periode verkocht worden geen verkoopprijzen bekend zijn in de basisperiode, worden deze basisprijzen geschat met behulp van (officieel) geschatte verkoopprijzen. Hiervoor zijn in Nederland de WOZ-gegevens beschikbaar.

Simpel gezegd kijkt de methode naar de verandering in de verhouding van de gemiddelde koopsom en de gemiddelde WOZ-waarde van de verkochte woningen. Het delen door de gemiddelde WOZ-waarde fungeert in feite als een kwaliteitscorrectie, waardoor de rekenmethode nauwelijks gevoelig is voor verschillen in de kenmerken en de kwaliteit van de verkochte woningen. Immers, de verkoopprijs van een woning wordt vergeleken met zijn eigen geschatte prijs, de WOZ-waarde. In de berekening van de PBK is bovendien een factor opgenomen die corrigeert voor eventuele onder- of overwaardering van de WOZ-waarde van woningen.

Referentiewoning

Een woning die als referentie dient voor het labelen van de overige ‘identiek’ verklaarde woningen. In de referentiewoning moet de energielabeladviseur een opname ter plaatse gemaakt hebben. Een energielabel voor een ‘identieke’ woning wordt dan afgegeven op basis van een (reeds eerder verstrekt) energielabel voor de referentiewoning. Voorwaarde is dat de energie-index van de woning niet meer dan vijf procent afwijkt van de bepaalde energie-index van de referentiewoning. Controle of een specifieke referentiewoning binnen bepaalde grenzen ‘identiek’ is aan de andere woningen wordt steekproefsgewijs uitgevoerd door een gecertificeerde instelling.

Kerncijfers: Woningvoorraad per provincie, stand per 1 januari

	Woningvoorraad			Bevolkings- dichtheid	Woning- dichtheid
	1990	2000	2009	2009	2009
	<i>x 1 000</i>			<i>per km²</i>	<i>per km²</i>
Nederland	5 802	6 590	7 105	489	211
Groningen	225	244	252	247	108
Friesland	235	262	280	193	84
Drenthe	166	192	206	186	78
Overijssel	370	425	460	338	138
Flevoland	80	122	149	271	105
Gelderland	653	747	808	401	162
Utrecht	384	447	500	875	361
Noord-Holland	991	1 117	1 208	993	453
Zuid-Holland	1 318	1 461	1 553	1 239	553
Zeeland	149	164	174	213	98
Noord-Brabant	809	938	1 014	495	206
Limburg	422	472	500	522	232

Economische risico's

De arbeidsmarkt: crisistijd en trends

Werkzame beroepsbevolking krimpt tijdens crisis

- Arbeidsmarkt reageert vertraagd op conjunctuur
- Krimp vooral onder mannen en jongeren

Daling flexwerkers snel voorbij

- Aantal flexwerkers groeit sinds tweede kwartaal 2009
- Aantal zelfstandigen neemt nauwelijks af

Binding met arbeidsmarkt blijft toenemen

- Deeltijdwerk onveranderd in de lift
- Arbeidsdeelname vrouwen blijft toenemen

Vergrijzing beroepsbevolking zet door

- Vooral vergrijzing in het onderwijs
- Steeds meer banen vervuld door 65-plussers

De recente economische crisis laat zijn sporen nog na op de arbeidsmarkt. Medio 2010 is de directe crisis, die eind 2008 begon en zijn dieptepunt bereikte in het begin van 2009, voorbij. Op de arbeidsmarkt waren de eerste gevolgen van de crisis een oplopende werkloosheid en een terugval in de vraag naar flexibele arbeid. De totale omvang van de werkzame beroepsbevolking reageert vertraagd op de conjunctuur. Pas vanaf het derde kwartaal van 2009 was er sprake van een krimp van de totale werkzame beroepsbevolking. Deze krimp hield tot medio 2010 aan. Het aantal werknemers met een vast arbeidscontract daalde vanaf eind 2009 en deze daling zette door in het begin van 2010. In het tweede kwartaal van 2010 is de werkloosheid gedaald en steeg het aantal flexwerkers voor het eerst weer.

1. Werkzame beroepsbevolking krimpt tijdens crisis

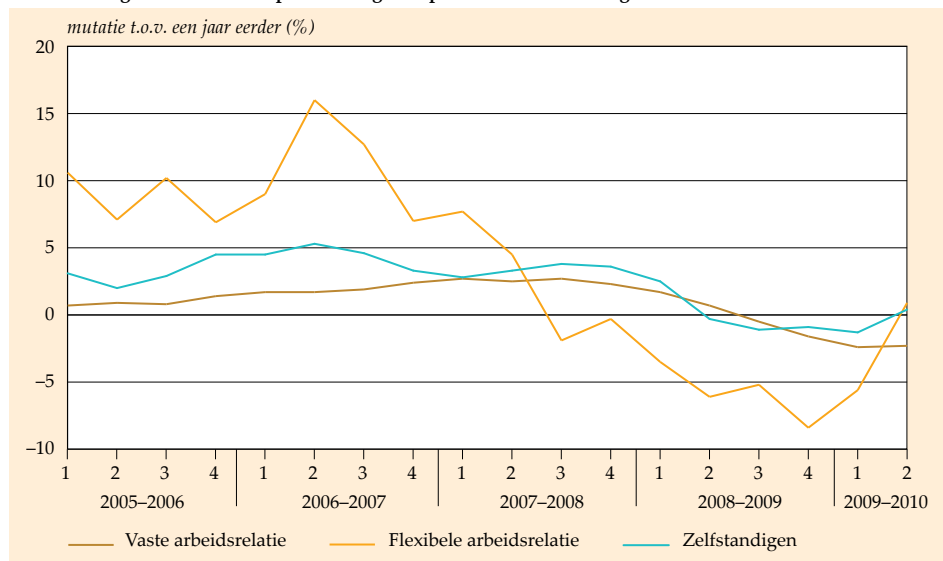
- Arbeidsmarkt reageert vertraagd op conjunctuur
- Krimp vooral onder mannen en jongeren

Ondanks de economische crisis van eind 2008 bleef de werkzame beroepsbevolking nog groeien tot het tweede kwartaal van 2009. Deze positieve groei was ingezet in het tweede kwartaal van 2005. De arbeidsmarkt reageert ook vertraagd op de conjunctuur nu de (eerste) crisis sinds begin 2010 voorbij is. De werkzame beroepsbevolking was in het tweede kwartaal van 2010 met bijna 1,7 procent gekrompen ten opzichte van een jaar eerder.

Onder mannen zette de krimp van de werkzame beroepsbevolking al in het eerste kwartaal van 2009 in. Dat is veel eerder dan bij vrouwen, bij wie de groei nog stand hield tot het laatste kwartaal van 2009. Bij mannen kromp de werkzame beroepsbevolking ook sterker dan bij vrouwen. In het tweede kwartaal van 2010 was de werkzame beroepsbevolking van mannen gekrompen met 2,7 procent ten opzichte van een jaar eerder, bij vrouwen was dat slechts 0,4 procent. De snellere reactie van mannen op de economische crisis komt doordat mannen vaker dan vrouwen in conjunctuurgevoelige sectoren werken, zoals ICT, bouwnijverheid, en techniek. Vrouwen zijn oververtegenwoordigd in minder conjunctuurgevoelige sectoren, zoals het openbaar bestuur, de zorg en het onderwijs.

Onder jongeren zette de krimp van de werkzame beroepsbevolking in het eerste kwartaal van 2009 in. Deze krimp was veel sterker dan onder de rest van de beroepsbevolking. Onder jongeren bedroeg de krimp van de werkzame beroepsbevolking in het tweede kwartaal van 2010 maar liefst 7,8 procent. Dat jongeren tot 25 jaar snel de gevolgen merken

Ontwikkeling werkzame beroepsbevolking naar positie in de werkkring

van een crisis komt omdat veel van hen een flexibel arbeidscontract hebben. Dergelijke contracten zijn gevoeliger voor conjunctuurschommelingen dan vaste arbeidsrelaties.

2. Daling flexwerkers snel voorbij

- Aantal flexwerkers groeit sinds tweede kwartaal 2009
- Aantal zelfstandigen neemt nauwelijks af

De werkende beroepsbevolking kan worden uitgesplitst naar mensen met vaste en flexibele arbeidsrelaties en zelfstandigen. Arbeidsrelaties kunnen flexibel zijn in arbeidsuren zoals bij oproepkrachten, maar ook in de termijn van de aanstelling zoals bij uitzendkrachten. De economische crisis heeft in eerste instantie vooral het aantal werknemers met een tijdelijke aanstelling, meer specifiek uitzendkrachten, doen dalen. In het derde kwartaal van 2008 was er voor het eerst sinds 2005 sprake van een krimp van het aantal flexwerkers. In het tweede kwartaal van 2010 is er een eind gekomen aan deze krimp. Het aantal flexwerkers groeide met 0,9 procent.

Het aantal werknemers met een vaste arbeidsrelatie bleef in 2008 en de eerste helft van 2009 nog groeien. Vanaf het derde kwartaal van 2009 nam echter het aantal werknemers met een vaste arbeidsrelatie af. In het tweede kwartaal van 2010 waren er 134 duizend (2,3 procent) minder werknemers met een vaste arbeidsrelatie dan een jaar eerder. Deze daling kwam nagenoeg volledig voor rekening van werknemers met een voltijdse aanstelling.

Het aantal zelfstandigen is in de periode van het tweede kwartaal van 2009 tot het eerste kwartaal van 2010 licht gekrompen. In het tweede kwartaal van 2010 was er voor het eerst weer sprake van een lichte groei (0,4 procent) van het aantal zelfstandigen.

Werkloosheid loopt op: 142 duizend werklozen erbij sinds begin economische crisis

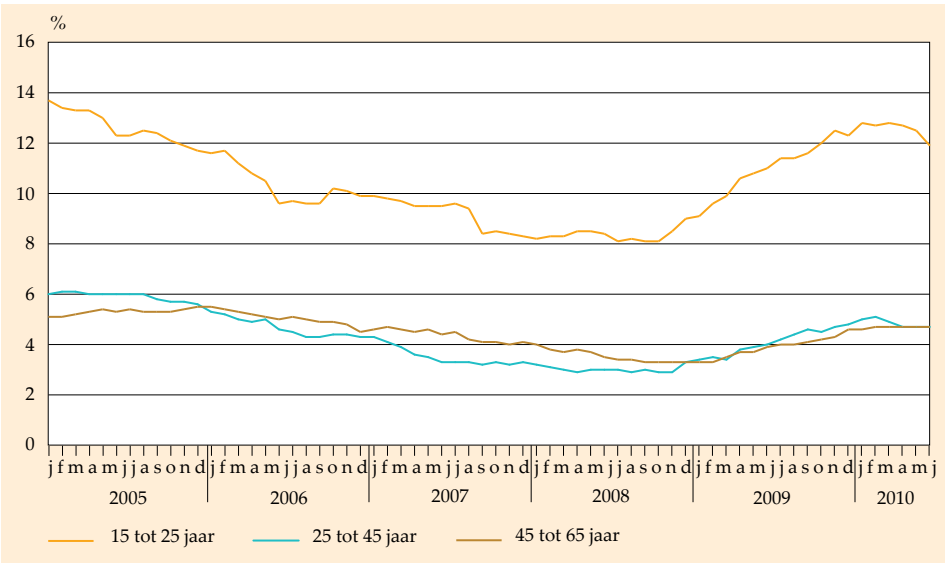
De werkloosheid bereikte het laagste punt van de afgelopen vijf jaar in het najaar van 2008. Toen was 3,7 procent (288 duizend mensen) van de beroepsbevolking werkloos. Sinds die tijd liep de werkloosheid weer op. In maart 2010 waren er 446 duizend werklozen. Dat waren er 158 duizend meer dan in het begin van de economische crisis. Vanaf het tweede kwartaal van 2010 lijkt aan de stijging van de werkloosheid voorlopig een einde te zijn gekomen. In juni 2010 was de werkloosheid 5,5 procent (430 duizend werklozen).

Vooraf jongeren hebben last gehad van de crisis. Onder hen is de werkloosheid veel sterker gestegen dan onder ouderen. In juni 2010 was 11,9 procent van de jongeren van 15 tot 25 jaar werkloos. Dat komt neer op 102 duizend jongeren, terwijl de werkloosheid onder de 25-plussers minder dan 5 procent was. De werkloosheid nam ook sterk toe onder 25- tot 45-jarigen. De stijging van de werkloosheid onder 45-plussers was minder sterk dan onder beide jongere leeftijdsgroepen. Onder 25- tot 45-jarigen en jongeren daalt de werkloosheid sinds enkele maanden licht. Onder de 45-plussers is daarvan echter nog geen sprake.

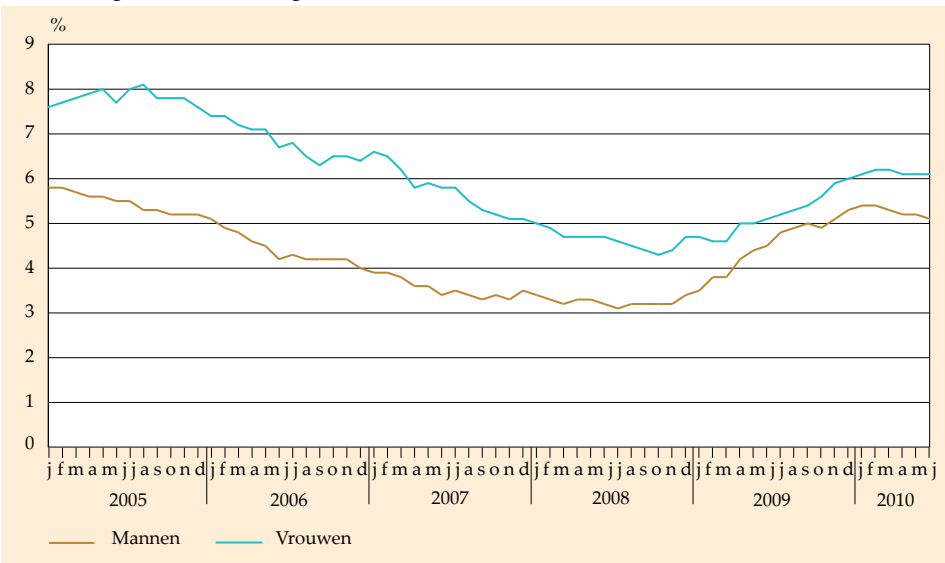
Aan het begin van de crisis (najaar 2008) steeg de werkloosheid onder mannen harder dan onder vrouwen. De laatste maanden daalde het aantal mannelijke werklozen, terwijl het

aantal vrouwen dat werkloos was nauwelijks terugliep. In juni 2010 was het aantal werkloze mannen ten opzichte van dezelfde periode een jaar eerder toegenomen met 22 duizend tot 220 duizend. Het aantal werkloze vrouwen steeg met 34 duizend tot 211 duizend. Sinds het begin van 2009 zijn er weer meer mannen werkloos dan vrouwen. Tussen 2005 en 2009 was dat nog andersom. Het werkloosheidspercentage (het aandeel werklozen in de beroepsbevolking) ligt bij vrouwen (6,1 procent) nog altijd hoger dan bij mannen (5,1 procent).

Ontwikkeling werkloosheid naar leeftijd

Ontwikkeling werkloosheid naar geslacht

3. Binding met arbeidsmarkt blijft toenemen

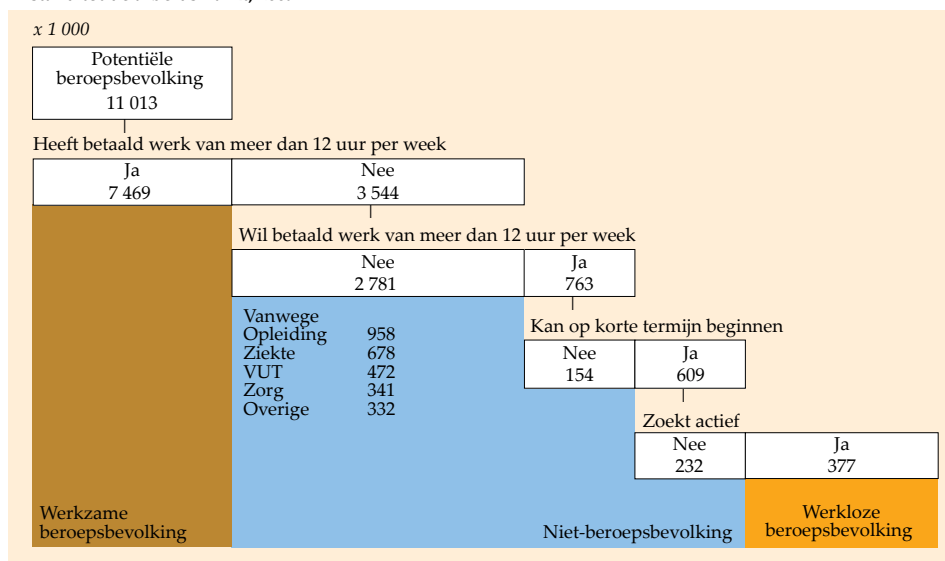
- Deeltijdwerk onveranderd in de lift
- Arbeidsdeelname vrouwen blijft toenemen

In 2009 is de beroepsbevolking gegroeid tot gemiddeld 7,8 miljoen personen. Dit aantal is het hoogste dat ooit bereikt is. Het grootste deel, 7,5 miljoen personen, had een betaalde baan van 12 uur of meer per week en behoorde daarmee tot de werkzame beroepsbevolking. In 2009 waren er 3,5 miljoen personen van 15 tot 65 jaar die geen baan hadden van 12 uur of meer per week. Van hen zouden 763 duizend personen wel een dergelijke baan willen. Slechts 377 duizend van hen worden beschouwd als werkloos. De anderen zijn óf niet op korte termijn beschikbaar, óf hebben niet actief naar werk gezocht. Zij behoren per definitie niet tot de beroepsbevolking. Het wel of niet willen werken geeft de binding met de arbeidsmarkt weer. Personen die niet kunnen of willen werken behoren eveneens niet tot de beroepsbevolking. Het aantal personen dat niet participeert op de arbeidsmarkt daalt sinds 2004. Deze daling is vooral zichtbaar bij de mensen die zeggen niet te willen of kunnen werken. Steeds meer niet-werkenden begeven zich op de arbeidsmarkt, waardoor de werkzame beroepsbevolking toeneemt.

Deeltijdwerk blijft onveranderd in de lift

Het aandeel deeltijdwerkers in de beroepsbevolking neemt nog elk jaar toe. Dit hangt samen met de gestegen arbeidsdeelname van vrouwen die overwegend in deeltijd werken. In 2009 werkten bijna 3 miljoen mensen in deeltijd, 12 tot 35 uur per week. Dit is bijna

Afstand tot de arbeidsmarkt, 2009

een verdubbeling van het aantal in 1996. In dezelfde periode bleef het aantal voltijders (arbeidsduur 35 uur of meer per week) nagenoeg onveranderd op 4,5 miljoen. Daarmee is de stijging van de omvang van de werkzame beroepsbevolking in de afgelopen 14 jaar volledig toe te schrijven aan mensen die in deeltijd werken.

Vrouwen werken echter veel vaker in deeltijd dan mannen. Van de mannelijke werkzame beroepsbevolking werkt slechts 16 procent in deeltijd, terwijl dat bij vrouwen 70 procent is. Dat verschil is al jaren ongeveer gelijk.

Arbeidsdeelname vrouwen blijft toenemen

De arbeidsdeelname van vrouwen is de afgelopen tien jaar sterk gestegen. In 2009 is de bruto participatiegraad van vrouwen 63 procent, terwijl deze in 2001 nog 54 procent was. Daarmee naderen ze gestaag de arbeidsdeelname van mannen die al jaren stabiel is rond 78 procent. Hierbij moet de kanttekening worden geplaatst dat vrouwen overwegend in deeltijd werken en mannen overwegend voltijd. In arbeidsvolume blijven vrouwen daarmee dus nog wel verder achter bij mannen.

Vrouwen die later zijn geboren, werken meer dan voorheen. Dit heeft vooral te maken met het feit dat minder vrouwen dan voorheen stoppen met werken nadat ze kinderen hebben gekregen. De geboorte van het eerste kind ligt gemiddeld rond het 29e levensjaar van een vrouw. Vanaf die leeftijd neemt de arbeidsparticipatie weliswaar nog steeds af, maar de afname is steeds zwakker geworden. Ter illustratie: onder vrouwen die geboren zijn in de periode 1961–1965 daalde de arbeidsparticipatie tussen hun 29e en 33e levensjaar van 74 procent naar 70 procent. Bij vrouwen geboren in de periode 1966–1970 daalde deze van 77 procent naar 76 procent. Voor zover ze wel gestopt zijn met werken, keren ze op latere leeftijd toch vaak terug op de arbeidsmarkt. Bij vrouwen geboren tussen 1951 en 1955 was de bruto arbeidsparticipatie op hun 39e levensjaar 61 procent. Op hun 45e was deze gestegen tot 68 procent. Voor vrouwen geboren tussen 1956 en 1960 was de bruto arbeidsparticipatie respectievelijk 67 procent en 74 procent.

De bruto arbeidsdeelname van vrouwen neemt toe met de cohorten. Deze toename geldt niet voor het aandeel vrouwen dat voltijd werkt. Dat aandeel ligt onder de jongere cohorten op een zelfde niveau als bij de oudere cohorten. Dit betekent dat de toename van de arbeidsdeelname onder vrouwen louter het gevolg is van vrouwen die in deeltijd werken.

Zorg voor gezin of huishouden steeds minder reden om niet te werken

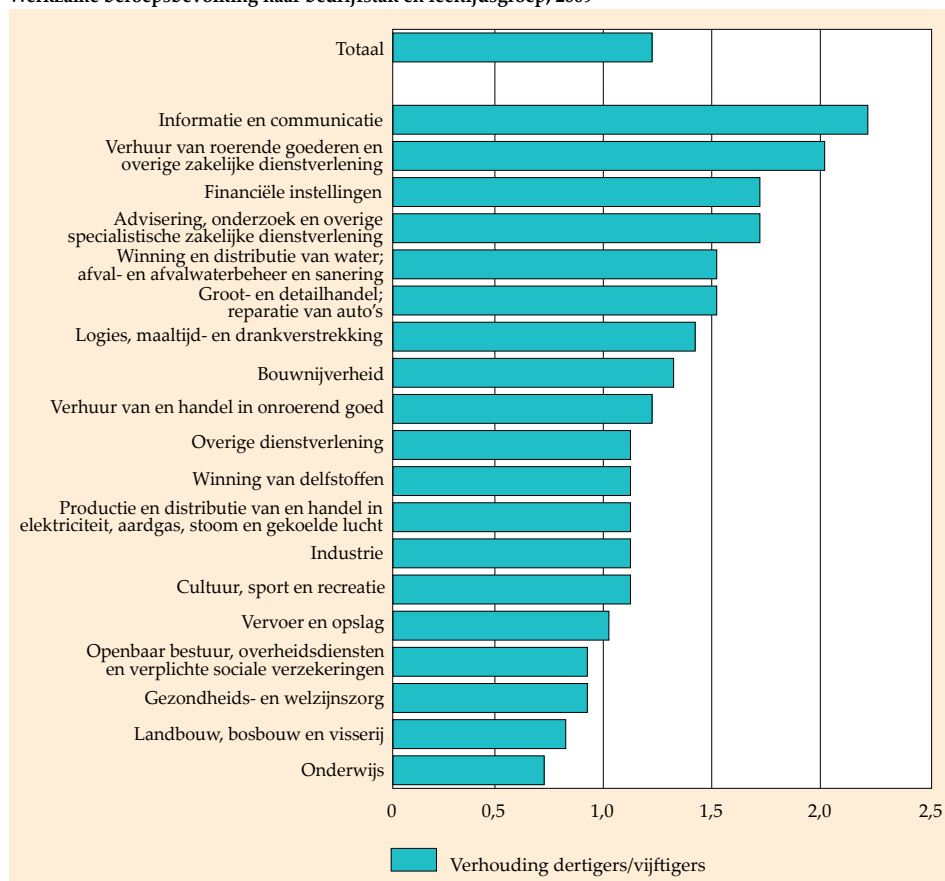
Mensen kunnen diverse redenen hebben om niet op zoek te gaan naar betaald werk. De belangrijkste redenen om niet actief te zijn op de arbeidsmarkt zijn het volgen van een opleiding, ziekte of arbeidsongeschiktheid. Het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd of vervroegde uittreding staat op de derde plaats, gevolgd door zorg voor het gezin of huishouden. Zorg is steeds minder reden om niet naar betaald werk te zoeken. In 2001 stond zorg als reden om niet te werken nog op de tweede plaats. In 2009 ging het om 341 duizend personen, terwijl dat er in 2001 nog 765 duizend waren. Deze groep bestaat voor het overgrote deel uit vrouwen. Van de vrouwen die niet willen of kunnen werken, gaf nog maar 19 procent deze zorg als reden aan.

4. Vergrijzing beroepsbevolking zet door

- Vooral vergrijzing in het onderwijs
- Steeds meer banen vervuld door 65-plussers

De arbeidsdeelname van ouderen (55-plussers) is het afgelopen decennium sterk toegenomen. Met een bruto participatiegraad van 50 procent participeren zij duidelijk vaker dan jongeren (15 tot 25 jaar), terwijl zij in 2007 nog minder deelnamen dan de jongeren. Hieraan liggen twee ontwikkelingen ten grondslag. Enerzijds blijven vrouwen langer werken of treden op latere leeftijd opnieuw in (zie vorige paragraaf). Anderzijds heeft het afschaffen van allerlei maatregelen van vervroegde pensionering geleid tot een algemene latere uittreding. Er is echter nog steeds een vrij groot verschil met de arbeidsdeelname van 25-tot 55-jarigen. Van hen participeerde 85 procent in 2009.

Werkzame beroepsbevolking naar bedrijfstak en leeftijdsgroep, 2009

Vooral vergrijzing in onderwijs

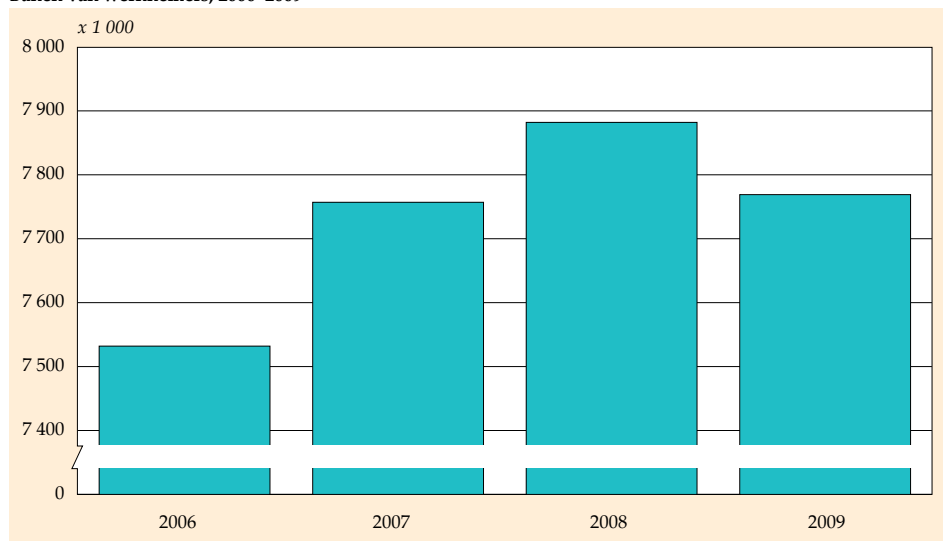
De beroepsbevolking vergrijst snel. Dit is goed zichtbaar door het aantal vijftigers in de beroepsbevolking te vergelijken met het aantal dertigers. In 2001 waren er nog 1,7 keer zoveel dertigers als vijftigers in de werkzame beroepsbevolking. In 2009 waren dit er nog maar 1,2 keer zoveel. In sommige bedrijfstakken zijn de verhoudingen tussen dertigers en vijftigers nog schever. In het onderwijs waren in 2009 anderhalf keer zoveel vijftigers als dertigers aan het werk.

Vergrijzing kan problematisch worden voor sectoren waarin op termijn geen grote krimp in de werkgelegenheid te verwachten valt. Het onderwijs zal in deze een testcase worden voor andere bedrijfstakken: hoe kan een grote uitstroom via natuurlijk verloop met instroom gecompenseerd worden?

Ook in de landbouw, het openbaar bestuur en de gezondheidszorg werken minder dertigers dan vijftigers. In de zakelijke en financiële dienstverlening is er minder sprake van vergrijzing, evenals in de horeca en handel. In die bedrijfstakken werken relatief veel jonge mensen.

In het voorgaande zijn de ontwikkelingen in de werkzame beroepsbevolking beschreven. Het merendeel hiervan heeft een of meerdere banen in loondienst. Naast werknemers uit de werkzame beroepsbevolking, zijn er ook 65-plussers die nog een baan hebben. Banen vormen daarmee een ander aspect van de arbeidsmarkt dan de werkende beroepsbevolking. De onderstaande paragrafen gaan in op de ontwikkelingen in het aantal banen met het bijbehorende type contract.

Banen van werknemers, 2006–2009

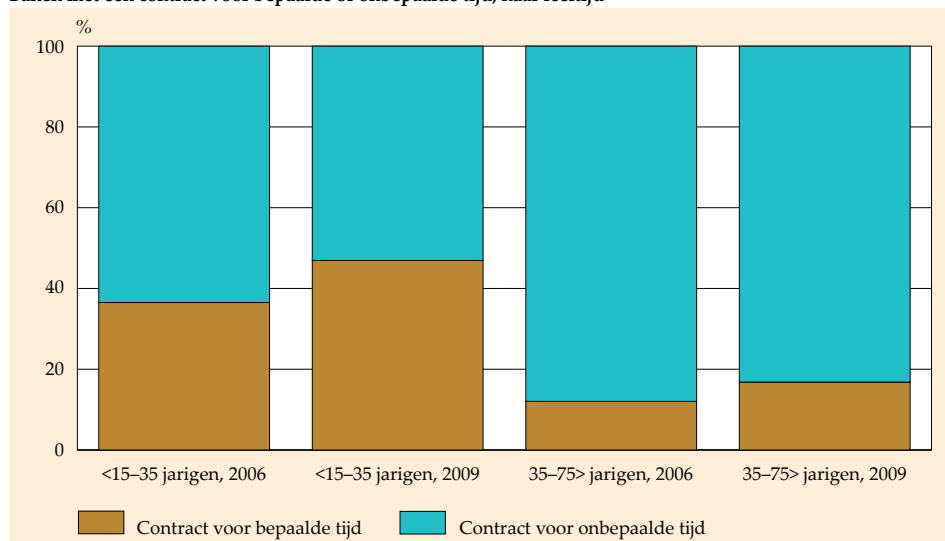
Aantal banen van werknemers neemt af in 2009

Het gemiddeld aantal banen is tussen 2006 en 2008 toegenomen met 350 duizend. Tussen 2008 en 2009 is het gemiddeld aantal banen weer wat afgenomen met 75 duizend. In 2009 vervulden werknemers in Nederland gemiddeld ruim 7,7 miljoen banen. Dit is inclusief personen die als directeur in dienst zijn van hun eigen onderneming. 54 procent van de banen werd bezet door mannen, 46 procent door vrouwen. Er zijn meer banen dan werknemers, omdat een werknemer tegelijkertijd meerdere banen kan hebben.

Vooraf jongeren hebben contracten voor bepaalde tijd

Een arbeidsovereenkomst kan voor bepaalde of onbepaalde tijd zijn. Banen met een contract voor onbepaalde tijd zijn over het algemeen gunstiger voor de werknemer dan banen met een contract voor bepaalde tijd vanwege de hogere baanzekerheid. Sinds 2006 is het gemiddeld aantal banen met een contract voor bepaalde tijd gestegen en met een contract voor onbepaalde tijd gedaald. Mensen van boven de 35 jaar hebben veel vaker een baan met een contract voor onbepaalde tijd, terwijl mensen die jonger zijn dan 35 jaar bijna net zo vaak een contract voor bepaalde tijd als een contract voor onbepaalde tijd hebben. In 2006 had nog 63 procent van de werknemers jonger dan 35 jaar een baan voor onbepaalde tijd. In 2009 was dit aandeel gedaald tot 53 procent. Als de trend zich doorzet zal bij de jongeren het aantal banen voor bepaalde tijd binnenkort gelijk zijn aan het aantal banen voor onbepaalde tijd. Banen van werknemers ouder dan 35 jaar hadden in 2006 voor 88 procent een contract voor onbepaalde tijd. In 2009 was dit aandeel gedaald tot 83 procent. De verschuiving van banen voor onbepaalde tijd naar banen voor bepaalde tijd is voor mannen en vrouwen vergelijkbaar. Tussen 2006 en 2009 is 7 procent van de banen verschoven van onbepaalde naar bepaalde tijd.

Banen met een contract voor bepaalde of onbepaalde tijd, naar leeftijd

Natuurlijk verloop is een belangrijke oorzaak. Oudere werknemers die met pensioen gaan hebben procentueel vaker een baan voor onbepaalde tijd dan jongere werknemers.

Steeds meer banen vervuld door 65-plussers

Ook na de (huidige) pensioengerechtigde leeftijd blijven werknemers banen invullen. In 2009 hadden personen ouder dan 65 jaar samen bijna 69 duizend banen. Ruim 6 duizend banen waren zelfs van werknemers ouder dan 75 jaar.

Driekwart van de banen van 65-plussers wordt ingevuld door mannen. 68 Procent van deze mannen werkt in de commerciële dienstverlening. Onder deze sector vallen de uitzendbureaus, waarin bijna 14 duizend banen ingevuld worden door mannen ouder dan 65 jaar, en de detailhandel waarin mannen boven de 65 ruim 10 duizend banen invullen.

Ook steeds meer vrouwen blijven actief op de arbeidsmarkt. De banen van vrouwen ouder dan 65 jaar bevinden zich net als bij mannen grotendeels in de commerciële dienstverlening, met name bij de uitzendbureaus en in de detailhandel. Er zijn echter ook veel vrouwen van boven de 65 die in de niet-commerciële dienstverlening werken (30 procent), voornamelijk in de zorg.

Toelichting

Banen

Het aantal banen betreft een jaargemiddelde. Het wordt berekend door het totaal aantal kalenderdagen dat iemand een baan heeft te delen door het totaal aantal dagen van het betreffende jaar. Als iemand op dezelfde datum meer dan één baan heeft, kan het dus zijn dat een persoon meerdere banen in het jaar heeft. Heeft een persoon echter banen die elkaar in de tijd opvolgen, dan tellen deze banen op tot 1 (of minder) banen op jaarbasis.

Beroepsbevolking

Volgens deze definitie worden tot de beroepsbevolking gerekend:

- personen die ten minste 12 uur per week werken, of
- personen die werk hebben aanvaard waardoor ze ten minste 12 uur per week gaan werken, of
- personen die verklaren ten minste 12 uur per week te willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en activiteiten ontplooiën om werk voor ten minste 12 uur per week te vinden.

Van de beroepsbevolking worden personen die ten minste 12 uur per week werken tot de werkzame beroepsbevolking gerekend en degenen die niet of minder dan 12 uur per week werken tot de werkloze beroepsbevolking.

Beschikbaar

Beschikbaar zijn alle personen die binnen twee weken in een nieuwe werkkring kunnen beginnen of die binnen drie maanden kunnen beginnen omdat een termijn van twee weken niet haalbaar is wegens een opzegtermijn van de huidige werkkring (als men werk heeft van minder dan 12 uur), het afronden van vrijwilligerswerk, het moeten regelen van kinderopvang of wegens vakantie of ziekte.

Bruto arbeidsdeelname (of bruto participatiegraad)

Beroepsbevolking in procenten van de bevolking.

Netto arbeidsdeelname (of netto participatiegraad)

Aandeel van de werkzame beroepsbevolking in de potentiële beroepsbevolking.

Werkloosheidspercentage

De werkloze beroepsbevolking in procenten van de beroepsbevolking.

Werkzame beroepsbevolking

Zie Beroepsbevolking.

Zoekactiviteiten

Van het ontplooiën van activiteiten om werk te vinden is sprake als betrokkene verklaart de afgelopen vier weken iets te hebben gedaan om werk te vinden. Personen die het afgelopen half jaar iets hebben gedaan om werk te vinden maar in de afgelopen vier weken niet vanwege het wachten op de uitslag van een sollicitatieprocedure worden eveneens tot de personen gerekend die activiteiten hebben ontplooid om werk te vinden.

Referenties

Mol, M. 2008, Levensfasen van kinderen en het arbeidspatroon van ouders. In: Sociaal-economische trends, 5 (1), p. 11–16.

Kerncijfers: Arbeidsmarkt

	1996	2000	2008	2009
	%			
Bruto participatiegraad	63,5	67,0	70,9	71,2
Netto participatiegraad	58,7	64,5	68,2	67,8
Werkloosheid	7,5	3,8	3,8	4,8
	x 1 000			
Bevolking 15-64 jaar	10 534	10 729	10 997	11 013
Werkzame beroepsbevolking	6 185	6 917	7 501	7 469
Arbeidsduur				
Parttime	1 741	2 223	2 910	2 965
Fulltime	4 443	4 694	4 591	4 504
Geslacht				
Man	3 870	4 162	4 266	4 200
Vrouw	2 315	2 755	3 235	3 269
Opleidingsniveau				
Laag	1 798	1 921	1 743	1 696
Middelbaar	2 829	3 074	3 244	3 209
Hoog	1 539	1 890	2 448	2 498
Herkomst				
Autochtonen	5 360	5 843	6 109	6 074
Westerse allochtonen	515	625	686	690
Niet-westerse allochtonen	308	449	694	692
Leeftijd				
15 tot 25 jaar	770	825	832	802
25 tot 35 jaar	1 965	2 000	1 704	1 670
35 tot 45 jaar	1 704	1 952	2 119	2 069
45 tot 55 jaar	1 360	1 605	1 879	1 912
55 tot 65 jaar	387	534	968	1 015
Werkloze beroepsbevolking	501	270	300	377
Geslacht				
Man	228	114	142	197
Vrouw	273	157	158	180
Opleidingsniveau				
Laag	221	115	113	136
Middelbaar	191	100	118	152
Hoog	87	53	66	84
Herkomst				
Autochtonen	359	181	195	246
Westerse allochtonen	55	34	36	45
Niet-westerse allochtonen	85	55	68	85
Leeftijd				
15 tot 25 jaar	112	59	76	99
25 tot 35 jaar	149	69	55	79
35 tot 45 jaar	131	70	65	80
45 tot 55 jaar	92	55	61	71
55 tot 65 jaar	18	16	43	48
Niet beroepsbevolking	3 848	3 542	3 196	3 167

Kerncijfers: Banen van werknemers

	2006	2007	2008	2009
	<i>x 1 000</i>			
Totaal aantal banen	7 532	7 757	7 882	7 769
Geslacht				
Mannen	4 124	4 225	4 268	4 164
Vrouwen	3 408	3 532	3 614	3 606
Type contract				
Contract voor bepaalde tijd	1 617	1 964	2 149	2 181
Contract voor onbepaalde tijd	5 708	5 579	5 529	5 394
Directeur-grootaandeelhouder	207	215	204	194
Leeftijd				
<15-25 jaar	1 318	1 388	1 428	1 384
25-35 jaar	1 700	1 701	1 690	1 644
35-45 jaar	1 977	2 001	1 987	1 912
45-55 jaar	1 687	1 747	1 791	1 799
55-65 jaar	797	862	923	964
65-75 jaar	47	52	57	60
75 jaar of ouder	6	6	6	6

Minder instroom in, meer uitstroom uit arbeidsmarkt

Arbeidsmarktmobiliteit geringer dan in voorgaande jaren

- Bijna miljoen mensen wisselen in 2008 van beroep of werkgever
- Afname werkzame beroepsbevolking door crisis

Instroom daalt voor alle leeftijdsgroepen

- Eén procent van de 55-plussers vond in 2009 werk
- Relatief grote uitstroom van jongeren door crisis

Minder mensen van beroep veranderd in 2009

- Beroepsmobiliteit conjunctuurgevoelig
- Jongeren veranderen vaker van beroep dan ouderen

De mobiliteit op de arbeidsmarkt is door de economische crisis sterk afgenomen. Minder mensen veranderden van werkgever of beroep. Als gevolg van ontslag of het niet verlengen van tijdelijke contracten zijn tussen 2008 en 2009 meer mensen uitgestroomd dan er zijn ingestroomd. Ruim een half miljoen mensen stroomden uit de werkzame beroepsbevolking. Deze uitstroom nam vooral toe onder jongeren. Twee op de vijf niet-onderwijsvolgende jongeren werden in 2009 werkloos.

1. Arbeidsmarktmobiliteit geringer dan in voorgaande jaren

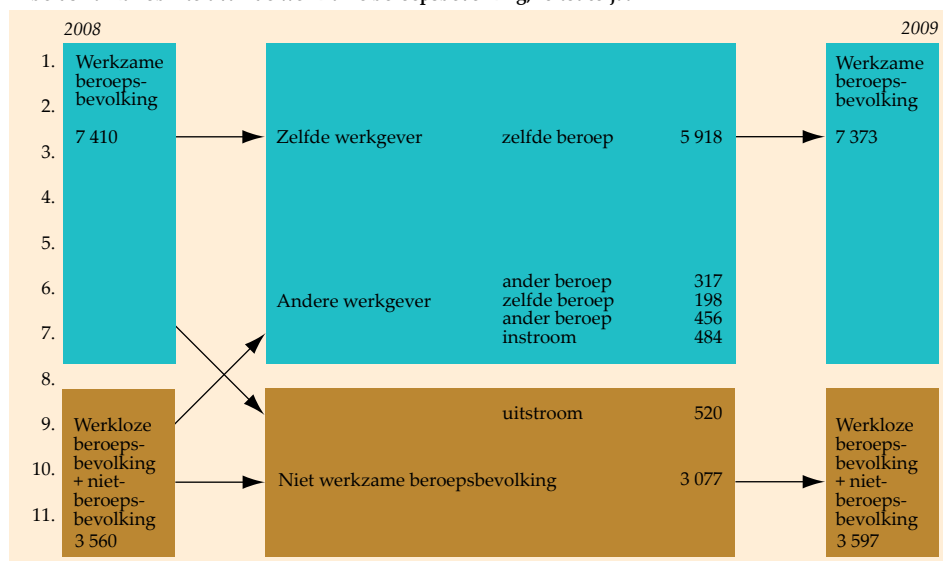
- Bijna miljoen mensen wisselen in 2008 van beroep of werkgever
- Afname werkzame beroepsbevolking door crisis

Mensen maken gedurende hun leven verschillende overgangen in arbeidsmarktpositie door. Welke transitie zij doormaken hangt af van de levensfase waarin zij zich bevinden. Voorbeelden van transitie zijn jongeren die de overstap maken van onderwijs naar arbeidsmarkt, werkenden die veranderen van beroep of werkgever, vrouwen die stoppen met werken bij de geboorte van een kind en later weer aan de slag gaan, en ouderen die met pensioen gaan en uitstromen uit de beroepsbevolking.

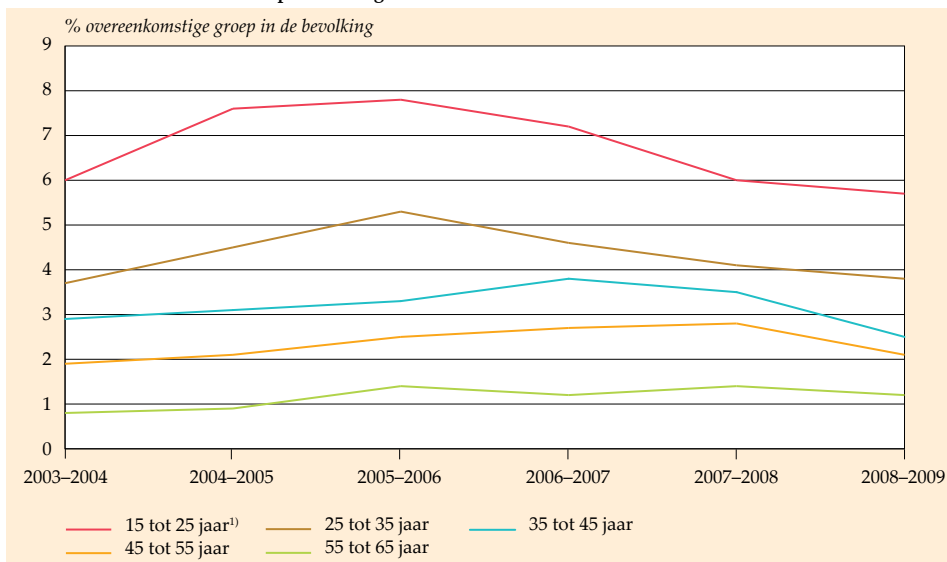
Ook de conjuncturele situatie beïnvloedt de mobiliteit op de arbeidsmarkt. Door laagconjunctuur kan ook uitstroom uit de arbeidsmarkt plaatsvinden vanwege ontslag of door het niet verlengen van tijdelijke contracten. Tijden van hoogconjunctuur bieden echter weer kansen voor personen die in een ongunstige economische periode geen werk konden vinden.

Tussen 2008 en 2009 wisselden 971 duizend personen van beroep of werkgever. Dit waren er minder dan een jaar eerder. Dat hing samen met de ongunstige economische omstandigheden. In dezelfde periode stroomden 484 duizend personen in de werkzame beroepsbevolking en verlieten 520 duizend personen de beroepsbevolking. Daarmee nam de omvang van de werkzame beroepsbevolking af. Deze daling hangt samen met de economische crisis. In de voorafgaande drie jaar was de instroom juist beduidend groter dan de uitstroom en groeide de werkzame beroepsbevolking.

Arbeidsmarktmobiliteit van de werkzame beroepsbevolking, 15 tot 65 jaar

Instroom in de werkzame beroepsbevolking

2. Instroom daalt voor alle leeftijdsgroepen

- Eén procent van de 55-plussers vond in 2009 werk
- Relatief grote uitstroom van jongeren door crisis

Ruim een kwart van de instroom (118 duizend personen, 15 tot 65 jaar) behoorde in 2008 nog tot de werkloze beroepsbevolking. De rest van de instroom (366 duizend personen) behoorde tot de niet-beroepsbevolking. Van hen was twee derde jonger dan 25 jaar, van wie een derde schoolverlater.

Het aandeel instromers in de werkzame beroepsbevolking neemt af met de leeftijd. Tussen 2008 en 2009 ging 14 procent van de 15- tot 25-jarigen tot de werkzame beroepsbevolking behoren. Voor een belangrijk deel bestond deze instroom uit scholieren en studenten. Van de jongeren die geen onderwijs volgden stroomde slechts 6 procent in. Daarmee lag tussen 2008 en 2009 de instroom voor deze groep jongeren lager dan de uitstroom (8 procent). Van de 25- tot 35-jarigen vond 4 procent in 2009 werk. Voor ouderen (55- tot 65-jarigen) was dat percentage nog maar 1,2 procent.

Het percentage instromers lag tussen 2008 en 2009 voor alle leeftijdsgroepen met uitzondering van ouderen (55 tot 65 jaar) beduidend lager dan in de voorgaande twee jaar. Deze daling heeft te maken met de economische crisis, waardoor het aantal vacatures sterk is gedaald en daarmee de kans om werk te vinden.

De totale uitstroom uit de werkzame beroepsbevolking bedroeg tussen 2008 en 2009

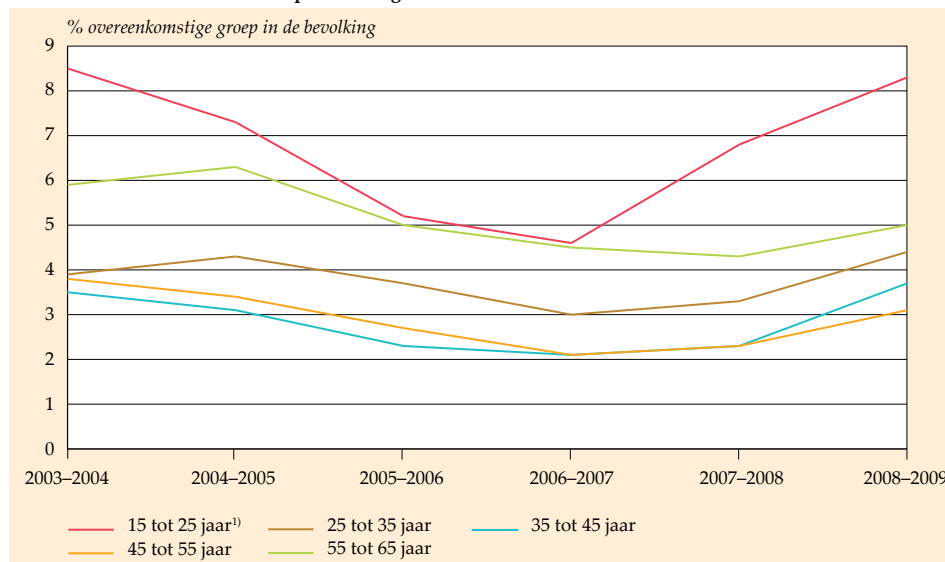
520 duizend personen, 7 procent van de bevolking. Iets meer dan een derde van hen was opnieuw op zoek naar werk en op korte termijn beschikbaar. De rest behoorde niet langer tot de beroepsbevolking. Pensionering, zorg voor gezin of huishouden, gezondheid (arbeidsongeschiktheid) en studie zijn de belangrijkste redenen waarom mensen geen werk willen van 12 uur of meer per week, of hier niet actief naar op zoek zijn.

Twee op de vijf niet-onderwijsvolgende jongeren werd in 2009 werkloos

De stromen van jongeren in en uit de werkzame beroepsbevolking zijn relatief groot. Het aandeel jongeren dat uitstroomde was ook groter dan van andere leeftijdsgroepen. Eén op de twaalf jongeren die in 2008 nog werk had van 12 uur of meer per week had dit in 2009 niet meer. Dit gold voor zowel jongeren in het algemeen als jongeren die niet meer deelnamen aan het (voltijd) onderwijs. Er is echter wel een belangrijk verschil tussen deze groepen jongeren. Van de onderwijsvolgende jongeren was maar één op de vijf als werkloze op zoek naar werk. Het merendeel van hen zocht geen werk omdat zij een opleiding volgden.

Twee op de vijf jongeren die geen onderwijs meer volgden waren actief op zoek naar werk van 12 uur of meer per week en dus werkloos. Van de jongeren die niet langer tot de beroepsbevolking behoorden gaf een kwart aan wel werk te willen van 12 uur of meer per week, maar dat zij niet actief gezocht hadden of niet direct beschikbaar waren. Daardoor worden ze niet tot de werkloze beroepsbevolking gerekend. De overigen wilden geen werk van 12 uur of meer per week. De meesten van hen waren teruggekeerd naar het voltijd onderwijs of waren dat op korte termijn van plan.

Uitstroom uit de werkzame beroepsbevolking

¹⁾ Exclusief onderwijsvolgenden.

Tot 55 jaar neemt de kans om uit te stromen af met de leeftijd. Na de jongeren was de uitstroom het hoogst onder de 55- tot 65-jarigen. Voor hen geldt dat de uitstroom altijd aanzienlijk groter is dan de instroom. De meeste ouderen verlaten definitief de arbeidsmarkt vanwege pensionering.

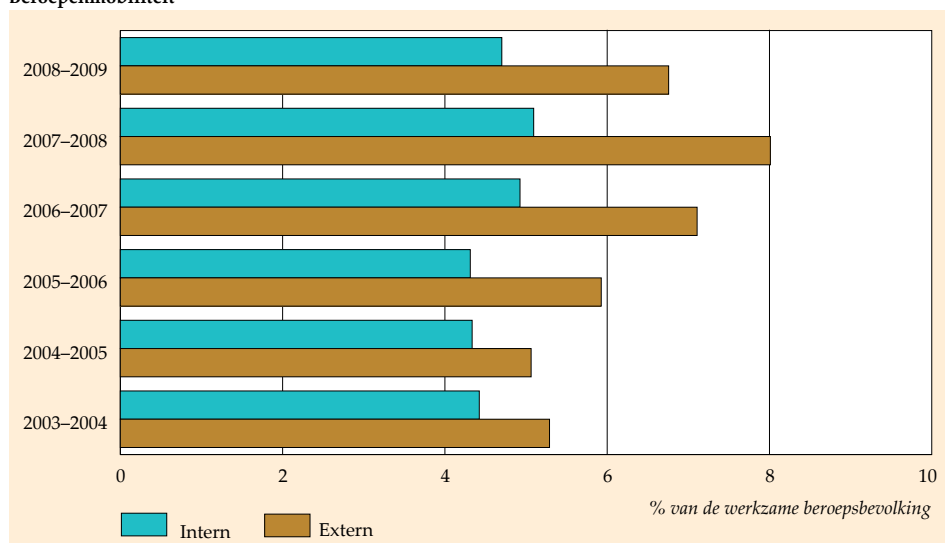
Tussen 2008 en 2009 nam voor alle leeftijden de uitstroom toe ten opzichte van 2007–2008. Het grootst was de toename onder jongeren (15 tot 25 jaar) en jong-volwassenen (25 tot 35 jaar). De reden is dat veel jongeren kortdurende arbeidscontracten hadden die in de crisistijd niet werden verlengd. De uitstroom van ouderen nam het minst toe.

3. *Minder mensen van beroep veranderd in 2009*

- Beroepenmobilititeit conjunctuurgevoelig
- Jongeren veranderen vaker van beroep dan ouderen

Naast de stromen in en uit de werkzame beroepsbevolking veranderen veel mensen ook van beroep of werkgever. Tussen 2008 en 2009 wisselden 773 duizend personen van beroep. Voor twee op de vijf ging het hierbij om ander werk binnen hetzelfde bedrijf (interne mobiliteit), drie op de vijf (456 duizend personen) wisselden niet alleen van beroep maar ook van werkgever (externe mobiliteit). Nog eens 198 duizend personen stapten met hetzelfde beroep over naar een andere werkgever. Beroepenmobilititeit is net als de stromen in en uit de werkzame beroepsbevolking conjunctuurgevoelig. In het laatste jaar is

Beroepenmobilititeit

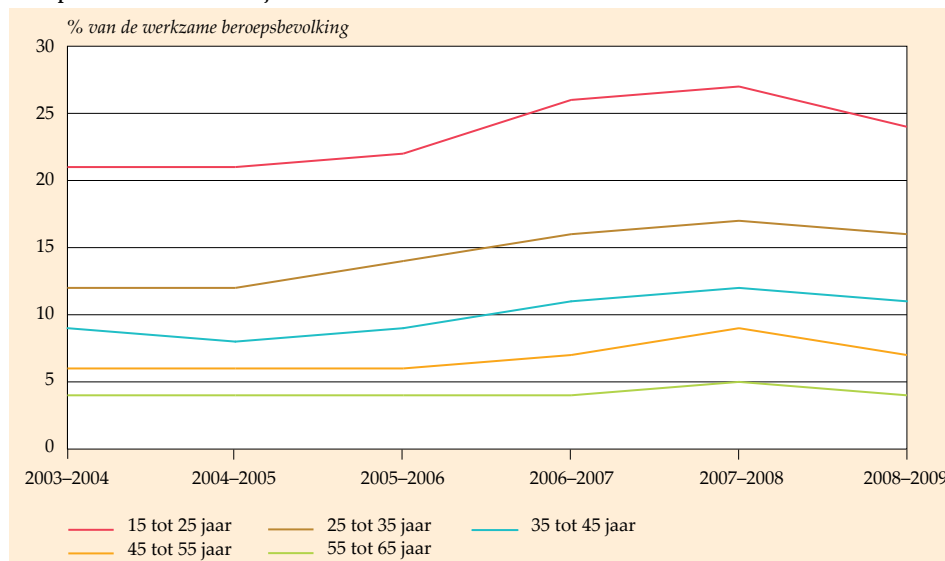
het aantal personen dat van beroep is veranderd dan ook gedaald. Tussen 2007 en 2008 was er een piek in de beroepsmobiliteit, zowel intern als extern. In die periode waren er veel vacatures en was het relatief gemakkelijk om van baan te veranderen.

Jongeren veranderen vaker van werkgever, ouderen vaker alleen van beroep

Ook de beroepsmobiliteit neemt af met de leeftijd. Wisselde tussen 2008 en 2009 van de 25- tot 35-jarigen nog één op de zes van beroep, van 55- tot 65-jarigen was dit nog maar één op de vijftientig. Voor alle leeftijdsgroepen is de beroepsmobiliteit het afgelopen jaar afgenomen. Deze afname hangt samen met de verslechterde economische situatie, waardoor er minder vacatures waren en kansen om van werkgever te veranderen. Ook verminderden de kansen om bij dezelfde werkgever van baan te veranderen.

Met de leeftijd verschuift de beroepsmobiliteit van extern naar intern. Driekwart van de jongeren (15- tot 25-jarigen) die tussen 2008 en 2009 van beroep veranderden, wisselden ook van werkgever. Voor de 25- tot 35-jarigen was dit al gedaald naar drie op de vijf. Ook voor de middengroep (35 tot 45 jaar) was de externe mobiliteit nog net groter dan de interne mobiliteit. Vanaf 45 jaar was meer dan de helft van de beroepsmobiliteit intern. De verklaring voor de verschuiving van externe naar interne mobiliteit moet worden gezocht in het verschil in opgebouwde bedrijfsspecifieke kennis. Jongeren beschikken nog niet over veel specifieke competenties en kunnen hun algemene vaardigheden bij andere bedrijven even goed te gelde maken. Met leeftijd neemt de bedrijfsspecifieke kennis toe. Het is voor ouderen dan wel makkelijker om intern carrière te maken, maar moeilijker om vergelijkbaar of beter werk bij een ander bedrijf te vinden.

Beroepsmobiliteit naar leeftijd

Minder mensen met een flexibele baan wisselen van beroep

De beroepenmobiliteit van personen met een flexibel contract is groter dan van werknemers met een vast contract. Van de mensen met een flexibele arbeidsovereenkomst wisselde tussen 2008 en 2009 bijna 29 procent van beroep, van de werknemers met een vast contract 11 procent. Vergeleken met de periode 2007–2008 daalde het aantal beroepswisselaars vooral onder flexibelen, omdat de kansen op het vinden van werk in 2008–2009 aanzienlijk waren gedaald. Daardoor wisselden minder flexibelen van beroep, maar stroomden in plaats daarvan uit de werkzame beroepsbevolking.

Toelichting

Beroep

De verzameling van werkzaamheden en taken die behoren tot een baan van een persoon. Het beroep wordt gecodeerd m.b.v. de StandaardBeroepenClassificatie (SBC). Ten behoeve van de codering van het beroep wordt gebruik gemaakt van een gecoördineerde vraagstelling die de volgende informatie dient te verschaffen:

- de beroeps- of functiebenaming
- het al dan niet leidinggeven
- indien leiding wordt gegeven: het aantal personen waarover direct of indirect leiding wordt gegeven
- de economische activiteit van het bedrijf.

Vanaf 2004 wordt een antwoordgestuurde vraagstelling gehanteerd i.v.m. automatisch typen tijdens het interview.

Beroepsbevolking

Volgens definitie worden tot de beroepsbevolking gerekend:

- personen die ten minste 12 uur per week werken, of
- personen die werk hebben aanvaard waardoor ze ten minste 12 uur per week gaan werken, of
- personen die verklaren ten minste 12 uur per week te willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en activiteiten ontplooiën om werk voor ten minste 12 uur per week te vinden.

Van de beroepsbevolking worden personen die ten minste 12 uur per week werken tot de werkzame beroepsbevolking gerekend en degenen die niet of minder dan 12 uur per week werken tot de werkloze beroepsbevolking.

Beschikbaar

Beschikbaar zijn alle personen die binnen twee weken in een nieuwe werkring kunnen beginnen of die binnen drie maanden kunnen beginnen omdat een termijn van twee weken niet haalbaar is wegens een opzegtermijn van de huidige werkring (als men werk heeft van minder dan 12 uur), het afronden van vrijwilligerswerk, het moeten regelen van kinderopvang of wegens vakantie of ziekte.

Flexibele arbeidsrelatie

Een baan van een werknemer waarbij sprake is van een arbeidsovereenkomst waarin de afspraak over de arbeidsduur gewoonlijk varieert tussen een overeengekomen minimum en maximum aantal uren per week.

Werkzame beroepsbevolking

Zie beroepsbevolking.

Zoekactiviteiten

Van het ontplooiën van activiteiten om werk te vinden is sprake als betrokkene verklaart de afgelopen vier weken iets te hebben gedaan om werk te vinden. Personen die het afgelopen half jaar iets hebben gedaan om werk te vinden maar in de afgelopen vier weken niet vanwege het wachten op de uitslag van een sollicitatieprocedure, worden eveneens tot de personen gerekend die activiteiten hebben ontplooid om werk te vinden.

Kerncijfers: Personen naar in- en uitstroom uit de beroepsbevolking

	2009		
	Werkzame beroepsbevolking	Werkloze beroepsbevolking	Niet- beroepsbevolking
Totaal	<i>x 1 000</i>		
2008			
Werkzame beroepsbevolking	6 889	170	350
Werkloze beroepsbevolking	118	89	97
Niet-beroepsbevolking	336	120	2 771
Geslacht			
Mannen			
Werkzame beroepsbevolking	3 957	93	168
Werkloze beroepsbevolking	54	47	42
Niet-beroepsbevolking	147	48	961
Vrouwen			
Werkzame beroepsbevolking	2 933	77	182
Werkloze beroepsbevolking	64	42	55
Niet-beroepsbevolking	219	73	1 810
Leeftijd			
15 tot 25 jaar			
Werkzame beroepsbevolking	668	36	124
Werkloze beroepsbevolking	34	12	24
Niet-beroepsbevolking	233	50	792
25 tot 45 jaar			
Werkzame beroepsbevolking	3 649	84	97
Werkloze beroepsbevolking	58	30	29
Niet-beroepsbevolking	82	42	445
45 tot 65 jaar			
Werkzame beroepsbevolking	2 572	50	129
Werkloze beroepsbevolking	26	46	43
Niet-beroepsbevolking	50	28	1 534

Kerncijfers: Personen in werkzame beroepsbevolking die van beroep zijn veranderd

Beroepsmobiliteit	2003–2004	2004–2005	2005–2006	2006–2007	2007–2008	2008–2009
<i>x 1 000</i>						
Totaal						
Geen	5 724	5 754	5 733	5 758	5 831	5 962
Intern	280	275	275	322	342	317
Extern	335	322	379	465	538	455
Positie in werkkring van werknemers						
Vast						
Geen	4 749	4 747	4 687	4 664	4 761	4 896
Intern	240	236	237	268	291	257
Extern	244	231	272	336	387	332
Flexibel						
Geen	229	237	258	306	316	321
Intern	17	18	19	28	29	26
Extern	75	75	90	112	125	103
Leeftijd						
15 tot 25 jaar						
Geen	514	479	470	469	475	489
Intern	37	32	33	43	44	36
Extern	100	95	102	123	132	115
25 tot 35 jaar						
Geen	1 519	1 472	1 401	1 345	1 327	1 330
Intern	88	90	83	97	100	96
Extern	115	118	136	167	178	155
35 tot 45 jaar						
Geen	1 725	1 760	1 763	1 768	1 758	1 772
Intern	89	83	87	105	103	102
Extern	76	67	94	109	142	117
45 tot 55 jaar						
Geen	1 440	1 468	1 506	1 528	1 564	1 621
Intern	54	56	57	62	75	62
Extern	36	33	38	54	73	54
55 tot 65 jaar						
Geen	526	573	592	648	707	750
Intern	13	14	14	16	20	21
Extern	9	8	8	13	13	13

Werknemers verliezen banen door crisis, grote uitstroom naar WW-uitkering

Crisis verandert dynamiek tussen banen en andere inkomstenbronnen

- Voor het eerst sinds 2003–2004 meer mensen die een baan verliezen dan een baan vinden
- Stromen naar uitkeringen sterk toegenomen

Vrouwen hebben minder last van de crisis dan mannen

- Aantal nieuwe WW'ers stijgt bij mannen sneller dan bij vrouwen
- Ook onder schoolverlaters meer vrouwen dan mannen aan het werk

Gevolgen van crisis slaan neer op alle leeftijdsgroepen

- Jongeren bewegen zich dynamischer tussen baan en uitkering dan ouderen
- Groei stroom van arbeid naar uitkering het sterkst bij 25- tot 44-jarigen

Niet-westerse allochtonen zijn kwetsbaarder dan autochtonen

- Verhoudingsgewijs stromen niet-westerse allochtonen vaak van arbeid naar bijstand
- Ook bij niet-westerse allochtonen hebben vrouwen aanzienlijk minder last van de crisis

WW in goede en slechte tijden

- Ruim helft WW'ers binnen halfjaar weer uitgestroomd
- Ouderen stromen minder snel de WW uit

Autochtonen en allochtonen even snel de WW uit

- Driekwart van jongere autochtonen en jongere allochtonen binnen halfjaar uit WW
- Niet-westerse allochtonen vaker de bijstand in na de WW

Een baan is zowel voor de welvaart als het welzijn van mensen belangrijk. Een baan garandeert niet alleen inkomsten. Veel sociologisch onderzoek heeft uitgewezen dat het zelfbeeld van mensen sterk samenhangt met de baan die zij hebben. Stine Jensen en Rob Wijnberg vatten het kort maar krachtig samen: ik werk, dus ik ben (Jensen & Wijnberg, 2010). Zowel de mate van baan zekerheid als de financiële gevolgen van het daadwerkelijk verliezen van een baan beïnvloeden de kwaliteit van leven.

1. *Crisis verandert dynamiek tussen banen en andere inkomstenbronnen*

- Voor het eerst sinds 2003–2004 meer mensen die een baan verliezen dan een baan vinden
- Stromen naar uitkeringen sterk toegenomen

Het jaar 2008 was een omslagjaar voor de Nederlandse economie. Was er in het eerste halfjaar nog een stevige economische groei van meer dan 3 procent, in het derde kwartaal liep de groei terug om in het vierde kwartaal over te gaan in krimp. Deze ontwikkelingen hebben grote invloed gehad op de dynamiek tussen de arbeidsmarkt en de sociale zekerheid.

Tussen september 2008 en september 2009 stroomden er nog maar 579 duizend Nederlanders naar een baan¹⁾. Dat is bijna 13 procent minder dan in het jaar ervoor. Het aantal mensen dat uit een baan stroomde, nam in die periode met bijna 19 procent toe tot 655 duizend. Deze stroom was daardoor voor het eerst sinds de sterke werkgelegenheidskrimp van 2003–2004 omvangrijker dan de stroom mensen die in dat tijdvak een baan kreeg. In figuur 1 zijn diverse posities naast een baan als werknemer weergegeven. Verhoudingsgewijs zijn de grootste verschuivingen tussen arbeid als werknemer en uitkeringen. Dit is het gevolg van de economische crisis.

Voor ieder type uitkering geldt in 2008–2009 dat het aantal mensen dat een uitkering had maar een baan kreeg kleiner is dan het aantal mensen dat een baan had maar in een uitkering terecht kwam. Het aantal overgangen van een baan naar een WW-uitkering tussen september 2008 en september 2009 nam ten opzichte van een jaar eerder met maar liefst 168 procent toe naar 116 duizend, terwijl de tegenovergestelde stroom, van WW naar arbeid, met bijna 30 procent afnam naar 26 duizend. Ook de stroom naar een bijstandsuitkering laat met 67 procent een flinke stijging zien, terwijl de tegenovergestelde stroom met bijna 30 procent afnam. De stromen tussen arbeid en een arbeidsongeschiktheidsuitkering vertonen net als de stromen tussen arbeid en andere uitkeringen dezelfde ontwikkelingen, zij het minder sterk.

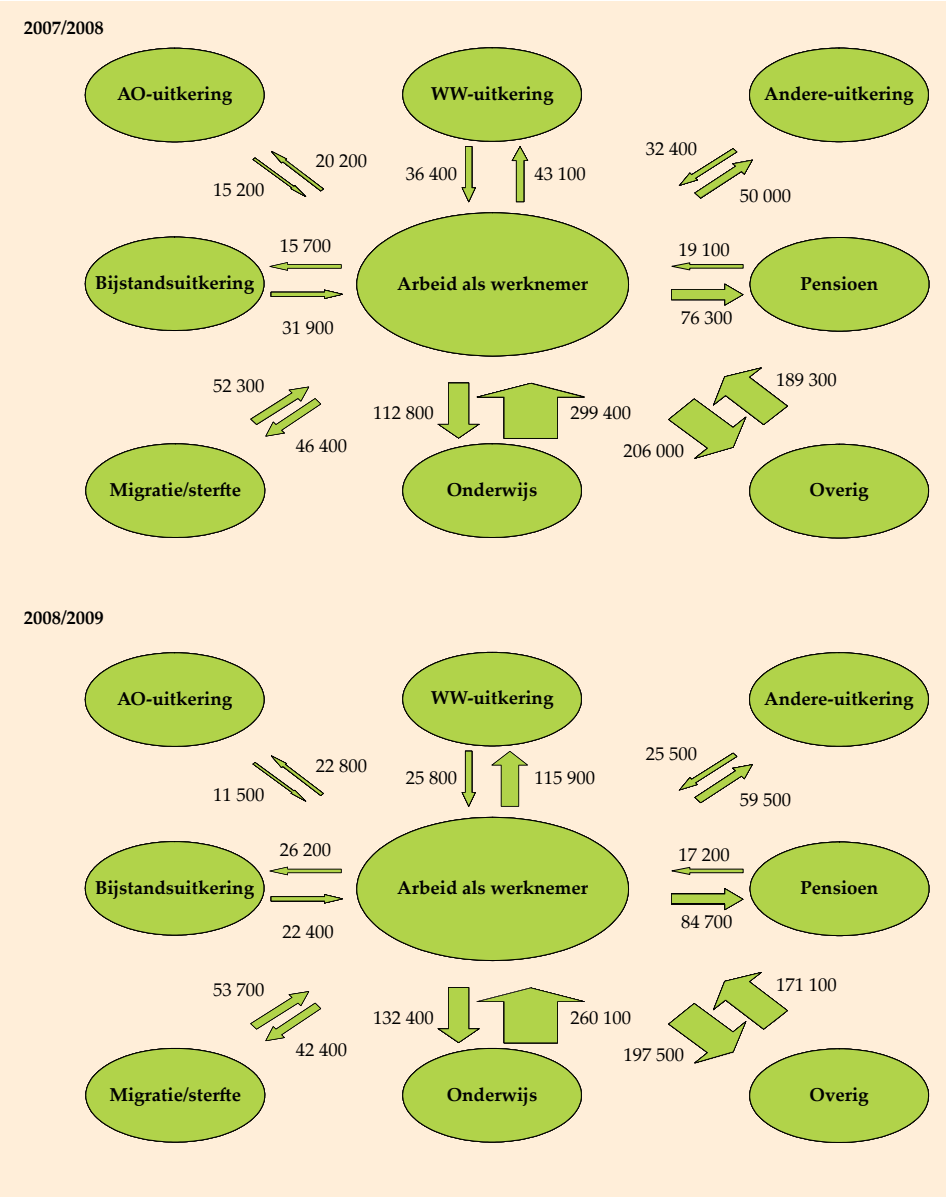
Bij een daling van de conjunctuur kan een ‘discouraged worker effect’ (Finegan, 1981) optreden. Dat wil zeggen dat mensen ontmoedigd raken bij hun inspanningen om een baan te vinden. Zij kunnen besluiten om zich meer op huishoudelijke en zorgtaken te richten of om verder te studeren. Ook kunnen zij, nadat ze een baan gehad hebben, besluiten om terug te keren naar het onderwijs.

De crisis heeft ook gevolgen gehad voor scholieren en studenten, zij het iets geringere. Het aantal mensen dat in september 2008 onderwijs volgde en in september 2009 een baan had nam af met ruim 13 procent ten opzichte van de periode 2007–2008. Ook besloten meer mensen die aanvankelijk een baan hadden, terug te keren naar het onderwijs. Deze stroom steeg met ruim 17 procent. Deze toename is waarschijnlijk toe te schrijven aan het feit dat

¹⁾ Hierbij zijn zelfstandigen niet inbegrepen.

deze mensen moeilijker een baan (verwachten te) vinden. Hierbij geldt de kanttekening dat ook studenten die naast hun studie een bijbaan kregen of verloren zijn meegeteld. Er is een kleinere invloed van de dalende conjunctuur zichtbaar op de keuze van mensen om met pensioen te gaan. Hetzelfde geldt voor de keuze van gepensioneerdten om weer aan het werk te gaan als werknemer. Dat aantal nam met 10 procent af.

Dynamiek van personen rondom de arbeidsmarkt

Ten slotte had de recessie geen negatieve invloed op het aantal immigranten dat in Nederland een baan als werknemer kreeg. Dit aantal groeide in 2008–2009 zelfs licht ten opzichte van het jaar daarvoor tot 54 duizend (zie ook hoofdstuk 1).

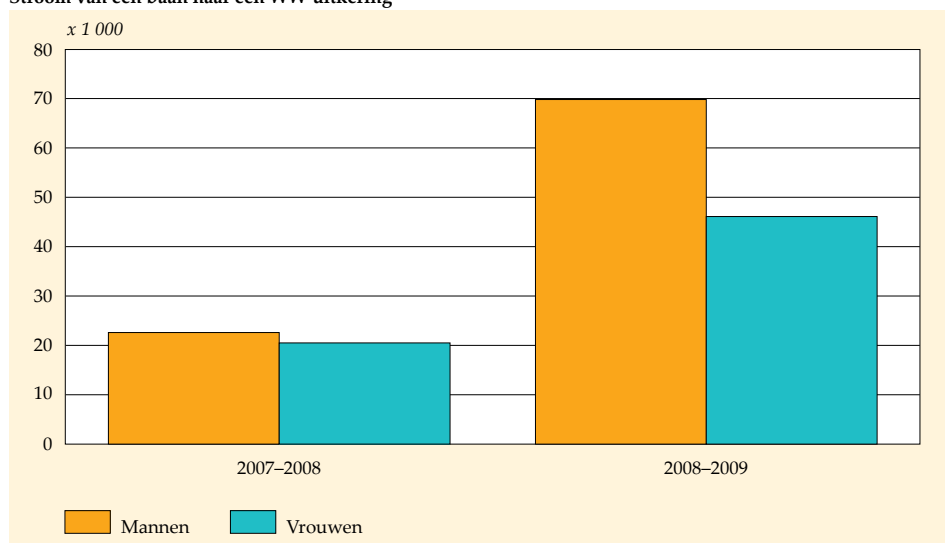
2. Vrouwen hebben minder last van de crisis dan mannen

- Aantal nieuwe WW'ers stijgt bij mannen sneller dan bij vrouwen
- Ook onder schoolverlaters meer vrouwen dan mannen aan het werk

Vrouwen lijken op de arbeidsmarkt minder last te hebben van de crisis dan mannen. Tussen september 2007 en september 2008 was het aantal mannen dat een baan kreeg nog groter dan het aantal vrouwen, maar een jaar later is dit omgekeerd. Het aantal mannen van wie de baan tussen september 2008 en september 2009 eindigde, is bovendien niet alleen hoger dan het aantal beëindigingen onder vrouwen. In vergelijking met een jaar eerder nam dit aantal onder mannen ook bijna twee keer zo sterk toe als onder vrouwen. Een vergelijkbare trend is zichtbaar bij de stromen tussen arbeid als werknemer en een WW-uitkering.

Deze sterkere conjunctuurafhankelijkheid van de arbeidsmarktpositie van mannen ten opzichte van die van vrouwen was ook al zichtbaar in de werkloosheidscijfers tussen 2001 en 2007 en in de veranderende arbeidsparticipatie van mannen en vrouwen in dezelfde periode (Cörvers & Vendrik, 2005). Mannen werken meer dan vrouwen in conjunctuurgevoelige sectoren zoals de bouw, de industrie, het vervoer en de financiële en zakelijke dienstverlening. In deze sectoren liep het aantal arbeidsjaren in 2009 ten opzichte van

Stroom van een baan naar een WW-uitkering

2008 terug. Vrouwen werken daarentegen relatief vaak in de zorg en bij de overheid. In deze sectoren is het arbeidsvolume ook in het crisisjaar 2009 toegenomen. Er waren tussen september 2008 en september 2009 verhoudingsgewijs iets meer vrouwen dan mannen die vanuit het onderwijs een baan als werknemer bemachtigden. Ook op dit punt lijken de gevolgen van de crisis negatiever uit te pakken voor mannen dan voor vrouwen.

Ten slotte valt op dat het aantal mannelijke immigranten dat in Nederland een baan vond tussen september 2008 en 2009 licht afnam vergeleken met een jaar eerder, terwijl het aantal vrouwelijke immigranten dat een baan vond een beetje steeg.

3. Gevolgen van crisis slaan neer op alle leeftijdsgroepen

- Jongeren bewegen zich dynamischer tussen baan en uitkering dan ouderen
- Groei stroom van arbeid naar uitkering het sterkst bij 25- tot 44-jarigen

De gevolgen van de crisis lijken voor de verschillende leeftijdsgroepen niet ver uit elkaar te liggen. In de verschillende leeftijdsgroepen neemt de stroom uit arbeid als werknemer in 2008–2009 sterk toe en de instroom af. Verhoudingsgewijs nam de uitstroom uit een baan naar een andere inkomstenbron het meest toe bij de groep 45- tot 64-jarigen (20 procent), maar het verschil met de andere groepen is niet groot. De specifieke stroom van arbeid als werknemer naar een uitkering nam daarentegen het sterkst toe in de groep van 25 tot 44 jaar (98 procent), gevolgd door jongeren van 15 tot 24 jaar (79 procent) en ouderen (51 procent). Hoewel het om relatief kleine aantallen gaat (9 duizend) nam de stroom van een baan naar de WW het sterkst toe bij jongeren (330 procent). Deze stroom nam echter ook sterk toe bij de andere leeftijdsgroepen. Vice versa nam de stroom vanuit de WW naar een baan bij de groep ouderen het sterkst af. Dit laat zien dat jongeren met een baan deze sneller verliezen dan ouderen ten tijde van crisis, maar dat ze anderzijds ook weer sneller aan een baan komen. Met andere woorden: jongeren blijken dynamischer te bewegen tussen arbeid en werkloosheid dan ouderen. Voor een deel komt dit doordat jongeren vanwege hun kortere arbeidsverleden minder WW-rechten hebben opgebouwd dan ouderen en dus sneller druk ervaren om werk te vinden.

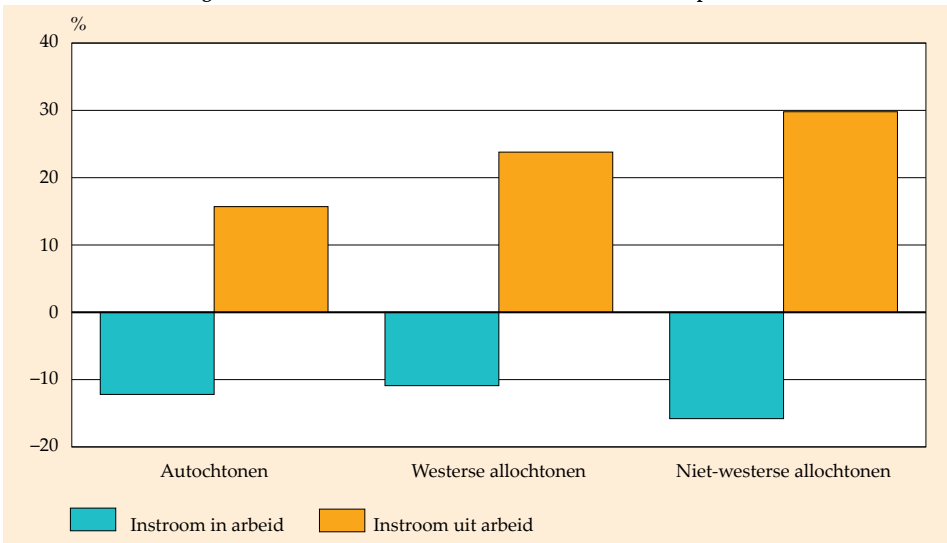
4. Niet-westerse allochtonen zijn kwetsbaarder dan autochtonen

- Verhoudingsgewijs stromen niet-westerse allochtonen vaak van arbeid naar bijstand
- Ook bij niet-westerse allochtonen hebben vrouwen aanzienlijk minder last van de crisis

Niet-westerse allochtonen blijken op de arbeidsmarkt kwetsbaarder te zijn voor de recessie dan autochtonen. In vergelijking met een jaar eerder nam tussen september 2008 en september 2009 het aantal niet-westerse allochtonen dat uit een baan naar een andere in-

komensbron stroomde sterker toe (30 procent) dan bij autochtonen (16 procent). Onder degenen die hun baan verliezen en naar een uitkering stromen, verschilt tussen niet-westerse allochtonen en autochtonen vaak het type uitkering. Niet-westerse allochtonen stromen verhoudingsgewijs vaak naar een bijstandsuitkering, terwijl autochtonen die hun baan als werknemer verliezen in verreweg de meeste gevallen een WW-uitkering ontvangen. Dit verschil komt voornamelijk doordat niet-westerse allochtonen gemiddeld minder WW-rechten hebben opgebouwd op basis van hun arbeidsverleden en daardoor een beroep moeten doen op de WWB. Daarnaast vallen ook niet-westerse allochtonen die met pensioen gaan en niet genoeg AOW hebben opgebouwd onder deze groep.

Procentuele verandering in instroom in en uitstroom uit arbeid in 2008–2009 ten opzichte van 2007–2008

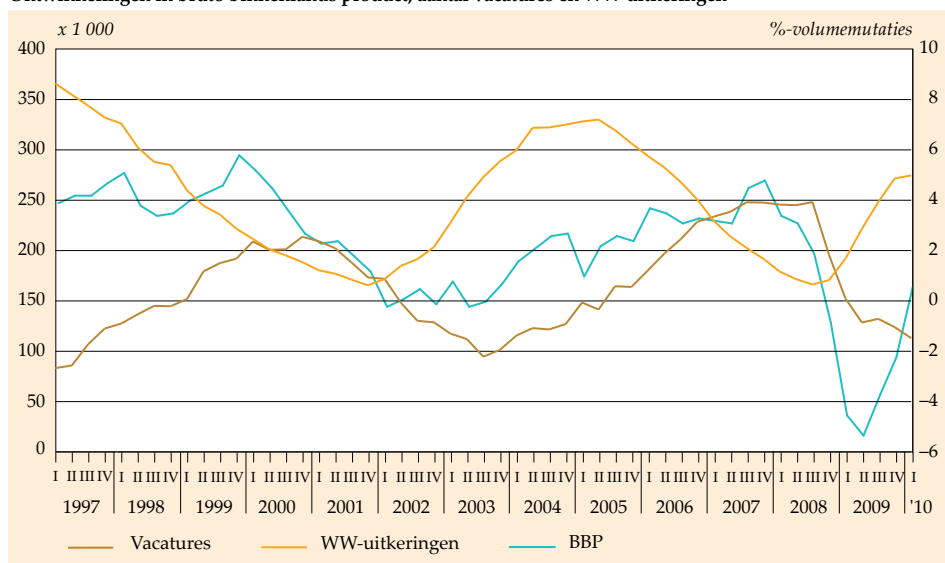
Ook binnen de groep niet-westerse allochtonen lijken mannen meer last te hebben gehad van de crisis dan vrouwen. Vergeleken met een jaar eerder nam het aantal niet-westerse allochtonen dat tussen september 2008 en september 2009 een baan verloor onder mannen sterker toe dan onder vrouwen. Dit geldt nog sterker voor de stromen naar de WW en de bijstand. Van de vrouwelijke niet-westerse allochtonen die een baan als inkomstenbron verloren, stroomde naar verhouding een groter deel naar het onderwijs.

5. WW in goede en slechte tijden

- Ruim helft WW'ers binnen halfjaar weer uitgestroomd
- Ouderen stromen minder snel de WW uit

In het voorgaande werd getoond dat de stromen rondom de arbeidsmarkt na de omslag van hoog- naar laagconjunctuur sterk zijn veranderd. Met name de stroom van banen naar WW nam explosief toe. Daarom wordt in het navolgende in meer detail gekeken naar de stromen in en uit de WW.

Ontwikkelingen in bruto binnenlands product, aantal vacatures en WW-uitkeringen ¹⁾

¹⁾ Bij het bruto binnenlands product gaat het om procentuele volumemutaties t.o.v. dezelfde periode een jaar eerder. De gegevens over vacatures en WW-uitkeringen zijn gecorrigeerd voor seizoensinvloeden.

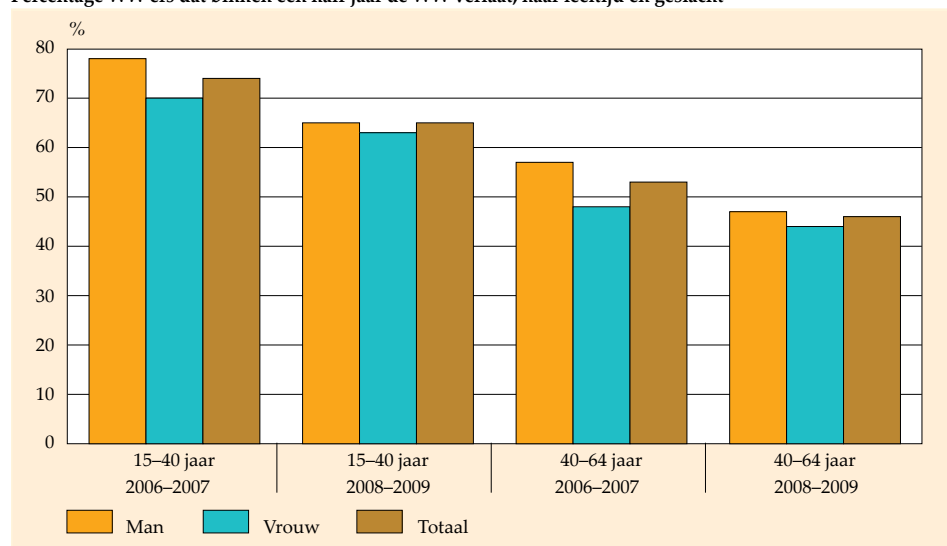
Het aantal openstaande vacatures daalde scherp in het vierde kwartaal van 2008 na een jaar lang op een hoog niveau te hebben gestaan. De ontwikkeling in de WW was in grote lijnen hieraan tegengesteld. In het vierde kwartaal van 2008 begon het aantal WW-uitkeringen weer te stijgen, nadat het aantal in ruim drie jaar tijd was gehalveerd tot 166 duizend. Binnen de periode van hoogconjunctuur, tussen oktober 2006 en maart 2007, zijn in totaal 128 duizend nieuwe WW-uitkeringen verstrekt aan personen van 15 tot 65 jaar. Een halfjaar na het begin van hun WW-periode waren er hiervan nog 46 duizend over. Dit betekent dat 64 procent van de WW'ers binnen 6 maanden na de start van de WW-periode de regeling weer heeft verlaten. Het zijn mensen die weer aan het werk zijn of een andere uitkering ontvangen zoals een arbeidsongeschiktheids- of bijstandsuitkering. Het is ook mogelijk dat zij geen recht hebben op een bijstandsuitkering, omdat zij bijvoorbeeld een partner hebben met inkomsten. Een klein deel verlaat de WW vanwege het bereiken van de pensioengerechtigde leeftijd.

Met de omslag in de conjunctuur is het aantal personen dat in de WW terechtkwam, toegenomen. In de periode oktober 2008 – maart 2009 betrof het ruim 162 duizend mensen.

Dit zijn er 34 duizend meer dan in dezelfde maanden twee jaar eerder. Zes maanden na de instroom hebben bijna 72 duizend personen (44 procent) nog steeds een WW-uitkering. Ter vergelijking: twee jaar eerder was het percentage mensen dat WW-gerechtigd bleef 36 procent. Er zijn door de verslechterende economie niet alleen meer WW'ers gekomen, maar ze zijn ook langer WW-gerechtigd gebleven.

Iets meer dan de helft van de nieuwe WW-uitkeringen, bijna 68 duizend in de periode oktober 2006 en maart 2007, werd verstrekt aan personen onder de 40 jaar. Zes maanden na het begin van de WW-periode waren hiervan nog een kleine 18 duizend over. Het betekent dat 74 procent van de jonge WW'ers deze uitkering na een halfjaar niet meer ontving. Ouderen verbleven langer in de WW. In dezelfde periode was van slechts 53 procent van de personen van 40–64 jaar de uitkering beëindigd. De verschillen in uitstroom tussen jongere en oudere WW'ers zijn ook in de periode 2008–2009 groot. Van de jongere WW'ers was 65 procent binnen een halfjaar uit de regeling, van de 40– tot 64-jarigen was dit 46 procent. Twee mechanismen spelen hierbij een rol. Ten eerste hebben jongere werknemers minder lang recht op een WW-uitkering, omdat zij vanwege hun gemiddeld kortere arbeidsverleden minder WW-rechten hebben opgebouwd. Ten tweede kunnen personen onder de 40 jaar, eerder een baan vinden dan 40-plussers omdat werkgevers over het algemeen de voorkeur geven aan jongere werknemers.

Percentage WW'ers dat binnen een half jaar de WW verlaat, naar leeftijd en geslacht

Bij een gunstige economische ontwikkeling verlaten mannen eerder de WW dan vrouwen. Dit komt nog duidelijker naar voren als naar leeftijd wordt gekeken. In de periode 2006–2007 was van 78 procent van de mannen jonger dan 40 jaar binnen een halfjaar de WW-

uitkering beëindigd. Bij de vrouwen van die leeftijd kwam het aandeel uitstromers duidelijk lager uit: 70 procent. Ook bij de 40-plussers is het verschil tussen deze groepen duidelijk aanwezig. Ruim 57 procent van de mannen verlaat de WW binnen een halfjaar tegenover 48 procent van de vrouwen. Gaat het slechter met de economie dan verdwijnt het verschil tussen mannen en vrouwen vrijwel geheel. Zij verlaten praktisch even snel de WW. In de periode 2008–2009 stroomde nog maar 65 procent van de mannen onder de 40 jaar binnen 6 maanden de WW uit. Bij de vrouwen was dit aandeel praktisch gelijk.

6. Autochtonen en allochtonen even snel de WW uit

- Driekwart van jongere autochtonen en jongere allochtonen binnen halfjaar uit WW
- Niet-westerse allochtonen vaker de bijstand in na de WW

Het percentage dat korter dan 6 maanden een WW-uitkering ontvangt, is voor autochtonen en allochtonen ongeveer gelijk. Van de autochtonen onder de 40 jaar die in de periode 2006–2007 een WW-uitkering ontvingen, deed 75 procent binnen een halfjaar geen beroep meer op deze regeling. Van de niet-westerse allochtonen is dit 72 procent. Bij de 40-plussers zijn de verschillen tussen autochtonen en allochtonen vergelijkbaar. In deze leeftijdsgroep was van beide herkomstgroeperingen iets meer dan de helft binnen een halfjaar de WW uit. In de periode 2008–2009 zijn de verschillen in uitstroom tussen autochtonen en allochtonen van dezelfde orde van grootte.

Van de personen die na een halfjaar geen WW meer ontvangen, komen er weinig in de bijstand terecht. In de periode 2006–2007 ging het om 4 procent van de WW-verlaters, in de periode 2008–2009 om 8 procent.

Niet-westerse allochtonen stromen vaker vanuit de WW de bijstand in. In de periode 2006–2007 betrof het 9 procent van de niet-westerse allochtonen die een halfjaar na het begin van hun WW-periode geen WW-uitkering meer ontvingen. Van de autochtonen die de WW verlaten, komt 3 procent in de bijstand terecht en van de westerse allochtonen 4 procent. Twee jaar later, met een verslechterende economie, liggen alle percentages hoger, terwijl de verschillen tussen de herkomstgroeperingen groot blijven. De percentages voor autochtonen, niet-westerse allochtonen en westerse allochtonen bedragen dan respectievelijk 6, 17 en 8 procent.

Onderscheid naar leeftijd doet de verschillen tussen de herkomstgroeperingen nog duidelijker uitkomen. Niet-westerse allochtonen van 40–64 jaar stromen naar verhouding vaak van de WW naar de bijstand. In de periode 2006–2007 betrof dit 11 procent. Voor de autochtonen en westerse allochtonen in dezelfde leeftijdsgroep gold dat voor respectievelijk 2 en 4 procent. In 2008–2009 zijn de percentages verdubbeld. Dat niet-westerse allochtonen eerder in de bijstand komen vanuit de WW hangt onder meer samen met hun lagere

kansen op de arbeidsmarkt en de omstandigheid dat zij minder vaak kunnen terugvallen op een werkende partner.

Toelichting

Sociaal Statistisch Bestand

De gegevens zijn gebaseerd op het voorlopige Sociaal Statistisch Bestand (SSB). Het SSB is sinds 1999 in productie en is in 2010 opgesplitst in een voorlopig SSB en een definitief SSB. Het definitieve SSB is een voortzetting van het SSB zoals dat sinds 1999 werd geproduceerd terwijl het voorlopige SSB een vernieuwing betreft. Het voorlopige SSB is actueler. Daar staat tegenover dat de kwaliteit en reikwijdte van het definitieve SSB beter is. Zo bevat het voorlopige SSB in tegenstelling tot het definitieve SSB geen gegevens over zelfstandigen omdat de bronnen te laat beschikbaar komen. Hierdoor valt winst uit zelfstandig ondernemerschap in de categorie “overig”, naast inkomsten uit overige bronnen (zoals vermogen) en geen eigen inkomstenbron (figuur 1 en kerncijfertabel 1).

Uitgangspopulatie

De uitgangspopulatie met betrekking tot figuur 1–3 en kerncijfertabel 1 bestaat uit personen die de laatste vrijdag van september van het ene jaar een baan hadden en de laatste vrijdag van september van het daaropvolgende jaar niet meer en omgekeerd: personen die de laatste vrijdag van september van het ene jaar geen baan hadden en de laatste vrijdag van september van het daaropvolgende jaar wel. Van personen die een baan hebben gekregen is vastgesteld welke inkomstenbron zij de laatste vrijdag van september van het voorafgaande jaar hadden. Van personen die een baan hebben verloren is vastgesteld welke inkomstenbron zij de laatste vrijdag van september van het volgende jaar hadden. Indien iemand een overgang maakt tussen werk en meerdere andere inkomstenbronnen, telt deze persoon voor elk van deze overgangen mee. Dit komt niet vaak voor. Voorbeeld: iemand die een WW-, AO- en een overige uitkering had, heeft het volgende jaar een baan en een overige uitkering. Deze persoon telt dan mee voor de overgang WW-baan en voor de overgang AO-baan.

Bijstand

Bijstand wordt verstrekt op grond van de Wet werk en bijstand (WWB) aan personen die niet of niet voldoende in hun eigen onderhoud kunnen voorzien. De uitkomsten in het artikel hebben betrekking op thuiswonenden met een periodieke, algemene bijstandsuitkering.

Werkloosheidswet

De werkloosheidswet biedt werknemers een verzekering tegen de geldelijke gevolgen van werkloosheid. De wet voorziet in een uitkering die gerelateerd is aan het laatstverdiende inkomen uit dienstbetrekking. De duur van de uitkering is afhankelijk van het arbeidsverleden. Jongere werknemers hebben doorgaans minder WW-rechten opgebouwd dan oudere werknemers en hebben daardoor korter recht op deze uitkering.

Referenties

Arts, C. H. en Hoogteijling, E. M. J. (2002). Het Sociaal Statistisch Bestand 1998 en 1999. Sociaal-economische maandstatistiek, 19 (12), 13–21.

Bakker, B. F. M., 2008, De stand van het Sociaal Statistisch Bestand. Bevolkingstrends, 56 (2), p. 14–18.

CBS, 2006, Sociale samenhang in beeld, het SSB nu en straks. CBS, Voorburg/Heerlen.

CBS, 2009, De Nederlandse economie 2008, CBS, Den Haag/Heerlen, p. 13–17.

Cörvers, F. & M. Vendrik, 2005. Conjunctuur en sociale normen: determinanten van arbeidsparticipatie, Kwartaalschrift Economie, nummer 2.

Finegan, T.A., 1981, Discouraged workers and economic fluctuations, Industrial and Labor Relations Review, 35, p. 88–102

Janssen, B. en M. Souren, Steeds meer mensen melden zich ziek op de arbeidsmarkt. In: De Nederlandse samenleving 2008, p. 131–140. CBS, Voorburg/Heerlen.

Jensen, S. en R. Wijnberg, 2010, Dus ik ben: een zoektocht naar identiteit, De Bezige Bij, Amsterdam.

Lautenbach, H, H.N. van der Vliet, M.P.A. Cuijpers en J. van Rooijen, 'Arbeidsmarkt', Jaar-rapport Integratie 2008, CBS, Den Haag/Heerlen, p. 87–113.

Smits, W. en M.R. de Vries, Werkloosheid treft zakelijke dienstverlening. Webmagazine, van woensdag 21 oktober 2009. CBS, Den Haag/Heerlen.

Kerncijfers: Stroom tussen arbeid als werknemer en andere inkomstenbronnen

	Positie voor instroom in arbeid / positie na uitstroom uit arbeid			
	WW-uitkering	Bijstandsuitkering	AO-uitkering	Andere uitkering
<i>x 1 000</i>				
Totaal (2007–2008)	36,4 / 43,1	31,9 / 15,7	15,2 / 20,2	32,4 / 50,0
Mannen	18,6 / 22,6	15,3 / 7,4	8,7 / 12,2	15,3 / 23,6
Vrouwen	17,8 / 20,5	16,6 / 8,3	6,5 / 8,0	17,2 / 26,3
15–25	1,2 / 2,0	3,5 / 2,9	3,6 / 3,9	8,0 / 7,7
25–45	17,7 / 22,2	20,6 / 9,0	5,3 / 4,7	14,0 / 21,2
45–65	17,5 / 18,9	7,7 / 3,7	6,2 / 11,7	9,3 / 20,5
Autochtonen	26,5 / 30,8	14,7 / 7,5	12,4 / 16,7	24,5 / 37,1
Westerse allochtonen	4,3 / 5,0	3,5 / 1,6	1,3 / 1,7	3,0 / 4,9
Niet-westerse allochtonen	5,5 / 7,3	13,7 / 6,6	1,5 / 1,8	4,9 / 8,0
Totaal (2008–2009)	25,8 / 115,9	22,4 / 26,2	11,5 / 22,8	25,5 / 59,5
Mannen	12,7 / 69,8	10,5 / 14,5	6,4 / 14,2	11,4 / 30,3
Vrouwen	13,0 / 46,1	11,9 / 11,7	5,1 / 8,6	14,1 / 29,3
15–25	1,0 / 8,6	2,5 / 5,5	3,3 / 5,1	6,7 / 10,2
25–45	13,6 / 64,3	13,7 / 14,8	3,8 / 5,1	10,5 / 26,8
45–65	11,2 / 43,0	6,1 / 5,8	4,4 / 12,6	7,2 / 21,8
Autochtonen	18,8 / 83,0	9,7 / 12,1	9,3 / 18,5	19,8 / 42,8
Westerse allochtonen	2,9 / 13,8	2,5 / 2,9	0,9 / 1,9	2,3 / 6,2
Niet-westerse allochtonen	4,0 / 19,1	10,2 / 11,2	1,2 / 2,3	3,4 / 10,6

Pensioen	Overig (scholier/student)	Overig	Immigratie/emigratie en sterfte	Totaal
19,1 / 76,3	299,4 / 112,8	189,3 / 206,0	52,3 / 46,4	663,6 / 550,5
14,5 / 51,0	149,2 / 56,6	82,7 / 101,8	34,7 / 30,4	332,0 / 293,5
4,6 / 25,3	150,1 / 56,2	106,6 / 104,2	17,7 / 16,0	331,6 / 257,0
–	230,2 / 102,5	40,3 / 46,0	9,5 / 9,6	296,0 / 174,0
–	13,2 / 6,7	106,5 / 110,2	36,1 / 27,7	209,6 / 197,5
10,9 / 63,9	0,6 / 0,3	42,2 / 49,4	6,6 / 8,7	93,5 / 162,4
16,7 / 67,4	230,1 / 83,1	133,0 / 150,7	12,9 / 22,9	461,1 / 400,0
2,0 / 6,9	21,0 / 8,9	22,8 / 23,2	23,8 / 11,3	80,4 / 61,7
0,5 / 2,0	48,2 / 20,8	33,5 / 32,2	15,7 / 12,1	122,1 / 88,8
17,2 / 84,7	260,1 / 132,4	171,1 / 197,5	53,7 / 42,4	579,2 / 654,5
12,6 / 58,4	127,2 / 67,1	74,6 / 97,4	34,2 / 28,0	285,2 / 362,9
4,6 / 26,3	132,9 / 65,3	96,5 / 100,1	19,5 / 14,5	294,0 / 291,6
–	198,8 / 121,3	38,0 / 47,6	12,0 / 7,9	262,1 / 205,2
–	11,6 / 7,0	93,1 / 96,7	34,9 / 25,4	178,9 / 234,0
9,2 / 69,6	0,5 / 0,3	39,9 / 52,7	6,6 / 8,7	80,1 / 195,5
15,1 / 74,5	202,8 / 95,4	121,1 / 138,4	14,5 / 19,1	404,7 / 462,8
1,6 / 8,0	17,5 / 10,4	20,8 / 23,6	23,7 / 12,5	71,6 / 76,4
0,5 / 2,2	39,7 / 26,5	29,1 / 35,4	15,5 / 10,8	102,8 / 115,3

Stromen WW, 2006–2007 en 2008–2009 ¹⁾

	Instroom	Positie na half jaar		
		WW	Geen WW	
	<i>x 1 000</i>			<i>%</i>
Periode 2006–2007				
15 tot 40 jaar	68	18	50	74
40 tot 65 jaar	61	28	32	53
Totaal	128	46	82	64
Autochtoon				
15 tot 40 jaar	46	12	34	75
40 tot 65 jaar	45	21	24	53
Totaal	91	33	58	64
Westers allochtoon				
15 tot 40 jaar	7	2	5	73
40 tot 65 jaar	7	3	4	52
Totaal	14	5	9	62
Niet-westers allochtoon				
15 tot 40 jaar	15	4	11	72
40 tot 65 jaar	9	4	5	54
Totaal	23	8	15	66
Periode 2008–2009				
15 tot 40 jaar	88	31	57	65
40 tot 65 jaar	74	40	34	46
Totaal	162	72	91	56
Autochtoon				
15 tot 40 jaar	58	21	37	64
40 tot 65 jaar	53	29	24	45
Totaal	111	50	61	55
Westers allochtoon				
15 tot 40 jaar	10	3	6	66
40 tot 65 jaar	9	5	4	46
Totaal	19	8	11	56
Niet-westers allochtoon				
15 tot 40 jaar	20	7	13	64
40 tot 65 jaar	11	6	6	49
Totaal	32	13	19	59

¹⁾ Betreft steeds de instroom in de maanden oktober tot en met maart.

Minder jongeren zonder startkwalificatie van school

Aantal voortijdig schoolverlaters gedaald

- Lissabondoelstelling om voortijdig schoolverlaten terug te dringen bijna gehaald
- Meer mannen dan vrouwen voortijdig van school

Nog steeds meeste uitval op mbo-1-niveau

- Veel uitval onder eerste generatie allochtonen
- Sterke daling schooluitval onder Marokkaanse jongeren

Schoolverlaters kwetsbaar op arbeidsmarkt

- Voortijdig schoolverlaters hebben vaak flexibel dienstverband
- Mannen stoppen om te werken, vrouwen om hun gezondheid of om kind te krijgen

Jongeren die zonder startkwalificatie het onderwijs verlaten, lopen een groter risico op de arbeidsmarkt. Zij hebben vaker flexibele contracten en worden vaker werkloos dan jongeren die de school wel hebben afgemaakt. Het aandeel voortijdig schoolverlaters onder jongeren is gedaald van 16 procent in 2000 tot 11 procent in 2008.

1. Aantal voortijdig schoolverlaters gedaald

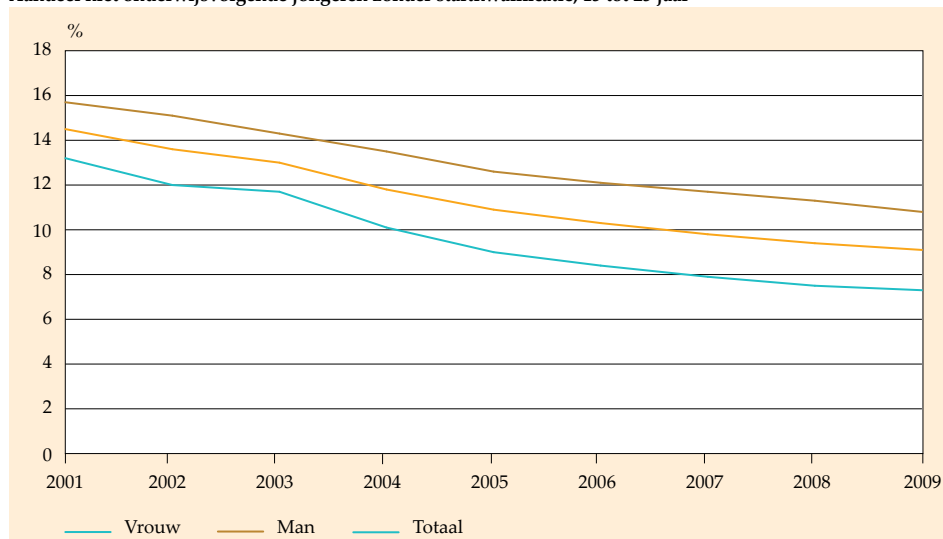
- Lissabondoelstelling om voortijdig schoolverlaten terug te dringen bijna gehaald
- Meer mannen dan vrouwen voortijdig van school

De meeste jongeren in Nederland hebben succes op school en halen hun diploma's. Een kleine minderheid van de jongeren verlaat het onderwijs voortijdig, zonder zogeheten startkwalificatie. Een startkwalificatie geldt als het minimale niveau dat nodig is om een volwaardige plaats op de arbeidsmarkt te veroveren. Een startkwalificatie betekent op zijn minst een havo- of vwo-diploma, een diploma op mbo-2-niveau (basisberoepsbeoefenaar) of een oude opleiding van vergelijkbaar niveau. Jongeren zonder startkwalificatie hebben een grote kans dat ze problemen krijgen op de arbeidsmarkt. In economisch gunstige tijden is het voor jongeren eenvoudiger om een baan te vinden. Zij zullen daardoor eerder het onderwijs verlaten (groenpluk). De keerzijde is dat tijdens een recessie vooral deze laag opgeleide jongeren het eerst hun baan verliezen.

In 2000 is het terugbrengen van het aantal vsv'ers een belangrijke doelstelling geworden voor de gehele Europese Unie. Tijdens de Europese Raad in Lissabon is afgesproken om het aantal vsv'ers van 18 tot 25 jaar te halveren in de periode 2000–2010. Nederland zit dicht bij realisatie van deze doelstelling. Het aandeel vsv'ers onder jongeren van 18 tot 25 jaar is gedaald van 16 procent in 2001 tot ruim 11 procent in 2008.

Ook in de jongste leeftijdsgroep (15 tot 25 jaar) is deze daling terug te zien. Gedurende de periode 2001–2009 is het aantal jongeren dat geen startkwalificatie heeft en ook geen

Aandeel niet onderwijsvolgende jongeren zonder startkwalificatie, 15 tot 25 jaar

onderwijs meer volgt flink gedaald. Van de 2 miljoen 15- tot 25-jarigen in 2009 zaten er 182 duizend (9 procent) niet meer op school terwijl zij ook geen startkwalificatie hadden. In 2001 waren dat er nog 273 duizend (15 procent).

Daling uitval onder mannen én vrouwen

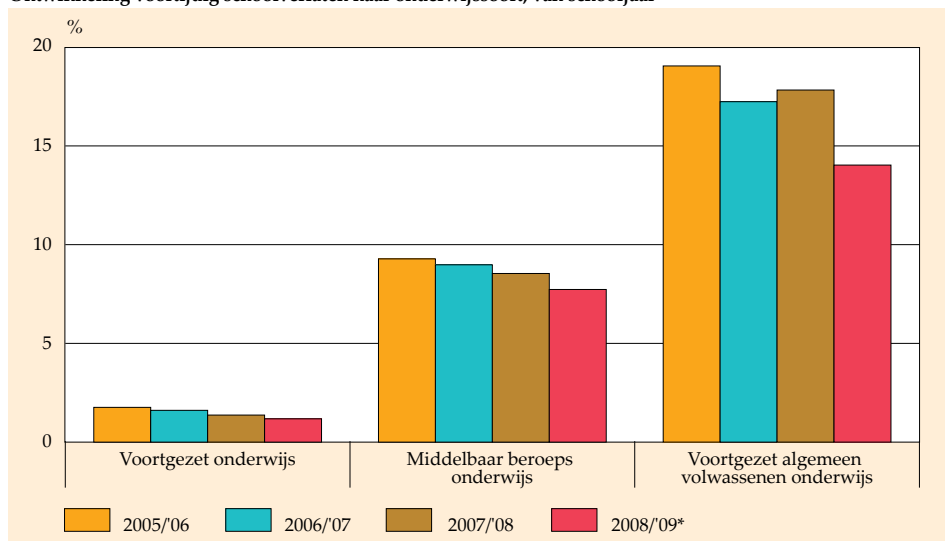
De daling van het aandeel vsv'ers is zichtbaar bij zowel vrouwen als mannen. Van de niet-onderwijsvolgende jonge vrouwen daalde het aandeel zonder startkwalificatie van 13 procent in 2001 naar 7 procent in 2009. Bij de mannen ging deze daling van 16 procent (2001) naar 11 procent in 2009. Er zijn dus meer mannen (110 duizend in 2009) zonder startkwalificatie dan vrouwen (72 duizend). In opleidingsrichtingen waar mannen zijn oververtegenwoordigd is het aandeel vsv'ers hoog. Vsv'ers hebben namelijk vaak een opleiding gevolgd in de agrarische sector (17 procent), in de technische sector (16 procent) of in de horeca- en transportsector (14 procent).

2. Nog steeds meeste uitval op mbo-1-niveau

- Veel uitval onder eerste generatie allochtonen
- Sterke daling schooluitval onder Marokkaanse jongeren

De uitvalpercentages lopen per opleiding en per onderwijssoort sterk uiteen. Onder leerlingen in het voortgezet onderwijs (vo) is het aandeel vsv'ers gedaald van 1,8 procent in schooljaar 2005/'06 naar 1,2 procent in schooljaar 2008/'09. Bij het mbo daalde het aandeel

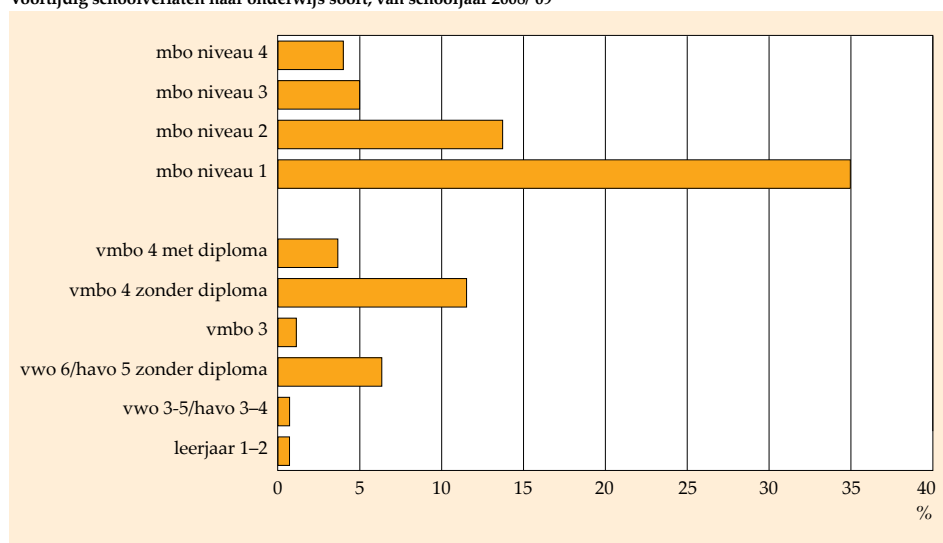
Ontwikkeling voortijdig schoolverlaten naar onderwijssoort, van schooljaar

relatief even snel als bij het voortgezet onderwijs in de eerste drie schooljaren, maar in het schooljaar 2008/'09 is er een iets scherpere daling. In dat schooljaar was het aandeel vsv'ers onder mbo-deelnemers 7,7 procent.

De uitvalpercentages verschillen ook sterk per leerjaar. Weliswaar is het aandeel vsv'ers onder leerlingen die het examenjaar van het vmbo afsluiten zonder diploma het hoogst, maar de afname is onder deze groep leerlingen ook het sterkst geweest. Onder vmbo-leerlingen in de bovenbouw met een indicatie voor leerwegondersteunend onderwijs is het aandeel vsv'ers met 3,6 procent beduidend hoger dan onder de andere vmbo-leerlingen in de bovenbouw (2,4 procent). De meeste leerlingen in het examenjaar voor het vwo en havo sluiten hun opleiding met een diploma af en halen daarmee een startkwalificatie. Slechts een klein deel van de examenleerlingen verlaat zonder diploma het onderwijs.

Voortijdig schoolverlaten naar onderwijs soort, van schooljaar 2008/'09

Het mbo kent vier niveaus waarbinnen weer diverse typen te onderscheiden zijn: de beroepsopleidende leerweg (bol) in voltijd of deeltijd en de beroepsbegeleidende leerweg (bbl). Daarnaast kunnen leerlingen in het mbo ook uitsluitend aan examens deelnemen zonder onderwijs te volgen. Binnen mbo niveau 1 blijft het aandeel vsv'ers met 35 procent in het schooljaar 2008/'09, zo'n 2,8 duizend leerlingen, veel hoger dan binnen de overige niveaus. Uit de combinatie van de gegevens blijkt dat het hoge aandeel van vsv'ers binnen niveau-1-opleidingen voornamelijk voor rekening komt van voltijddeelnemers in de beroepsopleidende leerweg (bol) waar ondanks een daling van 2 procentpunten over de afgelopen vier jaar nog steeds één op de drie deelnemers voortijdig de opleiding verlaat in 2008/'09.

Sterke daling in uitval onder Marokkaanse jongeren

Onder eerste generatie allochtone leerlingen varieerden de aandelen vsv'ers in schooljaar 2008/'09 van 7,1 procent tot 10,0 procent. Deze uitval is daarmee beduidend hoger dan de uitval onder autochtonen van 2,8 procent. Voor volgende generaties is het verschil met autochtonen veel kleiner. Er zijn echter duidelijke verschillen in schooluitval naar de verschillende herkomstlanden. De uitval van leerlingen uit Suriname, de Nederlandse Antillen en Aruba is in schooljaar 2008/'09 sterker gedaald vergeleken met het schooljaar daarvoor. Onder de eerste generatie allochtone leerlingen uit Turkije zet de daling van het aandeel vsv'ers van voorgaande jaren zich voort. Opmerkelijk is dat het aandeel vsv'ers onder leerlingen uit Marokko de laatste jaren licht toenam maar in het schooljaar 2008/'09 plotseling sterk is gedaald.

Leerlingen uit eenoudergezinnen vaker voortijdig van school

Van de leerlingen uit eenoudergezinnen verliet in het schooljaar 2008/'09 5,3 procent de school zonder een startkwalificatie. Dat aandeel was in dat jaar meer dan twee keer zo hoog als onder leerlingen uit tweeoudergezinnen (2,4 procent). Ongeveer 3 procent van de leerlingen voert al een eigen huishouden. Van de leerlingen met een eigen huishouden die geen kinderen hebben is het aandeel vsv'ers ruim vier keer groter dan onder leerlingen uit tweeoudergezinnen. Zijn er in deze huishoudens wel kinderen, dan is het aandeel vsv'ers zelfs ruwweg zeven keer zo groot.

De schooluitval verschilt ook naar de draagkracht van de ouders: hoe hoger het inkomensniveau van het huishouden waarvan de leerling deel uitmaakt is, hoe kleiner de kans is dat deze zonder startkwalificatie de opleiding verlaat. In de hoogste inkomensklasse van huishoudens met een inkomensniveau van vier keer minimumloon of meer, was het aandeel vsv'ers in 2007/'08 2,6 procent. In huishoudens met een inkomensniveau rond het minimumloon was dit 6,1 procent. In huishoudens met een inkomensniveau onder het minimumloon is het aandeel vsv'ers zelfs 8,4 procent.

Verdachten van een misdrijf vaker voortijdig schoolverlater

Leerlingen die verdacht zijn geweest van een misdrijf verlaten de school vaker zonder diploma dan leerlingen tegen wie nooit een proces verbaal is opgemaakt. Van alle leerlingen heeft 5,1 procent één of meer keren een contact met de politie gehad. Onder leerlingen die één keer een dergelijk contact met de politie hebben gehad is het aandeel vsv'ers al ongeveer 10 procentpunten hoger dan onder leerlingen die dat niet hebben gehad. Onder leerlingen die twee keer of meer zijn geverbaliseerd ligt het aandeel ongeveer 20 procentpunten hoger. Wel is er onder deze groepen verdachten een afname die sterker is dan de algemene trend.

Lagere percentages schoolverlaters in noordelijke provincies

Overijssel is de provincie met het laagste aandeel voortijdig schoolverlaters, op de voet gevolgd door Groningen, Friesland, Drenthe, Gelderland en Zeeland. De meest stedelijke

provincies hebben de grootste aandelen vsv'ers. Dit hangt onder andere samen met de spreiding van de niet-westerse allochtonen in Nederland die over het algemeen vaker voortijdig uitvallen.

3. *Schoolverlaters kwetsbaar op arbeidsmarkt*

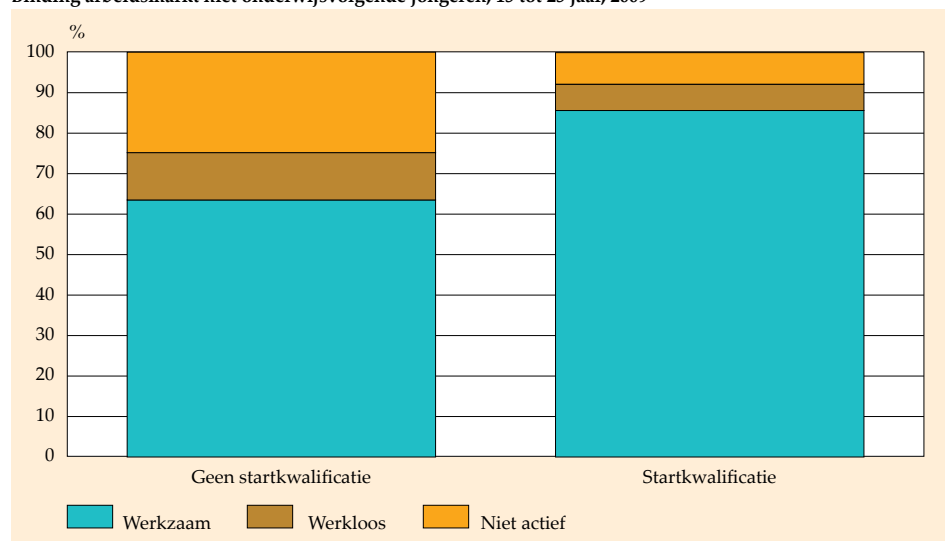
- Voortijdig schoolverlaters hebben vaak flexibel dienstverband
- Mannen stoppen om te werken, vrouwen om hun gezondheid of om kind te krijgen

Jongeren (15 tot 25 jaar) met een startkwalificatie vinden vaker werk dan jongeren zonder startkwalificatie. In 2009 had 86 procent van de niet-onderwijsvolgenden met een startkwalificatie een baan, van de vsv'ers had maar 64 procent een baan. Van de vsv'ers zonder baan was 12 procent wel actief op zoek naar werk en daarmee werkloos. De overige vsv'ers zochten niet actief naar werk, vaak omdat ze ziek of arbeidsongeschikt waren. Van de niet-onderwijsvolgende jongeren met een startkwalificatie maar zonder werk was 7 procent actief op zoek naar een baan.

Voortijdig schoolverlatende mannen vaker werk

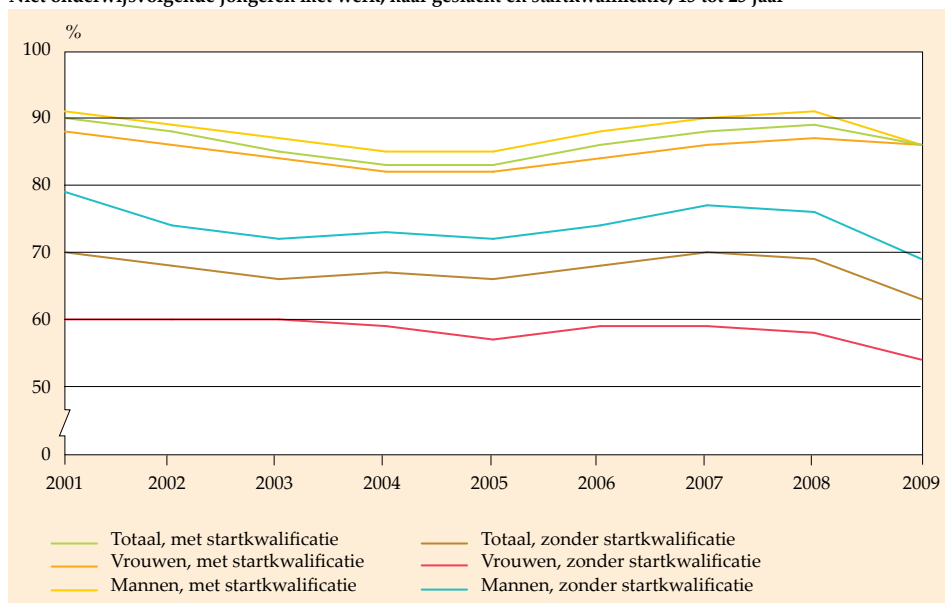
Jonge mannen en vrouwen die het onderwijs hebben verlaten met een startkwalificatie op zak hebben even vaak een baan. In 2009 had 86 procent van deze mannen en vrouwen een baan. Van de vsv'ers hebben de mannen echter vaker een baan dan de vrouwen. De per-

Binding arbeidsmarkt niet onderwijsvolgende jongeren, 15 tot 25 jaar, 2009

centages zijn 69 en 54. De verklaring voor dit verschil moet gezocht worden in de redenen om voortijdig te stoppen met de opleiding. Mannen stoppen relatief vaak omdat ze werken leuker vinden dan leren of omdat ze door financiële problemen genoodzaakt zijn om te werken. Vrouwen stoppen daarentegen relatief vaak met hun opleiding vanwege gezondheidsklachten, de zorg voor kinderen of familie, of een zwangerschap (ROA, 2009). Voor de gehele periode 2001–2009 geldt dat het verschil in het hebben van werk tussen mannen en vrouwen groter is onder jongeren zonder dan onder jongeren met een startkwalificatie.

Niet onderwijsvolgende jongeren met werk, naar geslacht en startkwalificatie, 15 tot 25 jaar

Positie op arbeidsmarkt sterk afhankelijk van conjunctuur

Het aandeel 15- tot 25-jarigen dat werkt en geen onderwijs meer volgt fluctueert door de jaren heen, onder meer door conjunctuurschommelingen. Door de economische neergang aan het begin van deze eeuw nam het aandeel jongeren met werk af tot in 2005. Tot in 2008 nam dit aandeel weer toe. Dit hangt samen met de hoogconjunctuur vanaf 2006. De economische crisis van het derde kwartaal van 2008 leidde wederom tot een daling van het aandeel jongeren met werk. Deze trend geldt voor de niet-onderwijsvolgende jongeren met en zonder startkwalificatie.

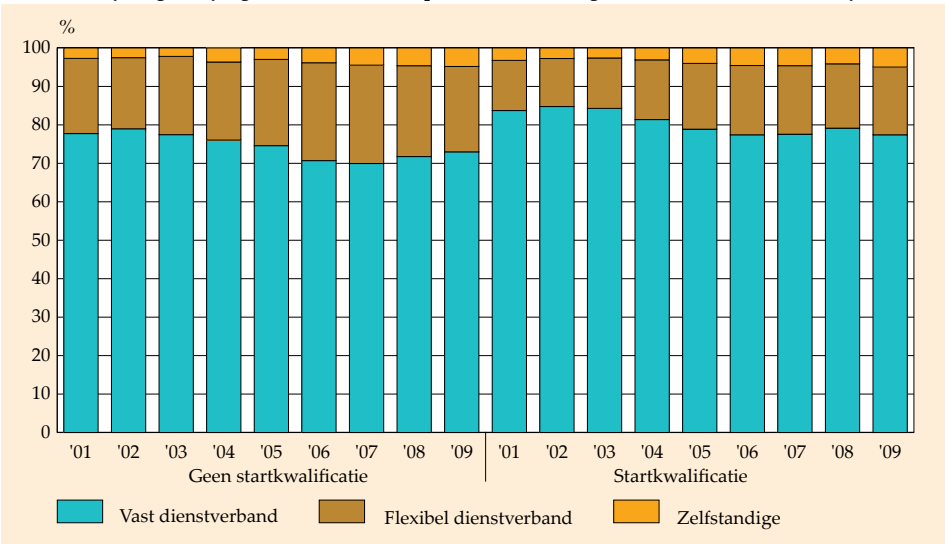
Voortijdig schoolverlaters hebben relatief vaak flexibel dienstverband

Zowel niet-onderwijsvolgende jongeren zonder als met een startkwalificatie die een baan hebben, werken voornamelijk in een vast dienstverband. In 2009 gold dit voor 77 procent

van de werkende jongeren met en voor 73 procent van de werkende jongeren zonder startkwalificatie. Daarnaast heeft een aanzienlijk deel van de niet-onderwijsvolgende jongeren met een baan een flexibel contract. Zij werken dan als oproep- of uitzendkrachten. Deze flexibele dienstverbanden komen vaker voor onder vsv'ers (22 procent) dan onder jongeren met een startkwalificatie (18 procent). In beide groepen werkte 5 procent van de jongeren voor zichzelf.

Het hebben van een flexibel contract maakt jongeren extra kwetsbaar in economisch slechte tijden. Met zo'n contract zijn zij vaak de eersten die worden ontslagen. Op het moment dat de economie weer aantrekt, nemen bedrijven ook weer flexibele arbeidskrachten aan, waardoor er naar verhouding weer meer flexibele contracten worden gegeven. Het effect van economische schommelingen merken zij dan ook beter dan de jongeren met een startkwalificatie.

Niet onderwijsvolgende jongeren met werk, naar positie in werkkring en startkwalificatie, 15 tot 25 jaar

Toelichting

Voortijdige schoolverlaters

Personen die geen onderwijs volgen en niet in het bezit zijn van een startkwalificatie. Het bepalen van het aantal voortijdig schoolverlaters in Nederland kent twee benaderingen:

1. totale groep/volume vsv'ers (Europese beleidsdoelstellingen), waarbij het aantal personen zonder startkwalificatie wordt benaderd vanuit de Enquête Beroepsbevolking (EBB). Hierbij wordt bij benadering vastgesteld hoeveel jongeren van 15 tot 25 jaar geen onderwijs volgen én niet in het bezit zijn van een startkwalificatie.
2. Jaarlijkse/nieuwe aanwas (landelijke beleidsdoelstellingen), waarbij van het aantal leerlingen dat op 1 oktober van een bepaald schooljaar staat ingeschreven in het voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs of voortgezet algemeen volwassenenonderwijs wordt bekeken of zij een jaar later al dan niet met een startkwalificatie het onderwijs hebben verlaten. Hierbij gaat het om leerlingen in het onderwijs dat door de overheid wordt bekostigd, die na schoolverlaten jonger zijn dan 23 jaar én staan ingeschreven in de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens (GBA).

Bekostigd onderwijs

Het onderwijs dat wordt bekostigd door het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap of het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Voedselkwaliteit.

Startkwalificatie

Een startkwalificatie is een diploma op ten minste havo- of vwo-niveau of een mbo-diploma op niveau 2 (basisberoepsopleiding).

Potentiële beroepsbevolking

Het deel van de bevolking dat gelet op zijn leeftijd in aanmerking komt voor deelname aan het arbeidsproces.

Referenties

ROA, 2009, Zonder diploma. Aanleiding, Kansen en Toekomstintenties, ROA-R-2009/1, Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt, Maastricht.

Vries, R. de, 2006, Langdurige werkloosheid in Nederland. In: Sociaaleconomische trends 4e kwartaal, CBS, Voorburg/Heerlen.

Kerncijfers: Voortijdige schoolverlaters

	Schooljaar			
	2005/'06	2006/'07	2007/'08	2008/'09*
	%			
Onderwijssoort				
Totaal	4,1	4,0	3,7	3,3
Voortgezet onderwijs				
Totaal	1,8	1,6	1,4	1,2
leerjaar 1-2	0,9	0,8	0,8	0,7
vwo 3-5/havo 3-4	0,9	0,9	0,9	0,7
vwo 6/havo 5 zonder diploma	8,5	8,4	8,7	6,3
vmbo 3	1,6	1,5	1,3	1,1
vmbo 4 zonder diploma	18,4	16,3	13,7	11,5
vmbo 4 met diploma	6,1	5,5	4,1	3,7
Middelbaar beroeps onderwijs				
Totaal	9,3	9,0	8,5	7,7
niveau 1	38,0	37,7	35,8	35,0
niveau 2	15,3	15,2	15,1	13,7
niveau 3	6,7	6,1	5,6	5,0
niveau 4	4,7	4,8	4,5	4,0
Voortgezet algemeen volwassenen onderwijs	19,1	17,2	17,8	14,0
Herkomst				
Autochtoon	3,5	3,4	3,1	2,8
1e generatie				
Marokko	10,6	10,9	11,4	8,5
Turkije	10,3	9,6	8,9	7,1
Suriname	9,3	8,5	9,4	8,3
Nederlandse Antillen + Aruba	11,6	11,6	11,9	10,0
Inkomsten huishouden gerelateerd aan minimumloon				
< 0,9 ml	8,5	8,4	8,4	
0,9 -< 1,1 ml	6,7	6,7	6,1	
1,1 -< 1,5 ml	6,2	6,0	6,0	
1,5 -< 2 ml	5,3	5,3	5,3	
2 -< 4 ml	3,5	3,4	3,2	
≥ 4 ml	2,9	2,7	2,6	
Verdacht geweest van misdrijf				
0 keer	3,5	3,3	3,0	
1 keer	14,2	13,7	12,6	
2 of meer keer	24,9	25,1	23,3	

Kerncijfers: Niet-onderwijsvolgende jongeren van 15 tot 25 jaar totaal mannen en vrouwen

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
	%								
Totaal aantal vsv'ers	14,5	13,6	13,0	11,8	10,9	10,3	9,8	9,4	9,1
Niet-onderwijsvolgende jongeren met werk									
met startkwalificatie	89,6	87,6	85,5	83,3	83,5	85,8	87,6	88,7	85,6
zonder startkwalificatie	70,2	68,2	66,5	67,3	65,8	67,7	69,5	69,0	63,5
Werkzaam in vast dienstverband									
met startkwalificatie	83,7	84,8	84,3	81,4	78,9	77,4	77,6	79,1	77,4
zonder startkwalificatie	77,7	79,0	77,5	76,0	74,6	70,7	70,0	71,8	73,0
Werkzaam in flexibel dienstverband									
met startkwalificatie	13,0	12,5	13,1	15,5	17,1	18,0	17,8	16,7	17,6
zonder startkwalificatie	19,6	18,5	20,4	20,3	22,4	25,5	25,6	23,6	22,2
Werkzaam als zelfstandige									
met startkwalificatie	3,2	2,7	2,6	3,1	4,0	4,6	4,6	4,1	5,0
zonder startkwalificatie	2,7	2,5	2,2	3,7	3,0	3,8	4,5	4,6	4,8
Mannen									
Totaal aantal vsv'ers	15,7	15,1	14,3	13,5	12,6	12,1	11,7	11,3	10,8
Niet-onderwijsvolgende jongeren met werk									
met startkwalificatie	91,5	88,8	87,1	84,9	85,5	87,9	90,0	90,8	85,6
zonder startkwalificatie	78,9	74,3	72,0	73,0	72,3	73,7	76,6	76,4	69,4
Vrouwen									
Totaal aantal vsv'ers	13,2	12,0	11,7	10,1	9,0	8,4	7,9	7,5	7,3
Niet-onderwijsvolgende jongeren met werk									
met startkwalificatie	88,2	86,5	84,0	82,0	81,8	84,1	85,6	86,9	85,7
zonder startkwalificatie	59,6	60,1	59,6	59,3	56,6	58,9	58,7	57,6	54,5

Opleiding en beroep

Opleidingsniveau stijgt

Grote doorstroom naar hogere niveaus

- Meer leerlingen vanuit vmbo naar havo
- Grote groep mbo'ers naar het hbo

Jongens groeien gedurende hun onderwijsloopbaan

- Jongens na een diploma vaker door in het voortgezet onderwijs dan meisjes
- Meisjes stoppen vaker met studeren na het mbo

Niet-westerse allochtonen vaker door naar hoger niveau

- Groeiend aandeel niet-westerse allochtonen in havo en vwo
- Niet-westerse allochtonen kiezen vaak voor hoogst mogelijke vervolgopleiding

Jongere generaties hoger opgeleid

- Mannen het hoogst opgeleid, maar vrouwen maken inhaalslag
- Hoogopgeleiden vaker aan het werk dan mbo'ers

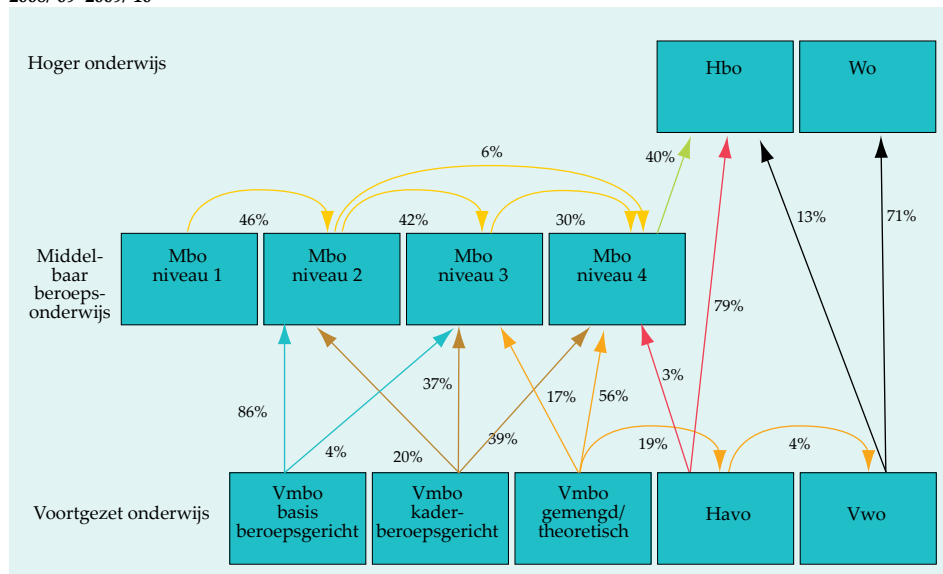
Opleidingsniveau is de belangrijkste factor om vaardigheden en competenties te leren die nodig zijn voor de economische productie en maatschappelijke participatie. Opleiding is om nog een andere reden belangrijk: hoe beter een individu cognitief functioneert, des te meer vrijheden en mogelijkheden hij heeft om zijn levensloop te beïnvloeden. Dit staat los van wat hij verdient of bijdraagt aan de economische kwaliteit van een land. Onderzoek wijst uit dat opleiding positief samenhangt met inkomen, gezondheid en de (gezonde) levensverwachting van mensen en beïnvloedt daarmee de kwaliteit van leven in hoge mate.

1. Grote doorstroom naar hogere niveaus

- Meer leerlingen vanuit vmbo naar havo
- Grote groep mbo'ers naar het hbo

De afgelopen jaren is in het voortgezet onderwijs een stijging te zien van het aandeel leerlingen dat een havo- of vwo-opleiding volgt en een daling van het aandeel vmbo-leerlingen. De opleiding in het voortgezet onderwijs bereidt leerlingen voor op diverse vervolgopleidingen. Zo zullen de meeste havo-leerlingen na het diploma een opleiding in het hoger beroepsonderwijs (hbo) gaan volgen. Maar de eerste studiekeuze in het voortgezet onderwijs bepaalt niet het uiteindelijke opleidingsniveau dat iemand heeft behaald bij het betreden van de arbeidsmarkt. Veel leerlingen vervolgen na het halen van een diploma hun schoolloopbaan en studeren door voor een diploma op een hoger niveau.

Doorstroom van gediplomeerde leerlingen van uit voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs, 2008/'09-2009/'10

Het vmbo geldt vooral als voorbereiding op het middelbaar beroepsonderwijs (mbo). Het merendeel van de vmbo-gediplomeerden vervolgt hun opleiding dan ook in het mbo. Leerlingen kunnen er ook voor kiezen om door te gaan voor een tweede diploma in het voortgezet onderwijs op een hoger niveau. Dit wordt het stapelen van diploma's genoemd. De doorstroom van vmbo naar havo is de afgelopen jaren gestegen. In het schooljaar 2004/'05 zat nog 14 procent van de gediplomeerden uit het jaar ervoor op de havo, in 2009/'10 was dit 19 procent. Niet meer dan 4 à 5 procent van de havo-gediplomeerden

kiest ervoor om door te studeren op het vwo. Ten opzichte van 2004/'05 gingen in schooljaar 2009/'10 iets minder ex-havisten een mbo-opleiding volgen en onderbrak een iets grotere groep de onderwijsloopbaan voor ten minste één jaar.

Ook binnen het mbo worden diploma's gestapeld, maar het stapelen is er de afgelopen jaren nauwelijks toegenomen. Onder de mbo'ers met een diploma op niveau 2 daalde de populariteit voor een vervolgopleiding tot niveau 3 lange tijd. Pas in het laatste schooljaar is een lichte stijging te zien tot 42 procent (2009/'10) terwijl dit vier jaar eerder nog 45 procent was.

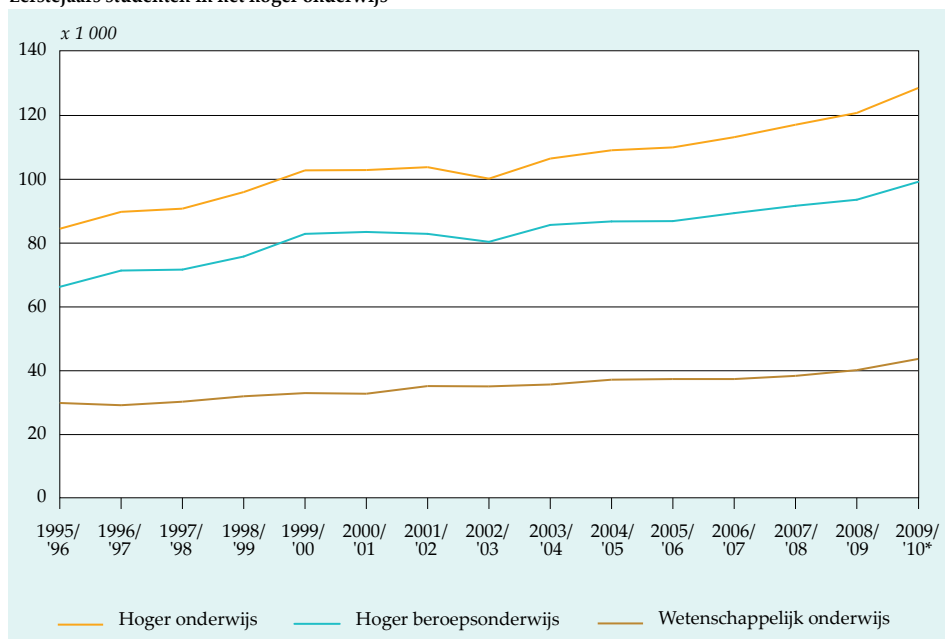
Grote groep mbo'ers naar het hbo

Mbo'ers met een diploma op niveau 4 kunnen hun onderwijsloopbaan vervolgen in het hbo. Deze keuze is de afgelopen jaren wat in populariteit gedaald. Bij de overgang van schooljaar 2008/'09 naar 2009/'10 steeg deze keuze weer licht en koos 40 procent van de gediplomeerden op niveau 4 voor het hbo. Meer dan de helft van de mbo'ers met een diploma op niveau 4 kiest ervoor om hun kansen te beproeven op de arbeidsmarkt. Mbo'ers lijken over het algemeen in tijden van de economische crisis niet vaker te kiezen voor doorleren voor een diploma op een hoger niveau.

Meer eerstejaars in het hoger onderwijs

Het aantal eerstejaarsstudenten in het hbo en het wetenschappelijk onderwijs (wo) is de afgelopen jaren gestegen, met name in schooljaar 2009/'10. Enerzijds komt dit door de

Eerstejaars studenten in het hoger onderwijs

groei van het aantal leerlingen in havo en vwo, terwijl het aandeel leerlingen dat rechtstreeks vanuit havo, vwo of mbo het hoger onderwijs instroomt redelijk stabiel is gebleven. Anderzijds groeit het aantal eerstejaars in het hoger onderwijs door de herintreders.

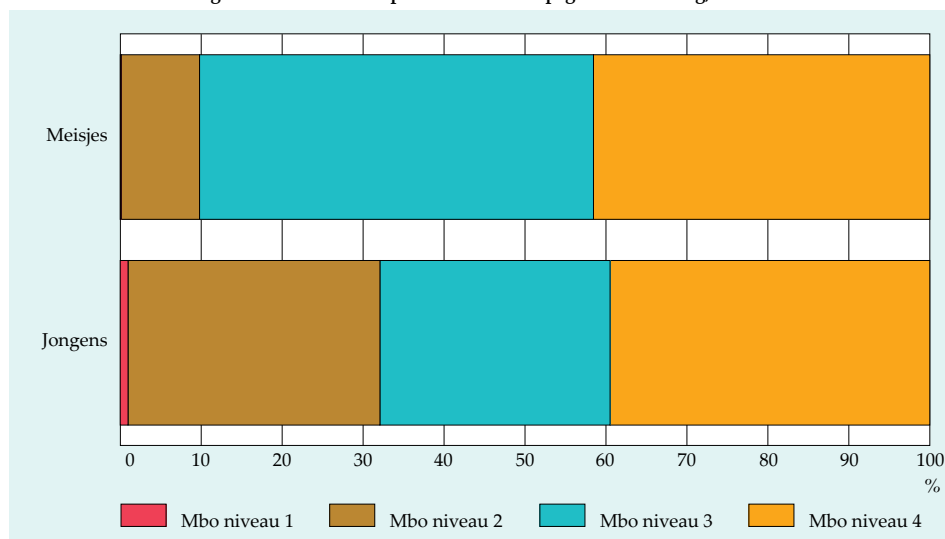
2. Jongens groeien gedurende hun onderwijsloopbaan

- Jongens na een diploma vaker door in het voortgezet onderwijs dan meisjes
- Meisjes stoppen vaker met studeren na het mbo

Jongens bewandelen hun schoolcarrière vaak anders dan meisjes. Hoewel jongens gemiddeld hoger scoren op de Eindtoets Basisonderwijs (Citotoets), volgen meisjes vaker een hoger niveau in het voortgezet onderwijs dan jongens. Van de meisjes zit in het derde leerjaar bijna de helft op de havo of het vwo, van de jongens 44 procent. Op een later moment maken jongens dit verschil enigszins goed, omdat zij na het vmbo net iets vaker doorstromen naar de havo dan meisjes. Ook leren jongens na de havo vaker dan meisjes door voor een vwo-diploma.

Van de leerlingen die met een vmbo-diploma doorleren in het mbo, kiezen meisjes doorgaans voor een mbo-opleiding op een hoger niveau dan jongens. Vooral bij de kaderberoepsgerichte leerweg is dit goed te zien. Na het behalen van een vmbo-diploma in de kaderberoepsgerichte leerweg ging 49 procent van de meisjes in schooljaar 2009/'10 een mbo-opleiding volgen op niveau 3, tegen 28 procent van de jongens. Jongens kozen vaker

Mbo-niveau van leerlingen met een vmbo-diploma kaderberoepsgerichte leerweg, 2008/'09-2009/'10*

voor een mbo-opleiding op niveau 2, terwijl hun vmbo-diploma juist toegang geeft tot de vak- en middenkaderopleiding in het mbo (niveaus 3 en 4).

Vrouwen stoppen vaker met studeren na het mbo

Mannen blijven vaker doorleren na het behalen van een mbo-diploma dan vrouwen. Zo leert 42 procent van de mannen verder binnen het mbo na het behalen van een diploma op niveau 3 tegen 32 procent van de vrouwen. Ook de stap naar het hbo zetten mannen vaker dan vrouwen. Vrouwen kiezen er na het mbo vaker voor om te stoppen met studeren.

Jongens kiezen voor de universiteit

Jongens kiezen na het vwo vaker voor de universiteit dan meisjes. De percentages zijn 75 en 67. Meisjes kiezen daarentegen vaker voor een meer praktische hbo-opleiding. Ruim 15 procent van de meisjes gaat na het vwo naar het hbo, tegenover 11 procent van de jongens. De overige groep vwo'ers stopt voor ten minste één jaar met studeren om te werken of te reizen.

Vrouwen vaker en sneller in het wetenschappelijk onderwijs

De afgelopen tien jaar zijn steeds meer vrouwen een universitaire opleiding gaan volgen. Het aandeel vrouwen op universiteiten is gestegen van 48 procent in 2000/'01 tot 51 procent in 2009/'10. In het hbo schommelt het aandeel vrouwen ook rond de 51 procent. Het aandeel mannen in het hoger onderwijs wordt zelfs nog vergroot doordat zij langer studeren: zij hebben meer tijd nodig om een studie af te ronden. Mannen met een havo-vooropleiding hadden in 2008/'09 gemiddeld 62 maanden nodig om hun diploma te halen, vrouwen gemiddeld 55 maanden. Op de universiteiten is het verschil nog groter. De gemiddelde man met een vwo-vooropleiding deed er 80 maanden over om zijn master-diploma te halen, de gemiddelde vrouw 70 maanden. Deels kan dit verschil worden toegeschreven aan het feit dat mannen vaker een technische en dus langere opleiding volgen. Maar ook binnen dezelfde opleidingen hebben mannen meer tijd nodig om hun diploma te halen dan vrouwen.

3. Niet-westerse allochtonen vaker door naar hoger niveau

- Groeiend aandeel niet-westerse allochtonen in havo en vwo
- Niet-westerse allochtonen kiezen vaak voor hoogst mogelijke vervolgopleiding

In het voortgezet onderwijs volgen niet-westers allochtone leerlingen veel vaker vmbo dan autochtone leerlingen. Terwijl in schooljaar 2009/'10 de helft van de autochtone leerlingen het vmbo volgde, lag dit aandeel onder niet-westers allochtone leerlingen rond de 65 procent. De afgelopen jaren echter gingen leerlingen met een niet-westerse herkomst steeds vaker naar havo en vwo. Dat geldt bijvoorbeeld voor leerlingen met een Marok-

kaanse, Surinaamse of Antilliaanse herkomst, maar ook voor kleinere herkomstgroepen als Afghanen, Irakezen en Chinezen (Hartgers, 2010).

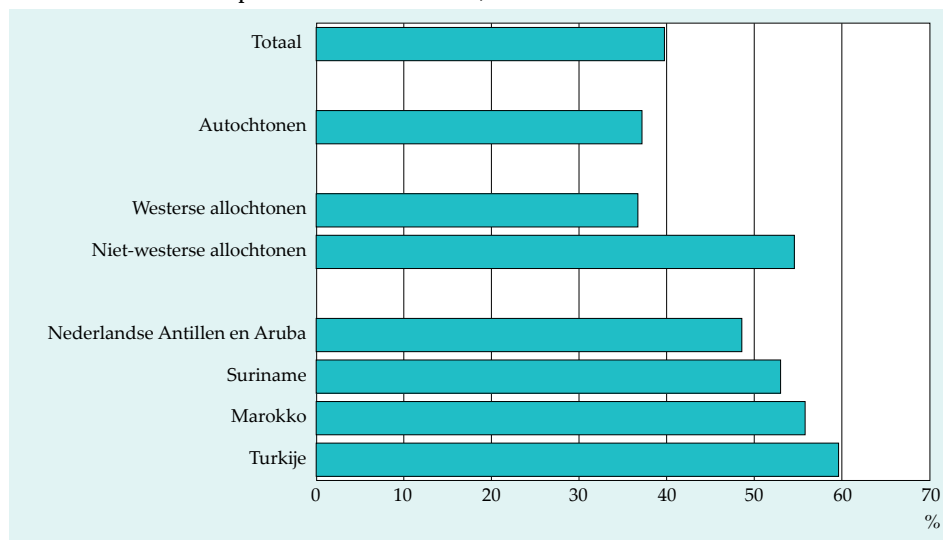
Over het algemeen groeien niet-westers allochtone leerlingen meer gedurende hun onderwijsloopbaan dan autochtone leerlingen. Zo vervolgen niet-westers allochtone leerlingen na het vmbo vaker hun studie op de havo dan autochtone leerlingen. Ruim 22 procent van de niet-westerse allochtonen kiest voor de havo, tegen 18 procent van de autochtonen. Leerlingen met een Turkse of Marokkaanse herkomst doen dit vaker dan leerlingen uit Suriname of de Antillen. Ook na het behalen van een havo-diploma kiezen niet-westerse allochtonen vaker om door te leren in het vwo of hbo, dan in het mbo. Ruim 83 procent van de niet-westerse allochtonen kiest voor een hbo-opleiding, tegen 79 procent van de autochtonen. Ook hier lopen de Turkse en Marokkaanse leerlingen voorop. Ook kiezen niet-westers allochtone vwo'ers veel vaker voor een studie op een universiteit. Autochtone vwo'ers, en dan vooral meisjes, kiezen wat vaker voor een hbo-opleiding.

Niet-westerse allochtonen stapelen in het mbo

Ook in het mbo is dit het beeld. Zes op de tien niet-westerse allochtonen stromen na het halen van een diploma op niveau 1 door in het mbo. Na het behalen van een diploma op niveau 2 stroomt 59 procent door, na niveau 3 stroomt 49 procent door in het mbo. Bij de autochtonen zijn deze aandelen steeds minstens 9 procentpunten lager. Vooral Turkse en Marokkaanse deelnemers aan het mbo stromen door. Aan de andere kant verlaten niet-westerse allochtonen vaker het mbo zonder diploma dan autochtonen.

Meer dan de helft van de niet-westers allochtone mbo-4-gediplomeerden stroomt door naar het hbo. Zij doen dit vaker dan autochtone leerlingen, die er vaker voor kiezen om

Doorstroom vanuit mbo-diploma niveau 4 naar het hbo, 2008/09–2009/10*

hun kansen te beproeven op de arbeidsmarkt. Vooral onder Turkse en Marokkaanse mbo-ge-diplomeerden is het hbo populair. Voor hen ligt de doorstroom naar hbo op 60 en 56 procent.

4. Jongere generaties hoger opgeleid

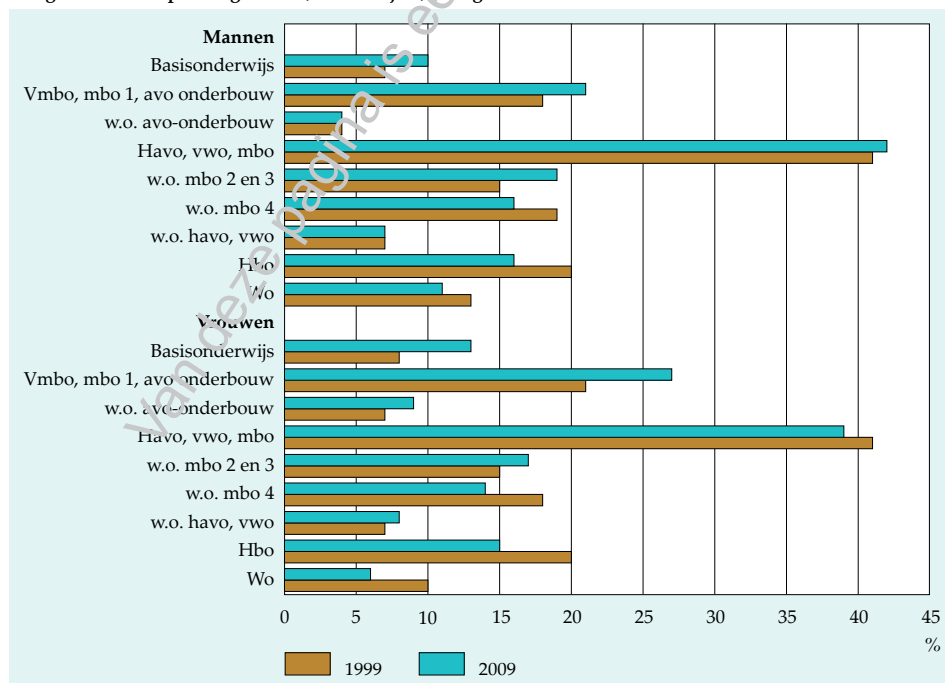
- Mannen nog steeds het hoogst opgeleid, maar vrouwen maken inhaalslag
- Hoogopgeleiden vaker aan het werk dan mbo'ers

Tussen 1999 en 2009 is het gemiddelde (hoogst behaalde) opleidingsniveau van de bevolking tussen 25 en 65 jaar toegenomen. Het aandeel hoogopgeleiden is gestegen van 23 procent in 1999 tot 31 procent in 2009. Het aandeel laagopgeleiden (lager dan mbo-2 niveau) daalde van 35 procent in 1999 tot 27 procent in 2009.

Steeds meer hoogopgeleide vrouwen

Mannen zijn ook in 2009 gemiddeld nog hoger opgeleid dan vrouwen. Behalve dat zowel het aandeel mannen als vrouwen met een hoog opleidingsniveau is toegenomen, hebben vrouwen de afgelopen jaren de achterstand in opleiding kleiner gemaakt. In 1999 was

Hoogst behaalde opleidingsniveau, 25 tot 65 jaar, naar geslacht

hun kansen te beproeven op de arbeidsmarkt. Vooral onder Turkse en Marokkaanse mbo-gediplomeerden is het hbo populair. Voor hen ligt de doorstroom naar hbo op 60 en 56 procent.

4. Jongere generaties hoger opgeleid

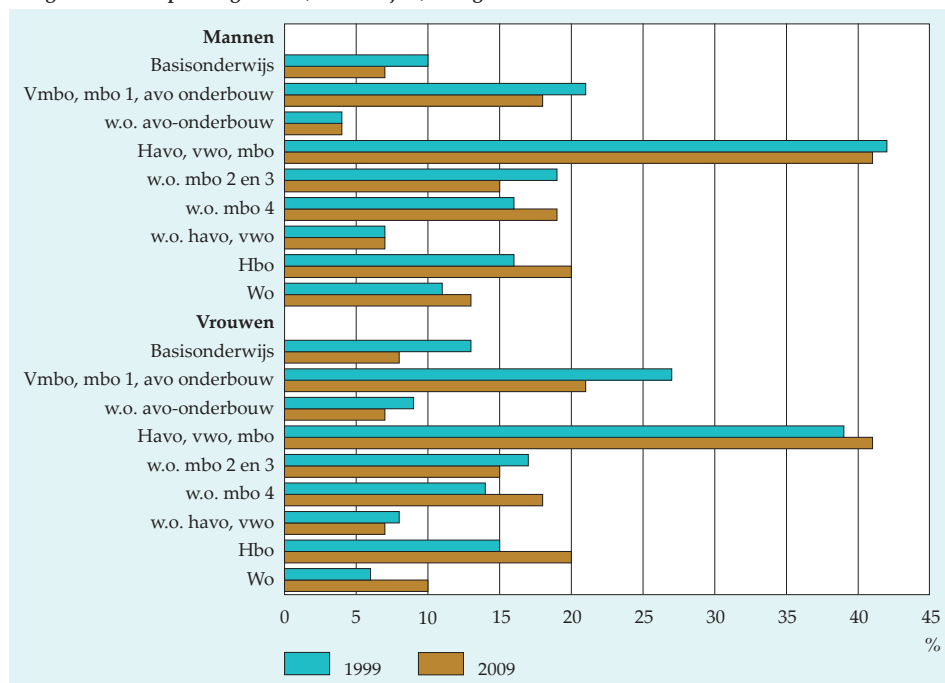
- Mannen nog steeds het hoogst opgeleid, maar vrouwen maken inhaalslag
- Hoogopgeleiden vaker aan het werk dan mbo'ers

Tussen 1999 en 2009 is het gemiddelde (hoogst behaalde) opleidingsniveau van de bevolking tussen 25 en 65 jaar toegenomen. Het aandeel hoogopgeleiden is gestegen van 23 procent in 1999 tot 31 procent in 2009. Het aandeel laagopgeleiden (lager dan mbo-2 niveau) daalde van 35 procent in 1999 tot 27 procent in 2009.

Steeds meer hoogopgeleide vrouwen

Mannen zijn ook in 2009 gemiddeld nog hoger opgeleid dan vrouwen. Behalve dat zowel het aandeel mannen als vrouwen met een hoog opleidingsniveau is toegenomen, hebben vrouwen de afgelopen jaren de achterstand in opleiding kleiner gemaakt. In 1999 was

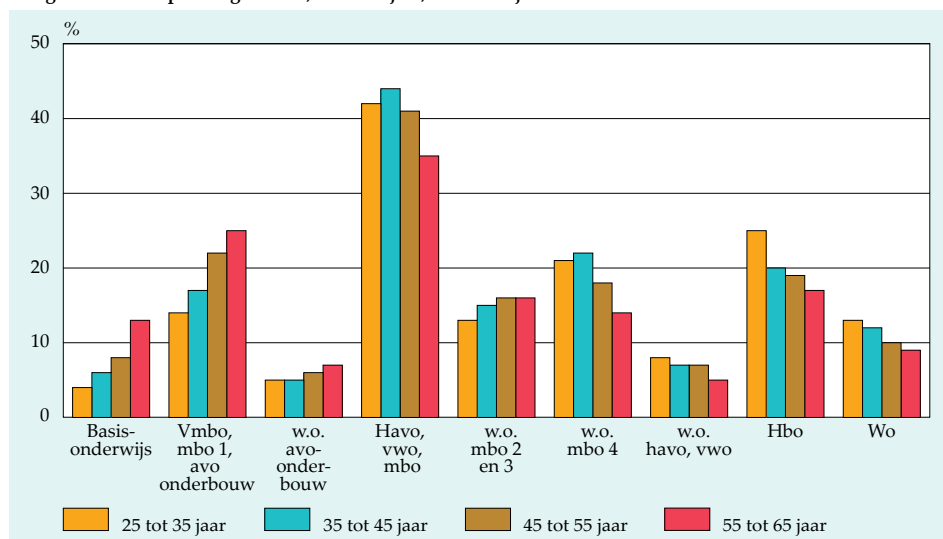
Hoogst behaalde opleidingsniveau, 25 tot 65 jaar, naar geslacht

27 procent van de mannen en 21 procent van de vrouwen hoogopgeleid. In 2009 waren deze percentages 33 en 30. Daarnaast zijn de aandelen laagopgeleiden afgenomen, waarbij de daling bij vrouwen sterker was dan bij mannen.

Het aandeel hoogopgeleiden neemt af met de leeftijd. In 2009 was 39 procent van de 25- tot 35-jarigen hoogopgeleid. Van de 35- tot 45-jarigen was dit 32 procent, van de 45- tot 55-jarigen 30 procent en van de 55- tot 65-jarigen 26 procent. De jongere generaties zijn hoger opgeleid dan de oudere generaties, zodat het gemiddelde opleidingsniveau stijgt.

Hoogst behaalde opleidingsniveau, 25 tot 65 jaar, naar leeftijd in 2009

Niet-westerse allochtonen relatief laag opgeleid, maar opleidingsniveau neemt toe

Er bestaat een groot verschil in hoogst behaalde opleidingsniveau tussen enerzijds autochtonen en westerse allochtonen en anderzijds niet-westerse allochtonen. In 2009 was respectievelijk 32 en 37 procent van de autochtonen en westerse allochtonen van 25 tot 65 jaar hoogopgeleid. Het aandeel hoogopgeleiden onder niet-westerse allochtonen bedroeg slechts 23 procent. Het aandeel hoogopgeleiden neemt onder niet-westerse allochtonen wel het snelst toe. Een kwart van de autochtonen en westerse allochtonen is laagopgeleid, tegen 42 procent van de niet-westerse allochtonen.

De afgelopen tien jaar is het aandeel laagopgeleiden onder niet-westerse allochtonen met 14 procentpunten gedaald. Een van de redenen voor deze grote afname is dat de tweede generatie allochtonen hun hele opleiding in Nederland gevolgd hebben, in tegenstelling tot de eerste generatie allochtonen. Onder autochtonen en westerse allochtonen was de daling van het aandeel laagopgeleiden 8 en 6 procentpunt. De relatieve daling van het aandeel laagopgeleiden is daarmee bij de drie groepen ongeveer gelijk geweest.

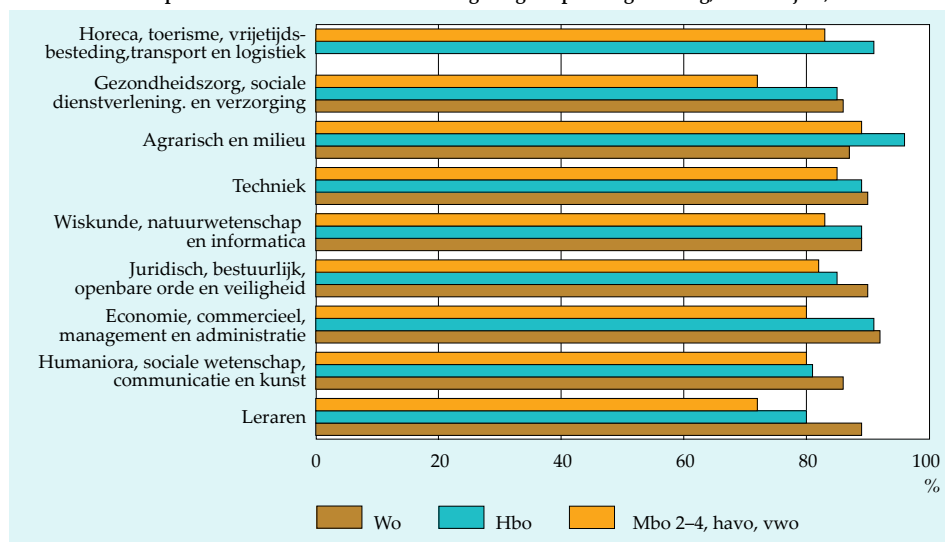
Mbo'ers ondervertegenwoordigd op arbeidsmarkt

De arbeidsdeelname van mbo'ers en hbo'ers is tussen 1999 en 2009 gestegen. Omdat de arbeidsdeelname van deze groepen lager lag dan van personen met een wo-opleiding, lag bij hen ook de meeste ruimte voor groei. Door de stijging van de arbeidsdeelname van hbo'ers verschilt hun arbeidsdeelname (86 procent) nog maar weinig met die van wo'ers (89 procent). De arbeidsdeelname van mbo'ers ligt daar met 80 procent, ondanks de stijging, nog ruim onder.

Hbo'ers vaker aan het werk dan mbo'ers

Mbo'ers zijn in vrijwel alle opleidingsrichtingen minder vaak aan het werk dan hoger opgeleiden, behalve in de sector 'agrarisch en milieu'. Daar is de arbeidsdeelname van mbo'ers hoger dan van hbo'ers en wo'ers. Of de arbeidsdeelname hoog of laag is, wordt onder andere beïnvloed door de verhouding tussen het aantal mannen en vrouwen per opleidingsrichting. Is het aandeel vrouwen in een bepaalde opleidingsrichting hoog, dan ligt de gemiddelde arbeidsdeelname lager. Dit is bijvoorbeeld te zien bij de sectoren 'gezondheidszorg, sociale dienstverlening en verzorging' en 'leraren'.

Arbeitsdeelname personen met startkwalificatie naar gevolgde opleidingsrichting, 25 tot 65 jaar, 2009

Toelichting

Leerwegen in het vmbo

Het vmbo kent vier leerwegen:

1. de basisberoepsgerichte leerweg. Deze is te beschouwen als opvolger van de laagste niveaus van het vbo en is bedoeld als vooropleiding voor de basisberoepsopleiding, niveau 2 van het mbo;
2. de kaderberoepsgerichte leerweg. Deze is te beschouwen als opvolger van de hoogste niveaus van het vbo en is de minimale vooropleiding voor de vakopleiding en de middenkaderopleiding, respectievelijk op niveau 3 en 4 van het mbo;
3. de gemengde leerweg. Deze is te beschouwen als tussenvorm van de theoretische leerweg en de beroepsgerichte leerwegen, heeft hetzelfde niveau als de theoretische leerweg, maar heeft ook een beroepsgericht vak. De gemengde leerweg geeft toegang tot de middenkaderopleiding, niveau 4 van het mbo. Het is na diplomering tevens mogelijk door te stromen naar het vierde leerjaar havo;
4. de theoretische leerweg. Deze is te beschouwen als opvolger van de mavo en geeft toegang tot de middenkaderopleiding, niveau 4 van het mbo. Het is na diplomering tevens mogelijk door te stromen naar het vierde leerjaar havo.

Niveaus in het mbo

In 1997/'98 is de Wet Educatie en Beroepsonderwijs (WEB) ingevoerd. Volgens deze wet worden mbo-opleidingen ingedeeld in vier niveaus:

- niveau 1: de assistentopleiding;
- niveau 2: de basisberoepsopleiding;
- niveau 3: de vakopleiding;
- niveau 4a: de middenkaderopleiding;
- niveau 4b: de specialistenopleiding.

Referenties

Hartgers, M.I., 2010, Hoofdstuk 3 Onderwijs. In: Jaarrapport Integratie, CBS, Den Haag/Heerlen.

Kerncijfers: Trends in keuze voor vervolgonderwijs na voortgezet onderwijs en middelbaar beroepsonderwijs

Van/naar	2004/'05– 2005/'06	2005/'06– 2006/'07	2006/'07– 2007/'08	2007/'08– 2008/'09	2008/'09– 2009/'10*
	%				
<i>Vmbo 4 basisberoeps met diploma</i>					
mbo niveau 2	77,6	79,4	81,1	84,6	86,0
mbo niveau 3	4,1	5,2	5,3	4,9	4,1
overig	5,6	5,1	4,3	3,9	3,8
uit onderwijs ¹⁾	12,7	10,3	9,4	6,6	6,1
<i>Vmbo 4 kaderberoeps met diploma</i>					
mbo niveau 2	18,2	19,2	19,8	21,9	20,0
mbo niveau 3	32,0	31,7	32,5	34,0	36,8
mbo niveau 4	41,8	42,1	41,6	39,6	39,0
overig	1,4	1,2	0,9	0,7	0,8
uit onderwijs ¹⁾	6,6	5,8	5,2	3,9	3,4
<i>Vmbo 4 gemengd/theoretisch met diploma</i>					
havo	15,1	16,1	18,7	18,9	18,6
mbo niveau 3	15,5	15,4	15,2	15,9	16,5
mbo niveau 4	58,7	58,3	56,0	55,8	56,1
overig	6,1	5,8	6,1	6,1	5,7
uit onderwijs ¹⁾	4,6	4,4	4,0	3,3	3,0
<i>Havo 5 met diploma</i>					
vwo	4,3	4,8	4,9	4,2	4,0
mbo niveau 4	3,4	3,3	3,0	3,0	2,7
hbo	79,0	78,3	77,9	77,8	78,8
overig	1,4	1,3	1,3	1,3	1,4
uit onderwijs	11,9	12,3	12,9	13,6	13,1
<i>Vwo 6 met diploma</i>					
hbo	14,5	13,6	13,4	12,7	13,2
wo	71,3	71,7	71,4	70,8	70,9
overig	0,5	0,4	0,5	0,3	0,4
uit onderwijs	13,7	14,3	14,8	16,3	15,5
<i>Mbo 1 met diploma</i>					
mbo niveau 2	48,1	49,2	49,3	47,2	46,1
overig	4,7	5,9	5,6	5,5	6,1
uit onderwijs ¹⁾	47,2	44,9	45,2	47,5	47,8
<i>Mbo 2 met diploma</i>					
mbo niveau 2	4,4	4,8	4,5	4,1	3,6
mbo niveau 3	45,2	43,4	43,2	40,6	41,7
mbo niveau 4	7,1	7,8	8,0	6,6	6,1
overig	0,7	0,7	0,7	0,6	0,7
uit onderwijs	42,6	43,3	43,7	48,0	47,9
<i>Mbo 3 met diploma</i>					
mbo niveau 3	7,0	7,4	7,0	6,6	6,4
mbo niveau 4	29,4	29,5	30,3	29,7	29,7
overig	2,8	3,2	3,3	2,9	3,0
uit onderwijs	60,8	59,8	59,4	60,7	60,8
<i>Mbo 4 met diploma</i>					
mbo niveau 4	4,9	4,3	4,6	4,3	4,4
hbo	41,8	41,8	40,8	38,9	39,7
overig	1,2	1,3	1,4	1,4	1,4
uit onderwijs	52,2	52,7	53,3	55,5	54,5

¹⁾ Leerlingen die met een vmbo-diploma of een diploma op mbo-niveau 1 het onderwijs verlaten zijn voortijdig schoolverlaters. Het percentage uitstroom in deze tabel kan echter afwijken van de percentages voortijdig schoolverlaters in hoofdstuk 9. Dit komt door het selecteren van een andere populatie bij het bepalen van voortijdig schoolverlaters en het gegeven dat iemand al op een eerder moment een startkwalificatie kan hebben behaald.

Kerncijfers: Hoogst behaalde opleidingsniveau 1999 en 2009, 25 tot 65 jaar

	1999	2009
	%	
Niveau		
Basisonderwijs	11	8
Vmbo, mbo 1, avo onderbouw	24	20
<i>w.o. avo-onderbouw</i>	7	6
Havo, vwo, mbo	41	41
<i>w.o. mbo 2 en 3</i>	18	15
<i>w.o. mbo 4</i>	15	19
<i>w.o. havo, vwo</i>	8	7
Hbo	15	20
Wo	8	11
onbekend	0	1
Richting		
Algemeen	28	21
Leraren	5	5
Humaniora, sociale wetenschap, communicatie en kunst	5	7
Economie, commercieel, management en administratie	15	17
Juridisch, bestuurlijk, openbare orde en veiligheid	3	3
Wiskunde, natuurwetenschap en informatica	2	3
Techniek	18	17
Agrarisch en milieu	3	3
Gezondheidszorg, sociale dienstverlening en verzorging	18	19
Horeca, toerisme, vrijetijdsbesteding, transport en logistiek	3	4
Onbekend	1	1

Hoge werktevredenheid geen garantie voor doorwerken tot pensioen

Meeste werknemers tevreden met het werk

- Acht op de tien werknemers (zeer) tevreden met hun werk
- Vrouwen vaker tevreden dan mannen

Werknemers met goede arbeidsomstandigheden vaker tevreden

- Hoe lager de fysieke belasting, hoe groter de werktevredenheid
- Met lastige collega's veel minder vaak tevreden

Vier op de tien werknemers willen doorwerken tot 65 jaar

- Percentage werknemers dat door wil werken in vier jaar verdubbeld
- Tevreden werknemers willen iets vaker doorwerken

Zwaar werk en niet tevreden

- Werknemers die zwaar werk doen willen minder vaak doorwerken
- Gezondheidszorg: zware omstandigheden, toch tevreden

Werknemers die fysiek en emotioneel zwaar werk doen, zijn vaak minder tevreden met het werk dan werknemers die hun werk gemakkelijk aankunnen. Een hoge mate van werktevredenheid is echter geen garantie dat werknemers ook meer bereid zijn om door te werken tot hun pensioenleeftijd.

Die bereidheid is de laatste jaren enorm toegenomen: in 2009 zijn tweemaal zoveel werknemers bereid om door te werken tot 65 jaar als in 2005.

1. Meeste werknemers tevreden met het werk

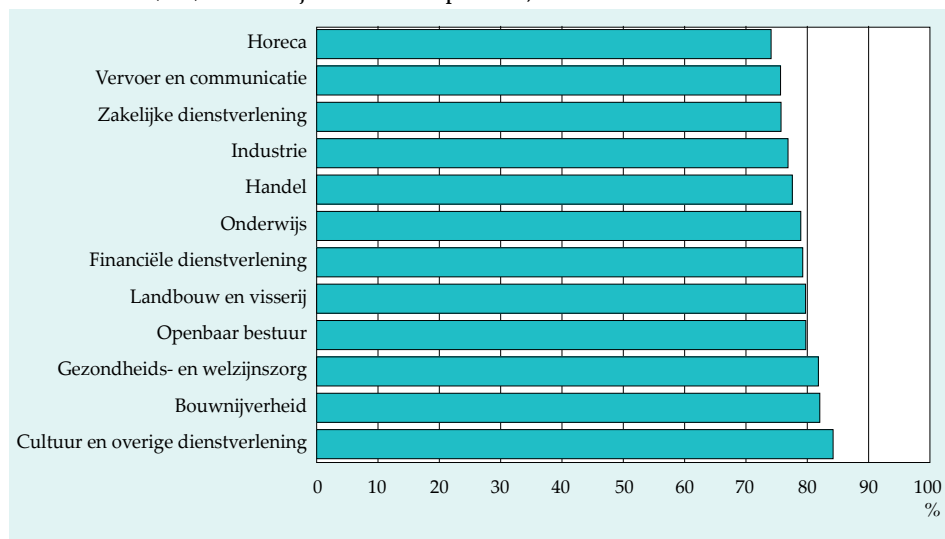
- Acht op de tien werknemers (zeer) tevreden met hun werk
- Vrouwen vaker tevreden dan mannen

De meeste werknemers zijn positief over hun werk. In 2009 zijn bijna acht op de tien werknemers tevreden of zeer tevreden met hun werk. Daarentegen is 7 procent van de werknemers ontevreden of zeer ontevreden en 15 procent is niet tevreden, maar ook niet ontevreden.

Vrouwen zijn vaker tevreden met hun werk dan mannen. Er is geen verband tussen leeftijd en tevredenheid: ouderen zijn even vaak tevreden met hun werk als jongeren. Het opleidingsniveau doet er wel toe: hoogopgeleiden zijn vaker tevreden dan laagopgeleiden.

De werktevredenheid varieert per bedrijfssector. In de sector cultuur en overige dienstverlening, de bouwnijverheid en de gezondheids- en welzijnszorg is meer dan 80 procent van de werknemers (zeer) tevreden met hun werk. Werknemers in de horeca, de sector vervoer en communicatie en de zakelijke dienstverlening zijn het minst vaak tevreden. In deze sectoren is ongeveer driekwart van de werknemers (zeer) tevreden. Voor verschillen in de verdeling van geslacht, leeftijdsopbouw en opleidingsniveau tussen de sectoren is gecorrigeerd.

Werknemers die (zeer) tevreden zijn met hun werk per sector, 2009

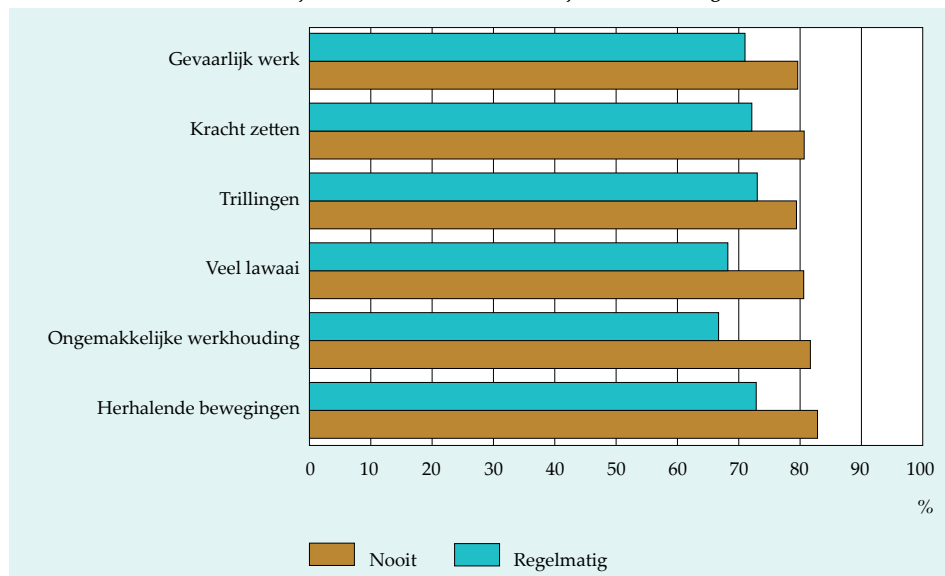

2. Werknemers met goede arbeidsomstandigheden vaker tevreden

- Hoe lager de fysieke belasting, hoe groter de werktevredenheid
- Met lastige collega's veel minder vaak tevreden

Werknemers die regelmatig gevaarlijk werk doen, veel kracht moeten gebruiken en regelmatig gebruik maken van trillende gereedschappen, apparaten of voertuigen, zijn minder tevreden dan werknemers die daar nooit mee te maken hebben. Ook mensen die werken in een lawaaiige omgeving, die in een ongemakkelijke houding werken en regelmatig herhalende bewegingen moeten maken, zijn minder tevreden dan werknemers die daar nooit mee te maken hebben.

Werknemers die (zeer) tevreden zijn met hun werk naar lichamelijke werkbelasting, 2009

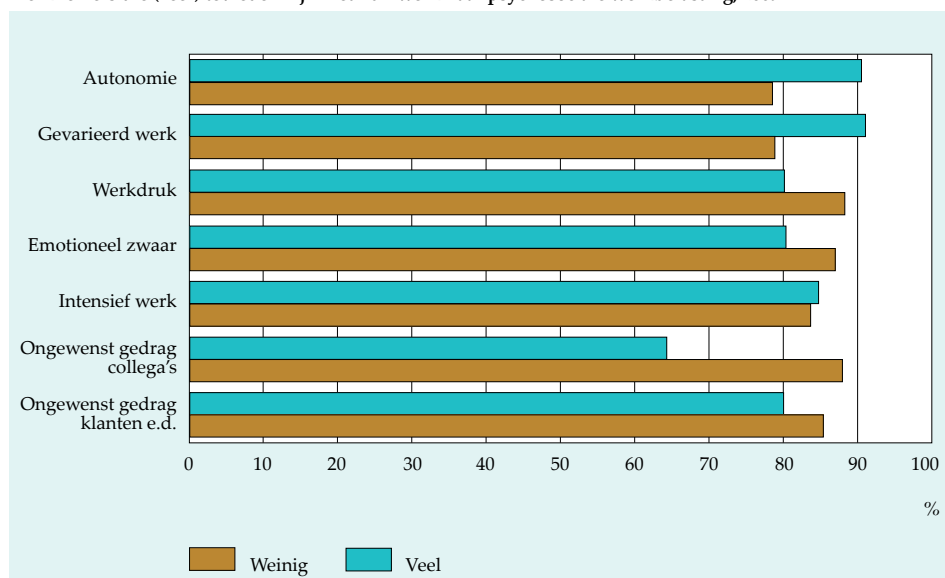
Bron: NEA 2009.

Werknemers die ongewenst gedrag van leidinggevenden of collega's meemaken, zoals intimidatie, lichamelijk geweld, pesten of ongewenste seksuele aandacht, zijn veel minder vaak tevreden met hun werk dan mensen die daar geen last van hebben. Het verband tussen tevredenheid en ongewenst gedrag door klanten, patiënten, leerlingen of passagiers is vergelijkbaar, maar minder sterk.

Werknemers die zelfstandig hun werk kunnen organiseren, zelf beslissen hoe ze hun werk uitvoeren, in welke volgorde zij hun werkzaamheden uitvoeren en in welk tempo, zijn vaker tevreden met hun werk dan werknemers die hun werkzaamheden niet zelf kunnen bepalen. Ook werknemers die gevarieerd werk hebben zijn vaker tevreden dan werknemers die geen afwisselend werk hebben. Ten slotte zijn ook werknemers die vaak onder hoge werkdruk moeten werken, of emotioneel zwaar werk hebben minder vaak tevreden dan werknemers die daar niet mee te maken hebben.

Van werk dat intensief nadenken, veel concentratie en/of aandacht vergt, is geen relatie vastgesteld met werktevredenheid. Werknemers die geconcentreerd hun werk doen zijn vrijwel even tevreden als werknemers met minder veeleisend werk.

Werknemers die (zeer) tevreden zijn met hun werk naar psychosociale werkbelasting, 2009

Bron: NEA 2009.

3. Vier op de tien werknemers willen doorwerken tot 65 jaar

- Percentage werknemers dat door wil werken in vier jaar verdubbeld
- Tevreden werknemers willen iets vaker doorwerken

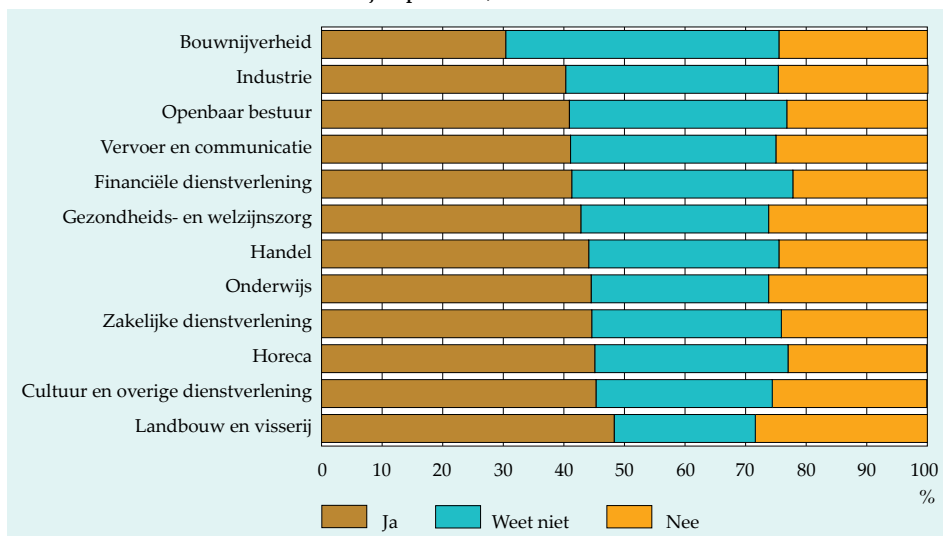
In 2009 geeft 42 procent van de werknemers aan dat ze tot hun 65ste door willen werken. In 2005 was nog maar 21 procent van de werknemers hiertoe bereid (Persbericht TNO/CBS, 6 mei 2010).

Mannen en vrouwen zijn ongeveer even vaak bereid om tot 65 jaar door te werken. Vrouwen geven wel vaker aan dat ze het nog niet weten. Zoals verwacht, weten jongeren vaak nog niet of ze tot de huidige pensioengerechtigde leeftijd willen blijven doorwerken. Ouderen geven juist vaker dan jongeren aan dat ze niet tot hun 65ste willen doorwerken.

Werknemers in de landbouw en visserij willen het vaakst doorwerken. Bijna de helft van hen geeft aan daartoe bereid te zijn. Overigens is het percentage werknemers dat niet wil doorwerken ook het hoogst in de landbouw en is het aandeel werknemers dat niet weet of ze willen doorwerken er het laagst.

Van de werknemers in de bouw wil slechts 30 procent tot 65 jaar aan de slag blijven. Dit percentage is veel lager dan in alle andere bedrijfssectoren. Mogelijk komt dit doordat werknemers in de bouw al op jonge leeftijd beginnen met werken, waardoor ze op jongere leeftijd dan andere werknemers de grens van veertig dienstjaren bereiken. Omdat relatief veel werknemers in de bouw fulltime werken, speelt de zware lichamelijke belas-

Werknemers die willen doorwerken tot 65 jaar per sector, 2009

Bron: NEA 2009.

ting gecombineerd met een relatief beperkte 'hersteltijd' (door verlof of parttime werk) ongetwijfeld ook een rol. Werknemers in de bouw geven vaker dan andere werknemers aan dat ze niet in staat zijn om tot hun 65ste door te werken en dat lichter werk ertoe zou kunnen bijdragen het werk langer voort te zetten (Koppes et al, 2010).

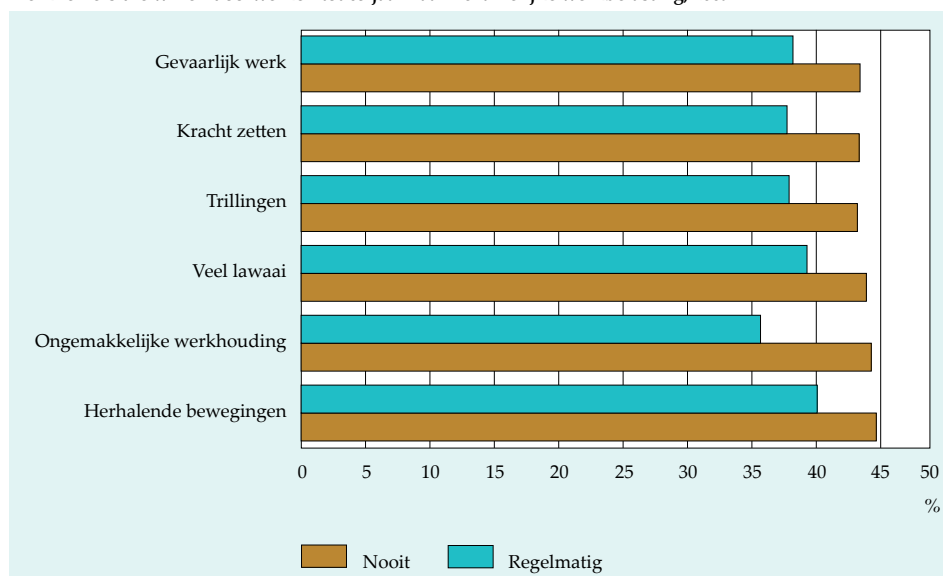
Het verband tussen werktevredenheid en de bereidheid om langer door te werken is zwak. Werknemers, die (zeer) tevreden zijn met hun werk willen iets vaker doorwerken en zeggen vaker dat ze het nog niet weten dan werknemers die (zeer) ontevreden zijn. Werknemers die niet tevreden zijn, maar ook niet ontevreden zijn, willen overigens het minst vaak doorwerken.

4. Zwaar werk en niet tevreden

- Werknemers die zwaar werk doen willen minder vaak doorwerken
- Gezondheidszorg: zware omstandigheden, toch tevreden

Er is een verband tussen de bereidheid om door te werken tot 65 jaar en zware arbeidsomstandigheden: werknemers die lichamelijk zwaar werk doen willen minder vaak doorwerken dan werknemers die niet zwaar worden belast. Vooral werknemers die regelmatig in een ongemakkelijke houding werken zijn niet vaak bereid om tot 65 jaar door te werken. Ook voor de andere aspecten van lichamelijke werkbelasting geldt dat werknemers

Werknemers die willen doorwerken tot 65 jaar naar lichamelijke werkbelasting, 2009

Bron: NEA 2009.

die zwaar belast worden niet vaak willen doorwerken. Mogelijk speelt ook hier het feit dat mensen met zwaar lichamelijk werk vaak op jongere leeftijd beginnen met werken een rol.

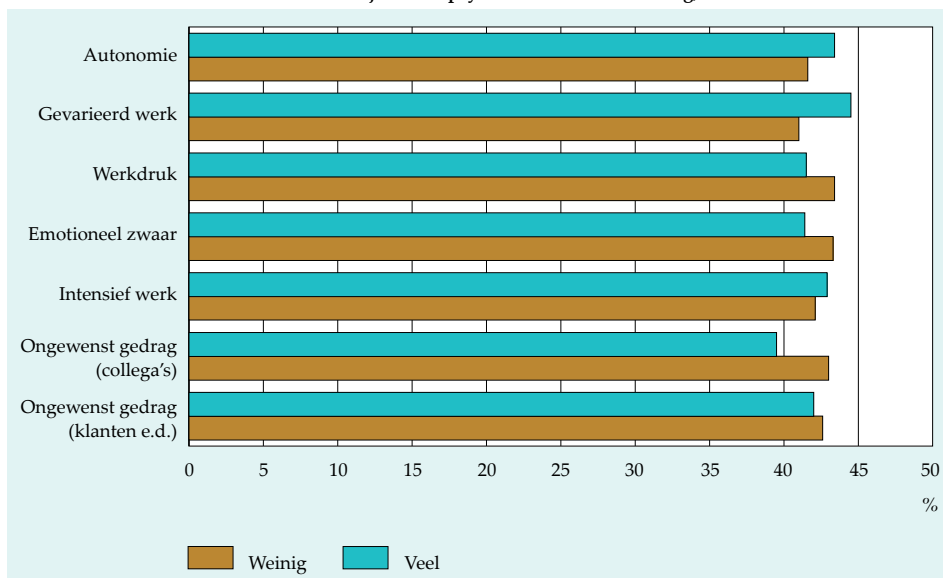
Het verband tussen zware psychosociale arbeidsomstandigheden en de bereidheid om door te werken is minder sterk. Werknemers met gevarieerd werk willen vaker doorwerken dan werknemers met eentonig werk. De bereidheid om al dan niet door te werken hangt ook samen met ongewenst gedrag van leidinggevend en collega's. Mensen die hiermee te maken hebben willen minder vaak doorwerken dan mensen die daar geen last van hebben. Verder zijn werknemers met een hoge werkdruk minder vaak bereid door te werken dan werknemers die geen hoge werkdruk hebben. Ook werknemers die emotioneel zwaar werk hebben willen minder vaak doorwerken.

Een lage autonomie, werk dat intensief is en veel aandacht vereist en ongewenst gedrag van klanten, patiënten en leerlingen blijken niet samen te hangen met de bereidheid om door te werken.

Zwaar werk en toch tevreden

Het komt voor: zwaar werk doen en toch tevreden zijn met het werk. Werknemers in de landbouw en visserij zijn het, terwijl zij de lichamelijke werkbelasting erg hoog vinden. Zij scoren op alle lichamelijke aspecten slecht. De psychosociale arbeidsomstandigheden zijn daarentegen relatief goed: ze hebben geen last van een hoge werkdruk, het werk is niet emotioneel zwaar en het vergt geen intensief nadenken. Ze hebben ook niet vaak te maken met ongewenst gedrag van collega's en klanten. Het werk kent echter weinig variatie. Ondanks de zware lichamelijke belasting willen zij het vaakst doorwerken tot 65 jaar.

Werknemers die willen doorwerken tot 65 jaar naar psychosociale werkbelasting, 2009

Bron: NEA 2009.

Relatief hoog is die bereidheid ook onder werknemers in de horeca. Zij zijn het minst tevreden met hun werk, maar scoren gunstig op de lichamelijke belastingsfactoren: het werk in de horeca is niet gevaarlijk en er wordt nauwelijks gewerkt met apparaten of voertuigen die trillen of schudden. Positief is ook dat zij het werk emotioneel niet veeleisend vinden.

In de bouw zijn er maar weinigen die tot 65 jaar willen doorwerken. Zij doen fysiek zwaar werk. Positief is dat zij het werk niet emotioneel zwaar vinden en dat ze niet vaak te maken hebben met ongewenst gedrag van collega's en klanten. Opvallend is dat veel werknemers in de bouw tevreden zijn met hun werk. Toch willen juist weinigen tot hun 65ste doorwerken.

De arbeidsomstandigheden van werknemers in de industrie zijn niet uitgesproken gunstig, maar ook niet ongunstig. Ze werken wel relatief vaak in een lawaaiige omgeving en hebben vaak te maken met ongewenst gedrag van collega's. Aan de andere kant hebben ze juist niet vaak last van vervelende klanten, en is de werkdruk niet hoog. Op de werknemers in de bouw na, willen werknemers in de industrie het minst vaak doorwerken tot hun 65ste.

Veel werknemers in de gezondheids- en welzijnszorg zijn negatief over hun arbeidsomstandigheden. Zij moeten vaak kracht gebruiken en in een ongemakkelijke houding werken, hebben een lage autonomie en een hoge werkdruk. Het werk is relatief vaak emo-

tioneel zwaar en intensief. Ook hebben werknemers in deze sector vaker dan gemiddeld last van ongewenst gedrag door patiënten, klanten e.d. Ook uit ander onderzoek blijkt dat verzorgende beroepen lichamelijk en psychosociaal zwaar belastend zijn (Kösters, 2008). Positief is dat het werk gevarieerd is, dat werknemers niet vaak dezelfde bewegingen achter elkaar hoeven te maken en dat ze weinig last hebben van lawaai. Ondanks de zware omstandigheden zijn werknemers in deze sector bovengemiddeld tevreden met hun werk. Onderzoek onder verpleegkundigen en verzorgenden laat zien dat verreweg de meeste van hen met plezier naar hun werk gaan en trots zijn om in de zorg te werken (De Veer, Verkaik en Francke, 2010).

Meer dan arbeidsomstandigheden

Duidelijk mag zijn dat werktevredenheid en de wil om door te werken door meer factoren worden bepaald dan arbeidsomstandigheden alleen. Werktevredenheid hangt bijvoorbeeld samen met het salaris, het maatschappelijk belang van bepaald werk, de status die het doen van bepaald werk geeft. De wil om door te werken hangt zo mogelijk van nog veel meer factoren af, zoals iemands gezondheid, de financiële situatie, de gezinssituatie en specifieke CAO-afspraken (Ybema, Geuskens en Oude Hengel, 2009).

In de analyse van het verband tussen werkbelasting enerzijds en tevredenheid of willen doorwerken anderzijds speelt ook het *healthy worker effect* een rol: werknemers, die zwaar werk verrichten, zijn relatief fit en gezond. Wellicht zijn ze daardoor ook vaker tevreden met hun werk en vaker bereid om door te werken dan werknemers die minder zwaar worden belast.

Toelichting

De cijfers voor dit hoofdstuk komen uit de Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden (NEA), een enquête onder werknemers tussen 15 en 65 jaar in Nederland. De NEA wordt vanaf 2005 jaarlijks uitgevoerd door TNO en het CBS. In 2009 was de respons 32 procent, resulterend in 22 768 respondenten die de vragenlijst op papier of via internet hebben ingevuld. De cijfers zijn gewogen naar geslacht, leeftijd, herkomst, opleidingsniveau, bedrijfstak, regio en stedelijkheid.

Zoals ieder onderzoek dat gebaseerd is op een steekproef hebben de uitkomsten van de NEA een onnauwkeurigheidsmarge. Meer informatie over de opzet van het onderzoek en de vragenlijst is te vinden in Koppes, de Vroome, Mol, Janssen en Van den Bossche (2010) en op de website van TNO(www.tno.nl/nea).

Omdat de bedrijfssectoren verschillen naar geslacht, leeftijdsopbouw en opleidingsniveau, is hiervoor bij de analyse gecorrigeerd. Alle analyses zijn uitgevoerd met behulp van Multiple Classification Analysis.

Referenties

Koppes, L., E. de Vroome, M. Mol, B. Janssen, S. van den Bossche, 2010. Nationale Enquête Arbeidsomstandigheden 2009. Methodologie en globale resultaten. Hoofddorp.

Kösters, L., 2008, Verzorgende beroepen psychisch en fysiek zwaar belastend. In: Sociaal-economische trends nr. 4, p. 27–31.

Persbericht TNO/CBS, Steeds meer werknemers willen doorwerken tot 65 jaar. Hoofddorp/Den Haag, 6 mei 2010.

Veer, A.J.E. de, R. Verkaik, A.L. Francke, 2010, Verpleegkundigen en verzorgenden met plezier naar het werk. In: Tijdschrift voor Verpleegkundigen nr. 5, p. 28–31.

Ybema, J.F., G. Geuskens, K. Oude Hengel, 2009, Oudere werknemers en langer doorwerken: secundaire analyses van de NEA, het NEA-cohortonderzoek en de WEA. Hoofddorp.

Kerncijfers: Tevredenheid met het werk en de bereidheid om door te werken tot 65 jaar naar geslacht, leeftijd, opleidingsniveau en bedrijfssector, 2009¹⁾

	Tevredenheid met werk			Doorwerken tot 65 jaar		
	(zeer) tevreden	neutraal	(zeer) ontevreden	ja	weet niet	nee
Geslacht						
Man	77,7	15,5	6,7	44,7	35,7	19,7
Vrouw	79,3	14,5	6,2	39,8	29,6	30,5
Leeftijd						
15 tot 25 jaar	79,6	13,2	7,2	45,2	24,1	30,7
25 tot 35 jaar	76,9	15,7	7,5	40,7	29,4	30,0
35 tot 45 jaar	78,3	15,0	6,7	43,8	30,6	25,6
45 tot 55 jaar	79,2	15,1	5,7	42,0	37,8	20,2
55 tot 65 jaar	78,6	16,1	5,3	40,6	42,0	17,3
Opleidingsniveau						
Laag	76,3	16,6	7,0	40,4	31,7	27,9
Middelbaar	78,0	15,6	6,4	40,6	34,2	25,2
Hoog	81,1	12,9	6,0	46,9	31,9	21,2
Bedrijfssector						
Landbouw en visserij	79,7	15,8	4,4	48,3	23,3	28,4
Industrie	76,9	16,8	6,3	40,3	35,1	24,7
Bouwnijverheid	82,0	13,3	4,7	30,4	45,1	24,5
Handel	77,6	15,9	6,5	44,1	31,4	24,5
Horeca	74,1	17,4	8,5	45,1	31,9	22,9
Vervoer en communicatie	75,6	17,7	6,6	41,1	33,9	25,0
Financiële dienstverlening	79,3	14,4	6,3	41,3	36,5	22,2
Zakelijke dienstverlening	75,7	15,9	8,3	44,6	31,3	24,1
Openbaar bestuur	79,8	14,7	5,5	40,9	35,9	23,2
Onderwijs	78,9	13,5	7,6	44,5	29,3	26,2
Gezondheids- en welzijnszorg	81,8	12,9	5,3	42,8	31,0	26,2
Cultuur en overige dienstverlening	84,2	11,2	4,6	45,3	29,1	25,5

¹⁾ De gegevens zijn gecorrigeerd voor geslacht, leeftijd en opleidingsniveau van de respondenten en wijken af van de cijfers die zijn gepubliceerd in de NEA 2009.

Gezondheid

Forse daling sterfte

Trends in sterfte en ziekenhuisopnamen

- Meer ziekenhuisopnamen
- Sterfte neemt af

Meer kankerpatiënten

- Meer nieuwe gevallen, minder sterfte
- Grootste sterfte door longkanker

Sterke daling sterfte hart- en vaatziekten

- Sterfte aan hart- vaatziekten in dertig jaar gehalveerd
- Minder sterfte vooral door betere diagnostiek en behandeling

Meer artrose, meer suikerziekte

- 71 duizend nieuwe gevallen van suikerziekte in 2007
- Meer suikerziekte door toename van overgewicht

De afgelopen dertig jaar is de sterfte fors gedaald. De sterfte aan hart- en vaatziekten is in dit tijdsbestek zelfs gehalveerd, bij kanker is de afname minder sterk. Daarentegen stijgt voor enkele ziekten het aantal ziekenhuisopnamen. Dat laatste kan duiden op een betere of intensievere behandeling. Het aantal patiënten met suikerziekte, artrose, kanker en hartritmestoornissen neemt echter toe.

1. Trends in sterfte en ziekenhuisopnamen

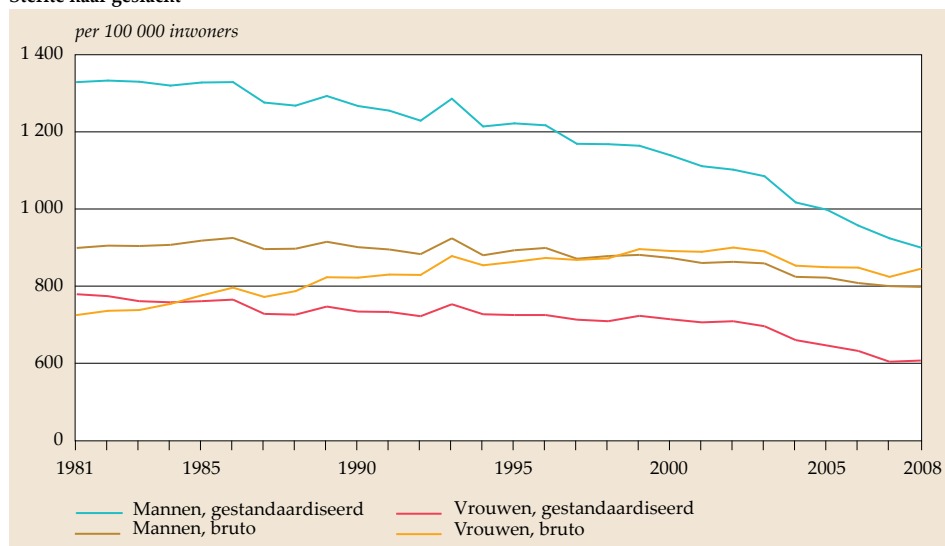
- Meer ziekenhuisopnamen
- Sterfte neemt af

De sterfte is in de afgelopen jaren gedaald terwijl het aantal ziekenhuisopnamen is gestegen. In de periode vanaf 1981 is de sterfte per 100 duizend personen van de bevolking, zowel bij mannen als vrouwen afgenomen. Bij mannen daalde de gestandaardiseerde sterfte met 32 procent, bij vrouwen was de afname met 22 procent minder sterk. Opvallend is dat vanaf 2004 de sterfte sterker daalt dan in de jaren ervoor. Uit de ongestandaardiseerde sterftcijfers blijkt dat er vóór 1999 meer mannen dan vrouwen overleden. Na 1999 is de bruto sterfte het hoogst bij vrouwen. Het aantal in het ziekenhuis opgenomen personen is redelijk stabiel tot 2001, daarna volgt een stijging. Deze stijging komt voor een deel door het wegwerken van wachtlijsten (Verweij en De Bruin, 2005). In 2008 is 14 procent van de vrouwen en 11 procent van de mannen in Nederland één of meer keer opgenomen geweest in het ziekenhuis. In 1995 was dit 11 procent en 9 procent. In totaal waren er in 2008 3,6 miljoen ziekenhuisopnamen.

2. Meer kankerpatiënten

- Meer nieuwe gevallen, minder sterfte
- Grootste sterfte door longkanker

Sterfte naar geslacht ¹⁾

¹⁾ Gestandaardiseerd naar totale Nederlandse bevolking, 2000.

Het aantal nieuwe gevallen van kanker in de bevolking (incidentie) stijgt bij vrouwen opvallend. De incidentie bij mannen is weliswaar hoger, maar het verschil met vrouwen neemt af. De sterfte aan kanker is het hoogst bij mannen, maar ook op dit punt worden de verschillen met vrouwen steeds kleiner. De afname in sterfte aan kanker is 25 procent bij mannen en 6 procent bij vrouwen.

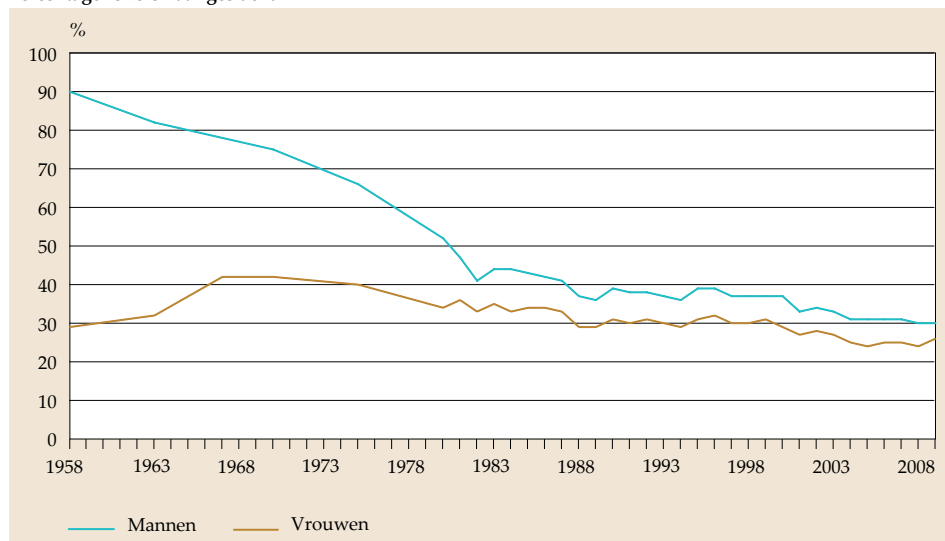
De stijgende incidentie zal behalve met nieuwe kankergevallen voor een deel ook samenhangen met vroegtijdige signalering (*screening*). Verder zullen betere behandelmethoden op termijn de overleving van personen met kanker doen toenemen. Recente cijfers wijzen uit dat de vijfjaarsoverleving van personen met kanker in de periode 1997–2002 en 2003–2007 geleidelijk is toegenomen van 40 procent tot 56 procent bij mannen en van 54 procent tot 62 procent bij vrouwen.

Van de vrouwen die in 2008 overleden, had 27 procent kanker als primaire doodsoorzaak. Bij mannen was dit met 34 procent nog iets meer. De meeste mannen en vrouwen stierven aan longkanker, gevolgd door borstkanker bij vrouwen, prostaatkanker bij mannen en dikkedarmkanker bij beide geslachten.

Longkanker

Bij longkanker is sprake van tegengestelde ontwikkelingen tussen mannen en vrouwen. Zowel de incidentie als de sterfte nemen af bij mannen en toe bij vrouwen. Bij vrouwen neemt ook het aantal ziekenhuisopnamen nog steeds toe, terwijl dit bij mannen vanaf

Percentage rokers naar geslacht

¹⁾ Gestandaardiseerd naar totale Nederlandse bevolking, 2000.

Bron: STIVORO.

2006 nauwelijks is gestegen. De bruto sterfte aan longkanker is bij mannen tussen 1981 en 2008 gedaald van 100 naar 79 per 100 duizend inwoners. Bij vrouwen stijgt de sterfte in dezelfde periode van 10 naar 43 per 100 duizend inwoners. Door de toename van de longkankersterfte bij vrouwen, daalt de totale kankersterfte bij vrouwen veel minder sterk dan bij mannen.

De gevonden verschillen tussen mannen en vrouwen hangen samen met ontwikkelingen in het roken. Het percentage rokers bij mannen is van 90 procent eind jaren vijftig gedaald naar 30 procent in 2009. Bij vrouwen is er eerst nog sprake van een stijging van 30 procent eind jaren vijftig naar ruim 40 procent eind jaren zestig, gevolgd door een geleidelijke daling naar 26 procent in 2009. Omdat longkanker zich pas tientallen jaren na de blootstelling aan sigarettenrook ontwikkelt, zullen de gevolgen van de afname in het roken bij vrouwen naar verwachting pas de komende jaren geleidelijk zichtbaar worden in de incidentie- en sterftcijfers. De overleving van patiënten met longkanker, vijf jaar na het vaststellen van de diagnose, veranderde overigens nauwelijks en was over de periode 2003–2007 14 procent.

Borstkanker

Het aantal nieuwe gevallen van borstkanker nam bij vrouwen tussen 1989 en 2008 met 24 procent toe. Het aantal ziekenhuisopnamen is van 1993 tot 2000 vrij stabiel op 200 per 100 duizend inwoners. In de periode 2000–2008 is het aantal ziekenhuisopnamen bijna verdubbeld. Deze stijging is toe te schrijven aan een spectaculaire toename – een meer dan verviervoudiging – van het aantal dagbehandelingen, wat vooral samenhangt met een ruimere toepassing van aanvullende chemotherapie en immunotherapie. De sterfte aan borstkanker is tussen 1989 en 2008 met 29 procent gedaald. De vijfjaarsoverleving aan borstkanker is tussen 1990 en 2005 toegenomen van 76 procent naar 85 procent. Dit hangt naast eerdere opsporing door bevolkingsonderzoek ook samen met ruimere toepassing van chemotherapie en hormonale therapie.

Dikkedarmkanker

Dikkedarmkanker, dat zowel colonkanker als rectum- of endeldarmkanker omvat, komt steeds vaker voor. Voor deze vormen van kanker is de stijging in de incidentie bij mannen respectievelijk 31 en 48 procent en is daarmee iets sterker dan de toename bij vrouwen van respectievelijk 18 en 41 procent. Het aantal ziekenhuisopnamen stijgt vanaf 2000 voor zowel colonkanker als rectumkanker.

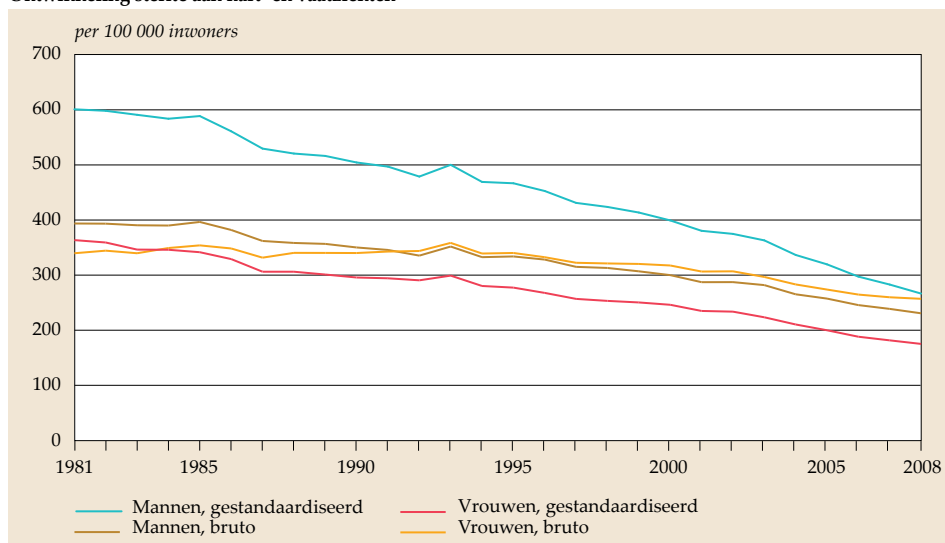
De sterfte is zowel bij mannen als vrouwen tussen 1989 en 2008 licht gedaald. In 2008 was de bruto sterfte bij mannen voor colonkanker en rectumkanker respectievelijk 23 en 8 per 100 duizend. Voor vrouwen waren deze getallen 23 en 6. De overleving van zowel colonkanker als rectumkanker is de laatste jaren iets toegenomen. De sterfte binnen vijf jaar na diagnose van colonkanker is 59 procent (2003–2007). Voor rectumkanker is dit 62 procent.

3. Sterke daling sterfte hart- en vaatziekten

- Sterfte aan hart- vaatziekten in dertig jaar gehalveerd
- Minder sterfte vooral door betere diagnostiek en behandeling

Samen met kanker vormen hart- en vaatziekten de belangrijkste diagnosegroep waaraan mensen overlijden. In 2008 omvatte elk van beide groepen rond de 30 procent van de sterfgevallen. De sterfte aan hart- en vaatziekten is in de afgelopen dertig jaar echter gehalveerd. Deze afname is sterker dan de eerder vermelde algemene daling van de sterfte. Ook bij hart- en vaatziekten is de dalende trend bij mannen sterker dan bij vrouwen.

Ontwikkeling sterfte aan hart- en vaatziekten¹⁾

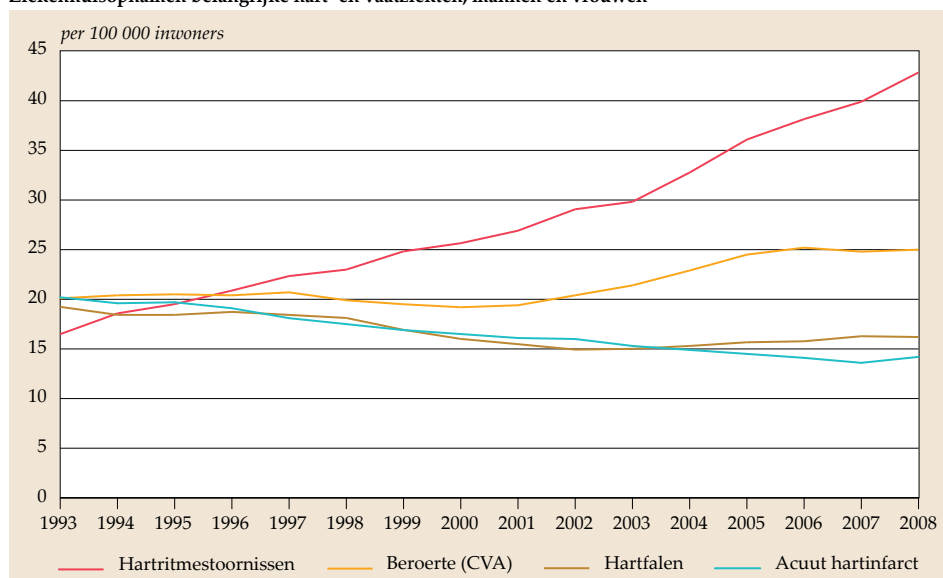

¹⁾ Gestandaardiseerd naar totale Nederlandse bevolking, 2000.

Ongeveer 70 procent van de sterfte aan hart- en vaatziekten in 2008 heeft als doodsoorzaak beroerte, acuut hartinfarct, hartfalen en hartritmestoornissen. De sterfte door een acuut hartinfarct daalde tussen 1981 en 2008 spectaculair met 76 procent, bij mannen en vrouwen. De sterfte door een beroerte nam met meer dan 55 procent af. Bij hartfalen is de daling van de sterfte minder groot. De sterfte door hartritmestoornissen neemt tot het midden jaren negentig toe, stabiliseert daarna en daalt weer vanaf 2003.

Anders dan de sterfte, is het aantal ziekenhuisopnamen voor hart- en vaatziekten de laatste jaren toegenomen. De stijging, die zich voordoet vanaf 2001, komt vooral door een toename van de opnamen voor hartritmestoornissen en voor beroerte. Het aantal ziekenhuisopnamen voor beroerte lijkt zich vanaf 2006 weer te stabiliseren. Bij hartfalen is de laatste jaren geen ontwikkeling te zien in het aantal ziekenhuisopnamen. De opnamen voor een acuut hartinfarct dalen tot 2007 continu.

Ziekenhuisopnamen belangrijke hart- en vaatziekten, mannen en vrouwen ¹⁾

¹⁾ Gestandaardiseerd naar totale Nederlandse bevolking, 2000.

Bron: CBS, Dutch Hospital Data.

Snellere herkenning, betere behandeling en preventie

De vermindering van de sterfte aan een acuut hartinfarct hangt onder andere samen met verbeterde diagnostiek en behandeling. Het gaat daarbij om snellere herkenning, reanimatie en defibrillatie en het vaker toepassen van trombolyse en dotterbehandelingen. Verder is het waarschijnlijk dat preventie heeft bijgedragen aan het verminderde aantal ziekenhuisopnamen voor een acuut hartinfarct en de teruglopende sterfte. Hierbij gaat het onder meer om behandeling van hoge bloeddruk en van verhoogd cholesterolgehalte in het bloed en om een daling van het aantal rokers. Het is mogelijk dat de sterkere daling van de sterfte aan een acuut hartinfarct bij mannen komt doordat de dalende trend in het aantal rokers zich in de vorige eeuw eerder inzette bij mannen dan bij vrouwen. Daarnaast is de grote toename van het gebruik van cholesterolverlagende medicijnen opvallend. Deze medicijnen zijn vanaf 1988 op de markt en hebben sindsdien een grote vlucht genomen. Al met al is het percentage mannen met een eerste hartinfarct tussen 1997 en 2007 met 33 procent gedaald. Bij vrouwen was de verandering niet significant (RIVM, 2010).

De sterfte aan een beroerte is vanaf 2003 sterker gedaald dan in de periode daarvoor, terwijl het aantal ziekenhuisopnamen tot 2006 is toegenomen. De daling van de sterfte hangt mogelijk samen met de toegenomen aandacht voor de zorg na een beroerte. Vanaf eind jaren negentig is het aantal *stroke services* sterk uitgebreid en is de behandeling van herseninfarcten in de acute fase agressiever geworden door het toedienen van trombolyse of

aspirine (Verschoor e.a., 2004). Het aantal personen dat voor het eerst een beroerte krijgt is tussen 1997 en 2007 niet significant veranderd. Het aantal mensen dat ooit een beroerte heeft gehad is in deze periode gestegen met 23 procent voor mannen en 31 procent voor vrouwen.

Meer ziekenhuisopnamen voor hartritmestoornissen, minder sterfte

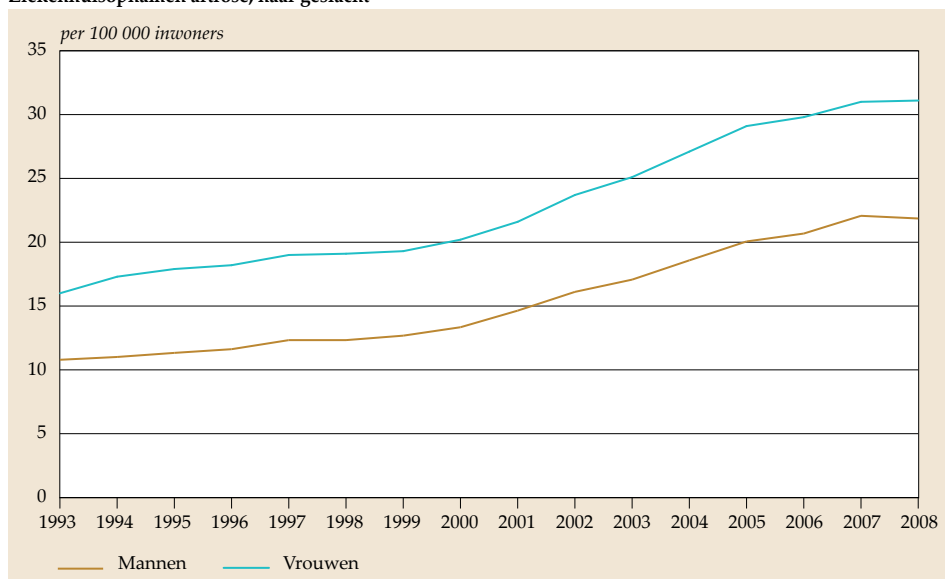
Het aantal ziekenhuisopnamen voor hartritmestoornissen stijgt al jaren onafgebroken, met een sterkere toename vanaf 2004. Die toename heeft vooral te maken met een sterke groei van het aantal ingrepen waarbij een defibrillator wordt geïmplantéerd of een catheterablatie (het met een katheter maken van littekenweefsel in de hartspier) wordt uitgevoerd (NHS, 2009). Opvallend is dat de toename van deze ingrepen samengaat met een daling van de sterfte.

Het aantal personen dat met hartritmestoornissen bij de huisarts komt neemt tegelijkertijd toe, van 9 per duizend inwoners in 2002 naar 11 per duizend inwoners in 2008.

4. Meer artrose, meer suikerziekte

- 71 duizend nieuwe gevallen van suikerziekte in 2007
- Meer suikerziekte door toename van overgewicht

Ziekenhuisopnamen artrose, naar geslacht ¹⁾

¹⁾ Gestandaardiseerd naar totale Nederlandse bevolking, 2000.

Bron: CBS, Dutch Hospital Data.

De incidentie van artrose in 2007 voor mannen was 35 duizend en voor vrouwen 70 duizend. In de periode 1997–2007 is de incidentie bij mannen toegenomen met 70 procent en bij vrouwen met 39 procent. De jaarprevalentie is in deze periode bij mannen gestegen met 25 procent en bij vrouwen met 16 procent. Het aantal ziekenhuisopnamen voor artrose stijgt eveneens. Vanaf 2001 is er sprake van een sterkere stijging dan in de jaren daarvoor, wat samenhangt met het wegwerken van wachtlijsten voor knie- en heupoperaties. De sterfte aan artrose is met minder dan twee personen per 100 duizend inwoners zeer laag.

Aantal personen met suikerziekte neemt toe

De incidentie van suikerziekte is tussen 1997 en 2007 bij mannen met 77 procent gestegen en bij vrouwen met 41 procent. In 2007 waren er 37 duizend nieuwe gevallen bij de mannen en 34 duizend bij de vrouwen. Op grond van huisartsencontacten is het aantal personen dat minstens een keer per jaar contact heeft met de huisarts in verband met diabetes toegenomen van 29 per duizend personen in de bevolking in 2002 naar 42 in 2008. Deze toename is voor mannen en vrouwen vrijwel gelijk.

De toename van diabetes hangt samen met de toename van overgewicht. De stijgende trend in overgewicht en ernstig overgewicht (obesitas) is al jaren aan de gang. Het percentage personen met obesitas is in de periode 1981–2009 bij mannen gestegen van 4 naar 11 procent en bij vrouwen van 6 naar 12 procent.

Minder chronische longziekten bij mannen

Het aantal nieuwe gevallen van chronische longziekten of COPD (chronische bronchitis en emfyseem) was 22,6 duizend bij mannen en 25,0 duizend bij vrouwen in 2007. In de periode 1997–2007 is de jaarprevalentie bij mannen gedaald met 21 procent, bij vrouwen is er geen duidelijke trend. Het aantal ziekenhuisopnamen voor COPD is voor vrouwen sinds 2002 licht aan het toenemen. Het aantal ziekenhuisopnamen in 2008 was 11,8 duizend voor mannen en 11,3 duizend voor vrouwen.

Vanaf eind jaren negentig daalt de sterfte aan chronische longziekten bij mannen, maar bij vrouwen stabiliseert deze zich. Een samenhang met ontwikkelingen bij het roken ligt voor de hand. Het lijkt erop dat de effecten van de daling van het aantal vrouwen dat rookt zich langzamerhand beginnen af te tekenen. De tijd tussen roken en het ontwikkelen van COPD is overigens korter dan de tijd tot het ontwikkelen van longkanker (RIVM, 2010).

5. Afsluitend

In de afgelopen dertig jaar is de sterfte in Nederland fors gedaald. Bij hart- en vaatziekten, met name acuut hartinfarct en beroerte, is de afname zelfs nog aanzienlijk sterker dan de algemene trend, bij kanker is de afname minder sterk.

Daarentegen stijgt voor enkele ziekten het aantal ziekenhuisopnamen, wat mogelijk kan duiden op een betere of intensievere behandeling. Eerder onderzoek wees wat dit betreft uit dat de kwaliteit van de zorg voor acuut hartinfarct en beroerte is toegenomen (Verweij e.a., 2007).

In een recente publicatie over ziekten in Nederland wordt geconcludeerd dat in de periode 1950–2000 de toename van de levensverwachting voor de helft kan worden toegeschreven aan verbeteringen in de gezondheidszorg (Mackenbach, 2010). In dezelfde publicatie wordt gesteld dat de medische zorg ook belangrijke verbeteringen heeft gebracht in de kwaliteit van leven. Feit is wel dat het aantal patiënten met suikerziekte, artrose, kanker en hartritmestoornissen toeneemt.

Toelichting

Standaardiseren

Bij het weergeven van langjarige ontwikkelingen in de tijd is rekening gehouden met veranderingen in de bevolkingssamenstelling door de sterfte- en ziekenhuiscijfers te standaardiseren met de leeftijdsverdeling van de totale Nederlandse bevolking van 2000 als referentie. De kankerincidentiecijfers zijn gestandaardiseerd naar de Europese Standaard bevolking van 1976. In het geval dat andere cijfers met kankerincidentiecijfers zijn vergeleken, is eveneens gestandaardiseerd naar deze populatie. Door standaardisatie kan goed inzicht worden verkregen in de voor leeftijd gecorrigeerde trends. De hoogte van de gestandaardiseerde cijfers hangt echter af van de wijze van standaardiseren. Gestandaardiseerde cijfers geven dus niet het werkelijke cijfer weer. Hiervoor moet gekeken worden naar de ongestandaardiseerde, bruto cijfers.

Bruto sterfte

Dit is de sterfte per 100 duizend personen van een betreffende bevolkingsgroep, waarbij niet is gestandaardiseerd voor veranderingen in de bevolking in de loop van de tijd.

Ziekenhuisopname

Bij ziekenhuisopnamen kan onderscheid gemaakt worden tussen dagopnamen (of dagverpleging) en klinische opnamen. Dagopnamen zijn opnamen voor geplande ingrepen, behandelingen of onderzoeken die binnen één dag kunnen worden afgerond. Klinische opnamen betreffen de overige ziekenhuisopnamen en duren meestal langer dan één dag. Voor klinische opnamen zijn gegevens vanaf 1981 beschikbaar, voor dagopnamen vanaf 1993.

Incidentie, prevalentie

De incidentie is gedefinieerd als het aantal nieuwe gevallen van een ziekte in een kalenderjaar. De prevalentie van een aandoening is het totaal aantal personen met de ziekte in een kalenderjaar (jaarprevalentie) of op 1 januari van het betreffende jaar (puntprevalentie).

Referenties

IKC, Kennisnetwerk Integrale Kankercentra (www.ikcnet.nl).

Mackenbach, J.P., 2010, Ziekte in Nederland. Volksgezondheid tussen biologie en politiek. Elsevier Gezondheidszorg, Amsterdam.

NHS, 2009, Hart- en vaatziekten in Nederland 2009. Cijfers over leefstijl- en risicofactoren, ziekte en sterfte. Nederlandse Hartstichting, Den Haag.

RIVM, 2010, Gezondheid en determinanten. Deelrapport van de VTV 2010. Van gezond naar beter. Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, Bilthoven.

STIVORO, Stichting Volksgezondheid en Roken (www.STIVORO.nl).

Verschoor, H. e.a., 2004, Stroke services anno 2003. Nederlandse Hartstichting, Den Haag.

Verweij, G.C.G. en A. de Bruin, 2005, Trends in klinische prevalentie van ziekten. In: O. van Hilten e.a. (red). Gezondheid en zorg in cijfers 2005, p. 23–34, CBS, Voorburg/Heerlen.

Verweij, G.C.G, R. Gijsen, A. de Bruin en G.P. Westert, 2007, Kwaliteitsindicatoren voor de gezondheidszorg 1995–2005. In: O. van Hilten e.a. (red)., Gezondheid en zorg in cijfers 2007, p. 29–46, CBS, Voorburg/Heerlen.

Volksgezondheid Toekomst Verkenning, Nationaal Kompas Volksgezondheid, RIVM, Bilthoven. (www.nationaalkompas.nl).

Kerncijfers: Ontwikkeling in incidentie en sterfte van enkele kankervormen, naar geslacht

	Incidentie			Sterfte		
	1989	2008	trend ¹⁾	1989	2008	trend ¹⁾
	per 100 000		%	per 100 000		%
Mannen						
Totaal kanker	444	484	7	304	228	–25
Longkanker	109	70	–40	110	66	–41
Colonkanker	31	43	31	22	19	–8
Rectumkanker	16	22	48	8	7	–15
Prostaatkanker	63	99	58	32	25	–24
Vrouwen						
Totaal kanker	309	401	27	164	155	–6
Longkanker	17	39	143	15	32	133
Colonkanker	27	33	18	17	14	–16
Rectumkanker	9	12	46	4	3	–17
Borstkanker	97	129	24	39	29	–29

¹⁾ Procentuele wijziging 1989–2008 op basis van lineaire regressie. Alle trends significant.

Bron: CBS, IKC, gestandaardiseerd naar Europese Standaardbevolking.

Positieve trends in (gezonde) levensverwachting

Levensverwachting stijgt nog steeds

- Levensverwachting in 2008 78,3 jaar voor mannen en 82,3 jaar voor vrouwen
- Stijging levensverwachting vooral door daling sterfte op hogere leeftijden

Recente ontwikkelingen in de gezonde levensverwachting

- Mannen leven iets langer zonder lichamelijke beperkingen
- Mannen en vrouwen leven even lang in goede geestelijke gezondheid

Geestelijke en lichamelijke gezondheidsklachten: werelden apart

- Lichamelijke beperkingen sterk leeftijdsafhankelijk
- Bij 65 jaar nog relatief veel jaren in goede geestelijke gezondheid

Hoogopgeleiden leven langer

- Hoogopgeleiden leven ongeveer 7 jaar langer
- Verschillen in levensverwachting tussen opleidingsgroepen ook nog bij 65 jaar

De levensverwachting is de laatste decennia toegenomen, zowel bij geboorte als op 65-jarige leeftijd. Mensen brengen ook meer jaren door in een goede geestelijke gezondheid en zonder lichamelijke beperkingen.

Het blijkt dat opleiding sterk onderscheidt: lager opgeleiden hebben een kortere levensverwachting dan hoger opgeleiden. Het verschil in levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen is nog groter, omdat lager opgeleiden vaker te maken hebben met lichamelijke beperkingen. Deze verschillen zijn er bij geboorte, maar ook op 65-jarige leeftijd.

1. Levensverwachting stijgt nog steeds

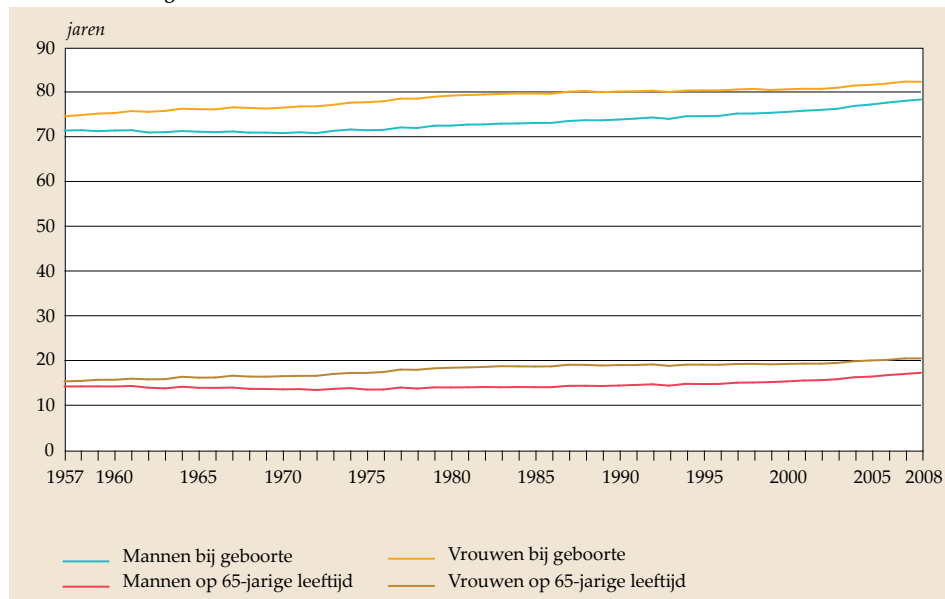
- Levensverwachting in 2008 78,3 jaar voor mannen en 82,3 jaar voor vrouwen
- Stijging levensverwachting vooral door daling sterfte op hogere leeftijden

Toen de AOW in 1957 werd ingevoerd was de levensverwachting voor een man bij geboorte 71,4 jaar en voor een vrouw 74,6 jaar. In 2008 was dit respectievelijk 78,3 jaar en 82,3 jaar. Vrouwen kunnen dus verwachten langer te leven dan mannen en het verschil is zelfs groter dan in 1957. Dit verschil is de laatste jaren echter weer aan het afnemen. Begin jaren tachtig bereikte het verschil in levensverwachting tussen mannen en vrouwen een hoogtepunt van 6,7 jaar, vanwege de toegenomen aan roken gerelateerde sterfte onder mannen. Omdat vrouwen later ook op grotere schaal zijn gaan roken en zij nu ook vaker sterven aan de gevolgen van het roken is het verschil in levensverwachting inmiddels teruggebracht tot 4 jaar (RIVM, 2010).

Dat de levensverwachting ook de laatste paar jaren nog behoorlijk is toegenomen kan voor een deel worden verklaard door de gunstige weersomstandigheden (geen periodes met extreem hoge of extreem lage temperaturen), het uitblijven van grote griepgolven en verbeteringen in de zorg (RIVM, 2010).

De levensverwachting van 65-jarigen is ook toegenomen sinds de invoering van de AOW, maar met minder jaren. Voor mannen nam de levensverwachting van 65-jarigen toe van 14,2 jaar in 1957 tot 17,3 jaar in 2008. Voor vrouwen steeg diezelfde verwachting van 15,3

Levensverwachting

tot 20,5 jaar. Ook de laatste jaren is de levensverwachting op 65-jarige leeftijd nog flink toegenomen. De totale stijging van de levensverwachting sinds 2002 is zelfs voor een groot deel toe te schrijven aan de relatief sterke daling van de sterfte op leeftijden vanaf 65 jaar (RIVM, 2010).

2. Recente ontwikkelingen in de gezonde levensverwachting

- Mannen leven iets langer zonder lichamelijke beperkingen
- Mannen en vrouwen leven even lang in goede geestelijke gezondheid

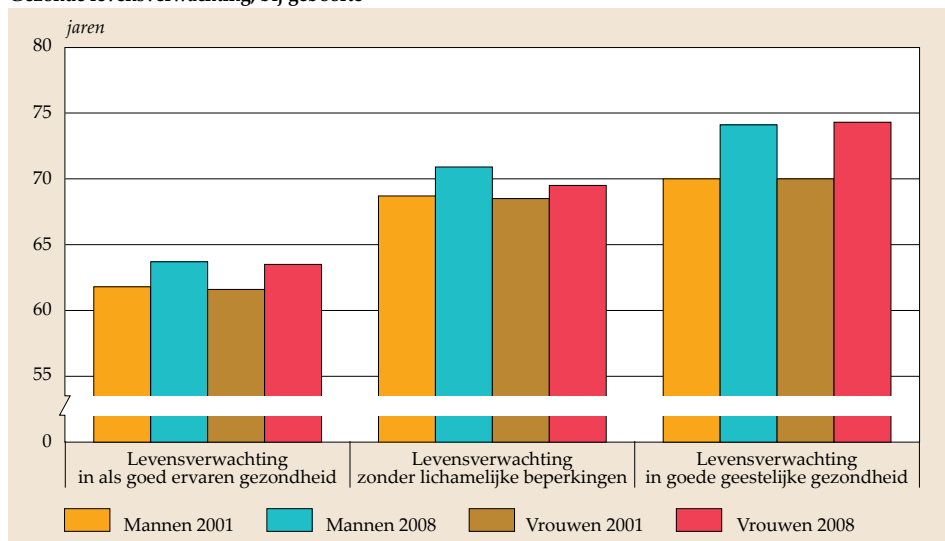
In 2008 konden mannen en vrouwen bij geboorte verwachten bijna 64 jaar in als goed ervaren gezondheid door te brengen. In 2001 was dit nog 62 jaar. Op 65-jarige leeftijd is de levensverwachting in als goed ervaren gezondheid nog ongeveer 11 jaar. Daarbij is de verwachting voor vrouwen iets hoger dan voor mannen.

In 2008 konden mannen bij geboorte verwachten gemiddeld 71 jaar zonder lichamelijke beperkingen te leven. Voor vrouwen was de verwachting met ruim 69 jaar iets lager. Vrouwen hebben een hogere levensverwachting dan mannen, maar ze leven dus gemiddeld meer jaren met een lichamelijke beperking.

Op 65-jarige leeftijd hebben mensen gemiddeld nog een levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen van 12 jaar. Het verschil tussen mannen en vrouwen is klein.

De laatste jaren is de levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen iets toegenomen, vooral bij mannen. Daarmee volgt de levensverwachting zonder beperkingen het

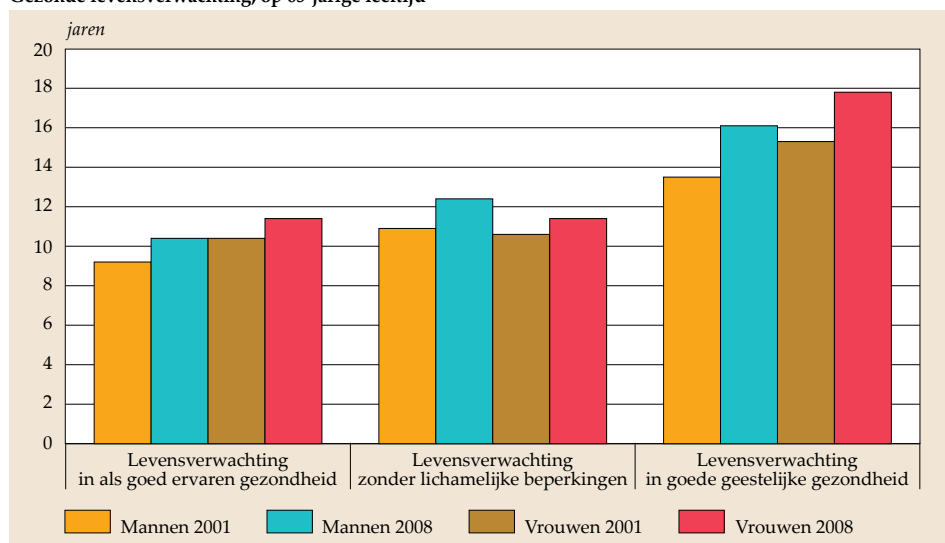
Gezonde levensverwachting, bij geboorte

patroon van de totale levensverwachting. Maar omdat de totale levensverwachting wat sterker is toegenomen dan de levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen, is ook het verwachte aantal jaren met beperkingen licht toegenomen.

In 2008 was de levensverwachting in goede geestelijke gezondheid 74 jaar bij geboorte. Dat gold voor zowel mannen als vrouwen. Sinds 2001 is deze verwachting met 4 jaar gestegen, een stijging die groter is dan die van de levensverwachting. Ook op 65-jarige leeftijd is de trend in de levensverwachting in goede geestelijke gezondheid positief. In 2008 resteerde op die leeftijd voor vrouwen nog 18 jaar in goede geestelijke gezondheid. Voor mannen was dit 16 jaar.

Gezonde levensverwachting, op 65-jarige leeftijd

3. *Geestelijke en lichamelijke gezondheidsklachten: werelden apart*

- Lichamelijke beperkingen sterk leeftijdsafhankelijk
- Bij 65 jaar nog relatief veel jaren in goede geestelijke gezondheid

De levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen bij geboorte verschilt maar een paar jaar van de levensverwachting in goede geestelijke gezondheid bij geboorte. Toch zijn er grote verschillen in de aard van beide verwachtingen.

Bij geboorte kon een man in 2008 verwachten 70,9 jaren van de levensverwachting van 78,3 jaren (91 procent) door te brengen zonder lichamelijke beperkingen, vrouwen maar

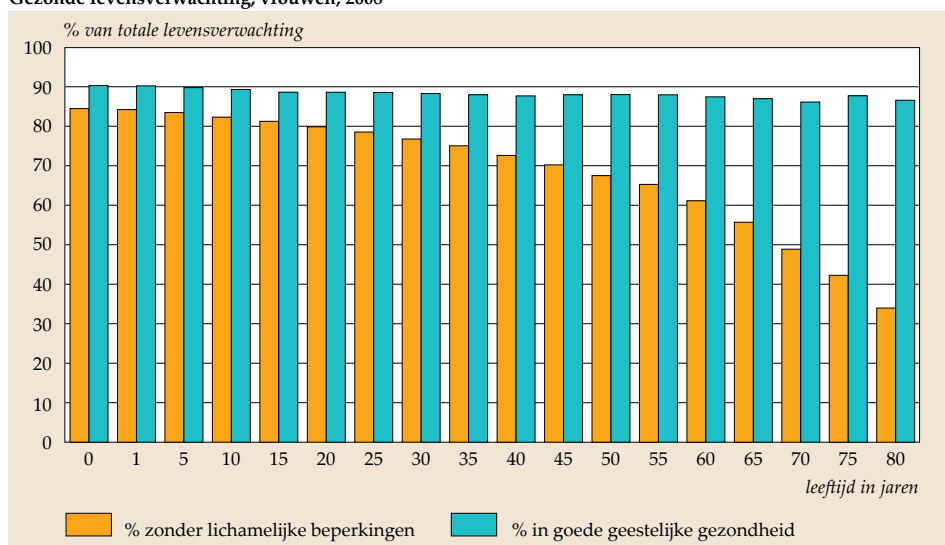
69,5 jaren van hun verwachte 82,3 levensjaren (84 procent). Vrouwen leven dus aanzienlijk meer jaren met lichamelijke beperkingen dan mannen.

Op 65-jarige leeftijd is het aandeel gezonde jaren van de resterende levensverwachting sterk gedaald. Mannen van 65 jaar oud kunnen gemiddeld verwachten nog maar ruim 12 jaar (72 procent) van hun resterende leven zonder lichamelijke beperkingen door te brengen. Vrouwen zelfs nog maar ruim 11 jaar (56 procent). Dat de aandelen 'gezonde' jaren op 65-jarige leeftijd zoveel lager zijn dan bij geboorte komt omdat lichamelijke beperkingen komen met de jaren. Tot aan middelbare leeftijd hebben maar weinig mensen lichamelijke beperkingen. Daarna neemt het aandeel mensen met beperkingen snel toe.

Bij de levensverwachting in goede geestelijke gezondheid is een heel ander patroon te ontwaren. Bij geboorte kon een man in 2008 verwachten 95 procent van zijn leven door te brengen in goede geestelijke gezondheid. Bij vrouwen is dit aandeel 90 procent. In tegenstelling tot de levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen zijn de aandelen van de jaren in goede geestelijke gezondheid op 65-jarige leeftijd niet veel lager dan bij geboorte, namelijk 93 procent bij mannen en 87 procent bij vrouwen.

Dat de levensverwachting in goede geestelijke gezondheid zich zo anders ontwikkelt, komt doordat geestelijke gezondheidsproblemen nauwelijks samenhangen met leeftijd. Op lagere leeftijden zijn er meer mensen met dergelijke problemen dan met lichamelijke beperkingen. Met de leeftijd neemt het aandeel mensen met geestelijke gezondheidsproblemen echter maar weinig toe. Op hogere leeftijd zijn er daarom veel meer mensen met lichamelijke beperkingen dan met een slechte geestelijke gezondheid.

Gezonde levensverwachting, vrouwen, 2008

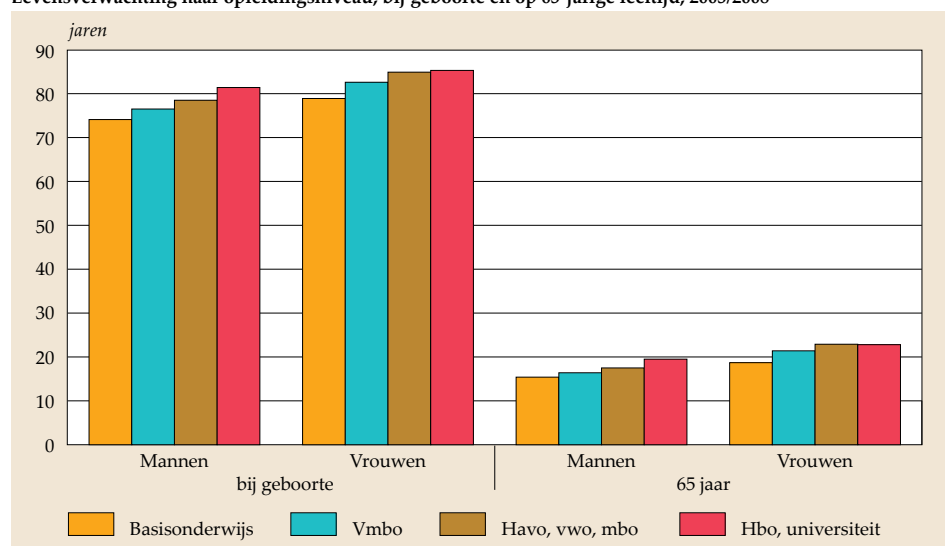
4. Hoogopgeleiden leven langer

- Hoogopgeleiden leven ongeveer 7 jaar langer
- Verschillen in levensverwachting tussen opleidingsgroepen ook nog bij 65 jaar

De verschillen in (gezonde) levensverwachting tussen hoogopgeleiden en laagopgeleiden zijn soms groter dan de verschillen tussen mannen en vrouwen. Het verschil in levensverwachting bij geboorte tussen mensen met het hoogste en het laagste opleidingsniveau is ongeveer 7 jaar. Mannen met hbo of universiteit hadden gemiddeld over de jaren 2005–2008 een levensverwachting van 81,4 jaar. Voor mannen met alleen basisonderwijs was dit 74,1 jaar. Bij vrouwen lagen deze cijfers op respectievelijk 85,3 en 78,9 jaar.

Ook op de leeftijd van 65 jaar resteren er nog verschillen in levensverwachting tussen de opleidingsniveaus. 65-jarige mannen met maximaal basisonderwijs hebben gemiddeld nog een levensverwachting van 15,4 jaar, tegen 19,5 jaar voor hoogopgeleide leeftijdgenoten. Vrouwen van dezelfde leeftijd die hbo of universiteit hebben afgerond, kunnen gemiddeld nog 22,8 jaar tegemoet zien.

Levensverwachting naar opleidingsniveau, bij geboorte en op 65-jarige leeftijd, 2005/2008

Grotere verschillen in gezonde levensverwachting tussen opleidingsniveaus

Hebben lager opgeleiden dan een kortere levensverwachting dan hoger opgeleiden, de verschillen in levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen zijn nog groter. Dat komt omdat lager opgeleiden niet alleen hogere sterftekansen hebben maar ook vaker te maken hebben met lichamelijke beperkingen. Een laagopgeleide man heeft een levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen van bijna 63 jaar. Voor een man met hbo of

universiteit is dit 77 jaar, een verschil van ruim 14 jaar. Bij vrouwen is het verschil zelfs 15 jaar. Vrouwen met maximaal basisonderwijs leven gemiddeld 60 jaren zonder beperkingen, de hoogst opgeleide maar liefst ruim 75 jaar.

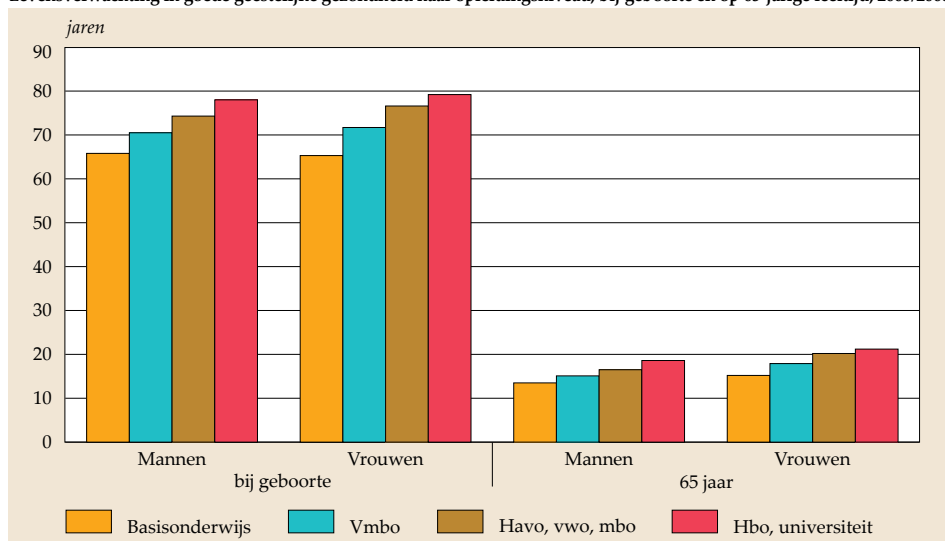
Verschillen tussen de diverse opleidingsgroepen zijn ook op 65-jarige leeftijd nog aanwezig. Het verwachte aantal jaren zonder lichamelijke beperkingen voor mannen van deze leeftijd met maximaal basisschool is 10, met maximaal vmbo is dit bijna 12 jaar, met havo, vwo of mbo ruim 13 jaar en met hbo of universiteit 16 jaar. Tussen het laagste en het hoogste opleidingsniveau zit op 65-jarige leeftijd dus nog een gat van zes jaar.

Bij vrouwen loopt de verwachting uiteen van 9 jaar voor de laagst opgeleiden tot bijna 15 jaar voor de 65-jarige vrouwen met hbo of universiteit.

De verschillen tussen de opleidingsniveaus zijn bij de levensverwachting in goede geestelijke gezondheid iets kleiner dan bij de levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen. Maar nog altijd lopen de verwachte aantallen gezonde jaren sterk uiteen. De levensverwachting in goede geestelijke gezondheid bij geboorte is 66 jaar voor laagopgeleide mannen. Deze verwachting loopt op tot 78 jaar voor de hoogst opgeleide mannen. Bij vrouwen is het verschil nog iets groter en kunnen de hoogst opgeleiden bijna 14 jaar meer in goede geestelijke gezondheid verwachten dan de laagst opgeleiden.

Ook bij de levensverwachting in goede geestelijke gezondheid blijven de verschillen bestaan op hogere leeftijd. Mannen van 65 jaar met hbo of universiteit kunnen gemiddeld nog 5 jaar in goede geestelijke gezondheid meer verwachten dan hun leeftijdsgenoten met maximaal basisonderwijs. Bij 65-jarige vrouwen is het verschil zelfs 6 jaar.

Levensverwachting in goede geestelijke gezondheid naar opleidingsniveau, bij geboorte en op 65-jarige leeftijd, 2005/2008

Toelichting

De levensverwachting in als goed ervaren gezondheid geeft inzicht in het verwachte aantal jaren dat mensen hun eigen gezondheid in het algemeen als goed of zeer goed evalueren. De levensverwachting zonder lichamelijke beperkingen geeft het verwachte aantal jaren zonder beperkingen op het gebied van horen, zien en bewegen.

Bij de levensverwachting in goede geestelijke gezondheid wordt de Mental Health Inventory (MHI-5) gebruikt als maat. De MHI-5 is een internationaal geaccepteerde standaardmaat voor de psychische gezondheid. In de MHI-5 wordt onder andere gevraagd of mensen zich neerslachtig, onrustig of ongelukkig voelen. Verder is er de levensverwachting zonder chronische ziektes.

De levensverwachting wordt berekend op basis van bevolkings- en sterfteaantallen. Deze data zijn integraal beschikbaar via de Gemeentelijke Basisadministratie.

Voor de berekening van de verschillende varianten van de gezonde levensverwachting wordt de levensverwachting gesplitst in een gezond en een ongezond deel. Daarvoor wordt de methode van Sullivan gebruikt (Jagger e.a., 2006). De benodigde gegevens over gezondheid zijn afkomstig uit de Gezondheidsenquête van het Centraal Bureau voor de Statistiek. Gegevens over opleiding zijn afkomstig uit de Gezondheidsenquête en de Enquête Beroepsbevolking van het CBS. Om het opleidingsniveau van mensen jonger dan 25 jaar te bepalen wordt gekeken naar het opleidingsniveau van de ouders/verzorgers of het niveau van de actuele opleiding. Omdat de meeste cijfers over (gezonde) levensverwachting mede afhankelijk zijn van data uit enquêtes, zijn de uitkomsten omgeven door marges.

Detailinformatie over de bron is beschikbaar op de website van het CBS. (www.cbs.nl)

Referenties

Jagger, C., B. Cox en S. Le Roy, 2006, Health expectancy Calculation by the Sullivan Method. Third Edition. EHEMU Technical report, September 2006.

RIVM, 2010, Gezondheid en determinanten. Deelrapport van de VTV 2010. Van gezond naar beter. Rijksinstituut voor Volksgezondheid, Bilthoven.

Kerncijfers: (Gezonde) levensverwachting

	Levens- verwachting	Levens- verwachting in als goed ervaren gezondheid	Levens- verwachting zonder lichame- lijke beperkingen	Levens- verwachting zonder chroni- sche ziektes	Levens- verwachting in goede geestelijke gezondheid
Totaal 2008	<i>jaren (standaardfout)</i>				
<i>Mannen</i>					
bij geboorte	78,3	63,7 (0,5)	70,9 (.)	48,4 (0,6)	74,1 (.)
op 65-jarige leeftijd	17,3	10,4 (0,4)	12,4 (0,4)	4,3 (0,3)	16,1 (0,2)
<i>Vrouwen</i>					
bij geboorte	82,3	63,5 (0,5)	69,5 (.)	42,4 (0,6)	74,3 (.)
op 65-jarige leeftijd	20,5	11,4 (0,4)	11,4 (0,4)	3,9 (0,3)	17,8 (0,3)
Opleidingsniveau 2005/2008					
<i>Mannen</i>					
bij geboorte*					
basisonderwijs	74,1 (0,3)	53,1 (0,6)	62,5 (0,5)	43,0 (0,6)	65,8 (0,5)
vmbo	76,5 (0,1)	60,1 (0,5)	67,6 (0,4)	46,0 (0,6)	70,5 (0,4)
havo, vwo, mbo	78,5 (0,1)	65,1 (0,4)	71,8 (0,3)	46,9 (0,4)	74,3 (0,3)
hbo, universiteit	81,4 (0,1)	72,3 (0,5)	76,8 (0,4)	52,4 (0,6)	78,0 (0,3)
op 65-jarige leeftijd					
basisonderwijs	15,4 (0,1)	7,8 (0,3)	10,0 (0,3)	3,5 (0,3)	13,5 (0,2)
vmbo	16,4 (0,1)	9,9 (0,4)	11,7 (0,3)	4,6 (0,3)	15,1 (0,2)
havo, vwo, mbo	17,5 (0,1)	11,0 (0,4)	13,4 (0,3)	3,7 (0,3)	16,5 (0,2)
hbo, universiteit	19,5 (0,1)	15,3 (0,4)	15,9 (0,4)	5,9 (0,5)	18,6 (0,2)
<i>Vrouwen</i>					
bij geboorte*					
basisonderwijs	78,9 (0,3)	52,2 (0,6)	60,1 (0,5)	37,6 (0,6)	65,3 (0,6)
vmbo	82,6 (0,1)	60,9 (0,6)	68,2 (0,5)	39,0 (0,6)	71,7 (0,5)
havo, vwo, mbo	84,9 (0,1)	66,9 (0,6)	72,5 (0,6)	43,0 (0,6)	76,6 (0,5)
hbo, universiteit	85,3 (0,2)	72,8 (0,8)	75,4 (0,8)	46,4 (0,8)	79,2 (0,5)
op 65-jarige leeftijd					
basisonderwijs	18,7 (0,1)	8,5 (0,3)	9,0 (0,3)	3,0 (0,2)	15,2 (0,2)
vmbo	21,4 (0,1)	12,2 (0,4)	13,2 (0,4)	3,9 (0,3)	17,9 (0,3)
havo, vwo, mbo	22,9 (0,1)	13,8 (0,6)	13,9 (0,6)	4,4 (0,4)	20,2 (0,4)
hbo, universiteit	22,8 (0,2)	16,5 (0,8)	14,7 (0,8)	4,2 (0,6)	21,2 (0,4)

* Bij de bepaling van de (gezonde) levensverwachting naar opleidingsniveau worden personen jonger dan 25 jaar ingedeeld op basis van het opleidingsniveau van de ouders/verzorger of het niveau van de actuele opleiding. Dit omdat kinderen en jongvolwassenen hun opleidingscarrière vaak nog niet hebben afgerond.

Maatschap- pelijke participatie en vertrouwen

Hoogopgeleiden meer vertrouwen in politiek en instituties

Vier op de tien Nederlanders politiek actief

- Deelname aan politieke activiteiten stabiel gebleven
- Vooral opkomst in Limburg laag

Scepsis over politiek

- Cynisme over politiek tussen 2006 en 2010 gelijk gebleven
- Vooral ouderen en lager opgeleiden hebben weinig vertrouwen in de politiek

Meer vertrouwen in instituties

- Meer vertrouwen onder jongeren en hoger opgeleiden
- Vooral laag vertrouwen in de pers

Driekwart tevreden over democratie in Nederland

- Alleen hoogst opgeleiden wensen verdere Europese integratie
- Houding ten opzichte van Europese eenwording is positiever geworden

De laatste jaren zijn er signalen dat er een kloof aan het ontstaan is tussen de burger en de politieke elite: mensen zouden steeds meer het gevoel hebben dat politiek hen niet aangaat en dat zij er ook weinig invloed op kunnen uitoefenen. Een dergelijke situatie is niet bevorderlijk voor de sociale samenhang. Dit hoofdstuk gaat na hoe het staat met de politieke betrokkenheid van de Nederlandse bevolking en hun vertrouwen in democratie en politieke en maatschappelijke instituties.

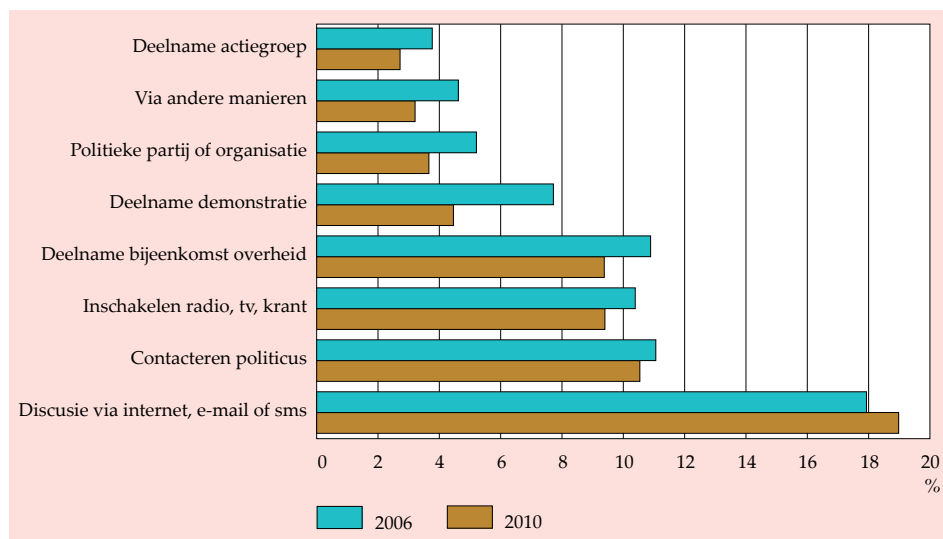
1. Vier op de tien Nederlanders politiek actief

- Deelname aan politieke activiteiten stabiel gebleven
- Vooral opkomst in Limburg laag

Van de Nederlanders is 37 procent politiek actief. Deze groep heeft de laatste vijf jaar geprobeerd invloed uit te oefenen op politici of op de overheid. In de meeste gevallen – 19 procent – gebeurde dit via internet, e-mail of sms. 11 procent zocht contact met politici, 9 procent nam deel aan een bijeenkomst van de overheid en 9 procent schakelde radio, tv of de krant in. Een kleiner deel kiest ervoor om te demonstreren (5 procent) en om invloed uit te oefenen via een politieke partij of organisatie (4 procent) of via een actiegroep (3 procent). Ten opzichte van 2006 is de deelname aan dergelijke acties gelijk gebleven: destijds was 36 procent politiek actief. Terwijl er nauwelijks meer gebruik gemaakt wordt van het internet om te proberen de politiek te beïnvloeden, is er iets minder animo om dit via de meer actieve vormen te doen, zoals via een protestmars, protestactie of demonstratie.

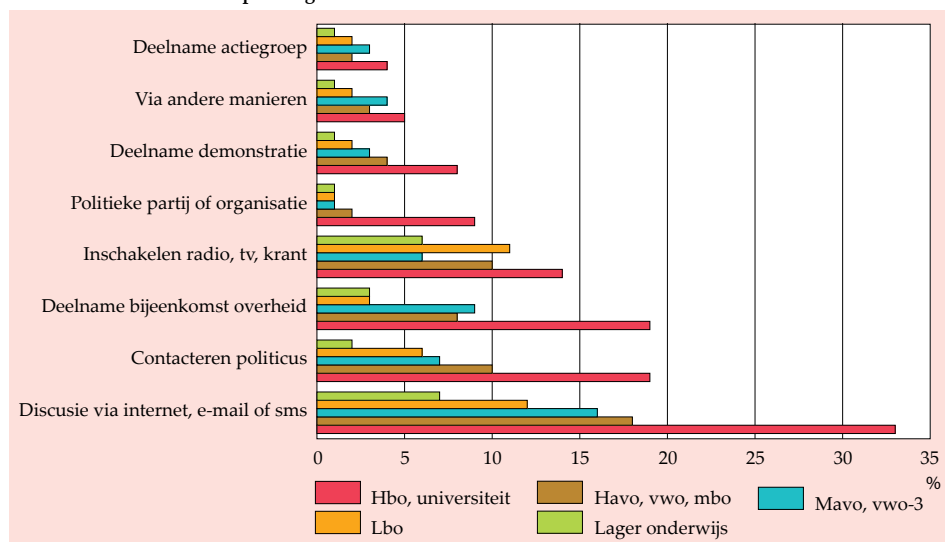
Mannen zijn politiek actiever dan vrouwen: 41 procent om 33 procent. Mannen maken frequenter gebruik van het internet om invloed uit te oefenen, benaderen vaker politici of een politieke partij en nemen vaker deel aan een bijeenkomst. Tussen de leeftijdsgroepen zijn de verschillen tot 65 jaar niet zo groot. De deelname aan dergelijke politieke activiteiten is echter met 29 procent onder de 65–74-jarigen en 11 procent onder de 75-plussers beduidend geringer. Dit wordt voor een belangrijk deel veroorzaakt doordat ouderen veel minder gebruik maken van het internet om invloed op de politiek uit te oefenen.

Politieke activiteiten in 2006 en 2010

Lager opgeleiden zijn minder politiek actief dan hoger opgeleiden. Van de laagst opgeleiden heeft 14 procent meegedaan aan een actie om de politiek te beïnvloeden, tegenover 54 procent van de hbo'ers of universitair geschoolden. Dit geldt ook voor de verschillende vormen van politieke activiteiten. Vooral de hoogst opgeleiden onderscheiden zich van alle andere opleidingsgroepen met een twee keer zo groot gebruik van het internet, het contacteren van een politicus, het inschakelen van een politieke partij, en het deelnemen aan bijeenkomsten die door de overheid zijn georganiseerd.

Politieke activiteiten naar opleiding

Ongeveer een op de vijf personen is bereid actie te ondernemen als de Tweede Kamer een wetsvoorstel zou behandelen dat zij onrechtvaardig of verkeerd vinden en zou daar proberen iets tegen te doen. Ook kunnen mensen proberen de politiek te beïnvloeden door bepaalde organisaties en actiegroepen te ondersteunen. Zo is een kwart van het electoraat lid van een milieu- of natuurorganisatie en een op de zes van een organisatie die zich richt op de Derde Wereld, mensenrechten of vrede.

Opkomst bij Tweede Kamerverkiezingen in 2010 relatief laag

Op 9 juni 2010 heeft de kiezer gestemd. Met 75,4 procent bleef de opkomst beduidend achter bij de verkiezingen van 22 november 2006: destijds ging ruim 80 procent naar de stembus. De opkomst van het Limburgse electoraat was met 72,9 procent het laagst. In de provincie Utrecht was met 79,3 procent de opkomst het hoogst.

Hoewel de landelijke opkomst fors is gezakt, doen nog steeds bijna drie op de vier stemgerechtigden mee aan de parlementsverkiezingen. Internationaal gezien is dat een hoge opkomst. De belangstelling voor Europa blijft daar ver bij achter. Met krap 37 procent

bungelt Nederland binnen Europa in de onderste regionen. In het verleden was er meer animo voor Europa. Zo ging bij de eerste rechtstreekse verkiezingen om het Europese parlement samen te stellen, in 1979, nog 58 procent naar het stemlokaal.

2. *Scepsis over politiek*

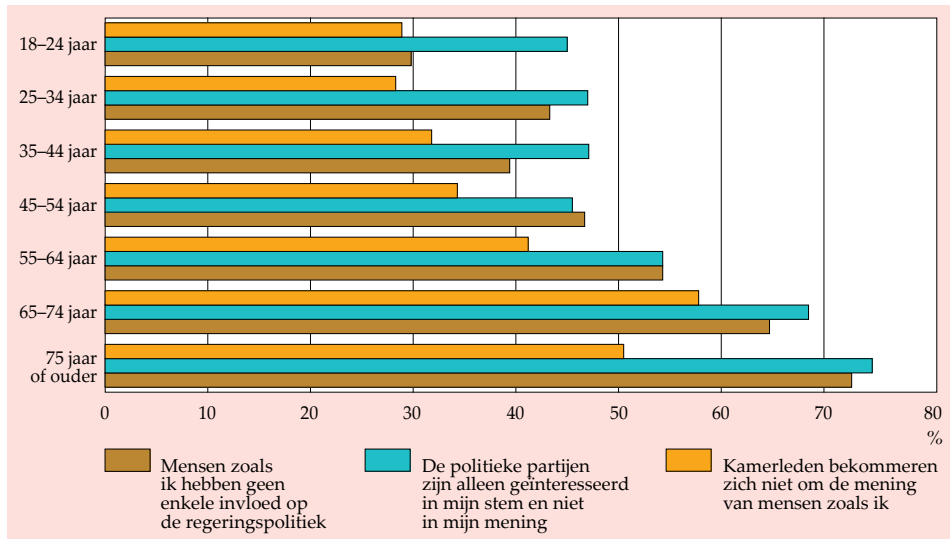
- Cynisme over politiek tussen 2006 en 2010 gelijk gebleven
- Vooral ouderen en lager opgeleiden hebben weinig vertrouwen in de politiek

Politieke betrokkenheid, zoals stemmen, wordt mede bepaald door het vertrouwen van de burger in de politiek. Het electoraat toont zich nogal verdeeld over de band van de politiek met de kiezer. Zo is 37 procent het eens met de stelling ‘Kamerleden bekommeren zich niet om de mening van mensen zoals ik’, 49 procent vindt dat ‘mensen zoals ik geen enkele invloed op de regeringspolitiek hebben’ en 52 procent is van mening dat ‘de politieke partijen alleen geïnteresseerd zijn in mijn stem en niet in mijn mening’. Ten opzichte van 2006 is dit vertrouwen in de politiek nauwelijks veranderd: destijds onderschreef respectievelijk 40, 44 en 51 procent deze stellingen.

Ook is het cynisme over de politiek ten opzichte van 2006 nagenoeg gelijk gebleven. Zo vindt nog steeds bijna iedereen, 92 procent, dat politici ‘tegen beter weten in meer beloven dan ze kunnen waarmaken’. Iets minder dan de helft van de Nederlanders is van mening dat ‘je eerder Kamerlid wordt door politieke vrienden dan door bekwaamheden’. En 44 procent is van mening dat ‘ministers en staatssecretarissen vooral op hun eigen belang uit zijn’. Het cynisme over de politiek was in het verleden beduidend geringer: in 1977 kregen deze drie opvattingen steun van respectievelijk 79, 45 en 32 procent.

Mannen en vrouwen verschillen niet qua politiek vertrouwen. Ook zijn de verschillen in politiek cynisme niet groot. Ouderen hebben wel beduidend minder politiek vertrouwen dan jongeren, en tonen zich vooral cynischer over de politiek. Ook zijn er discrepanties tussen de opleidingsgroepen. Het politiek vertrouwen is beduidend groter onder de hoger opgeleiden. Zo vindt 55 van de laagst opgeleiden dat Kamerleden zich niet om hun mening bekommeren, 70 procent dat ze geen invloed op de regeringspolitiek hebben, en 81 procent dat de politieke partijen niet geïnteresseerd zijn in hun mening. Met respectievelijk 17, 31 en 33 procent krijgen deze opvattingen veel minder steun onder de groep met een hbo-diploma of een afgeronde universitaire opleiding. Een hoger onderwijsniveau impliceert ook een minder cynische houding tegenover de politiek. Dat politici zich niet houden aan hun belofes vindt 93 procent van de laagst opgeleiden, van de hoogst opgeleiden 89 procent. Blijkbaar is een overgrote meerderheid onder alle onderwijsgroepen hiervan overtuigd. Dat politici vooral op eigenbelang uit zijn, en dat je politieke vrienden er voor zorgen dat je Kamerlid wordt vindt een duidelijke meerderheid van 74 en 63 procent van de laagst opgeleiden. Bij de hoogst opgeleiden is dit nog maar 24 en 38 procent.

Politiek vertrouwen naar leeftijd

3. Meer vertrouwen in instituties

- Meer vertrouwen onder jongeren en hoger opgeleiden
- Vooral laag vertrouwen in de pers

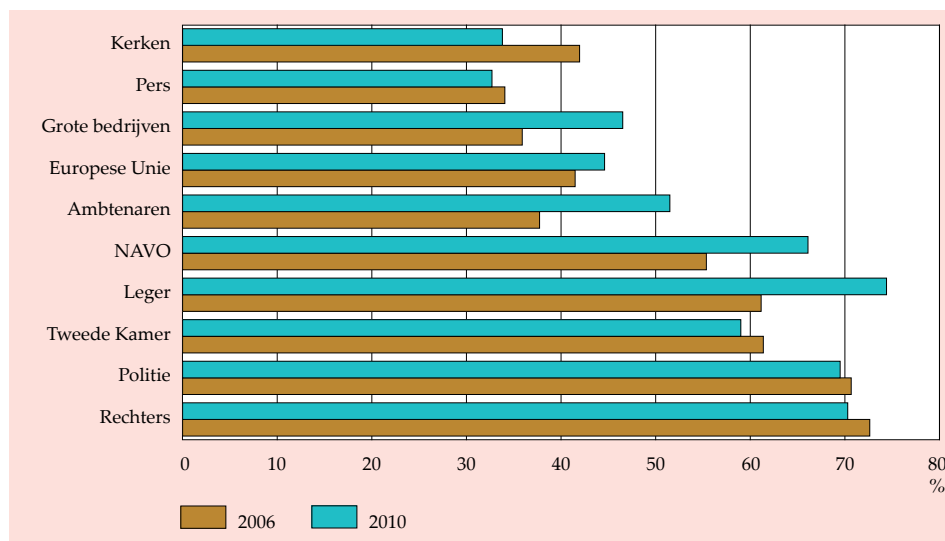
Naast 'het meedoen' in de samenleving, is ook het vertrouwen een belangrijke richtingwijzer voor de betrokkenheid van de burgers met de samenleving. Contacten tussen mensen vinden vaak in allerlei vormen van netwerken plaats waar gemeenschappelijke waarden worden gedeeld. Zo kunnen vertrouwensbanden tussen burgers het handelen in het belang van de groep of gemeenschap vergroten. Ook kunnen contacten tussen mensen onderling resulteren in een groter vertrouwen. Hoewel meer participatie telkens gepaard gaat met meer onderling vertrouwen, is de causaliteit – wat is de oorzaak en wat het gevolg – lastig te duiden.

De teneur in de media en de politiek is vooral dat het vertrouwen op zijn retour is: de burgers zouden een gebrekkig en afnemend vertrouwen hebben in elkaar, alsook in maatschappelijke en politieke instituties (SER, 2009). Uit Europees onderzoek blijkt echter dat in de periode 2002-2008 het vertrouwen in de medemens en in instituties niet is afgebrokkeld, maar juist iets is gegroeid. Naast het onderlinge vertrouwen, is tussen 2002 en 2008 eveneens het vertrouwen van de bevolking in het parlement, in politici, en in politieke partijen met enkele procentpunten toegenomen. Toch heeft slechts een krappe meerderheid hier vertrouwen in en koestert ongeveer een kwart van de bevolking vooral wantrouwen jegens deze nationale politieke instituten en actoren. De rest neemt hierover een neutrale positie in. Een identiek patroon betreft de vertrouwensbasis voor de internationale

instellingen: het Europese parlement en de Verenigde Naties. Ook het vertrouwen in de rechtspraak en politie is tussen 2002 en 2008 groter geworden.

Dit beeld van een toenemend vertrouwen zien we deels ook terug op basis van recent onderzoek onder het electoraat. Tussen 2006 en 2010 is het vertrouwen in de NAVO, grote bedrijven, ambtenaren en het leger toegenomen. Slechts bij de kerken is er sprake van een duidelijke afname. Het vertrouwen in de pers is in beide jaren onverminderd laag: slechts een op de drie vertrouwt de media. Onder degenen die slechts enkele keren per maand of vrijwel nooit een krant lezen is het vertrouwen in de pers iets lager dan bij de meer frequente krantlezers.

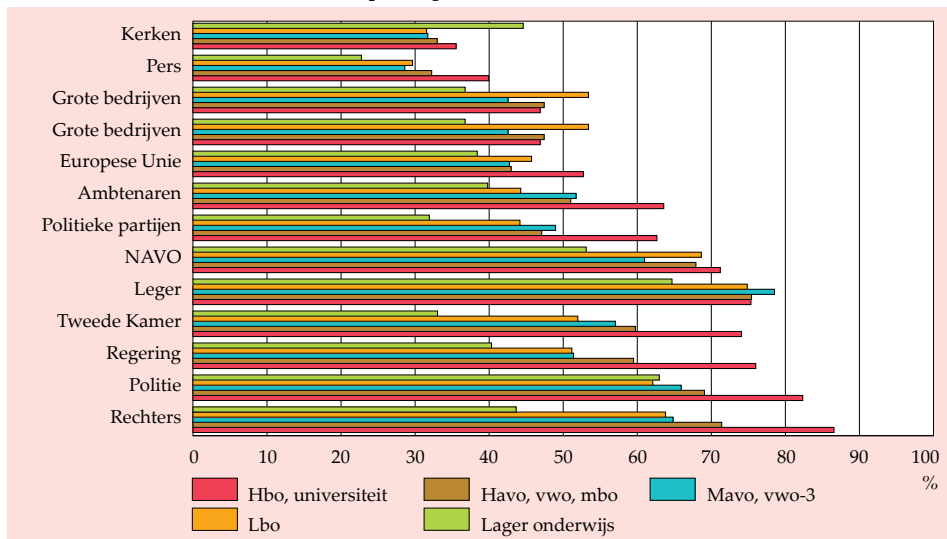
Institutioneel vertrouwen in 2006 en 2010

Het institutioneel vertrouwen neemt over het algemeen per leeftijdsgroep af. Jongeren van 18 tot 25 jaar hebben het meeste vertrouwen in bijna alle instituties. De politie vormt hierop een uitzondering. Zo heeft 90 procent van de 18–24-jarigen vertrouwen in het leger, waarna dit geleidelijk afneemt tot 60 procent bij de 75-plussers. In de pers heeft zo'n 35 procent vertrouwen in de leeftijdsgroepen tot 65 jaar, waarna dit vertrouwen daalt naar 23 procent onder de 75-plussers. De leeftijdsgroepen van 18 tot 35 jaar en vooral de 65-plussers hebben meer vertrouwen in kerken dan de middelbare leeftijdsgroepen. Het vertrouwen in de rechterlijke macht brokkelt vanaf het 45ste levensjaar gestaag af.

Met het stijgen van het opleidingsniveau neemt het vertrouwen in de meeste instituties gestaag toe. Dit geldt vooral voor het vertrouwen in de rechters en in de politieke instituties: de politieke partijen, de regering, en Tweede Kamer. Een duidelijke uitzondering is het vertrouwen in de kerken, waar de laagst opgeleiden het meeste vertrouwen in hebben.

Institutioneel vertrouwen naar voltooide opleiding, 2010

4. *Driekwart tevreden over democratie in Nederland*

- Alleen hoogst opgeleiden wensen verdere Europese integratie
- Houding ten opzichte van Europese eenwording is positiever geworden

Het geringe animo om een stem uit te brengen bij de Europese verkiezingen, vindt z'n weerslag in de meningen over Europa. Sinds het begin van de jaren negentig is de Nederlandse kiezer steeds meer van mening dat de Europese integratie te ver is doorgeschoten. In het begin van de jaren negentig waren er nog meer voorstanders (38 procent) dan tegenstanders (30 procent) van een verdergaande Europese eenwording. Het sentiment ten aanzien van Europa is sindsdien alleen maar negatiever geworden. In 2006 was al een duidelijke meerderheid van de kiezers tegen een verdere Europese eenwording: 55 procent was daar op tegen, 26 procent voor en 19 procent nam een middenpositie in. In 2010 wordt deze trend in de richting van een duidelijk 'nee' over de Europese eenwording echter omgebogen: 31 procent is voorstander van een sterkere integratie binnen Europa, tegenover 47 procent die vindt dat de Europese eenwording te ver is gegaan. De rest neemt een neutrale positie in. De EU-scepsis wordt gedragen onder brede lagen van het electoraat. Zowel bij mannen als vrouwen zijn meer tegenstanders dan voorstanders van een groter Europa te vinden. Ook is de meerderheid onder alle leeftijdsgroepen tegen een verdere uitbreiding. Dit geldt echter niet voor alle opleidingsgroepen. Van de hoogst opgeleiden is de helft voor een verdere uitbreiding en ruim een kwart is daar tegen.

Ook andere indicatoren duiden op een afnemende scepsis over Europa. Zo is in 2010 de helft van het electoraat tamelijk tot zeer tevreden over het functioneren van de democratie

in de Europese Unie. Ten opzichte van 2006 is de tevredenheid met 5 procent gegroeid. Maar deze tevredenheid met het democratische gehalte van Europa is beduidend lager dan de tevredenheid met de Nederlandse democratie. Een kwart is daar ontevreden over. Over Europa zijn andere bevolkingsgroepen meer tevreden over de democratie dan over Nederland. Vrouwen zijn met 55 procent meer tevreden over de democratie in de EU dan mannen met 43 procent. Van de 18- tot 24-jarigen is met 65 procent een duidelijke meerderheid hierover tevreden, waarna dit aandeel daalt tot 41 procent onder 45- tot 54 jarigen, en vervolgens de tevredenheid over de democratie in de EU weer toeneemt tot 54 procent

Kerncijfers: Politieke participatie en vertrouwen naar geslacht, leeftijd en opleiding

	Geslacht		Leeftijd
	man	vrouw	18-24
	%		
Invloed uitoefenen op politiek			
Radio, tv, krant inschakelen	11	10	17
Politieke partij of organisatie inschakelen	5	2	2
Deelname bijeenkomst van de overheid	11	8	6
Contacteren politicus	14	8	6
Deelname actiegroep	3	3	3
Deelname demonstratie	5	4	3
Deelname discussie of actie via internet, email of sms	21	17	22
Iets anders	3	3	3
Verdergaande Europese eenwording			
Voor	35	28	34
Neutraal	21	23	25
Tegen	44	49	41
Tevredenheid functioneren democratie			
In Nederland	73	74	77
In Europa	43	55	65
Vertrouwen in instituten			
Kerken	32	36	40
Leger	75	74	90
Rechtters	71	69	79
Pers	34	32	31
Politie	67	72	67
Regering	60	58	66
Tweede Kamer	60	58	66
Ambtenaren	51	52	59
Grote bedrijven	46	47	64
Europese Unie	43	46	69
NAVO	68	64	79
Politieke partijen	48	49	59
Politiek vertrouwen			
Kamerleden bekommeren zich niet om de mening van mensen zoals ik	37	38	29
De politieke partijen zijn alleen geïnteresseerd in mijn stem en niet in mijn mening	54	51	45
Mensen zoals ik hebben geen enkele invloed op de regeringspolitiek	46	51	30
Politiek cynisme			
Politici beloven meer dan ze kunnen waarmaken	91	94	90
Ministers en staatssecretarissen zijn vooral op eigenbelang uit	43	44	42
Kamerlid word je eerder door politieke vrienden dan door je bekwaamheden	51	42	39

Bron: CBS/SKON (NKO 2010).

onder de 75-plussers. Verder tonen zich zowel de laagst als middelbaar opgeleiden meer tevreden dan de hoogst opgeleiden.

Dit patroon komt niet overeen met de meningen over de democratie in Nederland. De tevredenheid met het democratische gehalte in Nederland loopt op met het niveau van het onderwijs – van 63 procent onder de laagst tot 85 procent onder de hoogst opgeleiden – en neemt met het vorderen van de leeftijd af: van zo’n 77 procent onder de 18 tot 44-jarigen tot 67 procent onder de 75-plussers. Tussen mannen en vrouwen is er echter geen verschil in het vertrouwen in de democratie in Nederland.

						Opleiding				
25–34	35–44	45–54	55–64	65–74	75+	Lager onderwijs	Lbo	Mavo, vwo-3	Havo, vwo, mbo	HBO, universi- teit
15	10	11	9	9	4	6	11	6	10	14
3	4	5	4	5	1	1	1	1	2	9
5	10	14	12	10	4	3	3	9	8	19
7	10	16	13	15	2	2	6	7	10	19
2	2	3	4	2	2	1	2	3	2	4
6	2	6	7	4	0	1	2	3	4	8
26	23	23	16	11	3	7	12	16	18	33
4	3	3	3	4	2	1	2	4	3	5
30	31	32	30	34	29	16	24	27	28	49
26	26	23	15	17	20	14	21	21	24	23
44	43	45	56	50	50	70	55	51	48	28
76	79	72	71	72	67	63	67	73	76	85
60	45	39	43	50	54	50	57	48	51	43
38	27	29	30	42	42	45	32	32	33	36
80	78	73	66	73	60	65	75	79	75	75
78	83	74	61	52	51	44	64	65	71	87
35	37	35	34	26	23	23	30	29	32	40
69	70	76	67	64	71	63	62	66	69	82
60	59	61	57	61	46	40	51	51	60	76
59	59	65	57	55	46	33	52	57	60	74
52	51	51	50	47	52	40	44	52	51	64
46	51	44	39	38	45	37	53	43	47	47
51	40	36	39	48	41	38	46	43	43	53
74	65	66	58	65	55	53	69	61	68	71
55	51	52	45	40	32	32	44	49	47	63
28	32	34	41	58	50	55	51	44	37	17
47	47	46	54	69	75	81	68	44	51	33
43	39	47	54	65	73	69	64	50	46	31
90	91	91	94	94	96	93	94	91	93	89
45	37	38	44	53	57	74	62	44	40	24
45	42	39	47	63	62	63	53	42	45	38

Toelichting

Voor de beschrijving putten we uit diverse registraties, zoals de stembusuitslagen, en enquêteonderzoeken waaronder het Nationaal Kiezersonderzoek (2006–2010), en de European Social Survey (2002–2008).

Referenties

SER 2009. Toespraak van A.H.G. Rinnooy Kan, voorzitter SER, tijdens de Algemene ledenvergadering van de Vereniging van Bedrijfstakpensioenfondsen, 11 mei 2009, Kurhaus, Scheveningen.

Sociale verbanden en relaties

Weinig mensen sociaal aan de kant

Tevredenheid over de kwaliteit van relaties

- Hoge frequentie van contact met familie en vrienden
- Jongeren spreken of schrijven hun vrienden elke week

Drie op de tien geven informele hulp

- Aandeel dat informele hulp geeft vrijwel gelijk gebleven
- Informele hulp meest door deeltijdwerkers

Meerderheid vindt buurt prettig

- Burencontact licht afgenomen
- Veel mensen kunnen bij hun buren terecht

Bijna de helft als vrijwilliger actief

- Aandeel vrijwilligers stabiel
- Meeste animo voor deelname aan activiteiten voor de sportclub

Meeste mensen hebben vertrouwen in anderen

- Sociaal vertrouwen toegenomen
- Weinig vertrouwen onder lager opgeleiden

Mensen die veel contacten hebben met anderen zijn doorgaans tevredener met hun leven. Deze contacten helpen hen bovendien om doelen te bereiken, zoals succes op de arbeidsmarkt, sociale waardering of een goede gezondheid.

De frequentie van de sociale contacten – met familie, buren en vrienden – is hoog. Negen op de tien Nederlanders zeggen dan ook dat zij bij anderen terecht kunnen. Niet meer dan 2 tot 3 procent voelt zich sociaal geïsoleerd.

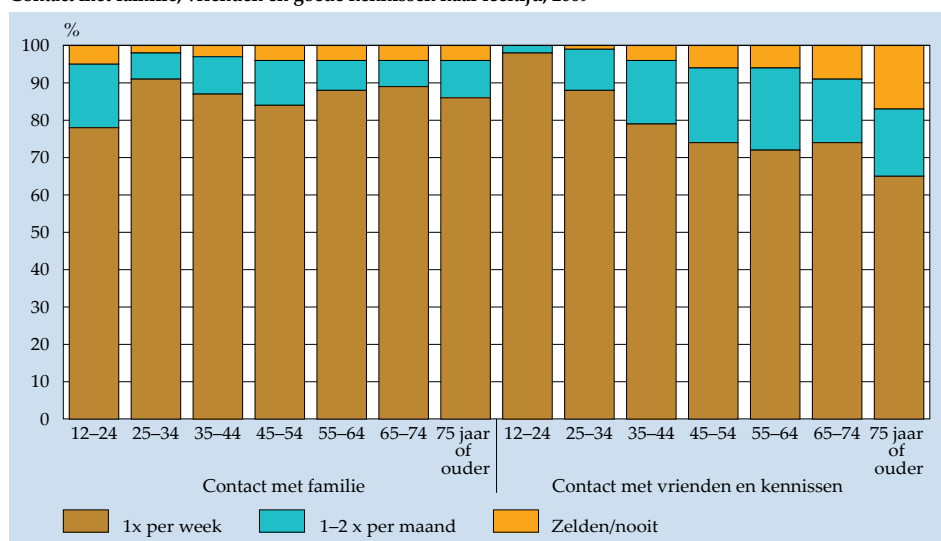
1. Tevredenheid over de kwaliteit van relaties

- Hoge frequentie van contact met familie en vrienden
- Jongeren spreken of schrijven hun vrienden elke week

De meeste mensen hebben frequent contact met hun familie en vrienden. De meesten (86 procent) hebben wekelijks een ontmoeting of hebben schriftelijk of telefonisch contact met familie buiten het eigen gezin. Voor vrienden of echt goede kennissen is dat percentage 80. Slechts weinig mensen staan sociaal aan de kant: niet meer dan één procent van de Nederlanders heeft zelden of nooit contacten, noch met familie, noch met vrienden. Tussen 1997 en 2005 is het aandeel mensen dat wekelijks familie- of vriendencontact heeft licht toegenomen. Sindsdien is dit aandeel onveranderd gebleven.

Familiecontacten worden vooral onderhouden door vrouwen. In 2009 had 89 procent van hen wekelijks contact met familie, tegenover 82 procent van de mannen. Jongeren, die vaak nog thuis wonen, hebben wat minder vaak contact met familie buiten het eigen gezin. Zij hebben echter vaker contact met vrienden. Vrijwel alle jongeren zien, spreken of schrijven hun vrienden elke week. Met de leeftijd neemt het vriendencontact af. Van de 75-plussers heeft nog maar twee derde wekelijks contact met vrienden. Zo'n 15 procent heeft minder dan één keer per maand of zelfs nooit contact. Omdat zij vaak nog wel contact hebben met familie, zijn er ook onder deze ouderen maar weinigen die vrijwel geen sociale contacten hebben. Toch heeft bijna 7 procent niet elke week contact met vrienden of familie. Dit geldt echter ook voor mensen die jonger zijn. In 2009 gaat het in totaal om 4 procent van alle Nederlanders.

Contact met familie, vrienden en goede kennissen naar leeftijd, 2009

Gezien de frequentie van de sociale contacten is het niet verwonderlijk dat rond de 90 procent zegt dat zij mensen hebben bij wie ze terecht kunnen, waarmee ze kunnen praten en die hen echt begrijpen. Niet meer dan 2 tot 3 procent voelt zich sociaal geïsoleerd. Liefst 90 procent van de mensen is dan ook (zeer) tevreden met hun vrienden en kennissen. Wel vindt ruim een derde van alle personen hun sociale contacten (soms) oppervlakkig.

2. Drie op de tien geven informele hulp

- Aandeel dat informele hulp geeft vrijwel gelijk gebleven
- Informele hulp meest door deeltijdwerkers

Binnen netwerken kunnen mensen bij elkaar terecht voor hulp en steun. Het aandeel dat buiten organisaties om hulp biedt aan anderen lag in 2008 op ongeveer hetzelfde niveau als in 2007: drie op de tien volwassenen gaven informele hulp aan mensen buiten het eigen huishouden, aan zieken, familie, vrienden, burens of kennissen. In 1997 lag dit percentage ook op zo'n 30 procent.

Vrouwen geven vaker dan mannen informele hulp. Ook mensen van middelbare leeftijd zetten zich relatief vaak in voor anderen. Van de mensen vanaf 45 jaar geeft een kleine 35 procent dergelijke hulp. Dat percentage is 40 onder 55- tot 65-jarigen. Vooral op deze leeftijden is het verschil in gegeven hulp tussen mannen en vrouwen groot.

Of mensen informele hulp geven, hangt nauwelijks samen met opleidingsniveau of herkomst. Van de autochtonen, allochtonen, hoog- en laagopgeleiden geeft zo'n 30 procent dit soort hulp. Wel doen mensen met alleen basisonderwijs dit minder vaak.

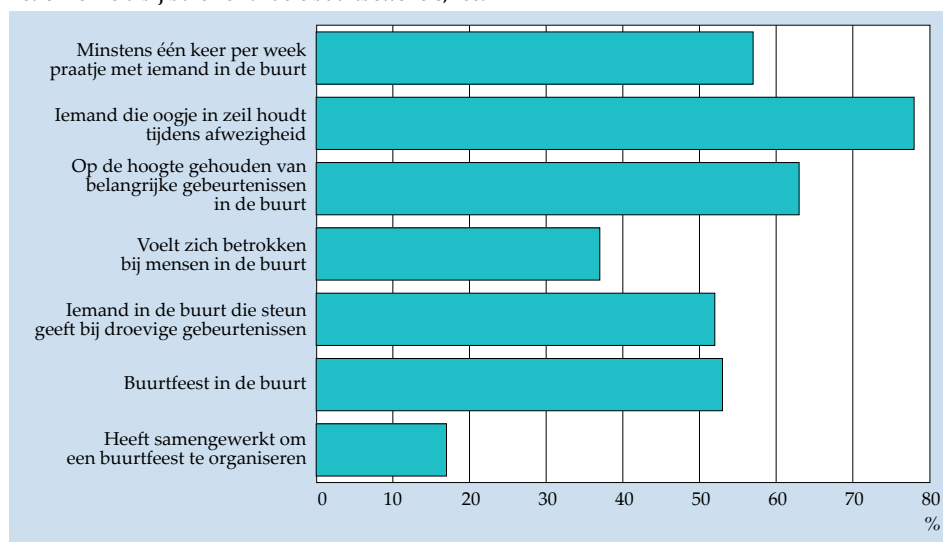
Mensen die een kleine deeltijdbaan (tot 20 uur per week) hebben of niet werken geven vaker informele hulp dan voltijders en mensen met een grote deeltijdbaan (vanaf 28 uur per week). In deze banen zijn het relatief vaak vrouwen die hulp geven. Van de mensen met een grote deeltijdbaan of een voltijdbaan geeft echter nog altijd ruim een kwart informele hulp. Ook dan zijn het naar verhouding vaker vrouwen dan mannen die zich op deze manier inzetten voor anderen.

3. Meerderheid vindt buurt prettig

- Burencontact licht afgenomen
- Veel mensen kunnen bij hun burens terecht

Behalve met familie en vrienden kunnen ook contacten met burens waardevol en nuttig zijn. Deze contacten kunnen bovendien bijdragen aan de sociale samenhang in de buurt

Betrokkenheid bij buren en andere buurtbewoners, 2009

en daarmee tot een prettigere woonomgeving. Ruim de helft van de mensen heeft regelmatig contact met buren. Iets meer dan 40 procent zegt bovendien vaak contact met andere buurtgenoten te hebben. Toch is het aandeel dat elke week contact met buren heeft de laatste jaren licht afgenomen.

Jongeren hebben doorgaans minder contact met de buren dan ouderen. Het aandeel dat wekelijks burencontact heeft is met ruim driekwart vooral hoog onder de 65- tot 75-jarigen. Maar ook 35- tot 45-jarigen hebben zulke contacten vaak, met name als zij minderjarige kinderen hebben.

De contacten die buren met elkaar hebben gaan vaak verder dan een groet op straat. Ruim 55 procent maakt minstens eens per week een praatje met iemand in de buurt. Liefst zo'n 80 procent kan meestal of bijna altijd bij iemand in de buurt terecht om een oogje in het zeil te houden bij afwezigheid, om de planten water te geven of om een huisdier te verzorgen. Ongeveer de helft kan ook bij buren terecht voor steun bij droevige gebeurtenissen en meer dan zes op de tien worden door iemand uit de buurt op de hoogte gehouden van belangrijke gebeurtenissen in de buurt. Hoewel ruim de helft in een buurt woont waar buurtfeesten georganiseerd worden, gaat maar de helft daarvan daar altijd of meestal wel naartoe. Ruim 15 procent van de mensen is bij de organisatie van dit soort activiteiten betrokken.

4. *Bijna de helft als vrijwilliger actief*

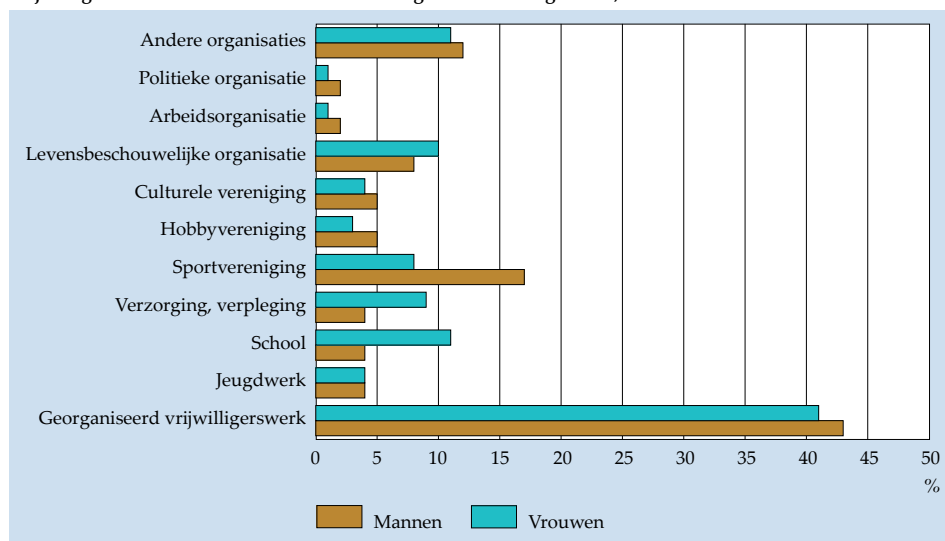
- Aandeel vrijwilligers stabiel
- Meeste animo voor deelname aan activiteiten voor de sportclub

Veel mensen zijn lid van een club of vereniging. In 2006 ging het nog om zo'n 85 procent. Een kleine 45 procent van de mensen doet ook minstens een keer per maand mee aan een activiteit van zo'n club. Het zijn vooral jongeren die dat doen. Van de 12- tot 18-jarigen doet twee derde maandelijks mee aan een activiteit. Het gaat daarbij vaak om activiteiten voor een sportclub. Hiervan was in 2008 zo'n 30 procent lid. Van de jongeren van 18 tot 25 jaar was zelfs 45 procent lid. Ook ouderen doen nog veel mee aan verenigingsactiviteiten. Zij zijn juist relatief vaak lid van hobbyverenigingen.

Mensen kunnen ook als vrijwilliger actief zijn voor organisaties en verenigingen. In 2008 zette 42 procent van de 18-plussers zich daarvoor in een jaar minstens één keer onbetaald in. Dit aandeel is al ruim tien jaar stabiel. Het vaakst zetten mensen zich in voor sportverenigingen. Dit doet, door de jaren heen, rond de 13 procent. Daarnaast zijn veel vrijwilligers actief in de verzorging, voor school en voor levensbeschouwelijke organisaties. In elk van deze sectoren doet rond de 8 procent van de volwassenen wel eens vrijwilligerswerk. Daarbij geldt dat mannen zich eerder voor sportorganisaties inzetten, terwijl vrouwen vaker actief zijn in de verzorging of voor school. In deze laatste groep gaat het bovendien voornamelijk om mensen met kinderen. Minder animo is er voor vrijwilligerswerk voor de vakbond of een politieke partij. Dit doet niet meer dan 2 procent.

Het doen van vrijwilligerswerk hangt sterk samen met het opleidingsniveau. Van de hoogopgeleiden is ruim de helft in een jaar minstens één keer actief geweest voor een organisatie of vereniging. Van de personen met een lager opleidingsniveau is dat een derde. Relatief laag (27 procent) is het aandeel vrijwilligers onder niet-westerse allochtonen. Dit beeld, dat niet-westerse allochtonen relatief weinig actief zijn voor organisaties, is de afgelopen tien jaar niet wezenlijk veranderd.

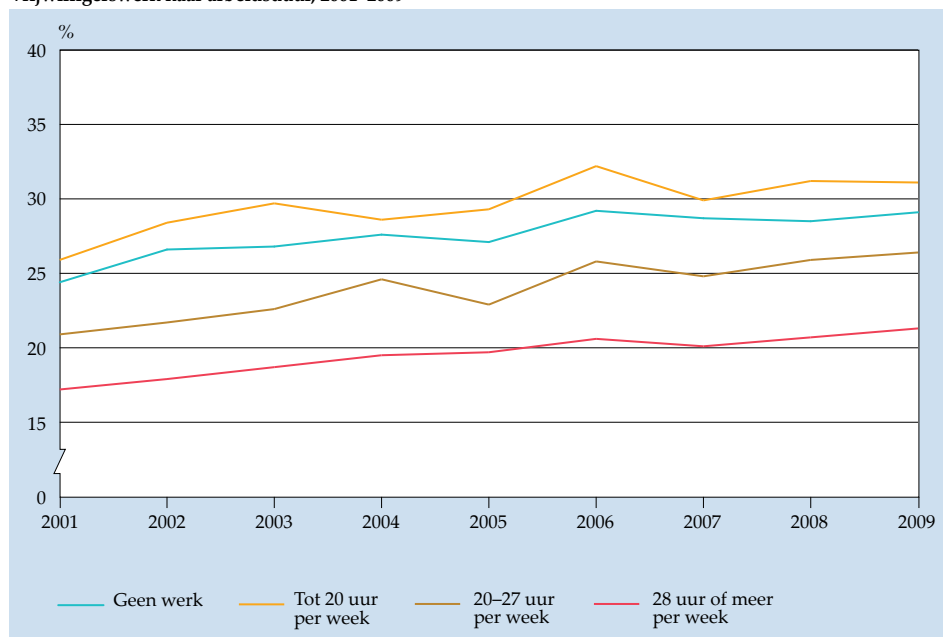
Vrijwilligerswerk voor verschillende soorten organisaties naar geslacht, 2008

Mensen met een kleine baan relatief vaak vrijwilliger

Het aandeel vrijwilligers is groter naarmate mensen minder tijd besteden aan betaalde arbeid. Werkenden met een kleine deeltijdbaai zijn het vaakst actief als vrijwilliger, zelfs vaker dan niet-werkenden. Onder voltijders en mensen met een grote deeltijdbaai (28 uur of meer per week) is dit aandeel door de jaren heen het laagst. In 2009 ging het om ruim een vijfde van de volwassenen. Van de mensen die niet werken of minder dan 12 uur per week werken, is het aandeel vrijwilligers vooral groot onder degenen die geen betaalde arbeid willen of kunnen doen vanwege zorgtaken (36 procent) of omdat zij met pensioen zijn (38 procent).

Vrijwilligerswerk naar arbeidsduur, 2001–2009

5. Meeste mensen hebben vertrouwen in anderen

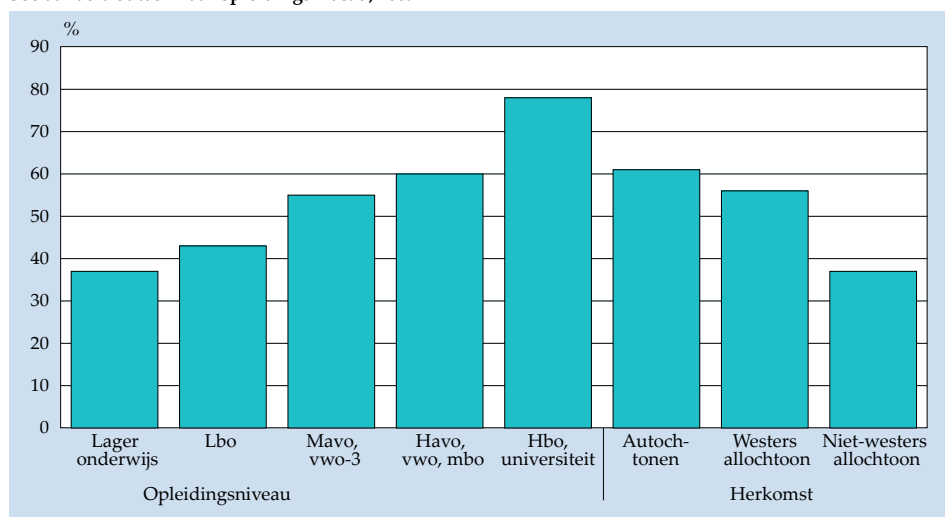
- Sociaal vertrouwen toegenomen
- Weinig vertrouwen onder lager opgeleiden

Vertrouwen in andere mensen wordt vaak gezien als het cement van de samenleving. Het is een belangrijke voorwaarde voor mensen om met elkaar in contact te komen en om te handelen in het belang van de groep of gemeenschap. Omgekeerd kunnen sociale contacten ook vertrouwen genereren. De laatste tijd wordt vaak gesteld dat dit vertrouwen is

afgenomen en dat Nederland is veranderd van een *high-trust* samenleving in een *low-trust* samenleving (Meurs, 2008; SER, 2009).

Het sociale vertrouwen is in de periode 2002–2008 echter eerder licht toegenomen. In 2008 zeggen meer mensen dan in 2002 dat andere mensen eerder wel te vertrouwen zijn dan dat zij vinden dat je voorzichtig moet zijn in de omgang met anderen. Het aandeel dat een 6 of hoger scoort op een schaal van 0 ('Je kunt niet voorzichtig genoeg zijn') tot 10 ('Andere mensen zijn te vertrouwen') is gegroeid van 58 procent in 2002 tot 64 procent in 2008.

Sociaal vertrouwen naar opleidingsniveau, 2009

Bron: POLS.

Vooraf hoogopgeleiden vinden andere mensen meestal wel te vertrouwen. In 2009 ging het in deze groep om bijna 80 procent, tegenover gemiddeld iets meer dan 40 procent van de laagopgeleiden. Van degenen met alleen basisonderwijs vindt 37 procent dat je niet voorzichtig genoeg kunt zijn in de omgang met anderen. Het sociale vertrouwen is daarnaast laag onder niet-westerse allochtonen. Van hen vindt maar iets meer dan een derde andere mensen meestal wel te vertrouwen. Ook vrouwen en ouderen hebben doorgaans wat minder vertrouwen in anderen.

Toelichting

Het merendeel van de gegevens is afkomstig van het Permanent Onderzoek Leefsituatie (vanaf 1997), namelijk sociale contacten en maandelijkse deelname aan activiteiten van verenigingen (12 jaar of ouder), informele hulp, vrijwilligerswerk en lidmaatschap van sport- en hobbyverenigingen (18 jaar of ouder), en het sociale vertrouwen (15 jaar of ouder). De module Participatie en Milieu, die wordt gehouden onder personen van 15 jaar of ouder, bevat daarnaast nog informatie over de kwaliteit van de sociale contacten. Voor trendinformatie over het sociale vertrouwen is gebruik gemaakt van de *European Social Survey* (15 jaar of ouder). Gegevens over contacten en oordelen over de buurt komen uit het WoonOnderzoek Nederland 2009 en de vervolgmodule Sociaal-Fysiek en hebben betrekking op mensen vanaf 18 jaar. Ten slotte is voor cijfers over vrijwilligerswerk en de arbeidspositie de Enquête Beroepsbevolking gebruikt, waarbij ook alleen 18-plussers in de analyse zijn betrokken.

Kerncijfers: Sociale participatie en vertrouwen

	Contact familie			Contact met vrienden
	1x per week	1 tot 2 keer per maand	zelden/ nooit	1x per week
	%			
Totaal	86	11	4	80
Geslacht				
Man	82	13	4	80
Vrouw	89	8	3	81
Leeftijd				
12 tot 25 jaar	78	17	5	98
25 tot 35 jaar	91	7	2	88
35 tot 45 jaar	87	10	3	80
45 tot 55 jaar	85	12	4	74
55 tot 65 jaar	88	8	4	72
65 tot 75 jaar	89	7	4	73
75 jaar of ouder	86	10	4	65
Opleidingsniveau				
Basisonderwijs	81	12	7	78
Vbo	86	10	4	76
Mavo	85	10	4	82
Havo, vwo, mbo	88	9	2	82
Hbo, universiteit	86	12	2	83
Herkomst				
Autochtonen	86	10	3	80
Westerse allochtonen	83	12	5	81
Niet-westerse allochtonen	84	10	6	82

¹⁾ Vanaf 15 jaar.

²⁾ Vanaf 18 jaar, 2008.

Referenties

Meurs, P., 2008, Sociaal vertrouwen: een kwestie van durf. In: SER/Verwey Jonker Instituut, Sociaal Vertrouwen. Eerste Verwey-Jonker/SER lezing, 3 september 2008, p. 9–24.

SER, 2009, Toespraak van A.H.G. Rinnooy Kan, voorzitter SER, tijdens de Algemene ledenvergadering van de Vereniging van Bedrijfstakpensioenfondsen, 11 mei 2009, Kurhaus Scheveningen.

	1 tot 2 keer per maand	zelden /nooit	Meeste mensen te vertrouwen ¹⁾	Maandelijks verenigings- activiteit	Vrijwilligers- werk ²⁾	Informele hulp ²⁾
	15	5	58	43	42	30
	15	5	60	44	43	27
	14	5	56	42	41	34
	2	0	62	54	42	27
	11	1	62	34	37	25
	17	4	61	38	49	28
	20	6	61	41	46	34
	22	6	56	43	43	40
	17	9	50	52	41	35
	18	17	44	42	24	16
	13	9	37	43	23	24
	17	8	43	39	36	31
	14	4	55	42	43	32
	15	3	60	40	45	31
	15	2	78	50	54	32
	15	5	61	45	44	30
	13	6	56	41	39	31
	12	6	37	29	27	29

Nog steeds liever samen

Steeds meer alleenstaanden

- 20 procent van de bevolking van 15 jaar of ouder alleenstaand
- Momenteel zijn er 486 duizend eenoudergezinnen

Trouwen niet uit de gratie

- Ongeveer drie kwart van de jongeren wil uiteindelijk trouwen
- Aandeel ongehuwde ouders neemt toe

Ongehuwde samenwoners vaker uit elkaar

- Aantal echtscheidingen al jaren stabiel
- Meer echtscheidingen waarbij minderjarige kinderen betrokken zijn

Merendeel wil na (echt)scheiding weer samenwonen

- Zes op de tien mannen na echtscheiding binnen 4 jaar weer gehuwd of samenwonend
- Meeste mensen gaan na een verbroken samenwoonrelatie weer samenwonen

Meer stiefgezinnen

- Aantal stiefgezinnen toegenomen tussen 1998 en 2007
- Meer gescheiden paren met kinderen kiezen voor co-ouderschap

Minder adopties

- Aantal adopties is sinds 2004 gedaald
- Geadopteerde kinderen komen vrijwel allemaal uit het buitenland

Op het gebied van het aangaan en verbreken van relaties is er de afgelopen decennia veel veranderd. De grotere hang naar zelfstandigheid en emancipatie heeft geleid tot een toename van zowel het aantal jongeren dat vanuit het ouderlijk huis alleen gaat wonen als het aantal gestrande huwelijken. Niet-gehuwde samenwoners, een groep die in de loop van de tijd sterk is gegroeid, gaan nog vaker en sneller uit elkaar dan gehuwden.

Wie stappen er tegenwoordig in het huwelijksbootje en wie juist niet? Welk deel van de gehuwden gaat na verloop van tijd uit elkaar? En hoe zit dat bij ongehuwde samenwoners? Wat gebeurt er wanneer er kinderen in het spel zijn?

1. *Steeds meer alleenstaanden*

- 20 procent van de bevolking van 15 jaar of ouder alleenstaand
- Momenteel zijn er 486 duizend eenoudergezinnen

De belangrijkste demografische verandering van de afgelopen decennia was de forse groei van het aantal en aandeel alleenstaanden. Daarnaast is het aantal eenoudergezinnen de laatste jaren sterk toegenomen.

In 1971 was slechts 5 procent van de bevolking alleenstaand. In absolute zin komt dat neer op bijna 700 duizend personen. Het waren overwegend vrouwen die hun man hadden verloren. Scheiden gebeurde in die tijd nauwelijks. Tegenwoordig overtreft het aantal gescheiden personen het aantal verweduwden. In 2010 was maar liefst 20 procent van de bevolking alleenstaand. Het aantal alleenstaanden is inmiddels bijna 2,7 miljoen.

De toename van het aantal alleenstaanden vond plaats in vrijwel alle fasen van de demografische levensloop. Jongeren wonen tegenwoordig een aantal jaren op zichzelf voordat ze gaan samenwonen. Samenwonenden gaan eerder uit elkaar als de relatie op een dood spoor zit. En ouderen blijven, ook na verweduwing, zelfstandig wonen. Dat het aantal alleenstaanden en daarmee het aantal eenpersoonshuishoudens zo sterk is gestegen, komt dus niet zozeer door een min of meer permanente voorkeur voor deze huishoudensvorm, maar doordat de moderne levensloop veel meer wisselingen kent dan voorheen.

Daarnaast is het aantal eenoudergezinnen sinds het midden van de jaren negentig sterk gegroeid. Momenteel zijn er 475 duizend eenoudergezinnen. In 2000 waren dat er ongeveer 384 duizend. In vijf op de zes van deze gezinnen staat een vrouw aan het hoofd.

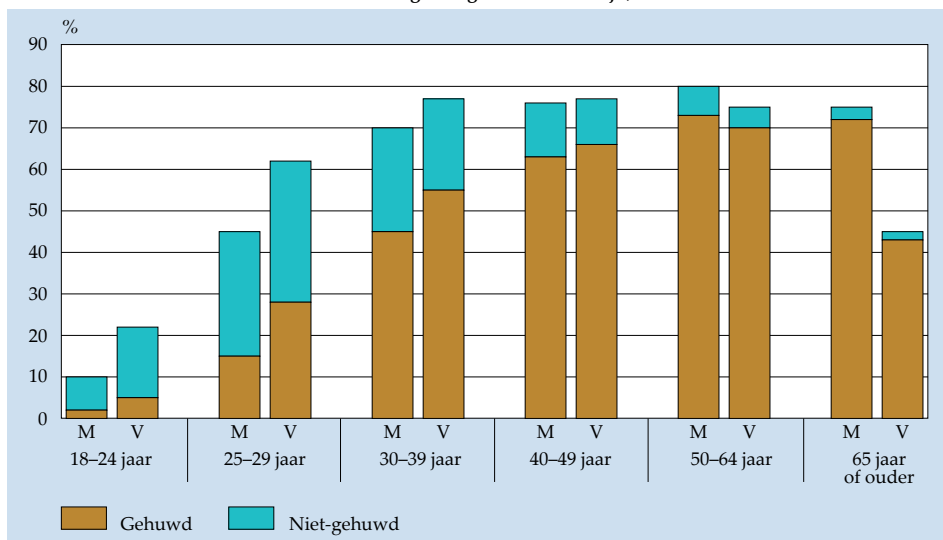
2. *Trouwen niet uit de gratie*

- Ongeveer drie kwart van de jongeren wil uiteindelijk trouwen
- Aandeel ongehuwde ouders neemt toe

In de afgelopen decennia zijn mensen steeds later getrouwd en kregen vrouwen op steeds latere leeftijd hun eerste kind. Toch is trouwen nog steeds populair. Veel mensen wonen eerst samen. Aan het begin van een relatie betreft het vooral ongehuwd samenwonen. Wanneer de relatie standhoudt, kiezen de meesten na verloop van tijd alsnog voor een huwelijk.

Op 1 januari 2009 woonde ongeveer de helft van alle Nederlanders samen met een partner. Van hen zijn vier op de vijf met die partner getrouwd en woont de rest ongehuwd samen. Rond het 25ste levensjaar hebben al veel jongeren het ouderlijk huis verlaten. Voor een groot deel van hen breekt dan een periode van samenwonen aan. Begin 2009 woonde 60 procent van de vrouwen van 25 tot 30 jaar samen met een partner. Van de mannen was dat 44 procent. Bij vrouwen ligt de piek van deze relatievorming rond de 25 jaar, bij mannen ongeveer twee jaar later.

Aandeel samenwonenden in de totale bevolking naar geslacht en leeftijd, 2008

Ongehuwde samenwonende paren stellen het huwelijk steeds vaker uit. Vrouwen die in de jaren zeventig gingen samenwonen, trouwden eerder dan vrouwen die dat in de jaren tachtig en begin jaren negentig deden. Van de vrouwen die in de jaren zeventig tussen hun 20ste en 25ste gingen samenwonen, waren zeven op de tien binnen drie jaar getrouwd. In de tweede helft van de jaren negentig waren dat er nog maar drie op de tien.

In 2000 woonden 658 duizend paren niet-gehuwd samen. In 2009 waren het er al 820 duizend. Ongehuwd samenwonen lijkt steeds vaker een definitieve keuze. Van de oudste ongehuwde samenwoners is maar één op de zeven van plan om (alsnog) te trouwen. Het gaat hierbij om personen die niet eerder gehuwd zijn geweest. Van de samenwoners die zijn geboren tussen 1965 en 1975 is dat ruim een derde. Van de jongste samenwoners wil nog wel een meerderheid trouwen: ruim twee derde is van plan om in het huwelijksbootje te stappen. Niet-gehuwde samenwoners sluiten overigens steeds vaker een samenlevingscontract. Dat geldt zowel voor jongere als oudere samenwoners. Op 1 januari 2009 had ruim de helft van de 820 duizend niet-gehuwde samenwoners een dergelijk contract afgesloten. In 2003 lag dit aandeel nog 5 procentpunten lager.

Van de nog thuiswonende jongeren van 18 tot 25 jaar heeft in 2008 de helft een vriend of vriendin. Uiteindelijk wil vrijwel iedereen een relatie. Zeven op de tien jongeren willen eerst een tijdje ongehuwd samenwonen. Op de langere duur wil 70 procent van de mannen en 80 procent van de vrouwen trouwen, in veruit de meeste gevallen na een periode van samenwonen. Dat betekent dat ongeveer drie kwart van de jongeren uiteindelijk wil trouwen.

Vaker kinderen zonder huwelijk

De komst van kinderen is steeds minder vaak een reden om alsnog te trouwen. Zoals verwacht komt ongehuwd samenwonen met kinderen het meest voor bij jonge ouders. Maar de trend om het huwelijk uit of af te stellen is ook bij de al wat oudere paren duidelijk zichtbaar. Onder dertigers nam het aandeel ongehuwde ouders in het afgelopen decennium het sterkst toe, van 8 naar 22 procent.

Latrelatie

Naast gehuwde en ongehuwde samenwoners zijn er mensen die er bewust voor kiezen om ook op de langere termijn niet met hun partner samen te gaan wonen. Vooral mensen van middelbare en hogere leeftijd kiezen voor een dergelijke relatie. Een op de zes ongehuwden die zonder partner woont, heeft een latrelatie of zou daar de voorkeur aan geven. Dit aandeel neemt toe met de leeftijd. Onder 50–62-jarigen bedraagt dit aandeel ruim een kwart. Vooral mensen die gehuwd zijn geweest, kiezen relatief vaak voor een latrelatie. Overigens geldt voor alle leeftijdsgroepen dat ooit-gehuwde vrouwen vaker voor een latrelatie kiezen dan ooit-gehuwde mannen. Dit hangt samen met het feit dat vrouwen vaker thuiswonende kinderen hebben dan mannen.

3. Ongehuwde samenwoners vaker uit elkaar

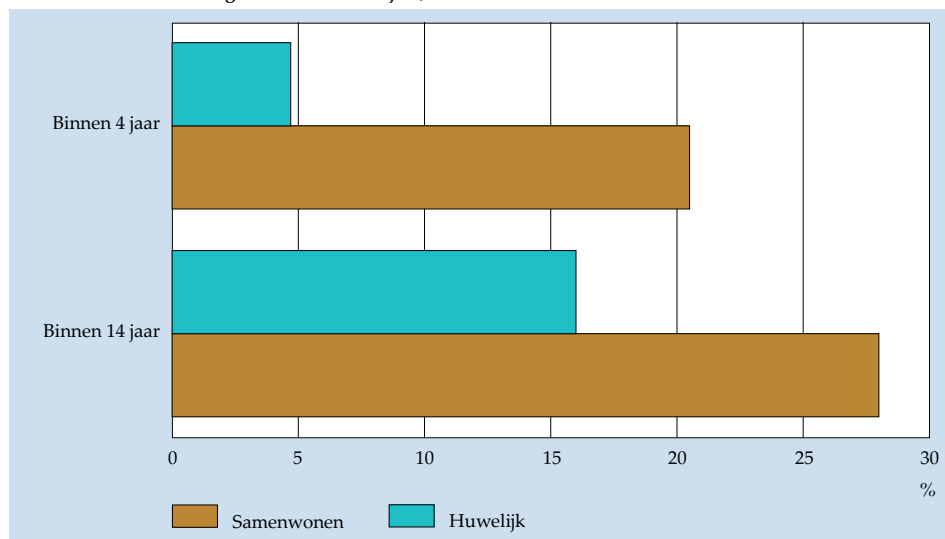
- Aantal echtscheidingen al jaren stabiel
- Meer echtscheidingen waarbij minderjarige kinderen betrokken zijn

Tegenwoordig gaat jaarlijks ongeveer één procent van de circa 3,5 miljoen Nederlandse echtparen uit elkaar. In 2008 eindigden 32 duizend huwelijken in een echtscheiding. Van 2001 tot maart 2009 konden paren hun huwelijk overigens ook omzetten in een partnerschap en dit vervolgens beëindigen. Zo'n flitsscheiding was voor velen een eenvoudig alternatief voor een formele echtscheiding. In 2008 kozen 2,8 duizend paren voor deze snelle weg. Inmiddels is het niet meer mogelijk om een huwelijk om te zetten in een partnerschap. Daarmee is een eind gekomen aan de flitsscheiding (Van Huis en Loozen, 2009).

De huwelijken die in 2008 werden ontbonden, hadden gemiddeld veertien jaar stand gehouden. Hoewel het aantal echtscheidingen al een aantal jaren stabiel is, steeg het totaal aantal relatieontbindingen. Dit komt doordat er steeds meer niet-gehuwde samenwoners uit elkaar gingen. Vooral in de eerste jaren zijn huwelijken veel stabielere relaties van mensen die ongehuwd samenwonen (CBS, 2009a). Vier jaar na het begin van een huwelijk is bijna 5 procent van de vrouwen gescheiden, tegen ruim 20 procent van de vrouwen die ongehuwd samenwoonden. Naarmate de relatie langer duurt, neemt het verschil in stabiliteit tussen de ongehuwde en gehuwde samenwoonrelaties af. Het aantal samenwoners dat alsnog trouwt neemt namelijk toe naarmate relaties langer duren. Na veertien jaar was

één op de zes huwelijken in een echtscheiding geëindigd. Van de vrouwen die ongehuwd zijn gaan samenwonen, was dat 28 procent.

Aandeel relatieontbindingen binnen 4 en 14 jaar, 2008

Ruim 30 duizend jonge kinderen betrokken bij echtscheiding

Het aandeel echtscheidingen waarbij minderjarige kinderen zijn betrokken, is sinds medio jaren negentig gestegen van 46 naar 56 procent. Dit betekent dat jaarlijks zo'n 33 duizend minderjarige kinderen de scheiding van hun ouders meemaken. Bij het uiteenvallen van ongehuwde relaties zijn in maar één op de vijf gevallen kinderen betrokken. Zes op de tien paren zijn binnen veertien jaar nadat ze zijn gaan samenwonen, getrouwd en slechts één op de tien woont na veertien jaar nog ongehuwd samen. Het uit-elkaar-gaan, zeker wanneer er kinderen bij betrokken zijn, brengt een hoop dilemma's met zich mee. Zo moeten er tal van beslissingen worden genomen, zoals: wie blijft in het huis wonen en wie gaat verhuizen? Blijven de kinderen bij de moeder of bij de vader wonen, of wordt er gekozen voor co-ouderschap?

4. Merendeel wil na (echt)scheiding weer samenwonen

- Zes op de tien mannen na echtscheiding binnen 4 jaar weer gehuwd of samenwonend
- Meeste mensen gaan na een verbroken samenwoonrelatie weer samenwonen

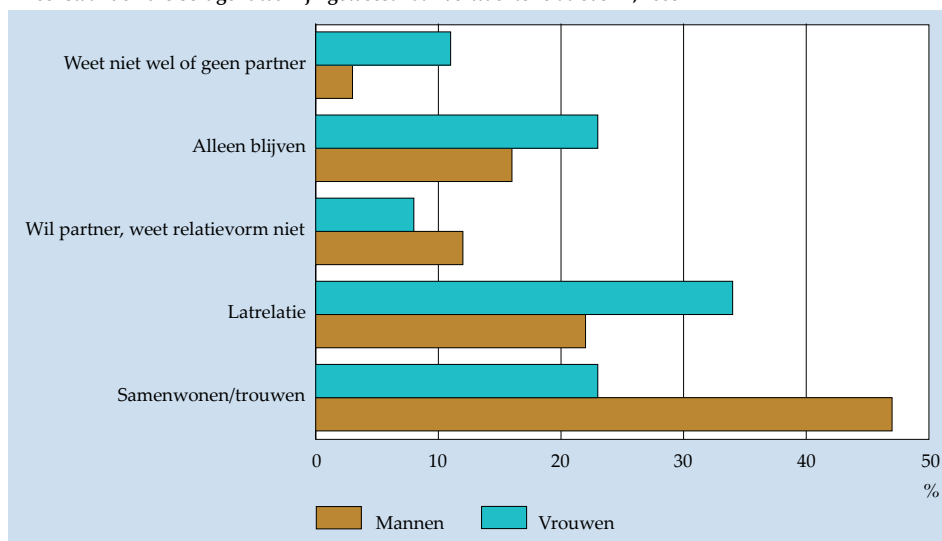
Het merendeel van de mannen en vrouwen die een (echt)scheiding hebben meegemaakt, verwacht uiteindelijk weer met een partner te gaan samenwonen. Geslacht, leeftijd en het hebben van thuiswonende kinderen beïnvloeden echter de kans om weer te gaan samenwonen.

Weer samen na een huwelijk

Het merendeel van de gescheiden personen die momenteel alleenwonen, wil in de (nabije) toekomst wel weer graag een partner. Mannen hebben vaker deze wens dan vrouwen: van de eerder gehuwde mannen wil een op de zes geen vaste partner meer, van de vrouwen is dit bijna een kwart. Dat eerder gehuwde vrouwen vaker alleen willen blijven wonen dan mannen, heeft zeer waarschijnlijk te maken met de aanwezigheid van kinderen en hun reactie op de nieuwe partner. Naast een samenwoonrelatie, al dan niet gevolgd door een huwelijk, zijn er ook andere mogelijkheden voor gescheiden personen. Een deel van hen kiest voor een latrelatie en er zijn er ook die helemaal geen relatie meer willen.

Binnen vier jaar na echtscheiding zijn zes op de tien mannen die in de jaren negentig een echtscheiding hebben meegemaakt weer gehuwd of niet-gehuwd gaan samenwonen. Bij vrouwen is dit aandeel kleiner: vier op de tien vrouwen zijn weer in een of andere vorm gaan samenwonen.

Alleenstaanden die ooit gehuwd zijn geweest naar verwachte relatievorm, 2008

Weer samen na een samenwoonrelatie

Binnen vier jaar nadat een samenwoonrelatie is beëindigd, heeft ruim de helft van degenen die in de jaren negentig of begin deze eeuw zijn gescheiden weer een partner waarmee men al dan niet gehuwd is gaan samenwonen. Er is op dit punt geen verschil tussen mannen en vrouwen. Dit kan komen doordat het jonge(re) paren betreft die (nog) geen kinderen hebben. Van hen wil ongeveer 90 procent uiteindelijk weer met een partner gaan samenwonen. Uit het voorafgaande blijkt dat de meeste mensen na een verbroken samenwoonrelatie opnieuw gaan samenwonen. Dat betekent dat de toename van het aantal jonge en middelbare alleenstaanden en eenoudergezinnen als gevolg van relatieontbinding door (echt)scheiding voor een groot deel bestaat uit mensen die maar betrekkelijk korte tijd alleenwonen.

5. Meer stiefgezinnen

- Aantal stiefgezinnen toegenomen tussen 1998 en 2007
- Meer gescheiden paren met kinderen kiezen voor co-ouderschap

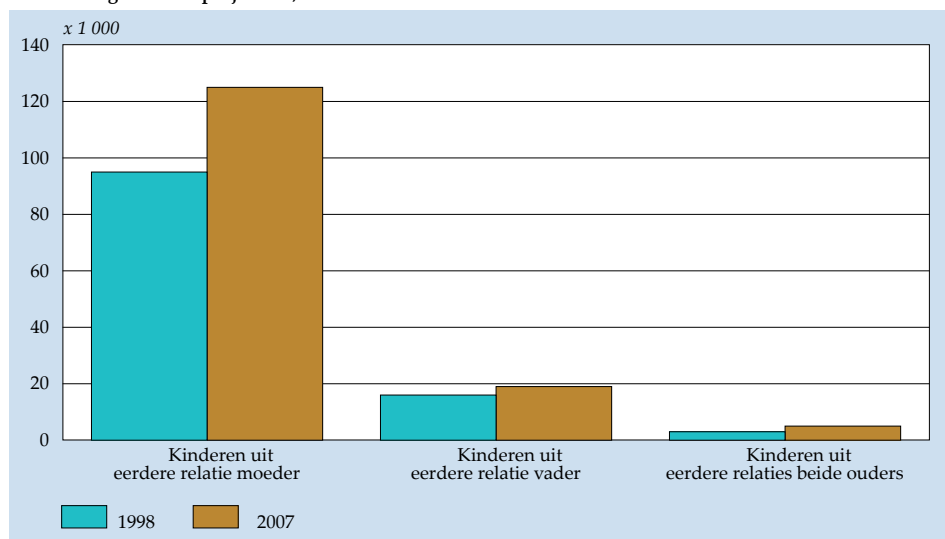
Tussen 1998 en 2007 is zowel het aantal stiefgezinnen als het aantal kinderen dat in een stiefgezin woont, toegenomen.

Jaarlijks zijn er gemiddeld ongeveer 70 duizend gehuwden die scheiden, nog eens twee keer zo veel niet-gehuwd samenwonenden verbreken hun relatie. Elk jaar komen er dus ruim 200 duizend nieuwe 'exen'. De meesten van hen blijven niet lang alleen. Na drie jaar woont de helft van de exen al weer samen met een nieuwe partner. Er is dus veel dynamiek in de ontbinding en vorming van relaties.

Bij ruim de helft van de relatieontbindingen valt ook het gezin uiteen. De kinderen blijven meestal bij een van de ouders wonen, vaak bij de moeder. Uit eerder onderzoek is gebleken dat bij 80 procent van de scheidende paren met kinderen, de kinderen bij de moeder blijven wonen (Steenhof, 2007). Als de ouder weer een nieuwe partner vindt, krijgen de kinderen te maken met een stiefouder en eventueel stiefbroer(s) en/of stiefzus(sen).

Op 1 januari 2007 waren er in Nederland 2,5 miljoen gezinnen. Daarvan bestonden bijna 2,1 miljoen gezinnen uit paren met kinderen. De rest bestond uit eenoudergezinnen. Van de 2,1 miljoen paren met kinderen was 93 procent een 'traditioneel' gezin, bestaande uit twee ouders met hun gezamenlijke kinderen. Circa 7 procent van de paren met kinderen vormden dus een stiefgezin. Dit aandeel is de laatste negen jaar met ruim 1,5 procentpunt gestegen. Het aantal stiefgezinnen nam toe van 115 duizend in 1998 naar 149 duizend in 2007.

Aantal stiefgezinnen op 1 januari, 1998 en 2007

Tegelijkertijd is ook het aantal kinderen dat in een stiefgezin woont, toegenomen. In 1998 woonden bijna 220 duizend kinderen in een stiefgezin, 5 procent van alle thuiswonende kinderen. In 2007 was hun aantal toegenomen tot ruim 280 duizend en 6,1 procent van alle thuiswonende kinderen.

Co-ouderschap

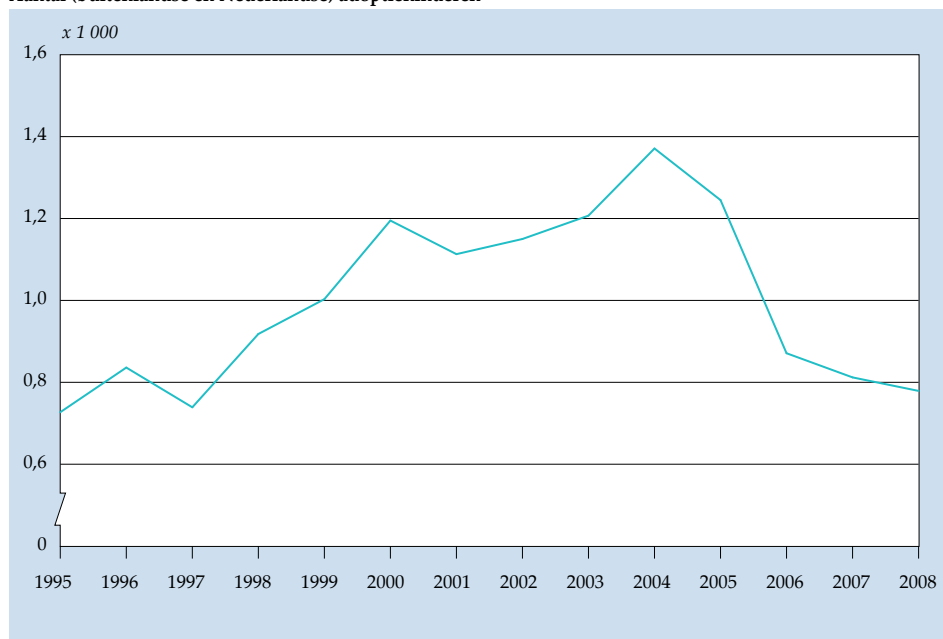
Na een echtscheiding kunnen ouders ook voor co-ouderschap kiezen. Dan woont het kind na een scheiding deels bij de vader en deels bij de moeder. Co-ouderschap komt bij een op de vijf scheidingen met kinderen voor. Vergeleken met de woonsituatie van de kinderen na de echtscheiding aan het eind van de vorige eeuw, blijkt dat anno 2010 meer gescheiden paren met kinderen voor co-ouderschap kiezen (CBS, 2009b).

7. *Minder adopties*

- Aantal adopties is sinds 2004 gedaald
- Geadopteerde kinderen komen vrijwel allemaal uit het buitenland

Sinds 2004 is het aantal adopties gedaald. Dit komt vooral doordat het aantal adoptiekinderen uit China, het belangrijkste herkomstland van adoptiekinderen, is afgenomen.

Aantal (buitenlandse en Nederlandse) adoptiekinderen

In 1995 zijn in Nederland ruim 700 kinderen geadopteerd. In de daaropvolgende jaren steeg het aantal adoptiekinderen, tot 1 370 in 2004. Daarna nam dit aantal af. In 2008 was het aantal adopties met 780 weer terug op het niveau van halverwege de jaren negentig van de vorige eeuw. Vrijwel alle in Nederland geadopteerde kinderen komen uit het buitenland. In 2008 werden dertig kinderen geadopteerd die in Nederland waren geboren.

Halverwege de jaren negentig was Colombia het belangrijkste herkomstland van adoptiekinderen. In 1998 nam China deze positie over. In 2004 werden ongeveer 800 Chinese kinderen geadopteerd. Daarmee was bijna 60 procent van de buitenlandse adoptiekinderen van Chinese afkomst. De adoptie van Chinese kinderen hangt samen met het Chinese één-kindbeleid, dat voorschrijft dat ouders in principe slechts één kind mogen hebben. Omdat Chinese ouders veelal de voorkeur geven aan een zoon, worden pasgeboren meisjes vaak te vondeling gelegd. De meerderheid van de kinderen in Chinese kindertehuizen bestaat om die reden uit meisjes. Hierdoor was tot een paar jaar geleden het aantal geadopteerde meisjes vele malen groter dan het aantal geadopteerde jongens.

Sinds 2004 daalt het aantal adoptiekinderen uit China. Deze afname hangt samen met de relatief gunstige economische ontwikkeling in China en de toename van het aantal adoptieverzoeken uit andere landen. Ook worden steeds meer Chinese kinderen in het eigen land geadopteerd. Daarnaast kan de daling van het aantal verzoeken tot verkrijging van een beginseltoestemming, van ruim drieduizend in 2005 en 2006 naar minder dan duizend in 2008, een rol spelen.

De daling van het aantal Chinese adoptiekinderen doet zich alleen voor bij meisjes. Het aantal jongetjes is nog licht gestegen, waardoor hun aandeel onder Chinese adoptiekinderen is toegenomen van 5 procent in 2000 naar 38 procent in 2008.

Referenties

CBS, 2009a, Relatie en gezin aan het begin van de 21ste eeuw. CBS, Den Haag/Heerlen.

CBS, 2009b, Jaarrapport, 2009, Landelijke Jeugdmonitor, p. 15–21. CBS, Den Haag/Heerlen.

Harmen, C., 2008, Ontwikkelingen in de huishoudensdynamiek sinds 1971. In: Bevolkingstrends 56 (1), p. 44–54. CBS, Voorburg/Heerlen.

Huis, M. van, en S. Loozen, 2009. Dertigduizend flitsscheidingen, 2001–2009. In: Bevolkingstrends 57 (4), p. 33–34. CBS, Den Haag/Heerlen.

Sprangers, A., Eilbracht, A. en H. Nicolaas, 2010, Aantal adoptiekinderen afgenomen. In: Bevolkingstrends 58 (2), p. 29–31. CBS, Den Haag/Heerlen.

Steenhof, L., 2007, Schatting van het aantal stiefgezinnen. In: Bevolkingstrends 55 (4), p. 19–22. CBS, Voorburg/Heerlen.

Wobma, E. en A. de Graaf, 2009, Scheiden en weer samenwonen. In: Bevolkingstrends 57 (4), p. 14–21. CBS, Den Haag/Heerlen.

Kerncijfers: Bevolking naar leeftijd en plaats in het huishouden, 1971 en 2009

	Thuis- wonend kind	Alleen- staande	Ouder	Overig lid	In insti- tutioneel huishouden	Totaal
<i>x 1 000</i>						
Mannen						
0–14 jaar	1 769			35	16	1 820
15–29 jaar	991	89	479	61	34	1 654
30–49 jaar	83	73	1 358	39	11	1 564
50–64 jaar	7	36	808	29	10	890
65–79 jaar	0	44	390	34	21	489
80 jaar of ouder	0	15	43	17	22	97
Totaal	2 851	257	3 078	216	115	6 517
Vrouwen						
0–14 jaar	1 690			34	11	1 735
15–29 jaar	728	63	668	52	47	1 558
30–49 jaar	50	49	1 387	29	15	1 530
50–64 jaar	10	103	797	39	20	969
65–79 jaar	0	177	335	57	51	620
80 jaar of ouder	0	34	29	23	47	133
Totaal	2 478	425	3 215	234	191	6 543

Veiligheid

Minder geregistreeerde criminaliteit, meer kinderschermingsmaatregelen

Geregistreeerde criminaliteit sinds 2005 gedaald

- Vermogensmisdrijven vormen met 60 procent het grootste aandeel
- Gevolgd door vernielingen (20 procent) en geweldsmisdrijven (11 procent)

Vooraf jonge vrouwen voelen zich onveilig

- In 2009 voelde 26 procent van de Nederlanders zich wel eens onveilig
- Onveiligheidsgevoelens sterker in grote steden

Slachtofferpercentages in de Randstad het hoogst

- In 2009 is 27 procent van de bevolking slachtoffer geweest van één of meer delicten
- 6 procent is slachtoffer geweest van geweld

Slachtofferhulp

- In 2009 hebben ruim 140 duizend slachtoffers verzocht om slachtofferhulp
- Vrouwen kloppen vaker aan bij slachtofferhulp dan mannen na een geweldsdelict

Steeds meer kinderschermingsmaatregelen

- In 2008 weer stijging van het aantal onder toezicht gestelde kinderen
- Aantal kinderen onder voogdij neemt ook toe

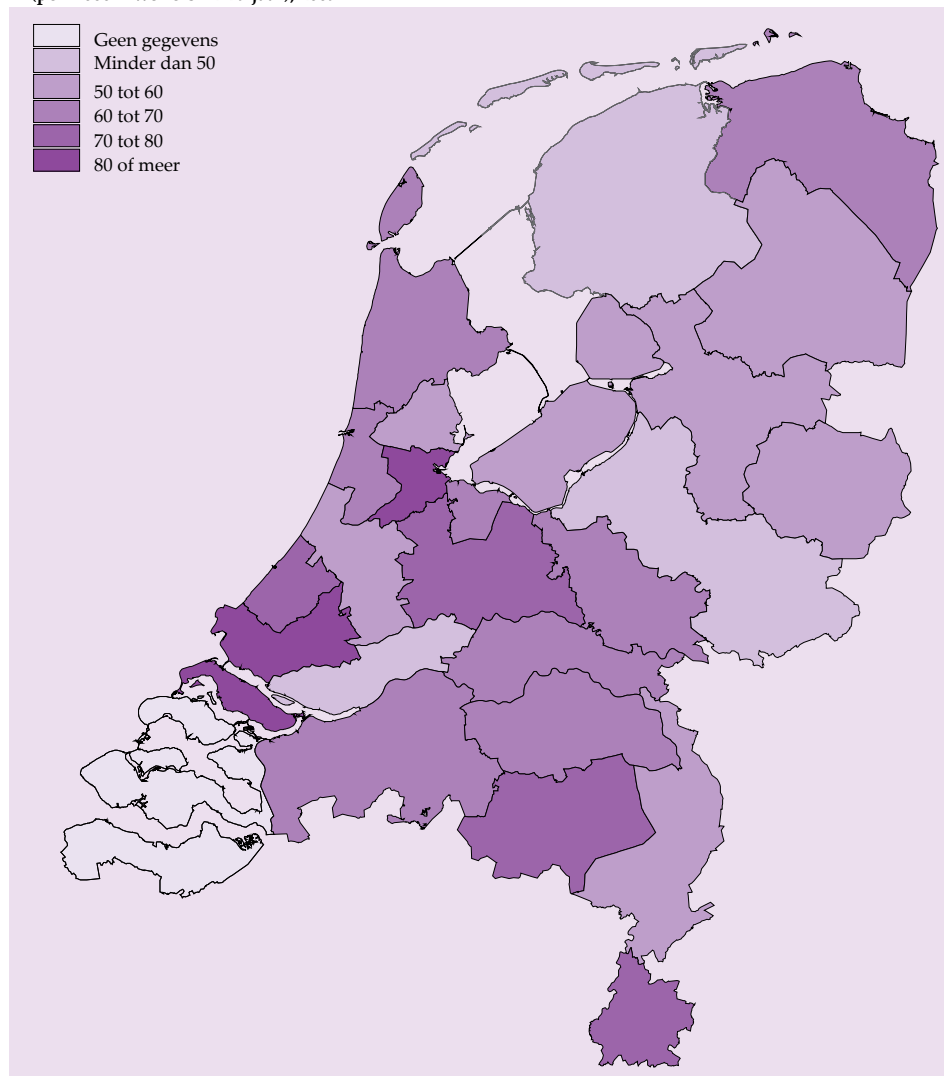
Het gevoel van (on)veiligheid speelt een belangrijke rol in het welzijn van burgers. In Nederland voelt ruim een kwart van de mensen zich wel eens onveilig. Vooral jonge vrouwen voelen zich vaak onveilig. In de Randstedelijke regio's voelen minder mensen zich veilig dan in de landelijke gebieden. Tegen steeds meer ouders in Nederland worden gezagsbeperkende maatregelen genomen omdat de ontwikkeling van het kind ernstig wordt geschonden of dreigt te worden geschonden.

1. *Geregistreerde criminaliteit sinds 2005 gedaald*

- Vermogensmisdrijven vormen met 60 procent het grootste aandeel
- Gevolgd door vernielingen (20 procent) en geweldsmisdrijven (11 procent)

In 2009 registreerde de politie ruim 1 miljoen misdrijven. De geregistreerde criminaliteit is daarmee even hoog als in 2008. In de periode 2005–2009 daalde het aantal door de politie

1. Door de politie geregistreerde misdrijven uit het Wetboek van Strafrecht naar politieregio (per 1 000 inwoners 12–79 jaar), 2009

geregistreerde misdrijven met 7 procent. De geregistreerde criminaliteit bestond in 2009 voor bijna 60 procent uit vermogensmisdrijven. Inbraak, zakkenrollerij en diefstal uit de auto zijn hiervan de meest voorkomende varianten. Het totale aantal geregistreerde vermogensmisdrijven daalde tussen 2005 en 2009 met 9 procent, het totale aantal geweldsmisdrijven met 4 procent en het totale aantal vernielingen en misdrijven tegen openbare orde en gezag met 10 procent.

Per hoofd van de bevolking zijn de meeste misdrijven geregistreerd in de politieregio's Rotterdam-Rijnmond en Amsterdam-Amstelland: meer dan 80 misdrijven per duizend inwoners. In de politieregio's buiten de Randstad worden minder misdrijven per duizend inwoners geregistreerd. Het zuidoosten van Brabant en Zuid-Limburg vormen een uitzondering op deze regel.

In grote lijnen geldt hetzelfde regionale beeld bij het aantal mishandelingen per duizend inwoners. Ook hier scoren de regio's Amsterdam-Amstelland en Rotterdam-Rijnmond relatief hoog, maar ook de regio Groningen. In deze regio's zijn meer dan vijf mishandelingen per duizend inwoners geregistreerd. In veel landelijke regio's ligt dit cijfer aanzienlijk lager en in de buurt van drie mishandelingen per duizend inwoners.

2. Vooral jonge vrouwen voelen zich onveilig

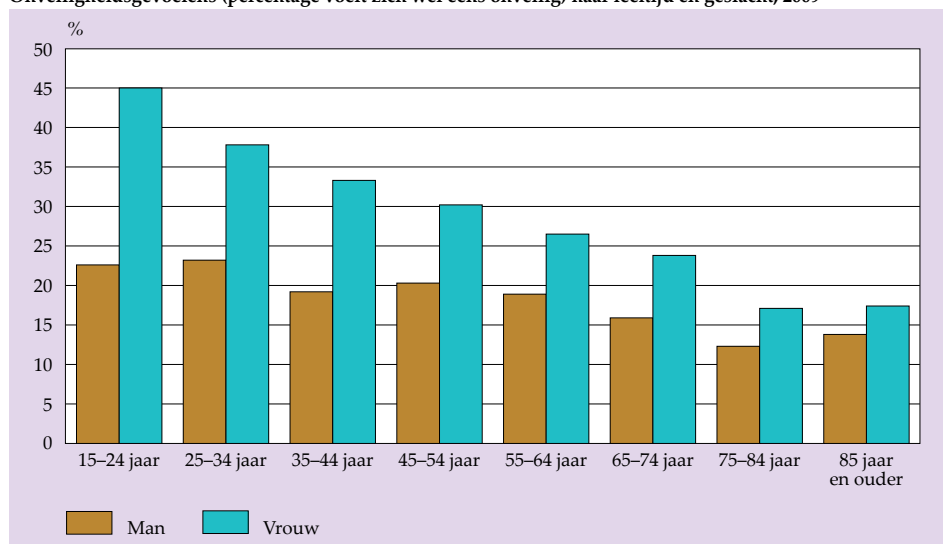
- In 2009 voelde 26 procent van de Nederlanders zich wel eens onveilig
- Onveiligheidsgevoelens sterker in grote steden

In 2009 zegt ruim een kwart van de Nederlanders van 15 jaar en ouder zich wel eens onveilig te voelen. Dit aandeel is nagenoeg gelijk aan dat van 2008. Vooral vrouwen tot de leeftijd van 54 voelen zich wel eens onveilig. Jongere vrouwen voelen zich onveiliger dan oudere vrouwen. Bijna de helft van de vrouwen tussen 15 en 24 voelt zich wel eens onveilig, terwijl maar 17 procent van de vrouwen vanaf 75 jaar zich wel eens onveilig voelt. Vrouwen voelen zich onveiliger dan mannen. Het aandeel mannen dat zich onveilig voelt neemt met de leeftijd wel veel minder sterk af dan bij vrouwen.

In de Randstedelijke gebieden voelen meer mensen zich onveilig dan in de meer landelijke regio's. De meer landelijke provincies Groningen en Limburg vormen op dit beeld een kleine uitzondering. Dit beeld komt dus in grote lijnen overeen met de regionale verschillen op het gebied van de geregistreerde criminaliteit. Vooral in de provincies Friesland en Drenthe en in grote delen van Overijssel en Gelderland voelen relatief weinig mensen zich onveilig.

In Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht voelt een groter deel van de mensen zich

Onveiligheidsgevoelens (percentage voelt zich wel eens onveilig) naar leeftijd en geslacht, 2009

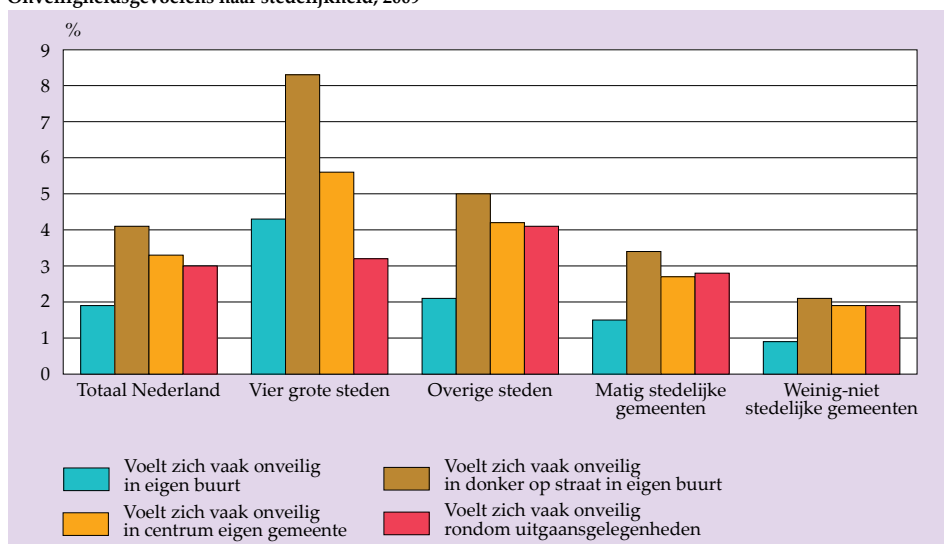
Bron: Integrale Veiligheidsmonitor 2009 (CBS, ministeries van Justitie en Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties).

onveilig in de eigen buurt en in het donker op straat in de eigen buurt dan in de overige woonomgevingen in Nederland. In het donker is het onveiligheidsgevoel in alle typen woongemeenten ongeveer dubbel zo groot. Ook voelt een wat groter deel van de mensen uit de vier grote steden zich onveilig in het centrum van de eigen gemeente. Opvallend is dat het onveiligheidsgevoel rondom uitgaansgelegenheden juist het sterkst is in steden die niet tot vier grote steden behoren.

Vergeleken met het aandeel mensen dat zich wel eens onveilig voelt is de eigen inschatting van mensen over de kans daadwerkelijk slachtoffer te worden relatief laag. Slechts een klein deel van de mensen, bijna 6 procent, acht de kans groot tot heel groot om in het komende jaar slachtoffer te worden van inbraak in de woning. Mannen en vrouwen van middelbare leeftijd schatten deze kans het hoogst in. Een iets kleiner deel van de mensen schat de kans hoog in om slachtoffer te worden van portemonneefdiefstal. Veel minder mensen denken slachtoffer te worden van mishandeling (1,7 procent). Van de mannen en vrouwen tot 25 jaar schat 2,4 procent de kans op mishandeling (heel) groot.

In de politieregio's waarin de grote steden liggen acht een groter deel van de bevolking de kans groot of heel groot om slachtoffer te worden van mishandeling. Uit de geregistreerde criminaliteit blijkt daarnaast dat het aantal mishandelingen (per duizend inwoners) het hoogst is in die regio's. Met uitzondering van Zuid-Limburg zijn er in de meer landelijke gebieden aan de randen van Nederland minder mensen die denken slachtoffer te worden van mishandeling.

Onveiligheidsgevoelens naar stedelijkheid, 2009

Bron: Integrale Veiligheidsmonitor 2008/2009 (CBS, ministeries van Justitie en Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties).

3. Slachtofferpercentages in de Randstad het hoogst

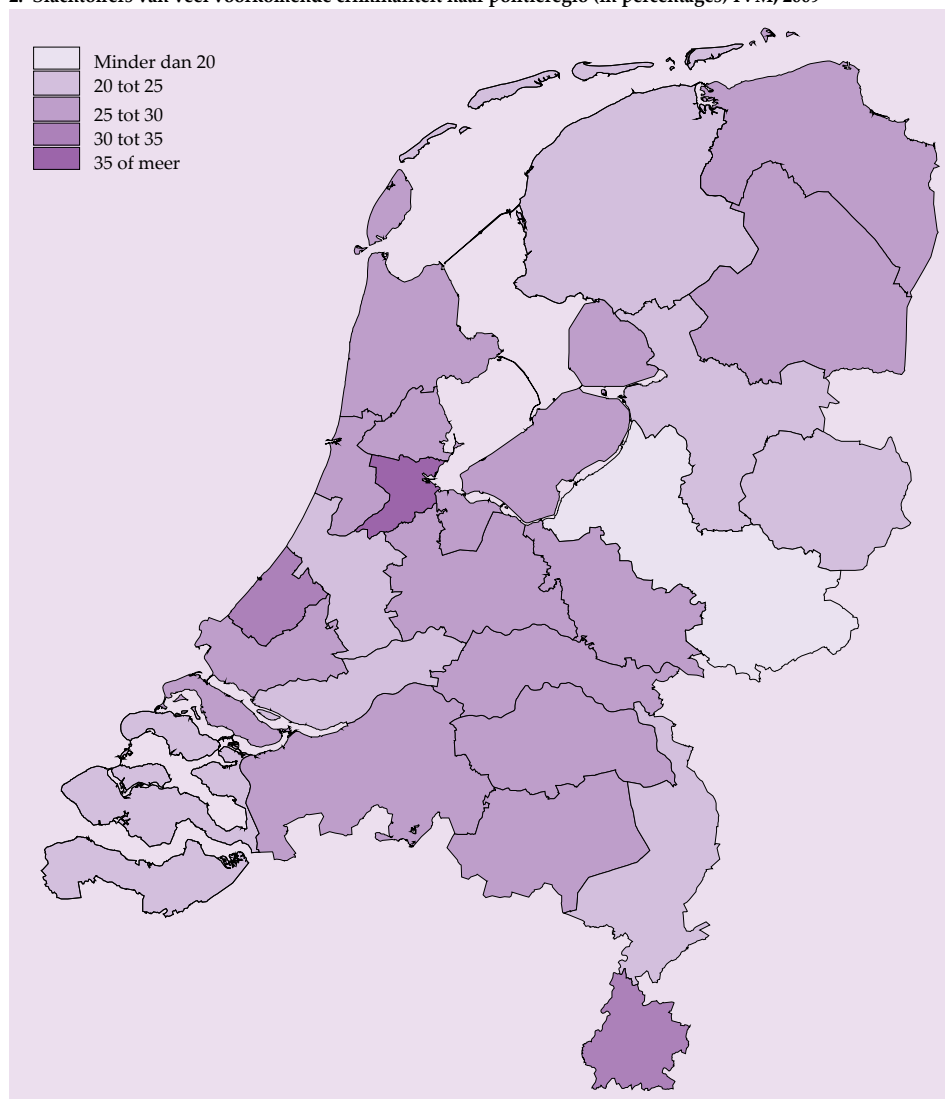
- In 2009 is 27 procent van de bevolking slachtoffer geweest van één of meer delicten
- 6 procent is slachtoffer geweest van geweld

Van alle inwoners van Nederland van 15 jaar en ouder gaf 27 procent aan in 2009 daadwerkelijk eenmaal of vaker slachtoffer te zijn geweest van veel voorkomende criminaliteit. Onder veel voorkomende criminaliteit vallen geweldsdelicten, vermogensdelicten, vernieling en vandalisme.

Bijna 6 procent van alle inwoners werd slachtoffer van geweldsdelicten (seksuele misdrijven, mishandeling en bedreiging) waarvan bedreiging met 4 procent het meest voorkwam. 13 procent van de bevolking gaf aan in 2009 van één of meer vermogensdelicten slachtoffer geweest te zijn. Van vandalisme zei 14 procent van de mensen in 2009 slachtoffer te zijn geweest. Mannen werden meer slachtoffer van vandalisme en van geweldsdelicten als mishandelingen en bedreigingen dan vrouwen. Vrouwen worden relatief meer slachtoffer van zedenmisdrijven. Mannen en vrouwen worden ongeveer even veel slachtoffer van vermogensmisdrijven en van de overige delicten.

Per politieregio varieert het totale slachtofferpercentage van twintig procent (Noord- en Oost-Gelderland) tot 36 procent (Amsterdam-Amstelland). Behalve in Noord- en Oost-Gelderland ligt dit percentage ook in veel andere landelijke gebieden lager dan in de

2. Slachtoffers van veel voorkomende criminaliteit naar politieregio (in percentages) IVM, 2009

regio's Amsterdam-Amstelland, Haaglanden, Rotterdam-Rijnmond en Limburg-Zuid. In de regio's waar een groter gevoel van onveiligheid bestaat, rapporteren dus ook meer mensen daadwerkelijk slachtoffer van criminaliteit te zijn geweest.

Van de slachtoffers van criminaliteit doet slechts een deel aangifte bij de politie. Van de vermogensdelicten wordt naar verhouding het meeste aangifte gedaan, al gebeurt dat nog niet in de helft van de gevallen. Van vandalisme (16 procent) en van geweldsdelicten (12 procent) doet een nog veel kleiner deel van de mensen aangifte bij de politie.

4. Slachtofferhulp

- In 2009 hebben ruim 140 duizend slachtoffers verzocht om slachtofferhulp
- Vrouwen kloppen vaker aan bij slachtofferhulp dan mannen na een geweldsdelict

Bureau Slachtofferhulp verleent enerzijds eenmalige diensten als eerstelijns hulp. Deze bestaat uit doorverwijzen en informatie verschaffen. Anderzijds verleent Bureau Slachtofferhulp structurele hulp in de vorm van emotionele en praktische ondersteuning en juridische hulp.

In 2009 hebben ruim 140 duizend slachtoffers zich op enigerlei wijze aangemeld bij het Bureau Slachtofferhulp. In ruim drie kwart van de gevallen ging het om delicten. De overige meldingen betroffen verkeersproblemen. Bijna de helft van de gevallen heeft betrekking op geweldsmisdrijven. Mannen melden zich vaker als verkeersslachtoffer, terwijl vrouwen vaker aankloppen na slachtoffer te zijn geweest van een geweldsdelict. Jongeren melden zich vaker dan ouderen als slachtoffer van een geweldsdelict, terwijl ouderen zich naar verhouding vaker melden als gevolg van een vermogensdelict.

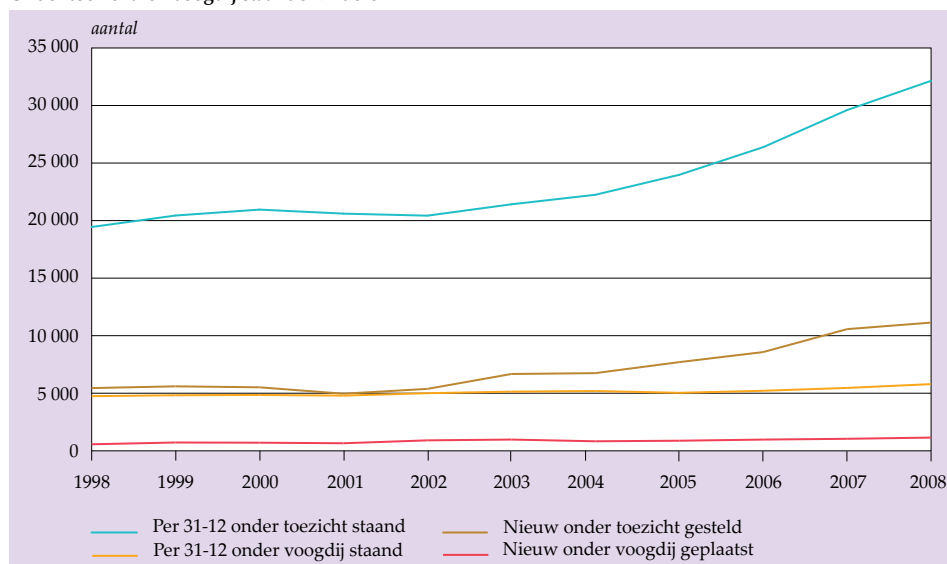
5. Steeds meer kinderbeschermingsmaatregelen

- In 2008 weer stijging van het aantal onder toezicht gestelde kinderen
- Aantal kinderen onder voogdij neemt ook toe

Ook kinderen kunnen te maken krijgen met vormen van onveiligheid. Als de ontwikkeling van een kind ernstig wordt geschonden of dreigt te worden geschonden, kan de rechter op verzoek van de Raad voor de Kinderbescherming een kinderbeschermingsmaatregel uitspreken. De meest voorkomende kinderbeschermingsmaatregel is de ondertoezichtstelling. Ondertoezichtstelling is een gezagsbeperkende maatregel. De ouders raken het gezag niet kwijt, maar het gezag wordt wel beperkt. De ouders krijgen hulp en steun van een gezinsvoogd van Bureau Jeugdzorg of van een landelijk werkende instelling. Het kind kan thuis blijven wonen of het kan uit huis worden geplaatst, in een pleeggezin of in een tehuis. De ouders zijn verplicht de aanwijzingen van de gezinsvoogd op te volgen.

In 2008 werden 11,1 duizend kinderen onder toezicht gesteld. Aan het eind van dat jaar stonden 32,1 duizend kinderen onder toezicht. Dit is een stijging van meer dan 50 procent ten opzichte van het jaar 2000, toen 21 duizend kinderen onder toezicht stonden. Deze stijging is voornamelijk toe te schrijven aan verruiming van de grond voor ondertoezichtstelling van minderjarigen in 2008. Dit maakte het mogelijk om ook kinderen met relatief lichte problemen onder toezicht te stellen.

Onder toezicht- en voogdij staande kinderen

Aantal kinderen onder voogdij neemt ook toe

Als ouders de verzorging en de opvoeding van hun kind niet aankunnen, kunnen ze uit het ouderlijk gezag worden ontheven. Als ouders hun kind heel ernstig verwaarlozen of misbruiken, kan de rechter hen uit het ouderlijk gezag ontzetten. Het kind wordt in deze gevallen uit huis geplaatst. Het Bureau Jeugdzorg of een landelijk werkende instelling krijgt de voogdij over het kind. Het kind gaat meestal voor onbepaalde tijd naar een pleeggezin of een instelling.¹⁾ De ouders kunnen na verloop van tijd de rechter vragen in hun gezag hersteld te worden. Het aantal kinderen dat onder voogdij stond bedroeg in 2008 5,8 duizend, een stijging van bijna 20 procent ten opzichte van 2000. In 2008 ging het om ruim duizend nieuwe gevallen.

Van voorlopige voogdij is sprake als de kinderrechter in een crisissituatie het gezag over een minderjarige (voorlopig) overdraagt aan een Bureau Jeugdzorg of een landelijk werkende instelling. Voorlopige voogdij kan gevolgd worden door een ontheffing of ontzetting uit de ouderlijke macht, maar dit hoeft niet. Voorlopige voogdij kan bijvoorbeeld nodig zijn om een medische behandeling voor het kind veilig te stellen waar de ouders geen toestemming voor hebben gegeven. In 2008 werden 400 kinderen onder voorlopige voogdij geplaatst.

¹⁾ Het gaat hier uitsluitend over voogdij via de rechter. Als bijvoorbeeld de ouders zijn overleden en familieleden voor de kinderen gaan zorgen, dan wordt dit hier niet meegeteld.

Toelichting

Slachtofferschap en onveiligheidsgevoelens

De Integrale Veiligheidsmonitor (IVM) is een onderzoek onder de bevolking van 15 jaar en ouder over onder meer de leefbaarheid van de woonbuurt, buurtproblemen, beleving van onveiligheid, slachtofferschap van veel voorkomende criminaliteit. De eerste uitvoering van de IVM vond eind 2008 plaats. De gegevens van 2008 en 2009 zijn niet zonder meer te vergelijken met die van 2007 en eerder uit de Veiligheidsmonitor Rijk (VMR). Dit komt onder andere door een andere vraagstelling en methode van waarneming.

In IVM komen geen verkeersdelicten voor; dit zijn vaak slachtofferloze delicten zoals door rood licht rijden, onder invloed rijden e.d.

Bureaus Slachtofferhulp

De dienstverlening van Slachtofferhulp Nederland wordt nauwkeurig bijgehouden. De dienstverlening wordt onderverdeeld in emotionele, praktische en juridische ondersteuning. Het zijn niet alleen slachtoffers die zich melden bij het bureau maar ook getuigen, benadeelden, direct betrokkenen, nabestaanden en zelfs daders.

Tot 2008 werden de beëindigde zaken geteld, maar vanaf 2008 is men over gestapt naar de slachtoffers die zich aanmelden.

Geregistreerde criminaliteit

De gegevens over geregistreerde criminaliteit zijn afkomstig van de 25 politieregio's. De gegevens van de meeste regiokorpsen worden per incident (misdrijf of andere activiteit) vanuit de geautomatiseerde systemen van incidentenregistratie naar het CBS gestuurd. De overige korpsen leveren tellingen naar type misdrijf of groep van wetsartikelen. De gegevens worden op gemeenteniveau ontvangen, zodat elke regionale indeling en categorisering van gemeenten kan worden gemaakt.

Voogdij en ondertoezichtstelling

Als de ouders ongeschikt zijn of onmachtig om hun kind te verzorgen en op te voeden, kan de rechter de ouders uit het ouderlijk gezag ontheffen. Het Bureau Jeugdzorg of een landelijk werkende instelling voor (gezins)voogdij krijgt de voogdij over het kind. Het kind gaat meestal voor onbepaalde tijd naar een pleeggezin of een instelling.

Bij ondertoezichtstelling krijgen de ouders bij de opvoeding hulp en steun van een gezinsvoogdijwerker van het Bureau jeugdzorg of van een landelijk werkende instelling voor (gezins)voogdij. Het kind kan thuis blijven wonen of het kan uit huis worden geplaatst.

Referenties

Jaarverslag Slachtofferhulp Nederland 2009, Utrecht, juni 2010.

Integrale Veiligheidsmonitor 2009 – Landelijke rapportage. CBS, Den Haag/Heerlen.

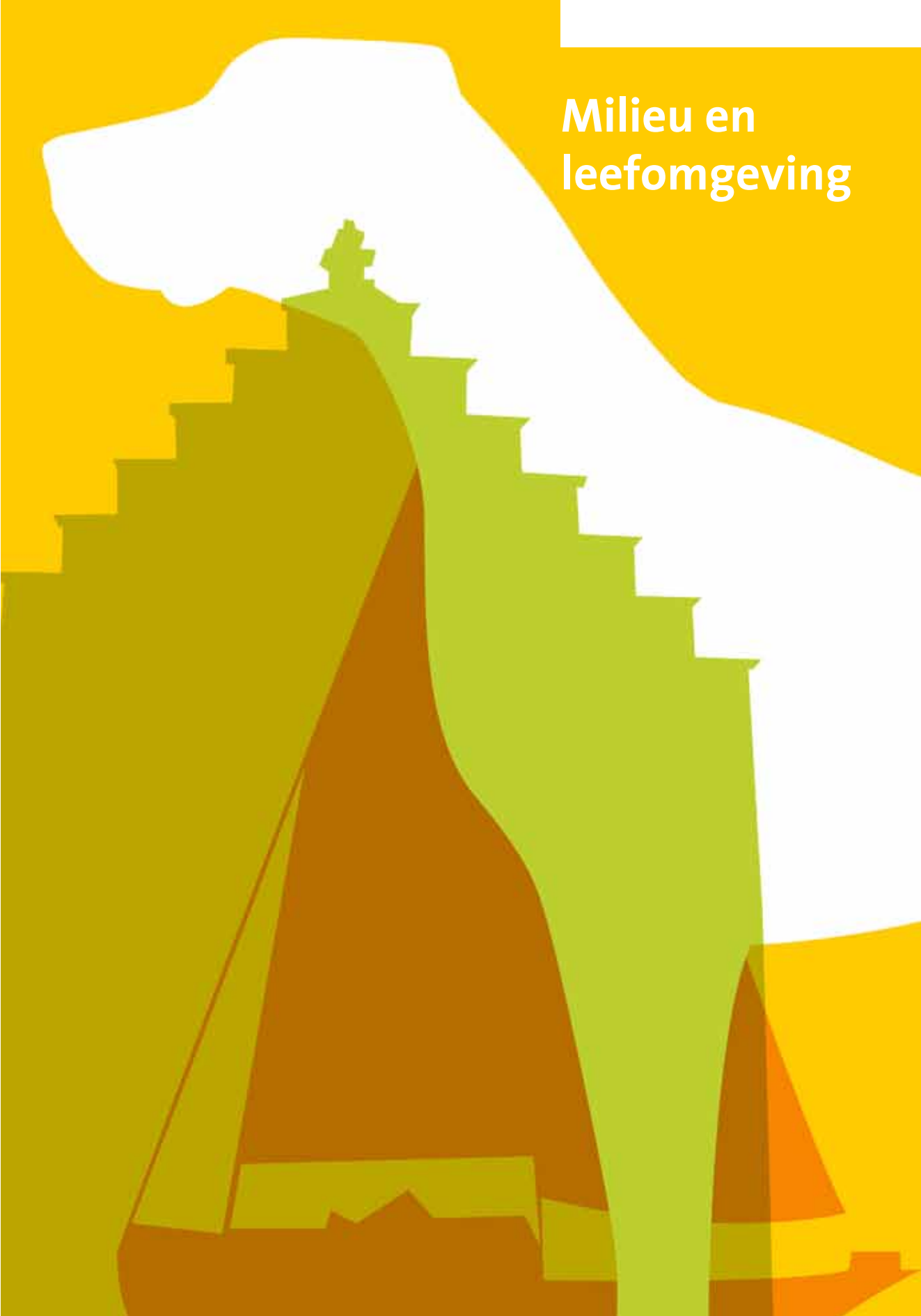
Integrale Veiligheidsmonitor 2009 – Tabellenrapport. CBS, Den Haag/Heerlen.

Kerncijfers: Veiligheid

Politieregio	IVM 2009							Geregistreerde criminaliteit 2009	
	Voelt zich wel eens onveilig	Voelt zich wel eens onveilig in eigen buurt	(Heel) grote kans op slachtofferschap			Slachtofferschap		Wetboek van Strafrecht	Mishandeling
			inbraak	portemonneediefstal	mis-handeling	totaal	mis-handeling		
	%								per 1 000 inwoners
Groningen	25,2	15,4	3,7	4,4	1,4	26,8	1,4	65,2	5,0
Friesland	19,9	10,9	2,3	2,1	0,9	21,7	0,9	41,5	2,9
Drenthe	19,5	11,9	2,7	2,9	1,3	25,2	1,7	52,9	3,7
IJsselland	19,6	12,3	3,2	4,5	1,0	23,3	0,8	50,9	3,9
Twente	20,4	12,6	3,5	3,1	1,1	21,8	0,7	51,8	3,6
Noord- en Oost-Gelderland	19,8	11,9	3,1	2,9	0,7	19,9	0,7	49,3	3,4
Gelderland-Midden	26,8	16,4	5,8	4,2	1,5	25,8	0,9	63,4	3,8
Gelderland-Zuid	24,0	14,9	6,1	4,4	1,0	25,8	1,0	66,5	3,8
Utrecht	28,4	18,3	7,4	5,9	2,2	28,0	0,9	70,5	3,8
Noord-Holland-Noord	26,1	15,4	5,2	4,7	1,7	28,7	1,6	62,9	3,9
Zaanstreek-Waterland	23,8	12,8	4,3	3,9	1,1	28,1	1,0	55,7	4,4
Kennemerland	24,2	12,3	3,7	4,2	0,8	25,6	1,2	65,6	4,2
Amsterdam-Amstelland	35,0	25,5	7,6	9,1	3,1	36,2	1,6	104,8	5,6
Gooi en Vechtstreek	26,1	16,8	7,5	5,3	1,3	28,3	0,9	66,4	3,6
Haaglanden	30,2	22,9	9,1	8,0	3,1	31,3	1,4	70,7	4,3
Hollands Midden	25,4	13,3	5,4	6,0	1,0	24,3	1,2	58,5	3,7
Rotterdam-Rijnmond	29,7	21,7	8,1	7,8	2,9	28,5	1,0	80,6	5,0
Zuid-Holland-Zuid	27,2	15,7	4,3	6,4	1,6	24,9	1,1	46,8	3,2
Zeeland	21,3	13,3	4,6	4,8	1,3	22,0	1,1	.	.
Midden- en West-Brabant	27,0	19,5	6,8	5,9	1,7	28,3	1,1	69,7	4,1
Brabant-Noord	21,9	15,3	5,7	4,4	1,0	25,8	1,1	60,5	3,3
Brabant-Zuidoost	24,1	17,7	7,0	5,1	1,3	27,1	1,0	72,8	4,2
Limburg-Noord	25,8	18,4	5,8	4,4	1,1	23,3	1,2	58,7	3,7
Limburg-Zuid	28,0	20,7	8,3	5,5	2,6	30,8	1,2	77,3	4,0
Flevoland	29,2	19,3	5,2	5,3	1,3	29,1	1,9	56,9	3,8

Bron: Integrale Veiligheidsmonitor (IVM) 2009 en de Politiestatistiek.

Milieu en leefomgeving

Nederlanders tevreden met woonomgeving

Grote tevredenheid met de woonomgeving

- Overgrote meerderheid is (zeer) tevreden met de woonomgeving
- Ouderen zijn meer tevreden dan jongeren

Overlast en verloedering voornamelijk in de grote steden

- Verloedering in de Randstad neemt wel wat af
- In landelijke regio's minder overlast

Last van geluid in de woonomgeving

- Vliegtuiglawaai neemt af
- Lawaai van burens blijft gelijk

Steeds minder last van stank

- Minder stank van verkeer, industrie en landbouw
- Meeste stankoverlast van de landbouw

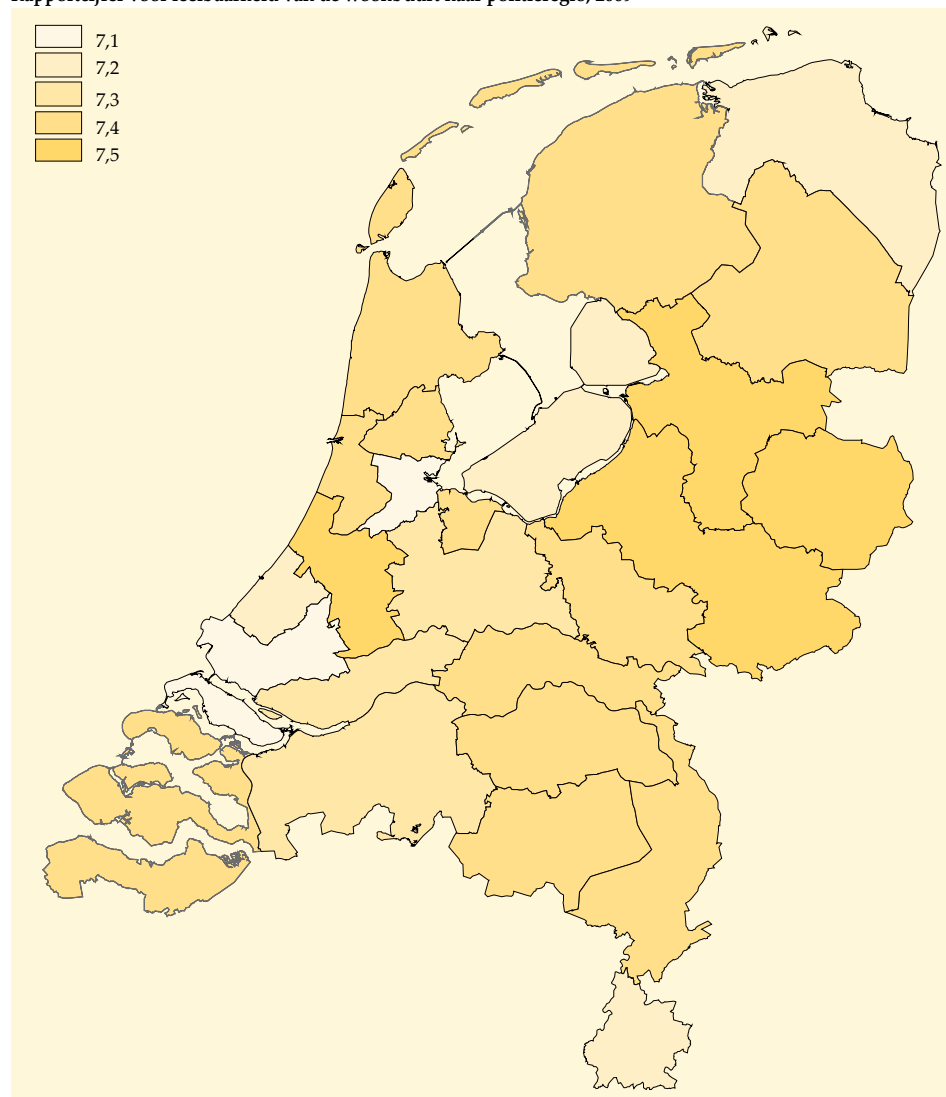
Een groot deel van het dagelijks leven van burgers speelt zich af in de directe woonomgeving. Vormen van verloedering en overlast die zij in hun omgeving ervaren, kunnen het welzijn verminderen. In Nederland zijn verreweg de meeste Nederlanders erg te spreken over hun woonomgeving, vooral buiten de Randstad. Ook de hinder van geluid en stank neemt de laatste jaren af.

1. Grote tevredenheid met de woonomgeving

- Overgrote meerderheid is (zeer) tevreden met de woonomgeving
- Ouderen zijn meer tevreden dan jongeren

Bijna alle Nederlanders zijn tevreden met hun woonomgeving. Dit geldt voor de leefbaarheid van de buurt in het algemeen, maar de meeste mensen zijn ook positief over zowel de fysieke omgeving in hun buurt als de sociale samenhang. Wel zijn er op sommige punten verschillen tussen de regio's.

Rapportcijfer voor leefbaarheid van de woonbuurt naar politieregio, 2009

In totaal is ruim 83 procent van de mensen (zeer) tevreden met de woonomgeving. De tevredenheid over de woonomgeving hangt echter af van de grootte van de gemeente waar men woont. In de vier grote steden (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht) is iets meer dan drie kwart van de mensen (zeer) tevreden, terwijl dit aandeel in de 27 middelgrote steden, maar vooral in de overige gemeenten wat hoger ligt. Naarmate mensen ouder worden, worden zij in het algemeen tevredener over hun woonomgeving. Van de jongeren (18 tot 25 jaar) is 71 procent (zeer) tevreden met de woonbuurt. Voor 75-plussers ligt dit aandeel op 91 procent.

Positief over woonbuurt

Veel Nederlanders beoordelen de leefbaarheid van de buurt waarin zij wonen positief. Regionale verschillen zijn hierbij klein. Het gemiddelde rapportcijfer dat mensen aan hun woonbuurt geven op het punt van leefbaarheid varieert van een 7,1 in de regio's Amsterdam-Amstelland en Rotterdam-Rijnmond tot een 7,5 in IJsselland, Twente, Noord- en Oost-Gelderland en Hollands Midden. Deze kleine verschillen tussen de regio's in waardering van de woonbuurt worden later in dit hoofdstuk enigszins verklaard door vergelijkbare regionale verschillen op specifieke aspecten van leefbaarheid en buurtproblemen. Ook daarbij scoren de Randstad en ook Zuid-Limburg wat slechter en de overige landelijke regio's wat beter.

Tweederde van de Nederlanders vindt dat hun woonbuurt in 2009 niet is veranderd ten opzichte van 2008. Van de mensen die er anders over denken zijn er iets meer die vinden dat hun buurt er slechter voor staat dan mensen die vinden dat het beter is geworden in de buurt. Met name inwoners van de regio's Limburg-Zuid, Haaglanden, Zaanstreek-Waterland en Rotterdam-Rijnmond vinden dat hun woonbuurt erop achteruit is gegaan. In Amsterdam-Amstelland en in de provincies Drenthe en Friesland vinden burgers in het algemeen dat hun buurt er beter voor staat dan in 2008.

Wel tevreden over onderhoud, maar minder over voorzieningen voor de jeugd

Het voorgaande had betrekking op het algemene oordeel van inwoners over hun woonbuurt. Nu wordt ingegaan op specifieke kenmerken van de buurten, te beginnen met de bebouwde omgeving. Nederlanders zijn in meerderheid tevreden over de fysieke staat van de buurt en over de groenvoorzieningen. Iets minder dan tweederde vindt bijvoorbeeld dat wegen, paden en pleintjes, maar ook groenvoorzieningen als perken, plantsoenen en parken goed zijn onderhouden.

Burgers zijn in het algemeen wat minder tevreden over voorzieningen voor de jeugd in de buurt. Iets meer dan de helft vindt dat er in de buurt goede speelplekken zijn voor kinderen en nog geen 20 procent is van mening dat er goede voorzieningen zijn voor jongeren. Vooral in de regio Limburg-Zuid zijn veel meer mensen ontevreden over speelplekken voor kinderen en voorzieningen voor jongeren. Ook in de regio Groningen zijn weinig mensen tevreden over de aanwezigheid van goede speelplekken voor kinderen. Mensen in de regio's Kennemerland en IJsselland zijn op dit punt meer tevreden.

Sociale samenhang in de buurt

Ook de houding van de bewoners zelf bepaalt mede de leefbaarheid in de buurt. Nederlanders vinden in meerderheid dat mensen in hun buurt op een prettige manier met elkaar omgaan en zij voelen zich in de meeste gevallen thuis bij de mensen die in hun buurt wonen. Anderzijds gaat het meer dan de helft van de Nederlanders te ver om te zeggen dat de buurt waarin zij wonen gezellig is en veel saamhorigheid kent. Daarnaast geeft nog geen 40 procent aan veel contact te hebben met buurtbewoners. Dit wijst erop dat veel Nederlanders zich op hun gemak voelen en prettig wonen in de buurt, maar dat er op buurtniveau van veel onderling contact minder sprake is en dat burgers in mindere mate echte saamhorigheid ervaren in de buurt. In het algemeen is de sociale samenhang op buurtniveau in de regio's in het oosten en noorden van Nederland, maar bijvoorbeeld ook in het noordelijk deel van Limburg en van Noord-Holland groter dan in de Randstad en Flevoland.

Sociale betrokkenheid kunnen mensen ook tonen door zich in te zetten voor de buurt. Ruim 17 procent van de Nederlanders geeft aan actief te zijn geweest om de buurt te verbeteren. Dat is iets meer dan een jaar eerder. Ook hierbij geldt dat het aandeel hoger is in de regio's buiten de Randstad en Flevoland.

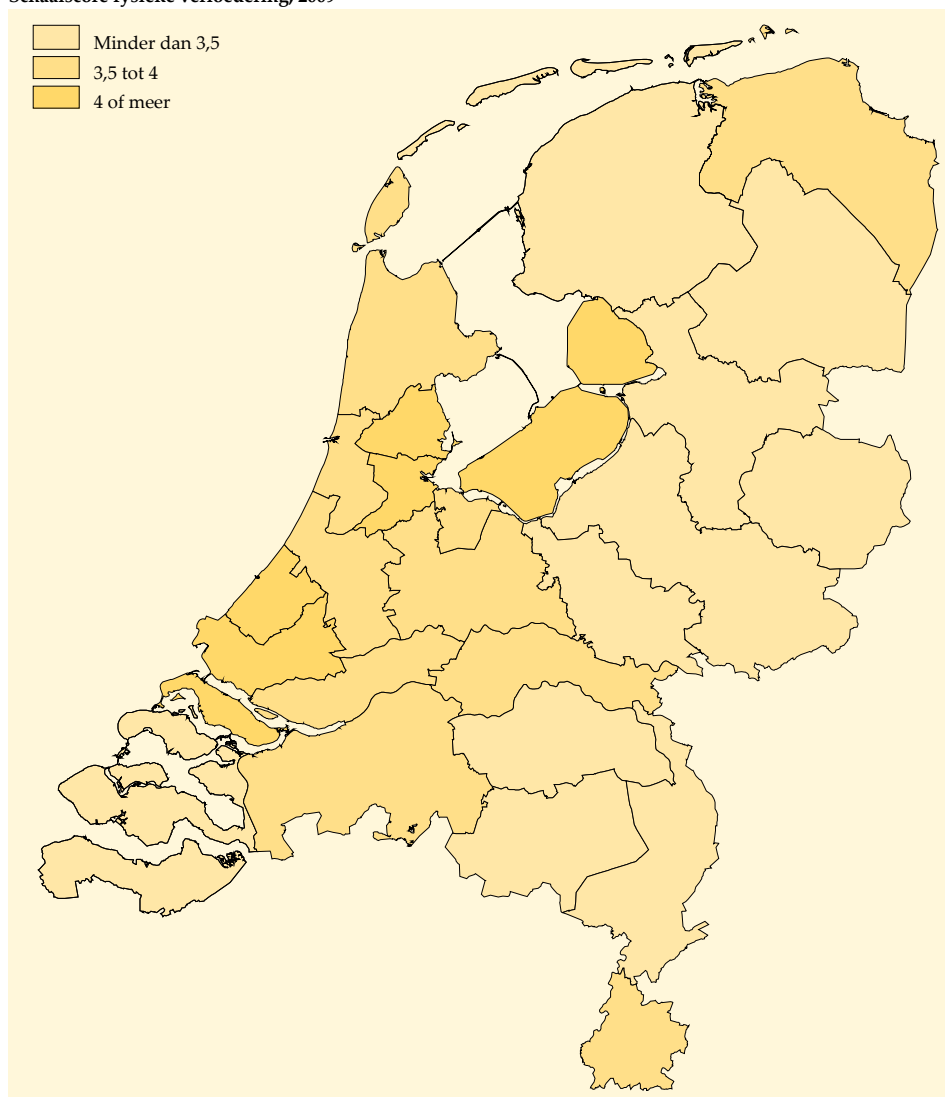
2. Overlast en verloedering voornamelijk in de grote steden

- Verloedering in de Randstad neemt wel wat af
- In landelijke regio's minder overlast

Ook verloedering en overlast spelen een belangrijke rol in de perceptie van burgers van hun woonomgeving. Verloedering heeft betrekking op de bebouwde omgeving, terwijl overlast het gevolg is van mensen. Vergeleken met een jaar eerder ervaren burgers de verloedering van hun woonbuurt in 2009 ongeveer gelijk aan die van een jaar eerder. Van de verschillende vormen van verloedering komt hondenpoep volgens de meeste Nederlanders het vaakst voor. Bijna een derde geeft aan dat er vaak hondenpoep op straat ligt. Van rommel op straat heeft meer dan een vijfde van de Nederlanders last. Slechts 8 procent geeft aan dat bekladding van muren of gebouwen vaak voorkomt. Vernieling van telefooncellen en bus- of tramhokjes komt volgens bijna 12 procent van de Nederlanders vaak voor, maar dit aandeel is sinds een jaar eerder wel met ruim 2 procent afgenomen.

De meeste fysieke verloedering wordt ervaren in de Randstad en in Flevoland en Zuid-Limburg. In de landelijke gebieden van Nederland ervaren mensen minder verloedering. Anderzijds is het wel zo dat mensen in de regio's Amsterdam-Amstelland, Rotterdam-Rijnmond en Haaglanden verbetering zien. Vergeleken met 2008 ervaren zij minder verloedering.

Schaalscore fysieke verloedering, 2009

Meeste overlast van rondhangende jongeren

Overlast is een aspect dat de leefbaarheid van een woonbuurt negatief beïnvloedt. In 2009 ervaren Nederlanders gemiddeld ongeveer net zo veel overlast als in 2008. Verreweg de meeste overlast rapporteren mensen van minder ernstige vormen als rondhangende jongeren (12 procent), overlast van dronken mensen op straat (7 procent) en drugsoverlast (5 procent). Minder mensen geven aan dat ernstiger vormen van overlast zoals bedreiging, geweldsdelicten en straatroof vaak voorkomen. Wel geeft bijna 5 procent van de Nederlanders aan dat jeugdcriminaliteit in de buurt vaak voorkomt. Burgers in de Rand-

stad en Zuid-Limburg ervaren deze overlast sterker dan mensen die in de landelijke regio's wonen. De eersten melden dus niet alleen meer verloedering, maar ook meer overlast en minder sociale samenhang. Oorzaak hiervoor kan zijn dat gebieden in het westen van Nederland stedelijker zijn waardoor mensen dichter op elkaar leven. Veel gemeenten in Zuid-Limburg zijn krimp gemeenten.

Overlast en verloedering verschillen niet alleen van regio tot regio, maar ook tussen stedelijke en landelijke gemeenten. In de vier grote steden ervaren mensen aanzienlijk meer overlast en verloedering dan in landelijke gemeenten. De 27 middelgrote steden nemen wat dit betreft een middenpositie in.

3. Lawaai komt vooral van verkeer en van burens

- Vliegtuiglawaai neemt af
- Lawaai van burens blijft gelijk

De belangrijkste bronnen van lawaai die mensen in het dagelijks leven ondervinden, zijn die van de verschillende soorten verkeer, burens en in mindere mate industrie en bedrijven. De geluidsoverlast door burens blijft door de jaren heen constant. De mate van lawaai van verkeer en van industrie en bedrijven verandert door de tijd wat meer, omdat deze vormen van lawaai enigszins door regelgeving kunnen worden beïnvloed.

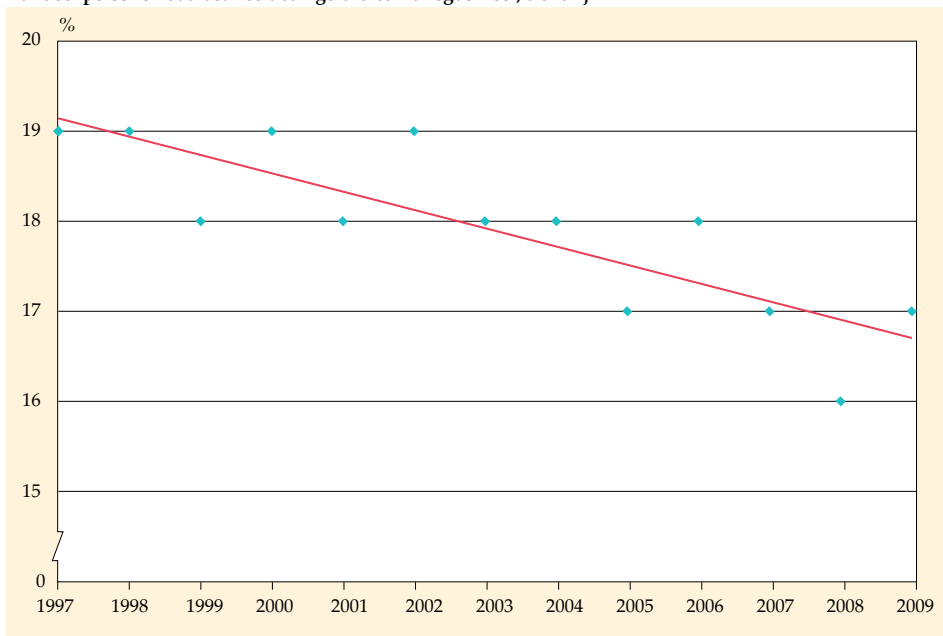
Lawaai van vliegtuigen neemt af

Overlast van vliegverkeer komt overwegend voor in de gebieden rondom vliegvelden en op de aan- en uitvliegroutes van vliegtuigen. Maar ook op andere plaatsen kunnen mensen hinder van vliegverkeer ondervinden. Hoewel het aantal nachtvluchten beperkt is, hebben bewoners ook 's nachts last van vliegtuiglawaai. Deze hinder kan van invloed zijn op de slaap en de gezondheid. Ook is uit onderzoek gebleken dat vliegtuiglawaai van invloed is op leerprestaties. Zo is bijvoorbeeld aangetoond dat blootstelling aan geluid van vliegverkeer een negatieve invloed heeft op de leerprestaties van kinderen.

In 1997 zei 19 procent van de volwassen bevolking last te hebben van het geluid van vliegtuigen. Sinds die tijd is dit percentage met gemiddeld 0,3 procentpunt per jaar gedaald naar een niveau van iets minder dan 17 procent in 2009. Het lijkt er dus op dat beleidsmaatregelen om de geluidsbelasting door het vliegverkeer te beperken, zoals het stimuleren van stillere vliegtuigen, het verbod voor bepaalde lawaaiige vliegtuigen om tussen 23.00 uur en 06.00 uur te vliegen en het aanpassen van vliegroutes en -procedures, enig effect sorteren.

Geluidsoverlast van treinen en trams is niet continu. Daarom wordt geluid van dergelijk railverkeer in het algemeen als minder hinderlijk ervaren. Treinen en trams zijn dan ook geen ernstige bron van geluidshinder. Ongeveer 6 procent van de volwassenen zegt in de woonomgeving last of soms last te hebben van geluiden van railverkeer. Tussen 1997 en

Aandeel personen dat last heeft van geluid van vliegverkeer, trendlijn

2009 is het percentage personen dat last heeft van geluiden van treinen en trams licht gestegen met gemiddeld 0,1 procent per jaar.

Lawaai van wegverkeer neemt toe

Tussen 1997 en 2009 is het percentage mensen dat (soms) last ondervindt van geluid van wegverkeer toegenomen van bijna 27 procent naar 31 procent. Deze toename heeft voornamelijk tussen 1997 en 2003 plaatsgevonden. Na 2003 blijft het aandeel vrijwel constant. Volgens een onderzoek van het RIVM krijgen jaarlijks ongeveer 80 mensen in Nederland een acuut hartinfarct als gevolg van langdurige blootstelling aan het geluid van wegverkeer. Bij dit onderzoek was de veronderstelling dat een blootstelling aan geluid van meer dan 60 decibel gedurende de dag en avond het risico op een acuut hartinfarct verhoogt. Volgens dit onderzoek bedraagt het aantal mensen dat hinder heeft van verkeerslawaai naar schatting 640 duizend. Het aantal mensen dat niet goed kan slapen vanwege het autolawaai bedraagt volgens de resultaten van dit onderzoek naar schatting 290 duizend.

Een veel kleiner deel van de Nederlanders ondervindt in de woonomgeving last van geluiden van industrie of bedrijven. Dit aandeel is tussen 1997 en 2009 vrijwel constant gebleven en ligt rond de 3 à 4 procent van de burgers.

Voorkómen van burenlawaai in de praktijk niet goed mogelijk

Na het wegverkeer vormen de burens de belangrijkste bron voor geluidsoverlast. Hoewel elke gemeente in een Algemene Plaatselijke Verordening of een aparte gemeentelijke

Geluidshinderverordening regels heeft opgesteld ten aanzien van het beperken en voorkomen van geluidshinder en burengerucht, heeft één op de vijf volwassenen in Nederland (wel eens) last van burenlawaai. Dit aandeel is in de laatste tien jaar nauwelijks gewijzigd. In tegenstelling tot enkele andere vormen van geluidsoverlast zijn er ten aanzien van burenlawaai echter geen wettelijke normen vastgelegd. Wel wordt bij de vaststelling van een aantal normen, zoals die in het Bouwbesluit, rekening gehouden met het voorkomen van burenlawaai. Mede vanwege het subjectieve karakter van overlast blijkt het voorkomen van burenlawaai echter niet goed mogelijk.

4. *Steeds minder last van stank*

- Minder stank van verkeer, industrie en landbouw
- Meeste stankoverlast van de landbouw

Naast lawaai kunnen mensen in hun leefomgeving last hebben van geuren. Stank kan onder meer komen van het verkeer, van industrie en van landbouw. Nederlanders hebben in hun leefomgeving met de jaren steeds minder last van deze drie vormen van stank.

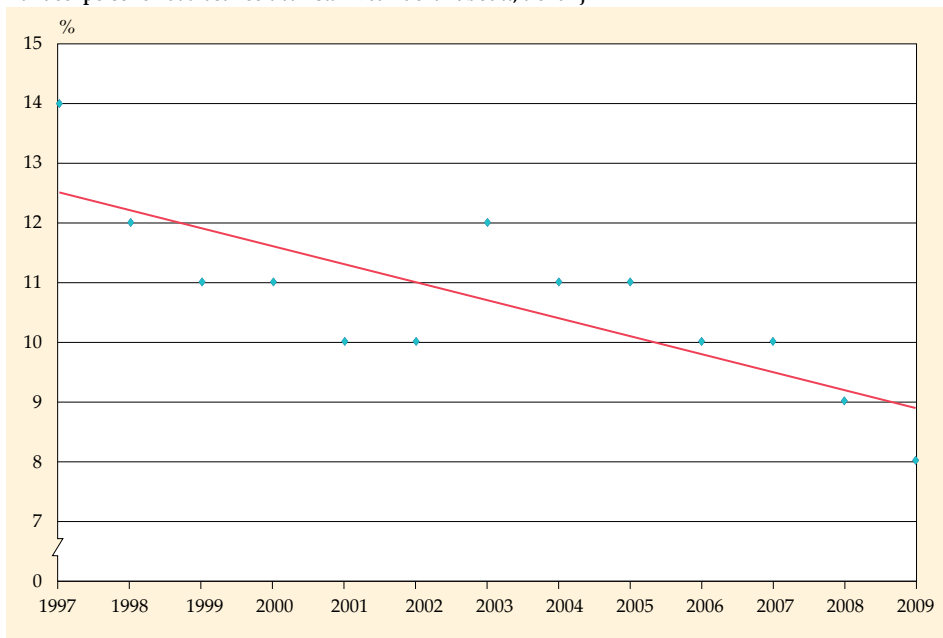
Het aandeel volwassenen dat last heeft van geuren uit de landbouw is met bijna 9 procent iets hoger dan het aandeel volwassenen dat stank als gevolg van het verkeer of de industrie ervaart. In 1997 zei nog bijna 13 procent in de woonomgeving last te hebben van geuren van de landbouw. Deze overlast wordt voor een groot deel veroorzaakt door de mestproductie in de intensieve veeteelt, die zorgt voor de uitstoot van grote hoeveelheden stinkende ammoniak. Stallen veroorzaken een grote stankcirkel rondom boerenbedrijven. Wat de landbouw betreft zorgt het uitrijden van mest op akkers voor stank. In het bijzonder de verplichting om mest te injecteren in plaats van het bovengronds uitrijden heeft er toe geleid dat stankoverlast van de landbouw is verminderd.

De grootste probleemgebieden zijn Oost-Brabant, Noord-Limburg en de westrand van de Veluwe. Door allerlei maatregelen, zoals het verplaatsen van mestproducerende (en stank veroorzakende) bedrijven wordt getracht om de stank in deze gebieden te beperken. In dit kader valt ook te denken aan het uitkopen van veehoudende boerenbedrijven (mede ter bestrijding van overbemesting).

Nederlanders ondervinden ook steeds minder last van geuren uit de industrie. In 1997 gold dit nog voor bijna 11 procent van de mensen. In 2009 is dit aandeel gedaald tot minder dan 7 procent.

Ten slotte is ook de stank door verkeer afgenomen. In 1997 had nog 8 procent van de volwassenen last van stank van verkeer, terwijl dit aandeel in 2009 is gezakt naar minder dan 6 procent.

Aandeel personen dat last heeft van stank van de landbouw, trendlijn

Toelichting

De cijfers voor de paragrafen 1 en 2 zijn gebaseerd op de uitkomsten van de Integrale Veiligheidsmonitor (IVM) 2009 en het WoonOnderzoek Nederland 2009 (WoON 2009), dat het CBS onder ruim 78 duizend personen van 18 jaar en ouder uitvoerde in opdracht van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer. De gebruikte schaalscores zijn gebaseerd op indicatoren van het Grotestedenbeleid III en Veiligheid begint bij Voorkomen.

De cijfers voor de paragrafen 3 en 4 zijn afkomstig van het onderzoek Maatschappelijke Participatie & Milieu, waarbij de doelgroep de Nederlandse bevolking van 15 jaar of ouder is, exclusief de institutionele bevolking. De vragen over geur- en geluidshinder worden alleen aan personen van 18 jaar of ouder voorgelegd.

Tot 2005 werden vraaggesprekken voor dit onderzoek mondeling verspreid over het jaar en face-to-face afgenomen. Vanaf 2005 worden de vraaggesprekken telefonisch afgenomen in de maanden september, oktober en november. De resultaten vanaf 2005 zijn gecorrigeerd voor de effecten van deze gewijzigde onderzoeksmethode. De responsgroep bedraagt elk jaar ca. 5 duizend personen.

Hinder van omgevingslawaai is in het onderzoek geïndiceerd met vragen over het ervaren van lawaai van vliegtuigen, railverkeer, wegverkeer en industrie. Geurhinder in de woon-

omgeving is geïndiceerd aan de hand van vragen over last van stank van verkeer, industrie, landbouw en open haarden en/of allesbranders. Respondenten konden op deze vragen antwoorden met 'ja', 'soms' of 'nee'. In deze bijdrage zijn personen die 'ja' of 'soms' antwoordden, aangemerkt als personen die overlast ervaren.

Referenties

Kempen, E.E.M.M., van, en D.J.M. Houthuijs, 2008, Omvang van de effecten op gezondheid en welbevinden in de Nederlandse bevolking door geluid van weg- en railverkeer. RIVM rapport 630180001.

Meulenbroek, M.A.G. van, 2003, Onderzoek naar samenhang tussen geurblootstelling geurhinder en gezondheid. Universiteit Maastricht, Maastricht.

Veurman, J., I Wilmink, R. Gense en H. Baarbé, 2002, Files zorgen vooral lokaal voor milieueffecten. In: Verkeerskunde 2002 nr. 2, p. 32–38.

Medewerkers aan deze publicatie

Redactie

Ronald van der Bie, Ruben van Gaalen, Wim de Goede, Evert Janissen, Tineke de Jonge en Niels Kooiman

Auteurs

1. **De economische crisis in de demografie**
Carel Harmsen
2. **2009 uitzonderlijk slecht economisch jaar voor Nederland**
Niels Kooiman en Hans Langenberg
3. **Lagere inkomensgroei, kleiner vermogen**
Petra Ament, Wim Bos, Jack Claessen, en Linda Moonen
4. **Inkomensverschillen en kans op armoede licht gestegen**
Wim Bos, Marion van den Brakel-Hofmans, Moniek Coumans, Bart Huynen en Vinodh Lalta
5. **Nederlanders tevreden met hun woning**
Ingeborg Deerenberg, Carel Harmsen, Ria Smit, Karine Tanis en Erna van der Wal
6. **De arbeidsmarkt: crisistijd en trends**
Marije van der Grift, Astrid Pleijers en Clemens Siermann
7. **Minder instroom in, meer uitstroom uit arbeidsmarkt**
Astrid Pleijers en Clemens Siermann
8. **Werknemers verliezen banen door crisis, grote uitstroom naar WW uitkering**
Niels Kooiman, Johan van Rooijen en Jeremy Weidum
9. **Minder jongeren zonder startkwalificatie van school**
Doreen Ewalds en Frank Pijpers
10. **Opleidingsniveau stijgt**
Doreen Ewalds, Hendrika Lautenbach en Lieke Stroucken

11. **Hoge werktevredenheid geen garantie voor doorwerken tot pensioen**
Seth van den Bossche (TNO), Christianne Hupkens en Jeroen Nieuweboer
12. **Forse daling sterfte**
Agnes de Bruin en Gerard Verweij
13. **Positieve trends in (gezonde) levensverwachting**
Jan-Willem Bruggink
14. **Hoogopgeleiden meer vertrouwen in politiek en instituties**
Saskia te Riele en Hans Schmeets
15. **Weinig mensen sociaal aan de kant**
Saskia te Riele en Hans Schmeets
16. **Nog steeds liever samen**
Suzanne Loozen
17. **Minder geregistreerde criminaliteit, meer kinderschermingsmaatregelen**
Frits Huls en Elke Moons
18. **Nederlanders tevreden met woonomgeving**
Ingeborg Deerenberg en Henk Swinkels